

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
СТУДИЈЕ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТУ
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

Нена А. Васојевић

***Примена људских ресурса : утицај
стипендиста који су се школовали у
иностранству на развој Србије***

-Докторска дисертација-

Београд, 2018.

UNIVERSITY OF BELGRADE
STUDIES AT THE UNIVERSITY
MULTIDISCIPLINARY POSTGRADUATE STUDIES

Nena A. Vasojevic

**Application of human resources: the
impact of a scholar who studied abroad
in the development of Serbia**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2018.

Ментори:

проф. др Мирко Филиповић, ванредни професор

Универзитет у Београду- Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Др Снежана Кирин, виши научни сарадник

Универзитет у Београду-Иновациони центар Машинског факултета

Чланови комисије:

проф. др Предраг Ј. Марковић, научни саветник

Институт за савремену историју у Београду.

проф. др Марија Богдановић, професор Емеритус

Универзитету у Београду

Проф. др Милош Миленковић, редовни професор,

Универзитет у Београду- Филозофског факултет

Датум одбране:

Изјава захвалности

Желим да истакнем значај Смера за интердисциплинарне докторске студије при Универзитету у Београду, јер је само на овако конципираном студијском програму била је могућа израда докторске дисертације која обухвата и обједињује различите научне области и тако третиране подводи их под један рад.

Изражавам посебну захвалност менторима докторске дисертације проф. др Мирку Филиповићу и проф. др Снежани Кирин на свим смерницама, предлозима и на подршци. Проф. Снежани Кирин захваљујем се на континуираном праћењу мог рада од уписивања на смер до дана одбране докторске дисертације, као и на безусловној подршци, вољи и жељи да ми помогне у креирању сваког сегмента овог рада.

Посебну захвалност изражавам проф. др Предрагу Ј. Марковићу, који је знао од првог дана студија да препозна и подржи моју идеју и за подршку током израде дисертације.

Искрено се захваљујем и проф. др Емеритус Марији Богдановић и проф. др Милошу Миленковићу на корисним саветима и сугестијама.

Посебну захвалност дугујем др Зори Крњић, вишем научном сараднику Института за психологију Филозофског факултета, Универзитета у Београду, за помоћ у разradi теоријских основа рада и интерпретацији резултата.

Велику захвалност изражавам проф. др Александру Седмаку на пруженој подршци и указаном поверењу. Захваљујући Вашем руковођењу и организацији Смера за интердисциплинарне студије ова дисертација је настала.

Захвалност упућујем Министарству просвете, науке и технолошког развоју на стипендирању током докторских студија, чиме су омогућили моју научно-професионалну афирмацију, као и институцијама које су ме прихватиле и дале шансу да се усавршавам и на тај начин реализујем стипендију и рад - Институту „Михајло Пупин“ и Иновационом центру Машинског факултету у Београду и руководиоцу проф. др Александр Седмаку.

Велику захвалност дугујем свим људима који су пристали да учествују у овом истраживању и помогну ми да реализујем свој истраживачки задатак.

Огромну захвалност дугујем својој продици, тати Аци и сестри Ирени због несебичне љубави, стрпљењу и подршци коју су ми пружили током мог школовања, усавршавања и израде докторске дисертације, и тиме помогли да досегнем свој циљ. Такође, се захваљујем и свом животном сапутику Милошу Радосављевићу на несебичној подршци и љубави.

Садржај

УВОД	1
1.1. Опис проблема и мотив за избор теме	1
1.2. Истраживачки оквир	2
1.3. Предмет рада.....	3
1.4. Формулисање циљева и хипотеза истраживања	4
1.5. Метод истраживања	5
1.6. Очекивани резултати и научни допринос	6
2. ПОЈАМ ЉУДСКОГ РЕСУРСА - ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	8
2.1. Разматрање академских миграција.....	13
2.2. Разматрање појма „стратегија развоја земље“	17
3. ШКОЛОВАЊЕ СТИПЕНДИСТА: РАЗВОЈ ДРУШТВА	21
3.1. Развој образовања у Србији	21
3.2. Покретачи развоја модерног друштва	23
3.3. Историјски осврт на слање стипендиста у иностранство.....	25
3.4. Значај школовање стипендиста у Краљевини СХС	33
3.4.1. Школовање лекара.....	36
3.4.2. Школовање војних питомаца	41
3.5. Платформа за слање стипендиста у иностранство.....	45
3.5.1. Образовање девојака.....	50
4. УЛОГА МАТИЦЕ СРПСКЕ У ФОРМИРАЊУ (СРПСКЕ) ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ	55
4.1. Оснивање Матице српске	55
4.2. Добротвори и задужбинари Матице српске: школовање стипендиста	57
4.2.1. Породица Поповић-Текелија.....	58
4.2.2. Текелијанум, задужбина Саве Текелије 1838-1914.....	59
4.2.3. Задужбина Павла Јовановића	68
4.2.4. Задужбина Нестора Димитријевића	70
5. ЈУГОСЛОВЕНИ НА ШКОЛОВАЊУ	72
5.1. Формирање Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Југославије – Србије.....	73
5.2. Фондације за стипендирање образовања и специјализација	79
5.3. Југословенско-америчка сарадња	87

5.3.1.	Фулбрајт програм	89
5.3.2.	Хумболт програм	99
6.	ШКОЛОВАЊЕ СТИПЕНДИСТА ДАНАС.....	101
6.1.	Фонд за младе таленте Републике Србије	101
6.1.1.	Фонд за младе таленте Републике Србије „Доситеја“	102
7.	НОСТРИФИКАЦИЈА СТЕЧЕНИХ ДИПЛОМА	112
7.1.	Појам нострификације/еквиваленције	113
7.2.	Развој идеје Академског признавања	116
7.3.	Развојни пут нострификације у Србији	118
7.4.	Примена нострификације у Републици Србији	134
7.4.1.	Приказ Закона о признавању стечених академских квалификација из периода 2005-2014	135
7.5.	Процес нострификација у свету.....	140
8.	ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ.....	146
8.1.	Организација истраживања.....	147
8.2.	Упитници и поступак истраживања	149
8.2.1.	Упитник I	149
8.2.2.	Упитник II	150
8.2.3.	Поступак истраживања	151
8.3.	Стипендисти повратници - опис узорка истраживања	153
8.4.	Стипендисти повратници-статистички тестови.....	183
8.4.1.	Тестирање везе степена задовољства животом у Србији и разлога повратка у земљу.....	183
8.4.2.	Тестирање везе између задовољства послом и задовољства животом	191
8.4.3.	Тестирање осећаја да су другачији у зависности од разлога одласка на школовање у иностранство	192
8.4.4.	Тестирање веза независних и посматраних зависних варијабли	201
8.5.	Анализа ставова колега са којим стипендисти раде-дескриптивна статистика	208
8.5.1.	Утицај радне организације на став сарадника према стипендистима	225
8.5.2.	Упоредна анализа стипендиста и сарадника	226
9.	ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ	249
9.1.	Историјски преглед и дискусија	249
9.2.	Развојна путања стипендиста повратника-емпиријско истраживање	258

9.3. Постављене хипотезе и закључци у вези са њима	261
9.4. Препорука за даље истраживање	265
Литература	268
ПРИЛОЗИ	283

РЕЗИМЕ

У расправама теоретичара из различитих научних области, тема људског ресурса све је присутнија. Међу економистима и стручњацима из сродних дисциплина преовладава сагласност да економски раст и развој, али и укупан друштвени напредак, у великој мери зависе од инвестиција у знање, односно све облике образовања и обуке целокупног становништва. Убрзана преоријентација, у развијеним економијама света, од сировинске компоненте ка оној људској, снажна је потврда места и улоге људског ресурса у њиховим развојним стратегијама. Људски ресурс, схваћен као учење и образовање, не јавља се само као битан фактор развоја индивидуалног потенцијала већ и благостања друштва у целини. Препознавање значаја образовања за укупан развој земље подстиче, чак и развијене државе света, да стипендирањем студената подрже њихове напоре да своје професионално и укупно образовање унапреде у оним срединама које могу да им понуде највише. Значај овога, данас може да се уочи у образовним политикама развијених држава света као и у настојњу да се формира јединствен научни и образовни простор Европе.

Србија је већ од 30-их и 40-их година 19 века, у свим фазама развоја, препознавала значај образовања за економски и друштвени напредак. Није само улагала напор да развије домаће школство, већ је најбоље ученике слала на школовање и усавршавање у иностранство. Као један од најзначајнијих историчара истраживача у овој области, Љубинка Трговчевић-Митровић је описала државни план да се интелектуална елита Србије оформи на иностраним универзитетима, значајним у 19. веку. „То је период када почиње превласт рационализма и са њиме високо уважавање разноликих знања, па самим тим науке и образовања“ (Трговчевић, 2003). Циљ је био да се у свакој генерацији одаберу најдаровитији ученици, који ће затим бити послати на школовање у иностранство, и да се на тај начин допринесе модернизацији традиционалног друштва. Образовањем тих ученика у иностранству, стварала се кадровска база, која је омогућавала даљи развој образовног система Србије, и формирање аутохтоне интелигенције; истовремено се обезбеђивало да у српско друштво продру, и у њему буду имплементиране, нове идеје које су развијене у

иностранству. Тадашњи ученици-стипендисти преносили су најновија знања и достигнућа из различитих научних области у земљу, и тамо их неспутано даље развијали. Такво деловање омогућило је Србији да оствари значајне резултате на плану модернизације. Мирослава Перишић запажа да студије у иностранству нису биле само пут ка стицању образовања и стручног знања, већ и начин да се дође до драгоцених искустава, упознају друге културе, усвоје нове идеје, спознају друштвена кретања, открију различита политичка мишљења и развије самосвест.

О улози у иностранству школованих стипендиста, као стратешком ресурсу Србије, и његовој повезаности са стратешким програмом развоја земље, није писано на нашим просторима. Миграције које се уочавају међу младим људима високог академског образовања могу да буду трајне или привремене. За стварање друштвене елите, посебно научне, није довољно само постојање талената; неопходно је и постојање одговарајуће друштвене средине која ће те таленте препознати и подржати, и помоћи им да дођу до изражаја. За настанак такве средине, важно је, између осталог, и признавања страних диплома тј. нострификација стечених квалификација. Признавање страних диплома је значајан фактор социо-економског развоја. Ефикасан систем признавања диплома стечених у иностранству не увећава само динамичност тржишта, кроз мобилност студената и наставног и научног кадра, већ омогућава стварање неопходних предуслова за прилив мозгова (brain gain) тј. повратак висококвалификованих стручњака у земљу. Прегледом домаће литературе установљено је да ни тема прилива мозгова до данас није обрађена са историјско-образовног аспекта.

У домаћој стручној литератури, школовање у иностранству готово да није проучавано као фактор унапређења људског ресурса. Албијанић истиче да је утицај интелектуалног капитала на развој и конкурентност земље изузетно велики, да му се може приписати чак и више од 50% тог развоја (Албијанић, 2001: 122). Ово конкретно значи да земље које желе да се развијају морају да усмере инвестиције у образовање људи (знање). У том смислу, овај рад се ослања на проучавање постојеће литературе и емпиријских података, као и на непосредно искуство аутора. Испитавања и опсервације били су засновани на примени секвенцијалне методе.

Кључне речи: Људски ресурси, стипендисти, школовање, нострификација, допринос.

Научна област: Социологија, Историја науке, Антропологија, Организационе науке

Ужа научна област: Социологија образовања

УДК број:

ABSTRACT

In the debates of the theorists from different scientific fields, the topic of human resources has been continuously emerging. Among the economists and experts from related disciplines, there has been a prevailing consensus that economic growth and development, and an overall social development largely depend on the investments in knowledge, in other words, in all forms of education and learning of the entire population. An accelerated shift in the developed economies of the world from the raw material component to human, is a strong confirmation of the place and role of the human resource in their development strategies. Human resource, understood as learning and education, emerges as an important factor not only in the development of the individual potential but also in the welfare of society as a whole. This recognition of the importance of education for the overall development of a country encourages even the developed countries that by providing scholarships for students, support their efforts to improve their professional and overall education in those areas which can offer them the most. The importance of this issue today can be seen in education politics of the developed countries of the world and in the effort of forming the unique educational and scientific area of Europe.

Since 1830s and 1840s, Serbia has, in all its stages of development, recognized the importance of education for the economic and social development. Not only did Serbia make an effort to develop domestic school system but also to send the best students abroad for education and professional training. Ljubinka Trgovcevic-Mitrovic, one of the most important historians in the research field, described the government plan of forming a Serbian intellectual elite in foreign universities in the 19th century. "This is a period when the predominance of rationalism begins and with it the high appreciation of the diversity of knowledge, and therefore science and education " (Trgovcevic, 2003). The goal was to select the most talented students in each generation, who will then be sent to study abroad, and thus contribute to the modernization of the traditional society. With the education of these students abroad the personnel base was created, which enabled further development of the Serbian education system and the creation of indigenous intelligence while at the same time it allowed penetration and implementation of new ideas (that have been developed abroad) into the Serbian

society. Scientists-scholars at that time were passing on to their country the best knowledge and achievements from different areas where they continued freely with their development. The result of such work had a significant effect on Serbia in terms of modernization. Miroslav Perisic notes that studying abroad was not only a path to education and professional skills, but also a way to gain valuable experience, learn about other cultures, adopt new ideas as well as the method of cognition of social movement, discover different political opinions and development of self-awareness.

In our region, it has not been written about the role of education of the scholarship holders as a strategic resource of Serbia and its connection with the strategic program of the development of the country. Migrations that have been observed among young people of high academic education can be permanent or temporary. To create a social elite, particularly scientific, the existence of talent is not enough, it is essential that there is an appropriate social environment that will recognize them, support and help them to come to the fore. To create such an environment one of the conditions is the recognition of foreign degrees, ie. validation of acquired qualifications. All this represents very important factors of socio-economic development. Not only that the effective system of recognition of degrees increases dynamics of the market through the mobility of students, academic and scientific personnel, but also allows the creation of the preconditions necessary for the brain gain ie. the return of highly qualified experts into the country. Through a review of our scientific literature, we found out that this topic has not been looked at from the historical and educational aspect.

In domestic professional literature, the importance of educating scholarship holders abroad was almost not studied as a human resource. Albjanic points out that the impact of the intellectual capital on the development and competitiveness of a country is of great importance and that it exceeds 50% of the development of a country (Albjanic, 2011: 122). This means that countries which seek development must direct their investments towards education of the people (knowledge). In that sense, this work relies on the study of the existing literature, empirical data, as well as on the direct experience of the author. Tests and observations were performed by using the sequential method.

Keywords: Human resources, scholarship holders, education, nostrification, contribution.

Scientific Field: Sociology, History of science, Anthropology, Organizational sciences

Narrow scientist area: Sociology of education

UDK N°:

УВОД

1.1.Опис проблема и мотив за избор теме

Миграција становништва је било одувек, а у савременом свету оне су интензивираније, и представљају изазов са којим се друштвене заједнице суочавају како у културолошком тако и у економском смислу. У нашој земљи, а посебно од 90-их година двадесетог века, забележен је пораст мигрирања становништва. Због свог утицаја на развој земље, та појава није могла остати непримећена, како од стране академске заједнице тако и шире јавности Србије, посебно када је реч о миграцијама образованих младих људи, који своју земљу напуштају у потрази за бољим образовањем, бољом будућношћу и бољим професионалним усавршавањем. Због тога је појава миграције образованих кадрова послужила као један од идејних покретача израде ове докторске дисертације. Огроман технолошки напредак, остварен током осамдесетих година прошлог века, промене на тржишту рада и јачање економије знања, базиране на производњи, расподели и употреби знања и информација (OECD, 2008), допринели су миграцијама као развијеном делу света. Као последица глобализације, до које је дошло последњих деценија прошлог века, посебно се увећала миграција високостручних кадрова и научника (Vasojević, Kirin & Marković, 2017). Међу њима се, током деведесетих година прошлог века, а због политичке и економске кризе у нашој земљи, нашао и велики број високообразованих младих људи (Despić-Predojević, 2017).

Преглед релеванте литературе указује на то да је тема трајних миграција доминантна, док је знатно мање присутна тема привремених миграција младих, који одлазе на школовање и усавршавање у иностранство, а потом се враћају у земљу порекла и настављају да живе и раде у њој (Vasojević & Filipović, 2017). Школовање у иностранству, и размена и усавршавање академских кадрова, могу да донесу читав низ погодности за појединца повратника, као и земљу његовог порекла. Притом, одлазак младих и високообразованих кадрова из земље, и њихов повратак у њу, не могу да се третирају само као ствар личног избора, већ захтевају проучавање на макро плану, као и на нивоу заједнице, у којој је појединац професионално ангажован.

1.2.Истраживачки оквир

Да би дао допринос стварању основе за предузимање одговарајућих мера, аутор ове докторске дисертације тежи ка сагледавању развоја школовања стипендиста кроз временску призму, и утврђивању значаја њиховог школовања за друштво. У раду су постављена три међусобно повезана истраживачка оквира.

Први од њих обухвата давање дефиниције људских ресурса и теоријско разматрање значаја тих ресурса за друштво.

Други обухвата сакупљање историјских, архивских и статистичких података о школовању наших студената у иностранству, у периоду од 1830. до 2015. године. Истраживање је обухватило и проблем нострификације квалификација које су они стекли између 1920. и 2015. Разматрање овог проблема омогућиће да се стекне целовитија слика о школовању стипендиста у иностранству, и односу друштва према том делу образоване елите, целовитија слика која, са своје стране, утиче на настанак и развој образовних политика у нашој земљи.

Трећи истраживачки оквир обухвата испитивање ставова и мишљења стипендиста који су се школовали у иностранству, и који су данас запослени у радним организацијама у Србији. Такође обухвата испитивање ставова и мишљења сарадника и руководиоца тих људи, о њиховом раду и њиховој прихваћености у колективу.

Примењени мултидисциплинарни приступ несумњиво доприноси јаснијем сагледавању значаја који стипендисти школовани у иностранству имају за развој земље, као што доприноси стварању праве слике о њиховој прихваћености у друштву.

1.3. Предмет рада

Предмет овог рада је допринос који су стипендисти школовани у иностранству, у периоду од 1830. до 2015. године, дали развоју Србије. Предмет истраживања су ти студенти, посматрани као стратешки ресурс, и њихова веза са стратешким програмом развоја земље.

Истраживањем треба да се утврде главни друштвено-политички и историјски фактори који су били од значаја за оснивање фондова, одређивање структуре стипендиста (њихове професионалне усмерености) и анализу критеријума за доделу стипендија; такође треба да се утврди допринос који су студенти школовани у иностранству дали развоју земље. Иако тема рада у суштини припада социологији образовања и социологији миграција, она ће бити обрађена узимајући у обзир различите друштвено-историјске околности које су постојале током дуготрајног временског периода, што ће јој, без икакве сумње, дати одрђену историјску димензију. У разматрање ће бити узети стипендисти који су у иностранству знање стицали из различитих наука, а њихов допринос привредном, образовном, научном, друштвено-политичком и културном напретку Србије биће сагледани мултидисциплинарно, из угла социологије образовања, социологије миграција, политикологије, теорије раста, теорије привредног развоја, управљања људским ресурсима, економије образовања и историје науке. Посебна пажња ће бити посвећена променама друштвених услова и околности, јер те промене условљавају промене закона значајних за школовање стипендиста у иностранству. Укратко, основна идеја овог рада је да се прикупе и анализирају сви доступни писани извори, а затим да се емпиријским истраживањем, активним прикупљањем података путем анкете и обрадом и интерпретацијом тих података, испитају фактори утицаја школовања стипендиста у иностранству на развој друштва. Посебна пажња биће посвећена периоду од 2005. до 2015. године.

1.4.Формулисање циљева и хипотеза истраживања

а- Општи научни циљ истраживања је да се путем проучавања друштвено-политичких околности школовања студената у иностранству установи који су фактори од значаја за: оснивање специфичних фондова, одређивање структуре стипендиста и формулисање критеријума за доделу стипендија.

б-Научни и друштвени циљеви истраживања:

- *Научни циљ истраживања* је да се утврди да ли су критеријуми за добијање стипендија за студирање у иностранству усклађени са стратешким циљевима развоја земље.
- *Друштвени циљ истраживања* је да се укратко прикаже допринос који стипендисти школовани у иностранству дају срединама у којима раде.

На основу дефинисаних основних циљева истраживања, определили смо се за следеће хипотезе:

ХО- Општа хипотеза: Учинак стипендиста школованих изван земље већи је од учинка њихових колега школованих само у Србији, како због ширег и квалитетнијег образовања које су стекли у иностранству, тако и због друштвених веза које су тамо остварили.

ХБ1- Прва посебна хипотеза: Стипендије за школовање у иностранству додељују се студентима који проучавају управо оне области које су посебно истакнуте у Стратегији развоја земље (уколико је она дата).

ХБ2- Друга посебна хипотеза: Мотиви стипендиста за одлазак на школовање у иностранство разликују се зависно од тога када су (у ком периоду) стицали образовање.

ХБ3- Трећа посебна хипотеза: Пословно и академско окружење у Србији довољно је отворено за жеље, настојања и могућности стипендиста који се враћају у земљу.

ХБ4- Четврта посебна хипотеза: Стипендисти, који су по уговору били обавезани да се по окончању школовања у иностранству врате у земљу, задовољни су животом у њој.

ХБ5- Пета посебна хипотеза: Стипендисти који су се школовали у иностранству осећају се другачије од својих колега и сарадника који су знање стицали само у земљи, и све време радили у њој.

ХБ6-Шеста посебна хипотеза: По повратку у земљу, стипендисти школовани у иностранству настављају да се школују (усавршавају) у складу са захтевима радног места.

ХБ7-Седма посебна хипотеза: Својим радом и деловањем, стипендисти школовани у иностранству доприносе увођењу новина у установе (радне организације) у којима су запослени.

1.5.Метод истраживања

Сложеност предмета истраживања изискује *мултидисциплинарни приступ*, а само истраживање засновано је на проучавању статистичких података и писаних извора као што су монографије, пројекти, закони, стратегије развоја земље, извештаји комисија за доделу стипендија и читаво мноштво других докумената, пренетих у архиве у Србији зарад чувања, у којима се могу пронаћи чињенице од веома великог значаја. Прикупљање, анализа и интерпретација података из наведених извора омогућавају да се у свим посматраним временским периодима идентификују главни актери и друштвене околности релевантне за сам предмет истраживања, и утврди карактер њихових узајамних односа.

Посебна пажња поклоњена је добијању података, путем анкетања, о искуствима, ставовима и мишљењима стипендиста школованих у иностранству, и запослених у земљи у различитим секторима, као и њиховом виђењу сопственог доприноса развоју Србије. Од руководилаца организација у којима они раде, тражено је да дају своје виђење доприноса тих људи развоју Србије. За анализу на овај начин добијених података примењене су квалитативна и квантитативна статистичка анализа, комплементарно.

Истраживање је вршено применом секвенцијалне анализе, којом се постепено ствара база података (главни регистар), на основу чињеница и података сакупљених из релевантне литературе, и осталих наведених извора, и којом се стално проверавају постављене хипотезе, да би се утврдило да ли су остварени циљеви истраживања. Главни регистар садржи сву прикупљену грађу, у чистој и најпотпунијој форми, ради увида и повременог враћања на њу, и отворен је све док траје истраживање. У следећој фази анализе формирају се аналитички регистри у које се, у складу са постављеним хипотезама, распоређује грађа из главног регистра, према свом садржају и времену настанка (очување ланца евиденције). Анализа се врши према протоколу, којим су обихваћене све фазе истраживања, који служи као подсетник на обавезу да се одређени поступци спроведу, и у којем су дефинисани начини њиховог спровођења. Овиме се обезбеђује поузданост анализе.

1.6. Очекивани резултати и научни допринос

Очекиван резултат истраживања је сагледавање свих релевантних фактора, који су утицали на школовање стипендиста изван земље, и криричка евалуација тих фактора, али и утврђивање значаја кадрова школованих у иностранству за развој Србије. Овим својим радом, аутор такође жели да скрене пажњу целокупне друштвене јавности на историјски и друштвено-технолошки значај истраживања ове области.

Научни допринос овог рада, првенствено се огледа у *(1) систематизацији грађе* из различитих извора, настале током истраживања спроведених у разилитим научним областима, и значајне за мултидисциплинарну тему дисертације. С друге стране, научни допринос овог рада лежи у *(2) указивању на значај историјског наслеђа школовања стипендиста у иностранству, (3) давању одговора на питање да ли програм школовања стипендиста у иностранству одговара стратегији коју прописује држава или не, (4) проширивању и продубљивању разумевања значаја инвестирања у знање и „know how“ путем доделе стипендија за школовање у иностранству и (5) доказивању да*

инвестирање у школовање стипендиста у иностранству позитивно утиче на академски и укупан развој земље.

2. ПОЈАМ ЉУДСКОГ РЕСУРСА - ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ

Даровити и талентовни људи су креатори прогреса сваке земље; због тога ниједна земља не може себи дозволити да запостави таленте, јер би то значило губљење сопствених потенцијалних ресурса (Парламентарна скупштина Савет Европе, Уредба 1248). Да бисмо уопште могли да створимо јасну слику о стипендистима, као људском ресурсу, пре свега морамо размотрити овај појам.

Проучавање развоја људских ресурса је релативно млада научна дисциплина. Појам људски ресурси (human resources), појавио се 70-их и 80-их година прошлог века, прво у стручној литератури, а потом и у свакодневној комуникацији. Појавио се у САД и Енглеској, одакле се проширио у друге земље. Митровић и Кирин (2015: 7) истичу да се у нашој земљи овај појам употребљава од деведесетих година прошлог века, и да се сама академска дисциплина постепено развијала, и стварала добре темеље у пракси. Појам људски ресурси захтева мултидисциплинарно сагледавање, односно сагледавање из угла различитих наука, јер је изузетно значајан. Један од начина сагледавања састоји се у приказивању историјских и методолошких темеља теорије људских ресурса, као и давању дефиниције појма којим се бавимо. У литератури термин људски капитал често се изједначава са интелектуалним капиталом. Митровић и Кирин користе термин људски капитал (или интелектуални капитал) да би описали вредност вештина и знања запослених за компанију (2015: 14). Да бисмо могли да говоримо о интелектуалном капиталу, морамо прво дефинисати тај појам. У овом дефинисању користимо Албијанићеву (2011: 121) поделу према којој се интелектуални капитал (невидљиви капитал) састоји од људског капитала¹, структурног капитала и релацијског капитала. На основу овога, можемо рећи да је људски ресурс скуп компетенција², интуиција и ставова радне снаге. Као такав људски ресурс условљава питања са којима се суочава нова економија, а која се тичу инвестиција у знање и мерења значаја тих инвестиција. Економију знања,

¹У раду ћемо користити појам ресурс уместо „капитал“

²Под компетенцијама се подразумева синтезно језгро поседовања и коришћења изузетних способности, вештина и знања.

OECD³ је дефинисао као економију која се базира на *производњи, расподели и употреби знања и информација*. У складу са овиме, OECD дефинише људски ресурс као знање, вештине, компетенције и особине отелотворене у појединцу, које омогућавају стварање личног, друштвеног и економског благостања (Keely, Brian: 2010, 31). Међутим, развојем и изменом приступа људским ресурсима, мења се и дефиниција самог појма. Један од аутора који се бави овом проблематиком, американац Свонсон (Swanson)⁴ дао је приказ дефиниција појма људски ресурс, проистеклих из сагледавања људског ресурса из угла различитих⁵ наука. (Приказ је дат у прилогу: *Табела 1.1: Дефиниције људских ресурса*).

Осим оног Свонсоновог (Swanson)⁶, у литератури наилазимо и на неке друге приступе изучавању људског ресурса, у складу са којима је тај појам и дефинисан. (Edvinsson and Malone⁷, 1997; Bontis, 1998;⁸).

Термин ресурси обично се односи на комбинацију средстава које појединци и организације поседују. Људски ресурс обухвата знања, вештине, техничке способности и персоналне карактеристике као што су интелигенција, ставови, посвећеност и способност за учење, укључујући имагинацију и креативност; такође обухвата жељу да се партиципира у тиму и фокусира на циљеве организације (према Becker, 1964).

У већини случајева, прикладно је да се као парадигма узме начело да образовање повећава или побољшава економске могућности људи (погледати, Schultz, 1971). Међутим, неки научници сматрају да је људски ресурс грана економије, која се бави образовањем, а не специфичност у економији образовања. Psacharopoulos (1973:1) је подржао ово становиште истакавши да постоји "нова

³OECD је међународна скраћеница за Организацију за економску сарадњу и развој

⁴Swanson, R and E. III Jr. Holton (2001): *Foundation of Human Resource Development*. San Francisco: Berret-Kochler Publishers Inc, 4-8

⁵ Одлучили смо се за мултидисциплинарно сагледавање, засновано на секвенцијалној методи дефинисања појма, јер је целокупан рад утемељен на мултидисциплинарности и јер једино тако могу да буду задовољена методолошка начела.

⁶Swanson, R and E. III Jr. Holton (2001): *Foundation of Human Resource Development*. San Francisco: Berret-Kochler Publishers Inc, 28

⁷ Edvinsson, L. and Malone M. (1997) *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower*, HarperBusinessPress, New York.

⁸ Bontis, N. (1998) "Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and models", *Management Decision*, Vol 36, No. 2, pp.63-76.

област у економији, позната као економика људског капитала, која није пуко укључивање теорије људског капитала у економију образовања"⁹.

Бекер (Becker), истиче да држава више улаже у људске ресурсе када су њени приходи (БДД) већи. Такође, наводи да постоји јака веза између побољшавања људског ресурса (образовања) и економског раста. Ширење и продубљивање образовања директно доводи до увећања економског раста (Keely, 2010). Аналитички оквир, који подржава теорију људских ресурса, укључује алтернативне економске приступе, који се могу користити за емпиријско информисање и подршку креаторима образовних политика. У том смислу, потенцијална вредност теорије људских ресурса, као средства информисања и подршке образовној политици, указује на значај те теорије и њеног проучавања.

Главни покретач и носилац примене теорије у пракси дефинисан је као човек (људи). Богатство неке земље огледа се у њеним људима. Она остварује напредак само ако развија знања и компетенције својих грађана (становника). Људски ресурси су покретач развоја земље и као такви, могу се сматрати за једини *инпут* стварања друштва утемељеног на знању. Осим тога, они одређују конкурентност земље, или радне организације којој припадају. Инвестирање у развој људских ресурса је инвестирање у економски развој земље. Посматрање људских ресурса као стратешки важног фактора развоја економије и друштва, подразумева инвестирање у знање (вештине) појединаца, од којих је људски ресурс и сачињен. Ово инвестирање директно утиче на перформансе запослених.

У стратегији коју је ЕУ усвојила у Лисабону, људском ресурсу је дат изузетно велики значај¹⁰. Та стратегија заснива се на знању, и има за циљ да се, уз помоћ образовања, европска привреда учини најконкурентнијом на свету. У темељу Лисабонске стратегије налази се развој људских ресурса, односно

⁹ Растуће интересовање за област економије образовања уочљиво је и у публикацијама. Године 1966. објављене су 792 књиге, истраживачке студије и научна чланка чији су се аутори бавили економијом образовања (Blaug, 1966). Непуне, четири године касније, број тих публикација порастао је на 1.350 (Blaug, 1970a). Године 1976, он прелази 2.000 (Blaug, 1978). Ово указује на стопу раста већу од 120 публикација на годишњем нивоу. Теорија људских ресурса изгледа још импресивније ако се сагледа из угла своје повезаности са доделом Нобелове награде. У периоду који је уследио после 1971. године, пет Нобелових награда додељено је научницима који су проучавали ту област (Becker, 1993; Wright, 1992; Solow, 1957).

¹⁰ http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf, 25.01.2015.

образовање и обука целокупног становништва за живот и рад у друштву знања. Такође, у документу Европа 2020, који је усвојила Европска комисија, визија ЕУ базира се на три приоритета. Први од њих, уједно и основни, јесте „*наметан*“ *раст* тј. *развој економије засноване на знању и иновацијама*. Најкраће речено, коришћење знања је пут који води ка стварању јаког друштва.

Познато је да се применом теорије у пракси развијају одређени модели, који се затим операционализују у конкретне механизме. Модел развоја људског ресурса не препознајемо само у Европској Унији већ и у осталим напредним земљама света, земљама у снажном експанзивном развоју као што су Јапан, Јужна Кореја, Сједињене Америчке Државе, Индија, Ирска и Турска. Развој јапанског друштва почива на људском раду, који има предност над природним, финансијским и техничким ресурсима, јер је он њихов покретач. Управо због таквог односа јапанске државе према раду ни најмање не чуди што се модел људског ресурса развио баш у тој земљи – лидеру квалитета. Искуство Јапана је показало да су за активирање људског потенцијала важни упорност, стрпљење и подстицај руководства, обука и стимулација. За активирање тог потенцијала потребно је између 5 и 10 година (Вујић, 2008: 26). Изванредан развој Јапана, Кореје, и тд., почива и на примени модела у чијем се средишту налази *циркулација мозга* („*Brain Circulation*”). Тај модел подрзумева слање даровитих кадрова на школовање у иностранство, првенствено у Сједињене Америчке Државе¹¹, а затим њихов повратак у земљу, као и одржавање и јачање међународних веза са „моћним“ силама (Lee, Kim: 2009). Примена модела циркулације мозга показује да се планирање научних кадрова у Јапану заснива на потребама и стратегији земље. Сличан модел постоји и у Јужна Кореји која повратницима омогућава да наставе истраживање, усавршавање и развој свог предузетништва код куће, као и у сектору високог образовања где постоји јака предност за запошљавање на факултетима и институтима за оне који су се школовали у Сједињеним Државама (према: Lee, Kim: 2009). Стратегије ове две земље указују на отвореност према стручним кадровима, и пружање прилике за

¹¹Осам од десет најбољих универзитета на свету налази се у Сједињеним Америчким Државама. Високо образовање је најбоља америчка индустрија.

пренос у иностранству стеченог знања у земљу, и његову примену у њој. Такође указују на визионарско лидерство.

Нису само велике и моћне земље примениле модел циркулације мозга; неке мале али развијене учиниле су то исто. Своја тржишта прошириле су захваљујући кадровима који су образовање стекли у иностранству. Истовремено успоставиле су сарадњу са земљама у којима је тај кадар образован.

Албијанић (2011), на основу анализе стубова конкурентности, закључује да је утицај интелектуалног капитала на развој и конкурентност земље веома велики, да му се може приписати чак и више од 50% њене развијености. Ово конкретно значи да земље које желе да се развијају, морају да усмере своје инвестиције на образовање људи. Убрзана преоријентација развијених економија света са сировинске компоненте на ону људску, снажна је потврда значаја и улоге људског ресурса у њиховим развојним стратегијама. Људски ресурс, схваћен као учење и образовање, не јавља се само као битан фактор развоја индивидуалног потенцијала, већ и благостања друштва у целини. Овакво препознавање значаја људског капитала за укупан развој земље подстиче, чак и оне развијене, да стипендирањем студената подрже њихове напоре да унапреде своје професионално и укупно образовање у оним срединама које могу да им понуде највише. У литератури у којој су људски ресурси третирани као развојни, обрађено је и питање процене учешћа тих ресурса у општој структури националног богатства. У земљама Запада и у Јапану, раст тог учешћа достигао је врхунац крајем 20. века, када је процењивано да у структури националног богатства људски ресурси учествују са 67-69% а физички капитал са 31-33%. Ове процене представљају изазов за све оне којима је стало до развоја националне економије и државе уопште. Пастуовић (2004), недвосмислено доводи у везу квалитет људског потенцијала, тј. два његова битна елемента, квалитет образовања и „квалитет популације“, са националним развојем. На ту везу указује и једно емпиријско истраживање које је показало да квалитет образовања и организациона структура образовног система, као и велики број „послешколских“ образовних активности, битно доприносе економском и укупном националном развоју (погледати: Кулић, 2005).

2.1.Разматрање академских миграција

На основу претходног разматрања закључујемо да је знање главни фактор конкурентности привреде. Знање, као мешавина синтетисаног искуства, повезаних информација и експертских мишљења, омогућава оцењивање, прихватање и коришћење нових искустава и информација. Такво знање треба да поседују сви људи који учествују у академским миграцијама (разменама). Захваљујући тим миграцијама, они стичу значајна искуства, знања и вештине, остварују важне контакте са истраживачима из својих и сродних области, и упознају и прихватају другачије културе. Академске миграције имају велики утицај на професионални развој и каријеру студената, као и на њихов друштвени живот. Истраживање, које је спровела Европска Унија, показује да мобилност студената игра важну улогу у њиховом запошљавању (The Erasmus Impact Study, 2014). Чак 64% послодаваца склоно је да захтевније и одговорније послове доделе дипломцима који су имали „међународну“ школску „каријеру“. Такође се показало да мобилност утиче и на друштвени живот студената, и да међу њима, сваки трећи има партнера друге националности. (The Erasmus Impact Study, 2014: 14-19). Читав спектар особености, које доноси размена студената и стручњака (размена зарад њиховог усавршавања), могао би да се сматра за последицу улагања у људске ресурсе. Миграција (размена) високостручних кадрова и научника посебно се увећавала током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, што је била директна последица глобализације (Мушкикић, 2016: 117-118). Миграције младих људи високог академског образовања могу да буду трајне или привремене. Ако одлазак академски образованих људи за последицу има то да су губици земље порекла већи него добици, онда можемо да говоримо о одливу мозга. У супротном, када ових губитака нема, или када су они мањи од добитака, можемо да говоримо о „мобилности“ или „умрежавању“. Трајне миграције, појава да млади академски образовани људи одлазе из земље и више се не враћају у њу, у нашој јавности се третирају као „егзодус мозга“ односно као проблем губитка стручњака. Привремене миграције су оне током којих млади људи одлазе на школовање (усавршавање) у иностранство, а потом се враћају у земљу порекла и настављају да раде у њој. Међутим, какав ће бити исход

миграција зависи од бројних фактора. Студије, чији се аутори баве проучавањем узрока миграција високообразованих људи, темеље се углавном на макроструктурним „*push-pull*“ теоријама, у којима се истиче да је динамика миграција високообразованих лица условљена нивоом економског развоја земље порекла и земље примаоца. Фактори миграције могу се поделити на оне који привлаче и задржавају стручњаке („*pull factor*“) и оне који подстичу њихов одлазак („*push factor*“) (Пудар Драшко, Крстић & Радовановић, 2015: 24). У прву групу фактора спадају они позитивни, проистекли из добрих социо-економских и друштвених услова. Као најподстицајнији фактори за останак у Србији истичу се друштвени живот, култура, образовање, становање, сигурност посла, добри радни односи и породица. Друга група фактора сачињена је од оних негативних, који су продукт лошег друштвеног-политичког и економског стања, који су резултат неефикасне употребе и организације знања и који су последица лоше социо-економске ситуације у земљи, неефикасне државне управе, корупције и слабе спољноекономске сарадње, неподстицајне за размену знања на међународном нивоу (погледати, на пример, Пудар Драшко, Крстић & Радовановић, 2015; Филиповић, 2012). У свим студијама заступљен је став да је одлука високообразованог лица да оде из земље детерминисана калкулацијом „добити од инвестиције“ (eng. the investment return) изражене кроз висину дохотка, могућност стицања нових знања и бољих шанси за запошљавање (Гречић, 1999: 14). Иако је Србија усвојила неколико Стратегија и мера за спречавање одлива мозгова, подаци показују да се у њој наставља тренд из протеклих деценија и да из ње и даље одлази велики број академски образованих људи (Истраживање за иновације, 2016: 22). На табели Светског економског форума, Србија се, по капацитету задржавања талената у земљи, налази на последњем, 140-ом месту, што у ствари значи да је по одливу високошколованих кадрова, мереном према броју становника, прва у свету (World economic forum global competitiveness report 2015-2016). Овакво лоше стање, још више поражавајућим чини податак да је Србија „достигла“ Буркину Фасо која се, по капацитету задржавања талената у земљи, до тада налазила на 140-том месту табеле Светског економског форума.

Стручњаци Светске банке истичу да је инвестирање у људске ресурсе повезано са продуктивношћу и запошљавањем, као и са успоравањем

популационог раста и убрзавањем смањивања сиромаштва (World Bank Operations Evaluations Department, 1995). Србија спада у традиционално емиграционе земље. До 20.-их година 20.-ог века имала је умерену емиграцију, док се последњих 15 година у њој одвија галопирајући процес губљења људског ресурса. После 2000. године „одлив мозгова“ се наставио. У прве три године овог века више од 5.000 стручњака напустило је земљу. У истом периоду, Сједињене Америчке Државе су издале око 20.000 усељеничких виза, од чега најмање 10% високообразованим људима (Гречић, 2005: 195). Крњаић указује да је феномен "егзодуса мозгова" постојао као озбиљан друштвени проблем још пре избијања рата на просторима бивше Југославије, и да се профил "савременог југословенског мигранта" прилично изменио, првенствено због приметног одласка младих и високообразованих кадрова (Крњаић, 2002, стр. 181). Одлазак младих и високообразованих кадрова из земље не може се третирати само као ствар индивидуалног избора, већ захтева и разматрање на макро нивоу. Један од начина да се пракса побољша јесте да се унапреде стратешке политике земље. Као модели, могу да послуже они настали у развијеним земаљама. Француска је, на пример, успоставила службе у иностранству, зарад информисања својих високостручних кадрова о повољним приликама и могућностима за оне од њих који желе да се врате у земљу. Даље, у литератури се као важна стратегија истиче склапање споразума између земље емиграције (одлива) и земље локације (прилива), којим се дефинише сараднички аранжман у управљању циркулацијом кадрова. Осим тога, постоје и многобројни програми за повратак стручњака. Међутим, у Србији никада није развијен неки од тих програма. Србија уопште нема стратегију развоја земље, у стратегији за образовање тема миграција се помиње маргинално, док се у стратегији за науку она помиње, али без развијених мера за корекцију негативног тренда (Истраживање за иновације, 2016). Притом треба истаћи да не постоји стручна процена ширине и јачине утицаја емиграције образованих људи на економско, политичко и социјално стање у земљи. Чињеница је да осмишљавање методологије за разумевање утицаја губитка људског капитала на изградњу капацитета земље и њену будућност, представља изазов, као и проналажење начина да се тај губитак ублажи. Чланови Групе 484

(2010:7)¹², који су се бавили проблемом одлива мозгова из Србијем и његовим разрешавањем, истичу да у Србији нису спроведена истраживања о последицама које одлазак висококвалификованих кадрова има на развој науке и привреду земље.

У 20. веку, у фокусу научника који су проучавали миграције и стручњака који су се бавили развојном политиком, углавном биле негативне последице миграција (Бодрожић, 2014), данас у свету расте број студија чији аутори указују на то да високообразовани исељеници који се враћају у земљу порекла – повратници – могу да стимулишу и подрже образовање и развој тих земаља (видети нпр. Лин, 2010). Истраживања феномена повратка високообразованих стручњака у земљу указују на то да повратници имају потенцијал да постану њена развојна снага (Кинг, 2000). Реализација тог потенцијала зависи од баријера са којима се повратници суочавају, и подршке коју имају у њиховом превазилажењу (Бодрожић, 2014, 56). Проток високо стручне радне снаге („brain circulation“) је од кључног значаја за економију и савремено друштво знања. Мобилност високо образованих стручњака може да покрене кумулативни процес накнадне академске мобилности и умрежавање са стручњацима са којима су повратници сарађивали у иностранству (Jöns, 2009). На овај начин проток високо образованих стручњака доприноси њиховом личном професионалном развоју и развоју научне заједнице и друштва у матичној земљи (Lee & Kim, 2010). Ефекти мобилности високо образованих стручњака и добробит од протока високо образоване радне снаге („beneficial brain drain“) су дугорочни.

У нашој средини, тема трајних миграција (или такозваног одлива мозгова) доминантна је, док се теми привремених миграција поклања знатно мање пажње (Jöns, 2009; Lee & Kim, 2010; Васојевић & Филиповић, 2017). У друштвеним и научним круговима Србије, ретко се говори о младим високообразованим људима који су одлучили да се врате у земљу, после школовања у иностранству, а недостају и студије о њима и истраживања о њиховим позитивним искуствима и утицају њиховог повратка на друштво односно академску заједницу. Студија о

¹² Група 484 је невладина организација која даје допринос развоју миграционе политике Србије ослањајући се на аналитички приступ, <http://grupa484.org.rs/grupa-484/>, (20.05.2017)

праћењу и развоју стипендиста Србије, након њиховог повратка у земљу, готово да нема.

2.2.Разматрање појма „стратегија развоја земље“

Да би се разумео израз *«стратегија развоја земље»*, за који мислимо да је од изузетног значаја за тему миграција, било да су оне трајне или привремене, и да би се схватила моћ *стратегије*, неопходно је да се, барем за потребе овог рада, размотри теорија. Теоријско разматрање у овом случају важно је из више разлога; оно треба да да одговор на више питања. Наиме:

Да би уште било могуће да се појам стратегија дефинише у оквиру нашег поља истраживања, неопходно је да се прво установи шта реч стратегија тачно значи. Питање које овде треба поставити гласи: Које је лексичко-семантичко значење речи стратегија?

Да би о стратегији земље могло да се говори на прави начин, неопходно је да се она прво размотри са теоријског аспекта. Питања која овде треба поставити гласе: Шта је стратегија земље? и Како се она дефинише?

Узимајући у обзир чињеницу да бављење темом стратегије земље подразумева мултидисциплинаран приступ, неопходно је да се сам појам стратегија сагледа и прикаже из угла различитих научних дисциплина. Питање које овде треба поставити гласи: У којим се научним дисциплинама проучава стратегија и на који је начин појам стратегија дефинисан у њима?).

Реч стратегија потиче од грчке речи „стратегос“ (грч. Стратос – војска и Аго – водити, *στρατηγός* – статегос = војсковођа). Порекло овог термина доводи се у везу са Клистеновим демократским реформама (508-7. године пре наше ере) када је створена нова социополитичка структура у Атини. Према Оксфордском речнику (Oxford Dictionary), *стратегија је „план деловања конструисан да би се постигли дугорочни или укупни циљеви“*. Мериам-Вебстер речник (Merriam-Webster Online Dictionary) дефинише стратегију као *„промишљени план или*

методу за достизање посебних циљева, обично у дужем периоду“. Или као „знање и вештину упошљавања политичких, економских, психолошких и војних снага народа или групе народа за добијање максималне подршке за усвојену политику у миру или у рату“. Према Оцићу (2014: 10), изрази који се користе у данашњим економским, тј. развојним расправама, у знатној мери су дефинисани семантичким наслеђим из различитих дебата. У економској терминологији, Оцић препознаје утицај других наука: најпре физике (равнотежа, осцилаторно кретање), затим биологије (кружни ток или циркулација, раст, развој, seed capital), и на крају војне науке (економска безбедност). Идеја коју је развио Кобер (Kober, 1995), и преузео Оцић (2014), подразумева знатно шире дефинисање појма стратегија, а не пуко увођење војних термина у економску сферу (теоријску и практичну); такође подразумева одбацивање постојања само конфликтних стратегија, односно прихватање постојања и оних кооперативних (Оцић, 2014: 11). Питање које се намеће после свих ових разматрања гласи: Које су димензије стратегије?

Одговора на ово питање има много, и они се међу собом разликују у веома великој мери. Међутим, треба нагласити да стратегија има на три суштинске димензије:

1. *Стратешки процес* – даје одговоре на питање *како, ко и када?* Како стратегија јесте и како она треба да буде сачињена, анализирана, формулисана, примењена, измењена и контролисана? Ко су учесници тога? Када треба да се реализују неопходне активности?
2. *Стратешки садржај* – је производ стратешког процеса и он даје одговор на питање, *шта јесте и шта треба да буде* стратегија за појединца, посао, фирму, привредни сектор, регион, националну привреду, итд....
3. *Стратешки контекст* – показује *где*, у коме окружењу, тече стратешки процес, односно *где* је тачно уклопљен стратешки садржај.

Према Оцићу (2014), стратегију треба посматрати као тродимензионални феномен, чије се све три димензије разматрају истовремено. *Стратешки процес* се састоји од стратешког мишљења, стратешког формирања и стратешке промене. Ова три елемента стратешког процеса окарактерисана су следећим половима стратешких напетости и одговарајућим опозитима стратешких перспектива:

Стратешки садржај дефинише ниво стратешког мишљења и делања. Тај ниво може бити ниво функције, ниво посла, корпоративни ниво, ниво мрежа (регионалних или неких других), национални ниво или онај интернационални... У тржишном моделу, субјекти почињу да се понашају стратешки на микро нивоу, а затим се то преноси на више нивое (down-top). У централнопланским привредама и друштвима, апсолутини приоритет има „стратегизација“ на врху, која се затим преноси наниже (top-down). Та „стратегизација“ више је формална него стварна, због одсуства аутономије нижих нивоа. Стратегија увек постоји, онако како је увек и постојала, на овом или оном нивоу, конкурентска или кооперативна.

Стратешки контекст. Сви се слажу, и теоретичари и практичари, да је сваки контекст јединствен, непоновљив, специфичан... Размимоилажења међу тим људима настају када је реч о утицају контекста на стратегију. Детерминисти сматрају да стратегија немају много слободе у избору, јер су процес и садржај најчешће резултат околности које стратегија не могу да контролишу. Волунтаристи сматрају да контекст, на стратегију не утиче толико колико воља стратега да одреде и следе (неки) правац активности. Волунтаристи тврде да стратегија треба (и може) да створи („сопствене“) околности, уместо да буде заробљеник околности које затиче. Укратко, контекст је могуће одредити уместо да се дозволи да он одређује. На организационом нивоу, та се ствар релативно једноставно дефинише као „контрола наспрам хаоса“, док се на секторском нивоу ситуација усложњава. На том нивоу сучељавају се „покоравање и слободан избор“, односно манифестују две супротстављене перспективе, „(д)еволуција наспрам креације“. Планирани контекст карактерише „глобализација наспрам алтерглобализације“ тј. супростављање („негативној“) глобализацији неке друге, боље (правичније, здравије, „праве“, „позитивне“) глобализације (Оцић, 2014:16).

Након свих ових разматрања намеће се питање: Чему служи стратегија и зашто је важно да се она донесе? Да би се избегле произвољност, неравномерност у развоју и стихијност, и да би се истовремено задовољиле свакодневне и нарастајуће потребе људи, неопходно је да се на нивоу државе, управних ресора, корпорација и свих управљачких јединица праве планови развоја, и усвајају стратегије, а затим прати њихова реализација. При планирању и изради стратегија, полази се од сагледавања друштвених фактора, природних одлика и

стварних могућности земље. Само тако конципиране стратегије могу да омогуће решавање дугорочних проблема и донесу добробит корисницима. Приликом израде било које и било какве стратегије, мора се водити рачуна о специфичностима друштва (земље), а управо те специфичности одговорне су за то што ниједна стратегија на свету не може да буде идентична некој другој. Старе стратегије могу се користити као модели у методолошком смислу, као примери како се неки проблем може решити. Према Симоновићу (2014), држава има централно место у планирању, сагледавању и доношењу стратегије развоја земље. Она мора да води рачуна о потребама друштва (земље) у будућности. Држава је та која сагледава све потребе и могућности земље, и на основу тога, у неком разумном року, сачињава и доноси планове њеног развоја, као и стратегије реализације тих планова (Симоновић, 2014: 134). Приликом сачињавања стратегије, морају се сагледати све њене позитивне и негативне стране, односно све оно што она може донети са собом. Све што се њом предвиди, мора да буде проверено научним методама, да би се показало да су та предвиђања заснована на науци и струци. Ово може да помогне да се избегну, или бар ублаже, негативни ефекти њене реализације. Према Симоновићу (2014), циљ сваке стратегије је да се нека област привредне или друштвене делатности трајније уреди и значајно унапреди, да се њеном реализацијом увећа благостање и обезбеди просперитет. Тај аутор сматра да је логично, нормално и потребно, а за добру стратегију и неопходно, да наука и струка имају главну реч у њеном настанку и реализацији (Симоновић, 2014: 135).

3. ШКОЛОВАЊЕ СТИПЕНДИСТА: РАЗВОЈ ДРУШТВА

У овом поглављу се прате фактори који су били кључни за почетак школовања стипендиста у иностранству. На основу њих се сагледавају специфичности школовања стипендиста Србије у различитим временским периодима и однос друштва према њима. Историјски развој школовања стипендиста у иностранству је описан у следећим поглављима.

3.1.Развој образовања у Србији

У време ропства под турском влашћу, писменост се у Србији стицала претежно у оквирима цркве, са превасходним циљем обезбеђивања свештеничког кадра и њиховог подмлатка. Многе устаничке војсковође као и виђенији људи из народа своју прву писменост, која се огледала у оспособљавању за читање и писање, стицали су под окриљем цркве. У разним деловима Србије су након ослобађања од Турске власти убрзо отворане школе и довођени образовани учитељи (Парлић-Божовић, 2011: 563). Србија улази у 19. век са циљем ослобођења од турске окупације и обнове своје независне државности. Српски политичари су угледни људи из народа, и вредни и храбри јунаци из борби прутив Турака. На самом почетку 19. века приликом стварања Србије¹³ школовање стипендиста виђено је као једно од главних средстава и водећих начина за развој стручног и јаког друштва. Спречавањем одлива мозгова (brain drain) долази до контролисања негативног привредног утицаја земље и стварања јаког и модерног друштва, где се стипендисти препознају као приоритет. За стварање друштвене елите, посебно научне, није довољно само постојање талената, од велике је важности да постоји одговарајућа друштвена средина која ће их препознати, подржати и пружити им могућности да се реализују. Развијање националног образовног система у Србији у 19. и 20. веку било је од посебног значаја. Школа је описмењавала људе, али и препознавала, подржавала и стварала будућу

¹³Кнежевина Србија, уставно име Књажевство Србија, постојала је у периоду од 1815. до 1882. године. Настала је после Другог српског устанка и постојала све док 1882. године није проглашена у Краљевину Србију.

управљачку елиту. Овакво деловање било је повезано са повећањем вертикалне социјалне мобилности у друштву. Оснивање Велике школе, 1808.-е године, представља прекретницу у развоју школства у Србији. Датум 13. септембар проглашен је као Дан Универзитета у знак сећања на дан, када је Доситеј Обрадовић, главни "надзиратељ" - управник свих училишта и потоњи попечитељ просвештенија, односно министар просвете, у присуству вожда српског Карађорђа, одржао прво предавање у тадашњој Великој школи. Ту првобитну велику школу похађало је неколико десетина студената-ученика с циљем да се образују за будуће државне чиновнике. Међу првим ђацима који су ушли у клупе Велике школе били су син Карађорђевић, Алекса Карађорђевић, Вук Караџић, Милан и Иван Стојковић, Николче Карапанџић, Милосав Здравковић, Макса Ранковић, Милоје Божић, Јовица Миловановић и други, углавном синови устаника, а касније познате личности кнежевине Србије. Већ у првој години Велика школа је имала више од 40 ученика. Кроз ову школу су прошли су и други истакнути појединци тадашње Србије: Јеврем Ненадовић, Сима Ненадовић, Сима Марковић и др. Тадашња Велика школа је представљала мешавину средње и високе школе, а настава је трајала три године. Карађорђе је на свечаности поводом њеног отварања нагласио: „Ми имамо довољно мишица за одбрану Србије, али немамо довољно вештих људи за управљање. Да ми знамо државу водити онако како знамо водити војску, другојачије би сада стајали. Учите се ви, дакле, да наставите наше срећно започето дело. У вама је сва надежда наша са те стране“ (Љушић, 1988: 5). Тадашња изјава и време сведоче о вољи и поверењу у народу који је желео да изгради модерну државу на темељима људског знања. Љушић истиче да су школу похађала, у већем броју, деца српских старешина, али да у погледу уписа нису постојала никаква ограничења у вези са друштвеним и материјалним статусом родитеља полазника. Тадашње друштвене - политичко стање у земљи Србији условило је да Велика школа одшколује само две генерације ђака. Она престаје са радом са пропашћу Првог српског устанка, 1813-те године, а тек 1838. године оснива се Лицеј, који прераста у Универзитет у Београду 1905. године. Лицеј је основан у Крагујевцу 1838. године, а пресељен је у Београд три године касније, 1841. године и наставио је тамо где је стала устаничка Велика школа. Акт о његовом оснивању донео је кнез Милош

Обреновић. За похађање Лицеја постојале су стипендије (тзв. „отечествене благодетнице“), које су додељиване на основу два критеријума: сиромаштво и добар успех у учењу, док је за странце важило правило доделе стипендије само у ретким ситуацијама уз посебна одобрења Министарства просвете. Међутим, чак 42,07% студената Лицеја били су државни стипендисти, и они су углавном потицали из земљорадничких, занатлијских и удовичких породица (Павловић, 1988: 745-753). Тадашње Министарство просвете је посебно пратило њихово учење, како би онима који нису „продуктивни“ стипендије смањивало или укидало, у корист даровитих.

Оснивање школа у Србији, законско проглашавање обавезног школовања за сву српску децу (1882. године), изградња нових школа, доношење закона о слању стипендиста у иностранство (систематско слање почиње 40-их година 19. века) представља почетак формирања друштвене елите Србије. Од тада па до избијања Првог светског рата, Кнежевина, а потом и Краљевина Србија чиниле су много напора да дође до побољшања вертикалне социјално-друштвене компоненте где се из сељачке неписмене државе ствара друштвена образована елита. Пред српске државне стипендисте/питомце постављао се тежак задатак да у иностранству стекну што више знања, по могућству из мултидисциплинарних области. Оваква стратегија имала је за циљ ширење теоријског знања као и примену тог знања у пракси по повратку у земљу.

3.2.Покретачи развоја модерног друштва

Формирањем првог Универзитета ствара се још већа потреба за научно-образованим кадровима. Као резултат тога долази до доношења првог указа о слању питомаца Србије на студије у иностранство, чиме је учињен крупан корак у повећању нивоа одређених образовних структура. Тако долази до стварања обележја која ће разликовати модерно од традиционалног друштва. Подаци нам показује какви елементи културе и образовања су се развијали. Образовање је један од главних фактора који повлачи паралелу између традиционалног и модерног друштва. Формирају се обележја модерног и технолошког друштва која су плод веће количине знања и његове имплементације у различитим видовима

људске делатности. У теоријама модернизације у последњим деценијама 20. века¹⁴ посебан значај се придаје образовању као важном фактору који утиче на карактеристике модерног друштва (повећање степена писмености, технолошка револуција, друштвена и културна мобилност, ...). Процес модернизације аутори су углавном испитивали у развијеним друштвима, где су за изградњу платформи користили постојеће теорије коју су повезивали са варијаблом времена. „То је период када почиње превласт рационализма и са њима високо уважавање разноликих знања, па самим тим науке и образовања “(Трговчевић, 2003).

Нова епоха са собом носи и своје специфичности, па тако и модерно друштво доноси карактеристике које су само њему својствене. У свету у 19. веку долази до убрзаног развоја, који се мало касније и код нас укоренењава и доводи до промена друштвеног статуса омладине. образовање у већини модерних друштава постаје обавезно, чиме се пружају веће знање, једнаке могућности свим друштвеним сталежима, долази до стварања мобилности унутар земље, а касније и ван сопствених граница. Овакав вид мобилности доноси промену статуса која се огледа кроз културни, друштвени и политички живот. Овакви видови мобилности условили су стварање друштвених слојева-елита, које су производ традиционалног или модерног друштва и његовог умножавања. Ове елите су производ два типа друштва, традиционалног и модерног. Традиционалне елите настају из културе наслеђивања (породица, имовина). За разлику од њих, модерне елите настају више на способностима који се испољавају као вид интелектуалног усавршавања (школовање, образовање). Другим речима, савремено схватање елита обухвата даровите појединце и образовне институције. образовању елите је увек придаван посебан значај, тако да се и наш рад пре свега фокусира на ову другу групацију, али никако не можемо запоставити ни прву елитистичку групацију због њиховог прожимања. Улога образовног систем била је усмерена на масовном описмењавању, али истовремено је вршила и квалитативну селекцију из те групе. Они појединци који нису имали довољно материјалних средстава или нису потицали из породице високог друштвеног статуса, на основу само свог

¹⁴Н. Van der Loo-W. van Reijen, *Modernisierung. Projekt und Paradoxs*, München, 1992; A. Sterbling, *Strukturfragen und Modernisierungsprobleme südosteuropäischer Gesellschaften*, Hamburg, 1993: На наш језик превод текстова урадио је: П. Марковић (Београд и Европа 1918-1941. Европски утицај на процес модернизације Београда, Београд, 1992).

талента, могли су се школовати као стипендисти (у Француској, тзв. „les boursiers“) у циљу каснијег заузимања значајних професионалних функција, што је одлика социјалне покретљивости и једнакости једног друштва. Законодавни акт који је прописан већ крајем 1882. године обухватао је сву децу, укључујући и женску, обавезним основним школовањем. Активности српске државе XIX века на „планирању елите“ су подразумевале и слање најбољих у иностранство, на студије на тамошње факултете. На овај начин, друштво је интелектуалце и интелигенцију, препознавало као „елиту“ која је неопходна за даљи развој. Нове елите, као активни слојеви у функционисању друштва, настајале су као покретачи и истовремено производи модернизационих промена: тако се издваја технолошка или техноменаџерска, бирократска, привредна, интелектуална, чак, по својој улози у променама у неким земљама и студентска елита (Трговчевић, 2003).

3.3.Историјски осврт на слање стипендиста у иностранство

Потребу за унапређењем и додатним развојем образовања и ван наших граница видео је Кнез Милош Обреновић 16. септембра 1830. године када је донет први указ о слању младих питомаца на науке у иностранство, што указује на важну друштвену функцију, јер је била покретач и подршка променама (Васојевић & Кутлача, 2014: 208). Циљ је био да се школовањем образованих генерација утиче на мењање до тада постојећег традиционалног друштва. Њиховим образовањем у иностранству стварала се кадровска база, која је омогућавала даљи развој образовног система Србије и стварање аутохтоне интелегениције, а истовремено је омогућавала да у Српско друштво продру и имплементирају се нове идеје које су развијене у иностранству. Тадашњи научници-стипендисти су преносили најбоља знања и резултате из различитих области и даље их развијали. Резултат таквог рада допринео је да Србија има значајне резултате који су настали као плод појединачних научних резултата. Покретачи модернизације били су стручњаци образовани на престижним угледним школама, тако да су били пионири у својој земљи из својих области.

Друштвено-политичке околности у земљи условљавале су да број студената/стипендиста који је слат на школовање у иностранство не буде исти сваке године. Број државних питомаца одређиван је на основу потреба државних служби. У складу са финансијским средствима свако министарство имало је одређен број стипендиста на школовању. Сви владари и све власти нису имали једнака схватања за овакве врсте потреба, нити се Србија у свим годинама налазила у истим политичко-друштвеним околностима и могућностима. Процедура за добијање стипендије за „државног питомца“ одвијала се на тај начин што би надлежна државна установа исказала потребу за стручњацима одређеног профила, потом би ресорно министарство тај захтев разматрало и, уколико би га усвојило, расписиван је конкурс. „У другој половини XIX века редовно је на конкурсима било много више пријава него што је било места, па су комисије бирале међу пријављенима оне за које су сматрали да ће моћи да испуне захтеве даваоца помоћи“ (Трговчевић, 2003: 34). Овакав начин вођења образовне политике показује напор да се ускладе друштвене потребе (стратегије) и школовање стипендиста у иностранству. Пре одласка у иностранство државни питомци су потписивали једну врсту изјаве (Уговора), којом су се обавезивали да школу заврше у року и да, по повратку у земљу, раде у државној служби. Обавезе које су наметане студентима некада су биле веома ригорозне, па је тако од њих тражено нпр. да пишу исцрпне извештаје о свом раду у току полугодишта, да дају преглед предавања која су похађали, чак и списак књига које су читали, о чему се може закључити из извештаја и документације која постоји о студирању у иностранству наших великана Богдана Поповића и Јована Цвијића (Трговчевић, 2003: 35). Избор места, факултета и области усавршавања вршила је држава на основу сопствених потреба, при чему стипендисти нису имали право промена. (Таблица закона, 1835-1877: 80). Они студенти који су одлазили на школовање о свом трошку по повратку у земљу нису могли нострификовати своју диплому (Васојевић & Кутлаћа, 2014: 208). Поред државне стипендије која је била намењена студентима за стицање академске квалификације у тадашњем домаћем образовном систему постоје и државне стипендије за усавршавање у иностранству. Државну стипендију за стручно усавршавање у иностранству

добијали су само они који су постизали изузетне резултате у току свог рада. Ове стипендије додељиване су углавном у области образовања.¹⁵

Међу првим питомцима који су слати на школовање били су и студенти медицине. Под појмом „питомац“ подразумевају се сви они студенти који су се школовали у иностранству одабиром Министарства Србије. Министарство унутрашњих дела било је задужено за школовање и формирање лекарске елите. Ово министарство приликом школовања лекара водило је рачуна о уједначеној расподели стипендија, тј. број додељених стипендија био је одређиван према државним срезовима, што указује на стратегију која је имала за циљ равномерни развој државних области. Поред доктора медицине ово Министарство је школовало и ветеринаре, којих је било мање него лекара (Партијалних државне касе, 1899-1902). Овакав одабир питомаца са једне стране је био привилегија, улазна карта за најобразованији слој (елиту) Српског друштва, а са друге стране их је обавезивао на бројне и тешке задатке које су морали испуњавати у року, како би заиста били део образовне-културне елите Србије.

Трговчевић (2003) процењује да је Србија до избијања Првог светског рата стипендирала у иностранству више од 1300 студената, док је оних који су на студије у иностранство одлазили сопственим средствима било скоро у подједнаком броју. „По повратку у Србију један део државних стипендиста запошљавао се у државним институцијама, а други у образовним институцијама, тако да је у последњим деценијама XIX века највећи део наставника Велике школе имао диплому неког од европских универзитета“. Тадашњу интелектуалну елиту Србије сачињавали су, Сима Лозанић, Ђорђе Станојевић, Јован Цвијић, Богдан Поповић, Михаило Петровић, Слободан Јовановић, Живојин Перић, Милан Недељковић, Павле Поповић, Бранислав Петронијевић, Станоје Станојевић, Александар Белић, Јован Скерлић, Чедомиљ Митровић, Божидар Марковић, Коста Кумануди, Милош Тривунац, Момчило Нинчић, Нико Миљанић и др, сви школовани у иностранству. Многи од њих су били и страначки пионири,

¹⁵ Тако је, 1874. године захваљујући свом оданом и стручном раду учитељица Персида Пинтеровић била послата на изучавање Пруског образовног система. Оваква стипендија имала је за циљ унапређење женског образовног система путем имплементације нових педагошких и дидактичких метода у пракси (Васојвић, 2015). Овакви поступци показују да је држава имала планску стратегију за развој потребних кадрова и да је водила рачуна о појединцима који су се одликовали „изврсношћу“ у свом школовању или раду.

посланици и министри у владама Краљевине Србије, односно Краљевине СХС/Југославије. Наши питомци нису били само кабинетски стручњаци по повратку у земљи, већ и практиканти који су решавали бројна питања важна за државу и образовање. *Практикантско деловање је потврда реализовања постављених стратегија приликом њиховог слања на школовање. Примена стратегије у пракси са друге стране је показатељ коришћења и „примене“ људских ресурса (стеченог знања) у пракси. Оваквим приступом се још показује да су они друштвено прихваћени, да су питани и да су имали право одлучивања, што је кључ за развој једног модерног друштва. У овом периоду и наша земља је имала стратегију која је обухватала све образовне и друштвене потребе. „Државни питомци су бирани по потребама овлашћених службеника, тако да је свако министарство, у складу са финансијским могућностима, имало одређени број ђака на страним школама“ (Трговчевић, 2003: 34). Политика образовања темељила се на стварању интелектуалне елите, али, и друштвено-радне елите о чему сведоче подаци Министарства Народне Привреде. Ово министарство у циљу ширења стручних знања у земљи давало је сталне и привремене помоћи лицима која су одлазила у иностранство у циљу усавршавања у својој струци. Стална помоћ у виду стипендија давана је за следеће струке: за камерале (науке о државним финансијама), трговинске, пољопривредне, шумарске, рударске и културно техничке науке, као и за посеђивања средњих и виших пољопривредних и занатских школа (Српске новине, 1910). Повремена средства су давана и за путне трошкове због одласка на практичан рад у фабрике, пољска добра, за посеђивање занатских курсева, за довршавање започетих студија уколико су оне биле из наведених области, за школарину, и сл. Стипендије су додељиване у случајевима када у земљи нису постојале одговарајуће или квалитетне студије, школе или праксе. Држава је вршила планско школовање стипендиста, што се може видети и на основу расписаног конкурса за школовање наставника будућег пољопривредног факултета на иностраним факултетима (Марковић, 1910: 231). Стипендије су додељиване једном годишње на основу расписаног конкурса који је био заснован на потребама друштва. Првенство на конкурсима имали су сиромашни ученици, који су постизали добре успехе и примерно владање, а притом су били и здрави, што се утврђивало лекарским прегледом. Избор питомаца вршио је Одбор*

за професионалну наставу, који је био при одељењу за трговину, радиност и саобраћај. У овом Одбору налазио се и по један представник свих одељења Министарства и један представник привредног одељења Удружења Београдске трговачке омладине. Изабрани питомци су као и у претходним случајевима били у обавези да ступе у школу за коју су одабрани од стране Одбора, и да у њој проведу прописано време. Место боравка или предмет изучавања могли су једино променити уз одобрење Министарства Народне Привреде, а по претходном саслушању Одбора за Професионалну наставу. Били су дужни да оступању на школовање известе Министарство, путем оверене потврде и сведочанства од стране надлежног органа, а у исто време, били су обавезни да се јаве најближем Српском Конзулу или Посланству. Питомци су такође морали да се на крају сваког семестра јављају Министарству како би поднели извештај о оствареним резултатима на студијама. Ови извештаји као и код претходних стипендиста, били су веома детаљни, обухватили су број одслушаних часова и практичних вежби, као и послове које су обављали и остварени успех. Извештаји су морали бити оверени од стране надлежног органа. Питомци су били у обавези да заврше у року своје студије и положи прописане испите. Они који не би испунили на време своје обавезе, губили су претходно стечена права, али су и притом остајали у обавези према Министарству. Међутим, ако свршени питомац у року од шест месеци не би био распоређен на посао у струци престајала би његова обавеза према Министарству. У случају када је долазило до ранијег одузимања стипендије, или ако по завршетку студија питомац не ступи на понуђену дужност, или није завршио студије у прописаном року, морао је да врати Министарству целокупни износ који је утрошен на његово школовање, уз још 6% интереса. У случају да изостане добровољно враћање средстава, Министарство је вршило наплаћивање судским путем (Српске новине, 1910). Значајно је истаћи, да је у овом периоду било могуће, у случају недостатка средстава, да студент који се школује у иностранству о свом трошку пређе на финансирање од стране државе, стицањем статуса стипендисте. За овакав вид подршке била је потребна молба студента, као и изјава родитеља који су га издржавали да више нису у могућности да финансирају школовање детета у иностранству (IAB¹⁶-1911-3054-7-136).

¹⁶ Историјски архив Београда

Школовање на различитим универзитетима није имало само образовно-научни него и културни значај. Слање стипендиста/државних питомаца је имало и секундарну улогу која се заснивала на преношењу култура, вршењу промоције сопствене културе и њеном јачању. О овоме сведоче и писма државних питомаца, који истичу да се они поред изучавања своје науке труде да што више допринесу промоцији сопствене земље и учвршћењу културних веза са земљом у којој се налазе (IAB- 1119-217.3.4.3). Трговчевић указује и на то да се државе у које су наши студенти одлазили ради школовања могу сагледати кроз три културна круга: средњеевропски, француски и руски. Приликом одабира места студирања примаран је био углед универзитета иако су у појединим моментима и политички фактори у одређеној мери утицали на одлуку. Када је о средње-европском културном кругу реч, највећи број студената из Србије је студирао у Немачкој, где су по броју наших студената предњачили Берлински и Минхеншки универзитет, потом универзитет у Лајпцигу. Изузетну важност за Србе, посебно у првој половини 19. века, имали су универзитети у Аустрији и Угарској, одакле су долазили први српски школовани студенти. Подаци указују на то да они који су студирали у Бечу највише су се опредељивали за медицину, а потом за филозофске дисциплине.

Према овој класификацији, средњеевропском културном кругу припада и Универзитет у Цириху коме су Срби давали предност у односу на друге швајцарске универзитете. Боравак младих Срба у Цириху 60-их и 70-их година прошлог века посебно се примећивао у њиховој каснијој политичкој делатности; тамо су под утицајем Руса прихватили социјалистичке и нихилистичке идеје и пренели их у Србију (Трговчевић, 2003: 40-42). Поред ових градова, значајан број студената у периоду април 1916- новембар 1918. године школовао се и у Великој Британији (IAB-1119-K173.1.1) и то 378 стипендиста¹⁷.

¹⁷ Морамо истаћи да укупан број стипендиста чине стипендисти ђаци и студенти. Због непрегледности, непотпуности грађе није могуће извршити поседну анализу за сваки узорак.

График 3.2.1. Студенти на немачким универзитетима у периоду 1896-1911.¹⁸

Када је о француском културном кругу реч, први наши студенти одлазе на студије у Париз већ средином деветнестог века, али у знатно мањем броју него када је реч о одласку на студије у Немачку. Политичко приближавање са Француском, настало после 1903. године, повећало је и број студената који тамо студирају, али је тај број надмашио број оних који студирају у Немачкој тек 1913/1914 године. Руски културни круг је био најмалобројнији и током читавог 19. века, све до избијања Првог светског рата тамо је студирало само 34 студента из Србије и других словенских земаља, иако је од 60-их година постојао организован напор руске владе и Московског словенског комитета да студентима Словенима олакшају студије дајући им стипендије, при чему је једнак број њих студирао на универзитетима у Москви и Петровграду, а тек неколицина у Одеси. Од дисциплина, најчешће су студирале медицина и филозофија. Од посебног значаја за Србију су биле „три руске духовне академије (Кијев, Москва и Харков) као највиша теолошка училишта у православном свету (Трговчевић, 2003: 42-44).

¹⁸Статистички подаци за приказ преузети из: Љ. Трговчевић: Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. Веку, Београд, 2003, стр. 34 н.д.,218.

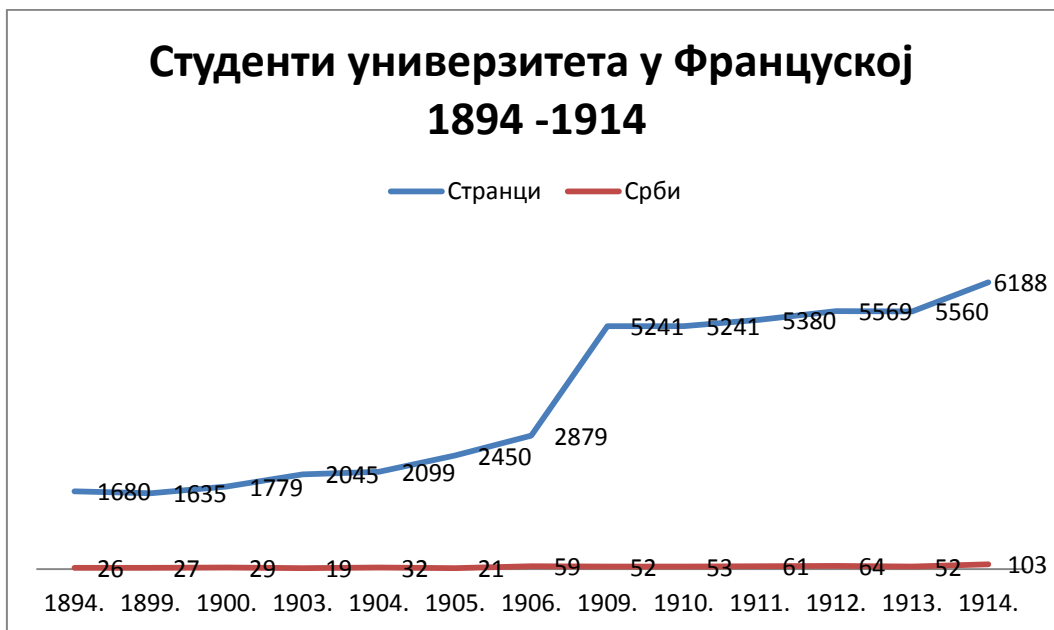

График 3.2.2. Студенти на француским универзитетима у периоду 1894-1914.¹⁹

¹⁹Статистички подаци за приказ преузети из: Љ. Трговчевић, н.д.216

3.4.Значај школовање стипендиста у Краљевини СХС

Нова држава, настала 1. децембра 1918. године, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца наследила је постојећи просветни ситем из Краљевине Србије који су додатно Краљ Александар и Влада унапредили. Успостављена су три универзитетска центра (Београд, Загреб, Љубљана) и настављено је са слањем студената-стипендиста на основне и постдипломске студије у иностранство. На основу података из акта који је Опште одељење Министарства просвете Краљевине Југославије упутило Чехословачком посланству у Београду марта 1936. године, видимо да су се Југословени школовали у најмање 19 држава (АЈ, Ф:66- 454). Друштвени однос према даровитим и талентованима је имао теоријско-практично-декларативан карактер који се могао протумачити, “они су нам потребни, ми их подржавамо, они желе нас”. У њему се логички намеће колективистичко посматрање и препознавање људских ресурса где су сви изузетни били једнако жељени. У таквој друштвеној матрици критеријум образованости је био једини доминантни мерни стандард интелектуалних и других капацитета. Резултат таквог односа је спремност друштва за прихватање и подржавање интелектуалног елитизма као потребе развоја људских потенцијала који је довео до стварања образовне елите земље. У оваквом контексту друштвених односа и ставова према стипендистима јасно се могла уочити доминација друштвене синтагме „појединци по мери друштва“ или, још прецизније и суптилније, „жеља за најбољима“.

Као и у претходном периоду и овде можемо говорити о културним круговима. Међутим, у периоду Краљевине Србије постојала су три културна круга; у периоду после првог светског рата могуће је говорити о два: француском и средњеевропском. Трећи, руски круг, је нестао са оснивањем СССР-а након Октобарске револуције 1917.године. Краљ Александар и власти за били су сувише конзервативни да би успоставиле дипломатске односе са првом земљом социјализма. Непостојање државно-политичких односа условило је непостојање организованог школовања наших студената/стипендиста у Совјетском Савезу. Када се сагледа број студената у ова два културна круга, непосредно после првог

светског рата француски је био доминантнији, да би средином тридесетих година дошло до промене, када средњеевропски постаје све бројнији и по томе се приближава француском.

Нова друштвена ситуација условила је да завршетак Великог рата многи наши ђаци дочекају у Француској. Они су тамо евакуисани и омогућено им је школовање. Париски универзитети су 2. фебруара 1919. постали и стециште за све оне студенте који су се школовали у Италији, а који треба да наставе даље школовање. С обзиром на њихов велики број, било је неопходно решавати питање њиховог статуса после окончања рата. Министар просвете Љуба Давидовић је већ 1919. године донео одлуку да до јула исте године у Француској на школовању остају наши ђаци, те да ће по критеријуму успеха на испиту зависити ко ће од њих и даље уживати државну помоћ. Највећи број њих је враћен у земљу, док су на школовању остали само они студенти за чије професије нису постајале катедре у нашој земљи (АЈ, Ф: 66-434). Међутим, као што смо већ истицали, школовање студената је имало поред обарзовног циља и културни и политички. У циљу остваривања ових циљева штампан је лист „La Patrie Serbe“. Његова улога била је стварање културно- националне сарадње, и он је слат угледним Французима, који нису плаћали преплату. Овакав вид културне сарадње био је финансиран од стране Министарства просвете (АЈ,Ф: 66-434). Држава је поред културне сарадње имала примарни циљ школовање стипендиста из различитих научних области. У овом периоду посебно место имали су они који су се определили за медицину. Министарство Народног Здравља на основу потреба слало је питомце у иностранство, на изучавање медицинских наука, али и из других области санитетске струке, у складу са одредбама закона о чувању народног здравља (Службене Новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, септембар 1919). Овако структуриран закон изродио је две категорије стипендиста: у прву групу су спадали почетници, они који први пут отпочињу студије и добијају пуну стипендију. Како би ушли у процес одобрења стипендије били су у обавези да доставе: уверење о положеном испиту зрелости; уверење о немаштини (у првом реду од пореске службе, односно од полицијских и општинских власти); уверење да су нежењени и уверење од два државна лекара да су физички и психички здрави. На основу дефинисања брачног статуса, можемо претпоставити, да су

мушкарци били привилегованија страна приликом школовања образовне елите. Првенство су имали одлични и врло добри ученици и по оценама и по владању. Другу групу стипендиста сачињавали су они студенти који су о свом трошку започели студије, па услед сиромаштва нису били у могућности да их продуже. На основу успеха-оцена, држава је одлучивала о помоћи која није могла бити већа од пуне стипендије. Све молбе за стипендије и помоћи, са потребном документацијом слате су Санитетском Савету, који је још у доба Кнежевине Србије преузео овај ресор, и који је одлучивао о додели стипендија. Међутим, о висини стипендије одлучивало је Министарство Народног Здравља у односу на актуелни социјални стандард. Поред стипендије Министарство је сносило трошкове пута, све школске таксе (уписани курсеви, уписнине и исписнине), као и накнаду за штампање докторске дисертације. Сви питомци су потписивали уговор са Министарством Народног Здравља по коме је требало да сво своје време посвећују студијама за које им је стипендија или помоћ додељена. Ако би којим случајем желели да се баве посебним гранама медицине, које нису биле програмом школовања обухваћене, за које им притом Министарство није дало стипендију, морали су се обратити за посебно одобрење. По указаној потреби могла се издати директива за промену универзитета. По завршетку студија били су у обавези да предају 25 примерака докторске дисертације који су били намењени за библиотеку Министарства. По завршетку студија били су и у обавези да се одмах врате у земљу и да се ставе на располагање Министарству Народног Здравља, осим у случајевима кад би Министарство одобрило да се остане у иностранству због наставка специјализације. Обавеза је била, као и код других стипендија, да по повратку морају радити у државној служби два пута дуже од периода примања стипендије или помоћи. У случају непоштовања уговара стипендиста је био у обавези да врати сва уложена средства, а у случају да је лице било малолетно, дугови су преношени на родитеља издржаваоца. Евентуално, ако би својом кривицом престали да буду стипендисти, а притом би наставили даље школовање, поново су били у обавези да дупли број година раде у држави, у односу на период трајања стипендирања (Службене Новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, септембар 1919).

3.4.1. Школовање лекара

Још у Кнежевини Србији врло рано се почело бринути да се земља снабде потребним бројем школованих стручњака, па и лекара. Пре лекара, болеснике су лечиле бабе и врачаре, а често и разне скитнице, варалице, понајвише Немци, Италијани, Грци и Цинцари, који су долазили на вашаре, пијаце и црквене славе, па су се рекламирали и продавали лекове против различитих блести. У периоду доласка Турака на Балкан дошло је до прекида контакта Србије са Европом, што се одразило и на образовање. Матовић и Спасић, истичу да су чувене војводе, кнезови, богати трговци и имућни Срби могли повремено да доводе из иностранства хећиме, неке хирурге и докторе. На Карађорђеву молбу 1809. у Србију је дошла екипа руског санитета (др Марчевски и његов фелдчер Ањинин). Они су боравили при српској устанничкој војсци од 1809. до 1812. и након одласка су оставили малу апотеку и нешто хируршких инструмената (Матовић & Спасић, 2013: 217). Милош Обреновић често је позивао едуковане лекаре у нашу земљу који су лечили војску, али су били и у служби његове породице. За управника првог карантина на граници Кнез Милош је поставио др Минаса који је 1823. године лечио и његове чланове породице (према: Матовићу & Спасићу, 2013:217). Након њих у Србију су долазили страни свршени доктори медицине, др Валкони, др Фидлер, др Бирг, др Будаија, др Шлезингер и др Панајот Папакостопулос. „Обично су прво долазили као лични лекари београдског паше, кнеза Милоша и његовог брата господар Јеврема у Београд, Крагујевац и Шабац. Пошто их нису задовољавали услови живота и рада брзо су напуштали посао и врло често мењали места боравка кружећи између Крагујевца, Београда и Шапца. Зато су се лекари странци устручавали да дођу у Србију и постављали су неоствариве услове да не би дошли“ (Матовић & Спасић, 2013:217).

Сви наредни лекари који су долазили у Србију, нису се дуго задржавали. Непросвећеност народа била је препрека за прихватање лекара. Они су наилазили на бројне проблеме у току рада са становништвом, али и на проблеме од стране Кнеза. Први дипломирани лекар био је Константин Александрири, лекар кнеза који је по националности био Грк. Службу је напустио 1821. године, због умањења плате (Ђорђевић, 1938: 216).

Са сређивањем политичког стања и унапређењем друштва долази и до повећања броја лекара који долазе у Србију по завршетку студија. Јован Стејић²⁰ из Арада који је студирао у Бечу, у Србију (Шабац) прешао је одмах по завршетку медицине 1829. где је постао лични лекар свог добротвора Јеврема Обреновића (Ђорђевић, 1938: 216). Овакво добротворство Јеврема Обреновића представља веома значајан потез за лекаре у Србији. Резултат Јевремовог рада је промена схватања Милоша Обреновића који је 1830. узео неколико студената на универзитетима у Бечу и Пешти као своје питомце, а који су по свршетку студија одмах долазили у Србију (Ђорђевић, 1938: 216). Милошево схватање одразило се и на узимање Стејића за личног доктора. Овакав потез показује однос државе према школованом кадру и његовом коришћењу. Доктор Стејић²¹ је дошао у Крагујевац 1830. године, а поред обављања функције личног лекара Кнеза био је и васпитач његових синова Милана и Михајла од 1830-1832 године. Његов рад није се темељио само на практичном деловању. Основао је грађански санитет и штампао први медицински спис у Србији 1831. (Поученије за лечење болести колере). Започео је штампање свог првог оригиналног списка, „Сабор истине и поуке“, који је одступио од новоприхваћеног Вуковог правописа и био пун модерних слободоумних размишљања. Кнезу је на то обратио пажњу Вук Карацић писмом у ком је поручио: „Тај спис је опаснији за Вас од прокламације Чарапића и учитеља Мије.“ Јако увређен овим поступком напустио је Србију 1832. и прешао у Земун где се бавио приватном лекарском праксом. Вратио се у Србију 1840, после Милошевог протеривања, када је постављен за шефа грађанског санитета (у Попечитељству унутрашњих дела), а 1845. за главног секретара Државног совјета, што је био до своје смрти 1853. године (Матовић &

²⁰Јован Стејић рођен је у Араду 1803. године. Није био питомац *Текелијанума*, али је био међу првим Арађанима кој је помогао Сава Текелија, (Више речи о њему и Текелијином Фонду биће у петом поглављу) прво као гимназијалца у Араду и Сегедину, а затим као студента медицине у Пешти. Студије медицине наставља у Бечу, где је добио помоћ Јеврема Обреновића. Више пута је долазио у Србију да лечи свог добротвора Јеврема Обреновића. У два маха је обављао дужност шефа Грађанског санитета у Србији (од фебруара 1840. до августа 1841. и од јануара 1843. до јануара 1845).

²¹ Његов књижевни рад на пољу телесне и духовне хигијене може се упознати кроз неке од наслова: Мудра изреченија из разних писаца (1835), Умотворине различитости (1839), Шта треба јести и пити (1842), О држави, из Веберовог Демокрита (1847), Европа, из државног речника Ротека и Велкера (1849), Критика на Вуков превод Новог Завјета (1850), Антропологија или наука о човеку (1853), Предлог за Србски ријечник и Србску граматику (1866), Забаве за разум и срце и друго (Видети: Матовић, З., Спасић М. (2013): Први физикуси и болнице у Крагујевацу-престоници обновљене Србије, 218-219).

Спасић, 2013). Поред доктора Стејића значајни допринос у Српској медицини остварио је и др Карло Пацек²². У истом периоду у Србији је био и доктор Јован Карабини. Др Карабини био је родом из Костура, а медицину је завршио у Лајпцигу. У Србији је остао до 1832. године, као и његове колеге. Напокон у Србију долази и чувени Емерих П. Линдермајер (Emerich Lindenmayer, 1806-1883). Он је по националности био Грк и био је лични лекар Кнеза Милоша. Проучавњем литературе, уочавамо одступања код Ђорђевића и Матовића. Анализом истих можемо констатовати да је др Линдермаје²³ имао звање „доктор медицине и лекар књаза србског“, а радио је у Крагујевцу од 1819- 1821.

²² Он је рођен 1807. у варошици Мезе Берени у Мађарској. У Србију је дошао 1833. године после завршеног медицинског факултета у Пешти. Постављен је за војног лекара Подринско-савске команде у Шапцу 1834. са чином капетана. Доктора Пацека посебно су занимале минералне воде и њихов квалитет, па је узорке слао на анализу из Рибарске, Јошаничке, Брестовачке, Паланачке и Вишњичке бање. Године 1836 објавио је „Упутство за лечење у лековитим бањама и за пијење минералних вода у Србији“, а исте године постављен је за лекара кнежеве гарде у Крагујевцу. При избијању епидемије колере објавио је „Правило како се ваља од колере чувати и како се колера може познати, како се од ње ваља лечити и како се после ње ваља владати“. Постављен је за шефа Карантинског одељења са санитетом у оквиру Попечитељства унутрашњих дела, чиме је постао и први Начелник санитета обновљене Србије 1839. године. Његов истраживачки и теоријски рад се мери и кроз оснивање лекарске читаонице у Београду и набављање медицинских књига које је слао начитање лекарима по унутрашњости. Бавио се организацијом рада окружних физикуса и 1839. написао „Упутство“ („Наставленије за окружне лекаре и физикусе“). Потом је написао „Поученије обеснилу“, „Правило за калемљење богиња“ и „Закон олекарским платама и хоноратима“. Према том закону лекарима је одређена годишња плата од 300 сребрних талира, а лекарским помоћницима, ранарима, 200 талира. Лекари су наплаћивали за једно пелцовање против великих богиња 20 крајцара у граду и 10 крајцара у селу. Др Пацек је напустио Србију 1842. заједно са кнезом Михајлом, али се вратио 1859. заједно са Обреновићима. Од тада се није више бавио лекарским послом већ је био одан владаочев пријатељи саветник. Умро је у Бечу 1876. године.

²³ Емерих Линденмајер по националности био је Аустријанац који је рођен у Ораовици 1806. у Банату. „Основну и средњу школу завршио је у Доситејевој Чакову. После студија медицине у Пешти 1835. долази у Србију где постаје војни лекар у Шапцу (Подринско-савска команда). Затим је био лични лекар кнеза Милоша, потом „Гвардејски докторе“ и оснивач војних болница у Крагујевцу и Ћуприји. При формирању врховне војне управе тј. Главног штаба при Министарству унутрашњих дела постављен је за првог шефа војног санитета, тј. за доктора главног штаба. Потом је реорганизовао своју Војну болницу у Крагујевцу и унапредио рад „Правитељствене апотеке“. Забрањено је лечење „код баба и неуких“. Залагао се за остваривање кредита да би се унапредила бања са киселом водом у Буковику. Оваквим потезима плански је отпочео уређивати здравствену службу у Србији, дао основне уредбе, постепено оснивао установе здравствене службе и, како су пристизали лекари, установљивао стручне органе, окружне физике, у окружним варошима. Да би што боље могао пратити рад санитетских органа, Линдермајер је установио и редовне петнаседневне извештаје, које су му слала сва окружна начелства. На основу ових извештаја он је састављао „Извештаје“ за целу земљу, које је Попечитељ слао Књазу (Иванић, 1937: 118). Објавио је и књигу Опис минералних вода у Србији. Основао је Стални лекарски одбор (касније Главни санитетски савет) као саветодавно тело при Санитетском одељењу рада стекао је велики углед код нас и у свету па је био почасни члан домаћег и иностраних удружења лекара. Умро је у Београду 1883. године“ (Матовић, Спасић, 2013: 219-220)

Међу првим питомцима лекарима Кнеза Милоша помињу се лекари Срби из Војводине: Павле Јовичић и Максим Николић. Израдом првог системског плана о школовању српских ђака у иностранству почетком 1839. били су обухваћени и питомци за изучавање медицине који су слати у Париз. Већ прве године, 1839, када је установљено Попечителство (Внутрени Дела са Оделенијем санитета) први начелник, др Пацек, започео је увођење осмишљене санитетске службе и развијање стручне здравствене политике, покретањем питања окружних лекара. Пацек је постављен 15. марта, а већ у јулу је Кнежевско намесништво (18. јула 1839.) донело закон да се поставе доктори медицине бар у окрузима, где је то потребно у складу са територијалном површином или у складу са неким посебним потребама, а у осталим да се поставе хирурзи. При томе, сви су морали имати дипломе о промоцији. Већ прве године од доношења одлуке, 10 округа (од 16) добило је окружне лекаре (Иванић, 1940: 155-156). Оваква одлука је у ствари била стратегија која је имала за циљ развој здравства, али и повратак школованих питомаца из иностранства. Након постављања доктора по окрузима настављена је стратегија за даље упошљавање лекара, али се убрзо увидело, да није довољно ослањање само на лекаре који су, по својој вољи, долазили у земљу, па су расписивани конкурси за попуњавање лекарских места, а др Пацек је једном и путовао у Аустрију ради тражења лекара (Иванић, 1940:156). Овакве околности су додатно утицале на државу која је већ 1841. почела да потпомаже добре, а сиромашне младиће, да иду у иностранство на науке, па и медицину. Како би држава заштитила питомце и своја уложена средства у њихово школовање 1845. године донешен је Закон да се лекари странци примају само као уговорну, а не као стално запослени.

За време владавине Кнеза Александра Крађорђевића, 1846. године, слања државних питомаца на студије медицине у иностранство добија већи значај. Исте године, уз велико залагање и на иницијативу првог војног лекара Емериха Линдермајера, просветни министар израдио је посебан „Правилник о упућивању питомаца на школе у иностранство“. Средства су одобрена за 10 питомаца и то: 4 за војне науке, 3 за филозофске и политичке науке, 2 за економске и 1 за технику. Тада је одлучено да се стално одржавају ових 10 места за питомце, па се могу слати и на медицину. Стипендију за студије медицине, по

овом правилнику, први је, 1848., добио Ђорђе Атанацковић, рођен у Свиштову у Бугарској, који је био већ при крају медицинских наука у Паризу, па се обратио Министарству просвете за помоћ и добио 500 франака. Наредне године за стипендију се обратио Стеван Милосављевић, који је био годину дана на Париском медицинском факултету и добио препоруке о свом раду. Њему је додељена годишња стипендија. Године 1853. обратио се српској влади Милосав Павловић, који је учио медицину у Галати-Сарају у Цариграду, а потом се усавршавао у Паризу. Молба је усвојена. Од ових питомаца Милосављевић је завршио студије 1855. и вратио се у Београд. Милосаву Павловићу, који је већ био у Паризу додељена је паушална помоћ и 1858. Павловић се вратио из Париза, а 1859. постављен је за физикуса у Чачку (Иванић, 1940:156).

Све до 1858. године сви државни питомци су били под контролом Министарства просвете, када је одлучено да медицинари припадну под Министарство унутрашњих дела, па је Министар одлучио да питомце бира Санитетско одељење, по мишљењу Сталне санитетске комисије, а да се шеф санитета о њима обавештава од деканата дотичног факултета. Питомци су били дужни да траже савете и слушају декана; да по могућности слушају окулистику и вежбају се у операцијама; да на крају семестра шаљу сведочанства о њиховим студијама декану; да на повратку у отаџбину без изговора одслуже у државној служби колико су били у иностранству. Те године су изабрана три питомца за студије у Паризу, где су се на школовању налазила још два питомца. У Бечу су такође на школовању била три питомца. Године 1862., поред те тројице у Бечу, помињала су се још двојица (Лаза Стевановић и Алекса Спасић). Они су изабрани „за питомце по струци лекарској“ 18. јула 1861. (Иванић, 1940:156).

По Кнежевом указу, Министарство унутрашњих дела расписало је 1863. године конкурс за три нова питомца медицине. На овај конкурс било је пријављено 16 кандидата. Министар унутрашњих дела, Никола Христић, донео је решење да комисија изабере од пријављених кандидата оне који су најбољи за студирање медицине, нарочито оне који су учили природне науке (природословије). Комисију су чинили: помоћник министра Боговић, наченик без опредељења др Линденмајер, професор Лицеја др Јосиф Панчић, секретар

санитетског одељења др Јаћим Медовић и професор Лицеја др Рашко Максим. Поштовањем критеријума комисија је за питомце медицине у Бечу изабрала три ђака природних наука (природно словног одсека) Ђорђа Радивојевића, Владана Ђорђевића и Лазара Докића (Иванић, 1940: 156-160).

Највећи број лекара школован је на Бечком универзитету, потом на Универзитету у Грацу, Паризу, Нансију, Монпељеу, Прагу, Будимпешти, Цириху, Женеви, Берлину. Само је једна студенткиња (Неда Д. Јовановић)²⁴ завршила медицину у Риму, док је само један студент школован на Петроградском универзитету и то од 1914. године (Трговчевић, 2003: 55). Студената ветерине било је знатно мање. Трговчевић (2003) истиче да су се у то време школовала само два ветеринара на Вишој школи у Алфору. Прегледом архивске грађе установили смо да су то били Чирло Петровић и Данило Јанковић (Партијалних државне касе, 1899-1900). Међутим, анализом архивских подата дошли смо до нових података и закључка да овај број није коначан и да су се ветеринари школовали и на другим Универзитетима и то: у Берлину (Павле Михајловић, Љубомир Младеновић, Стеван Стојковић, Радислав Ђорђевић)²⁵, у Будимпешти је школован (Андреј Врви)²⁶, у Штутгарду (Драгомир Марковић)²⁷, у Минхену (Радослав Ђорђевић)²⁸ и у Грацу (Иван Марковић)²⁹. Морамо истаћи да претпостављамо да ово није коначан број и да су се наши медицинари и ветеринари школовали у нешто већем броју. Оваква претпоставка је базирана на лошем стању архивске грађе и непостојању евиденције свих фондова.

3.4.2. Школовање војних питомца

Школовање војно-државних питомца у иностранству чинило је посебан елитистички круг. Љубинка Трговчевић-Митровић истиче да су међу првим питомцима слати и питомци за војне академије у Влашкој и Русији (Трговчевић,

²⁴ АС: Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1902-1903).

²⁵ Ibid

²⁶ Ibid, (1899-1900), (1896-1897)

²⁷ АС: Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1899-1900)

²⁸ Ibid

²⁹ Ibid

2003: 33). На основу њених података, Министарство војске је имало највише питомаца на школовању. Војну структуру питомаца углавном су чинили официри и подофицири. Значај школовања војске и у новоформираној држави био је велики. Питомци војске³⁰ и ратне морнарице слати су на студије у иностранство (у трупе и школе), у пријатељске земље, о државном трошку. Сваке године је слат одређени број војно-државних питомаца на основу претходно утврђене потребе појединих родова оружја и струка, а у границама буџета одобрених кредитом. Број и избор студената и питомаца обављан је на основу конкурса. Избор се заснивао на конкурсним пропозицијама које су биле опште и важиле за све кандидате и на посебне, које су важиле за посебну групу кандидата. Општи услови су обухватили различите групе питомаца и могу се разврстати на следећи начин:

За кандидате, официре и чиновнике базирали су се на следећим захтевима: да је кандидат потпуно здрав; да има одличне оцене у последње две године, школовања; односно за једну годину, где су то посебни услови допуштали; да има завршен виши или нижи курс наше Војне Академије, или Војне школе на страни, универзитета или одговарајуће школе у Морнарици; да има посебне особине и склоности ка студији предмета или научним гранама за које је конкурисао; да има одговарајући ниво знања језика који му је потребан за слушање предавања у школи или за службу у дотичној школи, што је доказивао испитима. Услови су захтевали, за разлику од других области у којима су се школовали стипендисти, да кандидат по завршетку студија мора служити најмање три пута толико у војној служби колико је провео на школовању као питамац. У случају губљења стипендије, због напуштања школовања, лошег владања, неиспуњавања студентских обавеза итд, био је у обавези да сав утрошен новац врати држави.

Кандидат из грађанства-ђаци са матуром, односно са испитом, који је прописан за ступање у дотичну школу, морао је испуњавати следеће услове: бити држављанин Краљевине СХС; бити потпуно здрав и за војну службу способан; имати положен испит зрелости (матурски испит у гимназији), односно захтевани испит за дотичну школу, најмање са врло добрим успехом; имати добро владање;

³⁰ Војни питомци били су официри и чиновници из свих родова оружја и струка копнене војске и морнарице и ђаци са матуром.

у случају да је лице било малолетно, морало је имати потврду родитеља о сагласности; доставити уверење о старосном узрасту, јер кандидат није могао бити старији од 25 година; поседовање одговарајућег нивоа знања језика за подручје у коме ће се школовати, што је утврђивано посебним испитом. Као и за претходну групу питомаца и овде су важили исти критеријуми за рад у служби као и у случају неиспуњава обавеза за повраћај уложених средстава.

Критеријуми за кандидате - официре и чиновнике, за оне коју су се пријављивали за Генералштабну Академију-ратну школу су били: да су претходно провели најмање 3 године у строју; за период проведен у строју да је оцењен као „врло добри стројни официр“ ; да поседују положен испит основне тактике и егзерцирних правила свих родова оружја. Критеријуми за оне који су конкурисали за трупу су били да су претходно у трупи провели најмање 5 година са оствареним врло добрим успехом, а за оне који су се пријављивали за школу гађања: да при конкурисању имају најмање чин капетана; да су најмање годину дана командовали четом и да су остварили врло добар успех у настави; да имају положен испит из теорије гађања. Поред ових смерова посебни услови су важили и за друге смерове: коњицу, артиљерију; инжињерију; ваздухопловне јединице; генералштаб; за санитет и грађанске школе; морнарицу; административне струке. За Генералштабну Академију - ратну школу нису се могли пријављивати свршени слушаоци Више школе, наше Војне Академије нити слушаоци који су у II години Више школе исте Академије. Конкурс за школовање питомаца објављивао се у „Службеном Војном Листу“ и „ Службеним новинама“, редовно сваке године, углавном у мају месецу. Конкурс се објављивао само за оне родове оружја и струка, за које би се јавила потребе за школовањем питомаца у иностранству. Конкурсом је тачно дефинисан број послатих питомаца по областима, временски период као и држава у којој ће питомци провести школовање. Пријаву на конкурс кандидати из родова подносили су путем својих команданата, односно старешина, који су преко Министарства Војног и Морнарице даље вршили спровођење процедуре, при чему су увек износили своје мишљење о оваквом потезу. Кандидати из грађанства подносили су своје пријаве непосредно Министарству Војном и Морнарице. Пријаве за обе групе кандидата заједно су прегледане од стране Војне комисије. Тело ове комисије одређивало је Министарство Војске и

Морнарице. О избору кандидата ова комисија је одлучивала по принципу већинског гласања. Изабрани кандидати су потом улазили у процес испитивања, а испитивачи су били исти чланови комисије. Провера знања заснивала се на усменом испитивању, које се евалуирало оценом од 1-5. Они државни питомци који су прошли ригорозну процедуру, стекли статус државног питомца, и обавезали се на поштовање ригорозних правила. Били су дужни да студирају само на оним универзитетима, академијама и вишим школама, било војним, било грађанским, за које их је одредило Министарство Војске и Морнарице, и ни један није имао право промене места школовања за коју је био одабран, без претходног одобрења. Војно-државни питомци нису смели да се удаљавају из места сталног становања, ни за време школског распуста, ни иначе, осим ако устројством школе то није било посебно прописано. Такође, нису могли долазити у отаџбину без претходног одобрења Министарства Војног и Морнарице. Сваки питамац био је дужан да редовно слуша сва предавања за време школовања. Питомци су, иако одабрани од стране државе, били у обавези да полажу пријамни испит за школу у коју су слати, а у одређеним случајевим морали су полагати диференцијалне испите. Сви питомци су били у обавези да почетком нове школске године подносе извештај Министарству, о следећем: које предмете ће слушати у току године, код којих професора, који практичан рад ће имати и из којих група. Након сваког семестра и на крају године питомци су подносили оверен извештај Министарству о положеним испитима. У оним универзитетима/школама где су се могли испити и колоквијуми одложити за наредни семестар питомци су морали добити претходно одобрење од Министарства Војног и Морнарице за такав поступак. У случају и најмање грешке стипендије су одузимане и питомци су враћани у земљу. Сви војни питомци у иностранству били су под контролом нашег војног изасланика у дотичној држави, односно под контролом нашег посланика, тамо где нашег војног изасланика није било. Приликом доласка на школовање, као и на почетку сваке школске године, питомци су се лично јављали нашем војном изасланику, односно нашем посланику, а у случају немогућности физичког јављања, били су у обавези, да се јаве писменим путем и да наведу тачну адресу пребивалишта (Службене Новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, новембар 1921). У Краљевини СХС, за разлику од претходног периода, били су

заступљени просветни изасланици који су представљали вид контроле стипендиста и обављали везу између државе и стипендиста. Од периода слања првих питомаца у иностранство, међу којим се налазе и војни питомци, па све до периода Краљевине СХС био је очуван континуитет школовања војне елите.

3.5.Платформа за слање стипендиста у иностранство

Стање у земљи и нове политичке прилике, условили су да се 20. фебруара 1922. године донесу нова правила о школовању питомаца у иностранству садржана у правилнику који је имао 20 ставки (чланова), и чинио је један вид платформе за даље образовање стипендиста. Њиме је регулисано да се нови питомци не могу слати на школовање у иностранство, док се статистички не утврди колико је за коју струку потребно факултетски образованих људи, а истовремено колико се та потреба може остварити на домаћим универзитетима; на страну се више нису могли слати свршени матуранти, што је до тада било могуће, него само свршени/дипломирани студенти. Тачно је морала бити прописана стипендија у зависности од земље студирања³¹. Стипендисти који би једном изгубили право на стипендију нису имали право да поново конкуришу и морали су да врате новац, ако се не би запослили у државној служби. Њима је одузимана стипендија и у случају недоличног понашања. Стипендисти су слати на школовање на основу конкурса Министарства просвете који се расписивао за одређене области, а којим се уједно и дефинисао број потребних питомаца. Конкурс је јасно дефинисао критеријуме на основу којих је неко могао бити стипендиста: успех, имовно стање и број незбринуте деце. Сваки питамац био је у обавези да достави своју и сагласност својих родитеља, да ће служити држави дупли број година у односу на време стипендирања. У случају да нису примљени у државну службу својом кривицом или да су изгубили стипендију својом кривицом, били су обавезни да врате целокупни износ држави. Да би

³¹За Немачку је стипендија била у износу од 600 динара; 450 динара за студенте у Пољској и Аустрији; 450 франака у Француској и Белгији; 350 шилинга у Енглеској; 350 швајцарских Франака у Швајцарској; 1 000 Чехословачких круна у Чехословачкој; 450 лира у Италији. Сваки студент је на овај износ имао додатно 150 динара, круна, франака, шилинга, лира, чехословачких круна годишње за књиге. Поред тога плаћани су им сви испитне и школске таксе.

Министарство имало увид у релевантне податаке, а уједно и вршило надзор питомца, у Беч је послат просветни Инспектор. Резултат оваквог деловања је пораст броја студената на Бечким универзитетима. Поред њега, инспектори су од раније постојали и у Паризу и у Прагу, где су и даље остали (АЈ, Ф: 66-127). Међутим, због штедње, ово одељење бива укинута 1926. године, а самим тим се врши и редуција броја државних стипендиста, али је и даље при нашој амбасади постојао просветни референт који се старао о положају наших студената, редовној исплати њихових стипендија, итд. Његова надлежност, нарочито после укидања просветног одељења, била је и државна пропаганда у тој земљи, организовање посета и размене научних радника и сл. Важећи правилник је убрзо замењен новим, који је ступио на снагу 15. септембра 1925. године (IAB-1119-1217.3.1.4.1). Садржао је 12. чланова: студенти који су се могли школовати на страни могли су бити само свршени студенти домаћих Универзитета и Виших школа са простора Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Конкурси за школовање стипендиста су расписивани једном годишње, јула месеца. Међутим, на основу буџетских могућности одређиван је број стипендија, који је зависио од дужине школовања и земље студирања. Такође, организован је и конкурс и за студенте који су већ били на школовању и било је потребно продужити стипендију. Студенти су могли бити стипендирани од стране државе у случајевима када родитељи нису имали више од 15 динара годишњег пореза, у посебним случајевима та граница је била до 30 динара. Законска регулатива се односила и на децу Министара и државних подсекретара, било да су у активном радном односу или пензији. У случајевима када је пензија прелазила 9 000 динара деца нису имала право стипендирања, осим у случајевима ако у породици има више деце која се школују у иностранству, када је једно дете могло остварити то право. Овако конципиран закон показује да је држава поред постојања стратегије за развој потребних стручних кадрова имала и стратегију којом је давала једнаке шансе различитим друштвеним слојевима и стварала могућност друштвене покретљивости. Оваква друштвена покретљивост имала је за циљ развој модерног и јаког друштва које ће се базирати на друштвеној елити једнаких шанси. Овај закон је значајан јер се чланом 5. јасно дефинисало да се критеријум доделе стипендије заснива на три фактора: успех, имовинско стање и незбринутост деце. Питомци који би прошли ригорозни

конкурс, стицањем стипендије потписивали су уговор са Министарством просвете где су се обавезивали да ће одмах по завршетку студија и евентуалне војне обавезе одслужити два пута онолико времена у државној служби колико су били државни питомци. У случајевима да питомци не одговоре на све ригорозне захтеве, губили су стипендију, али су били у обавези да раде у државној служби за период који су били финансирани.

На основу Архивских података можемо закључити да је у петнаестогодишњем периоду, од 1919.-те до 1934.-те, од укупно 84433 страних студента на Париском универзитету из Краљевине СХС/Југославије било 3741 (4,43%). Највише наших студената је студирало право, потом медицину, књижевност, природне науке и технике и тек по један или два студента годишње - фармацију. Књижевност су углавном студирале жене, којих је у знатно мањој мери било и на другим факултетима. Слична је била структура наших студената, по областима студија, и на универзитетима у Марсеју, Лиону, Бордоу, Нансију, Монпељеу, Тулузу, Стразбуру и др (погледати: АЈ, 66-438; нпр. Перишић, 2012). На основу дијаграма који приказује упоредну анализу страних студента који су се школовали на Париским универзитетима и наших студената, можемо закључити да је број наших студената на Париском универзитету у периоду 1920-1934 стагнирао и апсолутно и релативно.³²

³²Ови подаци необухватају друге Француске универзитете, на којим су се такође школовали наши студенти, али у знатно мањем броју.

Графикон 3.3.1. Студенти на париским универзитетима у периоду 1919-1934.³³

Стипендисти који су се школовали у Француској, финансирани су из два извора. Већи број стипендија, финансирала је Краљевина СХС у целости. Међутим, тај број је временом смањиван, тако да је пред избијање другог светског рата био симболичан, било је и година када нисмо имали ниједног стипендисту о трошку државног буџета, нпр. 1936.-те (АЈ, Ф: 66-454). Други извор стипендирања био је из француског буџета. Постојале су тзв. француско-српске стипендије и њих је годишње добијало око 50 наших студената. Власти Краљевине СХС улагале су максималне напоре у оквиру дипломатских односа са Француском, уз позив на „братство по оружју“, са циљом обезбеђивања што више средстава од Француске намењених стипендијама за наше студенте. У ту сврху из

³³ АЈ, Ф: 66-438; погледати: Трговчевић, 2003.

државног буџета плаћани су хонорари високим француским државним и просветним функционерима, како би лобирали за повећање ове ставке у француском буџету (према: АЈ, Ф: 66-436 и Ф:66-438). Овакав лобистички план за југословенску владу био је веома исплатив. На основу извештаја просветног референта Краљевског посланства Југославије у Паризу PRN 33 од 1934. године наводи се да је укупно 800000 француских франака Министарство просвете Француске издвајало за стране студенте из целог света, при чему 410000 франака одлази на студенте из Југославије (АЈ, Ф: 66-438). Број стипендиста³⁴ у Француској је варирао из године у годину. Подједнако и наше и француске власти водиле су рачуна о томе на које науке су упућујивани наши стипендисти. На основу извештаја просветног одељења се може видети: да је у новембру 1922. било 233 (182 студента студира медицину) студента (АЈ, Ф: 66-435), 1932. години 70 (АЈ, Ф: 66-438), док у фебруару 1936 око 40-50 студената (АЈ, Ф: 66-454) .

Министарство просвете Краљевине Југославије школске 1937/1938 донело је закон који је уређивао политику школовања држављана Краљевине Југославије у иностранству. Закон је прописивао да држаљани Краљевине Југославије, било да се налазе у земљи или ван ње, ако желе учити ма коју школу у иностранству, морају имати за то претходно одобрење министарства у чијој надлежности спадају те врсте школовања. Лица која би учила ма коју школу у иностранству без претходног одобрења надлежног министарства по повратку у земљу то школовање им се није признавало, осим за децу наших држављана који живе у иностранству. Ова одредба је важила док се закон не промени или укине. Нисмо успели да пронађемо када је закон престао да важи, па претпостављамо да је био на снази до краја постојања Краљевине Југославије. Овакво уређење представљало је вид стратегије, јер је држава на овај начин имала контролу и увид у своје кадрове (Закони уредбе и остали прописи Краљевине Југославије 1918-1936: 452). Закони и правилници нису доношени само за питомце у иностранству већ и за питомце Универзитета у Београду. Универзитетски питомци су бирани на основу расписаног конкурса. Питомци су стипендирани из средстава универзитетских задужбина, из средстава које су Министарство просвете,

³⁴Под појмом стипендисти подразумевамо студенте које финансирала у потпуности Краљевина, као и оне који су били финансирани средствима Француске.

бановине и друге установе стављали на располагање, као и из приватних средстава Универзитета. За питомце су бирани ученици из сиромашних породица, врло доброг и одличног успеха. Студенти који би изгубили стипендију нису имали више права да буду универзитетски питомци. Они студенти који би дипломирали на једном факултету, а потом уписали други факултет нису могли да буду питомци, као ни они студенти који на једном факултету проведу више семестара па пређу на други факултет (Службен новине, 1940: 266).

Као и у претходном периоду када је држава имала плански развијену стратегију школовања стипендиста, власти су и у овом периоду водиле политику стварања интелигенције у области примењених наука, тако да се стечена знања могу одмах ставити на располагање након повратка стипендиста у земљу. Све ово указује да је стратегија државе била усмерена на усклађивање образовних профила са потребама тржишта рада.

Након убиства краља Александра Карађорђевића у Марсеју, 1934. године, општина Марсеј је установила стипендију „Александра Југословенског (Alexandre de Yougoslavie)“ која се додељивала једном нашем студенту годишње. За школску 1938/39, за студије медицине, добио ју је Вукан Чупић, касније угледни професор београдског Медицинског факултета и оснивач Института за мајку и дете на Новом Београду (Погледати: Перишић, 2012).

3.5.1. Образовање девојака

Морамо истаћи да су, поред свих наведених стипендија, постојале и не толико бројне, али свакако за тај период веома значајне стипендије које су биле намењене за школовање/усавршавање девојака. Ове стипендије су додељиване од стране Удружења универзитетски образованих жена³⁵ -секција Београда. У Београду, у лето 1927., сазван је скуп од стране Елен Гледић, доцента универзитета у Ослу и тадашње председнице Међународне фондације на коме је формирано удружење. У децембру месецу је од стране професорке Паулине Лебл-

³⁵ По завршетку Првог светског рата 1919, Енглескиња Каролина Сперџен (Caroline Spurgeon) и Американка Вирџинија Голдерслив (Virginia Gildersleeve) створиле су међународну организацију универзитетски образованих жена. Седиште организације било је у Лондону, а имало је за циљ да окупи интелектуалке целог света.

Албале, лекара Анице Савић-Ребас, професорке Босиљке Михајловић, секретара Министарства просвете и других, сазвана оснивачка скупштина на којима је формирано Удружење универзитетски образованих жена Југославије. За прву жену председницу Удружења изабрана је Паулина Лебл-Албала. У периоду 1930-1933. године додељивана је по једна стипендија годишње за школовање/усавршавање девојака на неком од универзитета у Румунији.

По окончању првог светског рата на другом месту по броју југословенских студената, одмах после Француске била је Чехословачка. У Прагу се 1919. налазило преко 1000 наших студената, док је технику у Брну студирало 55 (АЈ, Ф: 66-440). Међутим, склоп послератног културног, политичког и економског живота наших студената у Прагу значајно се разликовао од предратног. Ова различитост се огледала и у томе да су предратни студенти морали имати матуру гимназије, док је послератни студенти, који су се школовали у Прагу, нису имали сви. Према статистичким подацима већина студената, њих 96% завршило је било само средње пољопривредне или техничке школе (ЈАВ-1119-217-3.1.4.3). Тако је и у Чехословачкој у првим послератним годинама постојао наш просветни инспектор, који се старао о редовном обнављању државних стипендија и водио бригу о нашим студентима. Установа је укинута 1925. године због смањења броја студената. Као и у Француској, и у Чехословачкој је константно опадао број наших студената, тако да их је 1938. године било свега 311, од тога највише у Прагу (229), Брну (66), а остатак у другим местима. Образовни профили су се разликовали од оних у Француској. У Чехословачкој се на високим школама похађају првенствено техничке науке (165 студената), филозофија (18), медицина (16), уметничка академија (3), теологија (1), агрономија и ветерина (по 15), трговина (6), право, хемија и музички конзерваторијум (по 5), шумарство (4), рударство (3). Остатак је похађао више и специјалне школе (АЈ, Ф: 66-443).

У првих пет послератних година 171 наш стипендиста завршио је студије у Чехословачкој³⁶. Постојало је и више фондова преко којих су наши студенти добијали стипендије у Прагу: Академско удружење „Југославија“, основано 1905. године, Клуб стипендиста Министарства просвете Краљевине СХС у

³⁶Ibid, фонд, 66-441

Чехословачкој (основан 1923.), Југословенско-Чехословачка лига. Међутим, само у Прусској 1922. године било је 250 студената из Краљевине СХС, док је у читавој Немачкој било 15 наших стипендиста. У Немачкој је број стипендиста варирао: 1923. (11), 1925. (14), 1927.(7), 1931 (11), 1939 (39) наших стипендиста који суимали Хумболтову или Немачку државну стипендију (АЈ, Ф: 66-441).

График 3.3.2. Број студената у Немачкој у периоду 1923-1939

Број наших студената у Немачкој достиже максимум у периоду избијања другог светског рата. Све до 1. априла 1922. године стипендисте су на школовање слала министарства и различите покрајинске владе, када ова активност прелази у надлежност само Министарства просвете. Оваква измена је условила и измену процедуре за добијање стипендије у томе да је само једно дете из породице могло бити стипендиста, али под условом да родитељи не плаћају већи порез од 150 динара на годишњем нивоу, при чему се не рачуна плата државних чиновника. Контрола око овог начела је била појединачна и веома строга. Међутим, министарство просвете је тумачењем овог закона прописало да, у случају да се у иностранству нађе више деце из једне породице на школовању, процес школовања буде настављен. Статус стипендисте/питомца се стицао након ригорозне конкурсне процедуре. Међутим, и у случајевима када су стипендије биле иностране, Влада је спроводила конкурс и строго контролисала процедуру доделе стипендије. Два су критеријума била одлучујућа приликом доделе

стипендије: социјални критеријум (сиромашни студенти су имали предност) и критеријум постигнућа у току школовања. Држава је и након доделе стипендије вршила строгу процедуру праћења стипендисте/питомца, где је и најмање непоштовање начела (студентских обавеза) условљавало укидање стипендије. Они који су одговорили на захтеве државе, када су завршили студије, били су у обавези да се врате у земљу и раде у државној служби онолико година колико су примали стипендију. Међутим, касније је период рада удвостручен у односу на период стипендирања. (АЈ, Ф: 66-441).

Поред ових културних кругова, наши студенти су се школовали и на универзитетима у Великој Британији. За разлику од претходних културних кругова, овде је број стипендиста био знатно мањи, али незамерљив. Британска Влада је издржавала 11. наших студената 1924. године, а за узврат је тражено да неки од британских студената студирају у СХС (АЈ, Ф: 66-128). Овакав вид школовања је представљао један вид билатералног споразума.

Свако друштвено-политичко стање је условљавало промене закона, тако до промене закона о школовању стипендиста долази 1925. године. Министарски савет СХС је прописао нова правила на основу којих су стипендије могли добити само они, који су били свршени дипломирани студенти Универзитета (Београду, Загребу и Љубљани) и Виших школа. Значајно је споменути да је у овом периоду на Универзитету у Београду школовано 5645 студента (мушких 4300 и женских 1345). Ако овај укупан број сагледамо по структури, расподела је следећа: *Правни факултет (1602); Филозофски факултет (1481); Технички факултет (1465); Медицински факултет (828); Пољопривредни факултет (198); Богословски факултет (71)*, (Архив Југославије, Ф:66-128). Студирање у земљи довело је до смањења броја стипендиста, али и до мењања политике школовања стипендиста. Нова политика је имала за циљ да школовањем доктораната на најпрестижнијим универзитетима створи праву и јаку образовану интелектуалну елиту.

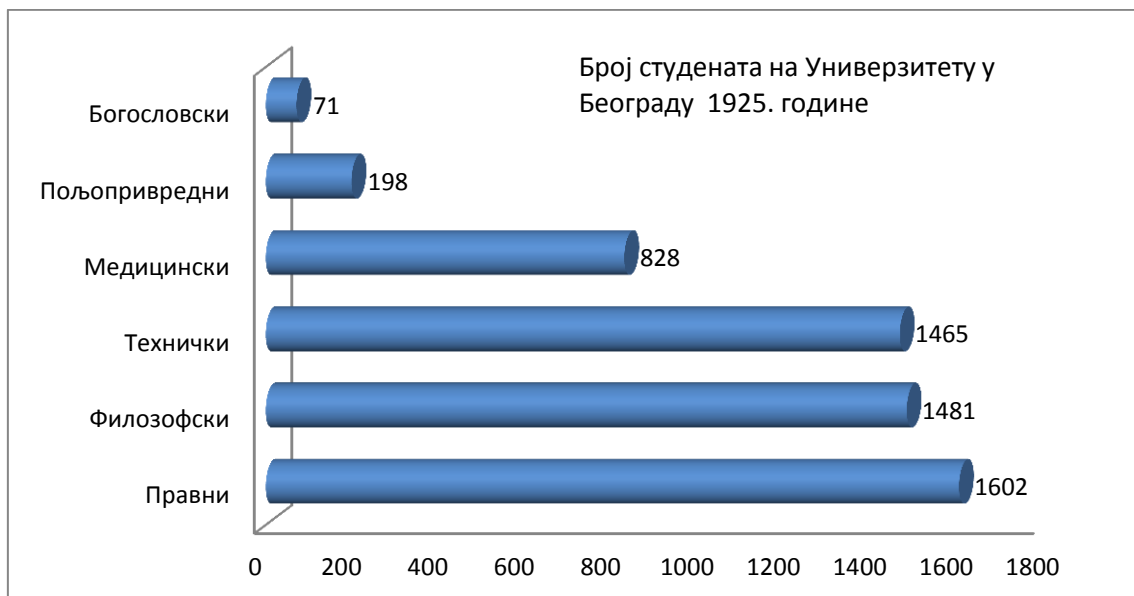

График 3.3.3. Број студената на Универзитету у Београду 1925. године

4. УЛОГА МАТИЦЕ СРПСКЕ У ФОРМИРАЊУ (СРПСКЕ) ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ

У 19. веку, када Српски народ још није имао своју државу (тек се борио за њу), допринос учених људи са подручја „северно од Саве и Дунава“ био је немерљив. Они су били расадници науке и културе, али и пионири у многим областима на подручју тадашње „Војвођанске границе“, као и на подручју кнежевине Србије, а потом и краљевине Србије. У овом поглављу ће се истаћи: Ко је тада могао да се школује? Ко су били добротвори? Шта је Текелијанум и како је настао? Описаће се школовање питомаца (стипендиста) у периоду од 1838-1914 године. Оправдано се може поставити питање о томе зашто се после свих поглавља и периода враћамо на почетак 19. века? Разлог је територијална припадност, где су Војвођанске границе биле под управом Аустријске царевине, касније Аустроугарске монархије.

Иако је Српски грађански сталеж живео под Аустроугарском влашћу, у 18. и 19. веку никада није досегао тачке развоја какве налазимо код мађарске и аустроугарске буржоазије. Срби су на подручју Аустроугарске поседовали занатске и трговачке радње, али не и банке и фабрике. Међутим, дух заједништва прожимао је српски сталеж и омогућио је стварање организоване друштвене заједнице на националном и економском нивоу.

4.1.Оснивање Матице српске

Догађај од велике важности за културу и историју српског народа, не само у Угарској, већ и у матици, свакако је било оснивање Матице српске 1826. године. Међу иницијаторима (оснивачима) били су трговци: Ђорђе Станковић, Јосиф Миловук, Јован Деметровић, Гаврило Бозитовац, Андрија Розмировић и Петар Рајић, предвођени новосадским правником Јованом Хацићем (литерарни псеудоним Милош Светић) (Јаковљевић, 2015: 73). Интересантно је да су се као оснивачи потписали у круг, како не би постојао први и последњи потписник. Сви су били становници Пеште, осим Бозитовца који је рођен у главном граду Угарске. Јаковљевић (2015:73) истиче да су потицали из разних крајева у којима

Срби тада живели: Деметровић из Далмације, Миловук из Трпиње код Вуковара, Хацић из Сомбора у Бачкој, Розмировић из Сремских Карловаца, Станковић из Вршца, Рајић из Ковачице у Банату. У оваквом подухвату имали су за узор Мађаре, који су у Пешти основали Академију наука.

Следећи седмочлани круг потписника чинили су: архимандрит манастира Крупе Герасим Зелић (рођен у Жегару у Далмацији), двојица Бечлија, по један Новосађанин, Темишварац, Бајац, Осјечанин. Међу овом седморицом, била су и двојица из тек ослобођене Србије, који су постали чланови Матице српске 1826. – те године, а то су били кнез Милош и његов брат Јеврем Обреновић. Та географска ширина чланова показује да није реч о уској, локалној, већ о општесрпској институцији (Јаковљевић, 2015: 34).

За првог председника Матице српске биран је Јован Хацић, утемељивач савременог српског јавног и приватног права и аутор Грађанског законика. У уводнику прве свеске Летописа Хацић је написао проглас у којем је објавио оснивање Матице српске, следећим речима: „Ево ти, почитајемо и предраги Роде, Летописа србског. Теби подноси са јубављу пуним жаром Матица Србска, која је Тебе ради и Твоје славе ради постала, за Тебе ради, за Тебе дише“. Водило се рачуна и о практичном функционисању новог друштва. Сваки члан-оснивач имао је дужност да у друштвену касу уплати по 40 форинти сребра, без камате. Исто, тако, убудуће сваки родољубац могао је да постане члан Матице српске, под истим условима. Осим уплата такси предвиђено је да се каса пуни и новцем зарађеним од продаје књига, које се, међутим, могу и поклањати сиромашној омладини „за добро владање и приљежаније“ – али без штете по касу. Предвиђене су и новчане награде „за разрешеније какови небуд стављени важни за књижество и просвештеније вопроса“ као и могућност да се покрену једне српске новине са плаћеним уредником.

Матица српска је створена у романтичарској клими, са визијом просвећивања српског народа. Потпуно разумљиво, јер је у Угарској културни живот Срба био сасвим потиснут а развој националне свести непожељан, јер је представљала претњу по стабилност и мир читаве царевине (Аустрије и Угарске). Међутим, са друге стране, у домовини, у Србији, писмених и школованих људи било је тако мало да су се на прсте могли избројати. Први лекари, апотекари,

чиновници и учитељи, сликари, позоришта и глумци, долазили су од „пречана“ (Јаковљевић, 2015: 34).

Око новог српског културног друштва, одмах су се почели окупљати српски просветни и културни посленици, слободоумни људи, политичари, интелектуалци различитих профила - виђени Срби, пре свега трговци. Само они су, између осталог, могли да финансирају друштво које ће неговати српску културу и традицију. Рад Матице српске од самих почетака био је усмерен у правцу презентовања националне српске културе у Европи, али се ништа мања пажња није посвећивала ни образовању народа. Разграната издавачка делатност, која се развијала година, у многоме је помогла остваривању тог циља.

Матица српска је 1864. године пресељена из пештанског Текелијанума у новосадски Платонеум. Текелијин Завод остао је у Пешти и даље да прима питомце, иако је Матица пресељена. Матица српска је постала симбол грађанског друштва, високе културе, просветитељства и добротинства.

4.2. Добротвори и задужбинари Матице српске: школовање стипендиста

Добротинство у виду остављања задужбина свом народу, последица је развоја грађанског друштва и развоја свести о родољубљу. Кроз историју Срба имамо појаву добротвора и задужбинара који су уздизали српску културу и помагали ширење писмености. Тако су у 19. веку успешни трговци, официри, владари, па и земљорадници из Војводине несебично даривали друштва за образовање, науку и културу. Настанак стипендијских задужбина је један од важнијих догађаја Матице српске, јер је до тада деловање Матице било ограничено и уско. До почетка рата Матица српска имала је 12 стипендијских задужбина, укључујући Текелијину, која је била највећа:

1. Задужбина Саве Текелије, 1838-1878, (179 питомаца)
2. Задужбина Павла Јовановића, (61 питомац)
3. Задужбина Нестора Димитријевића, (93 питомца)
4. Задужбина Ћене Брановачког, (11 питомаца)
5. Задужбина Гедоне (Геце) Дунђерског, (13 питомаца)
6. Задужбина Симе Ђорђевића, (21 питомац)

7. Задужбина Васе Јагазовића, (39 питомаца)
8. Задужбина Катарине Д. Јовановићке, (6 питомаца)
9. Задужбина Петра Костића, (40 питомаца)
10. Задужбина Гавре Романовића, (12 питомаца)
11. Задужбина Христофора Шифмана, (16 питомаца)

4.2.1. Породица Поповић-Текелија

Породица Поповић-Текелија припадала је српском војничком племству и Аустроугарској монархији. Ова породица постојала је више од два века, а кроз тај период пролазили су разне животне околности које су биле условљене друштвено-политичким дешавањима, где су често крвљу плаћали свој друштвени статус (Јованчевић & Сакач, 2016: 349). Поред бројних недаћа кроз које је породица пролазила могу се издвојити три кључна момента:

- 30. октобар 1698, када је Декретом принца «Еугена Савојски» Јован Поповић -Текелија постављен за капетана српске милиције у Араду.
- 16. март 1706, када је цар Јосиф I послао пуковнику Поморишке милиције Јовану Поповићу Текелији Племићку повељу којом се наследно племство додељује њему, његовој жени и деци.
- септембар 1840, када Сава Поповић-Текелија оставља своју имовину српском народу, поделивши је у неколико задужбина: стипендијску задужбину Текелијанум, која постаје његов главни имовински наследник и две раније основане: Задужбину за образовање православних Срба за офицере и Задужбину за православно свештенско карловачког Православног теолошког факултета. На овакав корак се одлучио јер није имао потомака, а са друге стране, како сам каже, био је разочаран у недостојну супругу и завидљиве рођаке, па је одлучио да своју целокупну имовину остави задужбини Матице српске из којих ће се образовати сиромашни Срби.

4.2.2. Текелијанум, задужбина Саве Текелије 1838-1914

У почетку дом „за сиромашне, а паметне студенте“, Текелијанум је прерастао у Завод у коме се стварао српско национално и културно језго српске интелектуалне елите северно од Сремских Карловаца и Новог Сада. Завод Текелијанум (цивилни интернат за српску омладину у Будимпешти) основао је Сава Текелија³⁷ у својој 77 години, како би омогућио паметним и жељним учења, а сиромашним Српским младићима, да наставе школовање (Аћимовић, 2015). Завод је почео са радом школске 1838/1839 године када је примио првих дванаест питомаца (Симеон Петровић из Арада, студент медицине; Димитрије Радуловић из Беле Цркве, студент медицине; Петар Поповић из Крстура, студент права; Стеван Васић из Руме, студент медицине; Василије Берар из Велике Кикинде, студент богословије и права; Ђорђе Ђорђевић из Сегедина, студент права; Никола Дада из Новог Сада, студент филозофије који је прешао на студије медицине; Јефтимије Симеонович из Беле Цркве, студент богословије и филозофије; Ђорђе Шупица из Ченте, студент богословије и филозофије; Милош Поповић из Новог Сада (брат Ђуре Даничића), студент филозофије; Милутин Поповић из Башаида, студент богословије и филозофије; Аксентије Радовић из Велике Кикинде, студент права (Милисавац, 1992: 588). Своје богатство је усмерио на школовање младих, а највише на образовање лекара и правника (адвоката) који ће касније моћи да свој народ бране од болести и неправде. Стипендију су могли добити само даровити младићи који су постизали натпросечене резултате у школи. Осим доброг успеха у школи морали су бити православне вере и лошег материјалног стања. Овако дефинисаним критеријумима Сава Текелија је омогућавао многобројним сиромашним људима да о трошку задужбине школују своју децу на универзитетима у Аустроугарској монархији. Сава Текелија је говорио да су Србима потребни образовани људи који ће увести српски народ у нове европске прилике, јер је његова судбина све више везана за судбину народа Европе. Следећи ову просветитељску идеју, и истовремено „разочаран у недостојну

³⁷Сава Поповић Текелија (1761-1842) рођен је у Араду 28. августа 1761. године од оца Јована и мајке Марте, рођене Ненадовић. Сава Текелија био је образован у духу рационализма, присталица реформи цара Јосипа II и идеја Доситеја Обрадовића са којим се познавао и дописивао (Јованчевић, Сакач, 2016: 346). Године 1786 промовисан је у доктора права на Пештанском универзитету.

супругу и завидљиве рођаке“, одлучио је после развода од супруге да своју целокупну имовину остави задужбини Матице српске из којих ће се образовати сиромашни Срби. Његово прво размишљање да имовину остави Српској православној цркви, преусмерио је пештански адвокат, уредник Летописа Матице српске, Теодор Павловић. Он је Саву Текелију учланио у Матицу, у којој је 4. августа 1838. године изабран за доживотног председника (Јованчевић & Сакач, 2016: 346). Текелија је сам водио задужбину све до смрти 7. октобра 1842. године. Зграда Завода³⁸ у којој су били смештени питомци налазила се недалеко од Пештанског универзитета (ул. Великог крста, бр.276) и она је била у функцији Текелијине жеље да створи и унапреди интелектуални сталез свог народа. У Заводу је питомцима био обезбеђен стан и огрев, по стотину форинти за храну и универзитетске трошкове. С обзиром да Текелија није имао потомке о „својим питомцима“ се бринуо лично, надзирао њихово владање и учење и водио рачуна о њиховим потребама. Међутим, време у којем су живели доносило је бројне болести за које тада нису постојали лекови. Болесних питамаца било је доста, али није био ни мали број оних који су подлежали неименованим болестима. Нису сви ни забележени у матичиним записима, јер нису умрли у Текелијиним Заводу него код својих родитеља (Милицавац, 1986: 810). Фондацију је Сава Текелија поверио Матици „на сохрањеније, содржаније и надсмотреније“ (на чување, одржавање и надзор). За узврат, од Матице је тражио да се не приклони новотаријама у погледу језика и књижевности. Уколико би Матица из било којих разлога престала да постоји, надзорник Задужбине и питамаца постала би Српска црквена општина у Пешти. Три веома важна документа учинила су Текелијин завод онаквим какав ће бити дуги низ деценија. То су: „Основателно писмо“, Штатута за питомце заведенија, Тестамент Саве Текелије“ (Јаковљевић, 2015: 104).

Право на стипендију имали су само православни Срби, студенти на филозофским, правним и медицинским факултетима. Питомци су достављали молбу која је садржавала следећа документа: уверење о успеху из претходних година (за оба семестра), сведочанство о сиромаштву породице, уверење лекара (који ради у државној служби), о стању здравственом и физичком, уверење о припадању православној вери и уверење да су родитељи молиоца православне

³⁸ „Дом за своје Заведеније“ односно Текелијанум Сава Текелија купио је 21. августа 1838. године

вере. Питомци су, поред стипендије која се мењала у зависности од вредности новца у Аустрији, имали обезбеђен стан, грејање и осветљење. Након смрти Саве Текелије Матица српска је од 1842. године до 1876. године водила бригу о имовини Текелијине задужбине и управљала њоме на исти начин као и са својом имовином. Међутим, јачањем и учвршћивањем апсолутистичког-централистичког бирократског система у Аустрији то више није било дозвољено. Власти су желеле да стекну увид у имовину, али и да имају непосредан утицај на све задужбинске делатности. На основу тога, они су 14. јануара 1855. године упутили Матици захтев у коме су тражили да им се доставе на увид сви задужбински рачуни, и то на немачком језику (Милосавац, 1986: 771). Власти су тек 1859. године стекле увид у имовину Текелијине задужбине и у њен рад.

И поред бројних проблема са којим се Матица сусретала, она је успевала да настави Текелијину мисију и да сваке године школује питомце (тај број се кретао до 1849. године у опсегу од 2-7 питомаца). Чак је и у периоду револуције 1848. године било питомаца. Након гушења револуције, Матица је отворила капију Текелијанума и очекивала повратак старих питомаца (Милисавац, 1986: 779). Отварање капија је означило и почетак рада «Заведенија», а о пријему првих питомаца одлучивало је неколико Матичних чланова који су тада били у Пешти: Павле Којић који је био на месту „заступни председатељ“ и чланови Јован Трифонових, Наум Бозда, Давид Давидових и Јован Суботић. Прве године на студије је примљено шест питомаца, док је 1850. године био редовнији ток пријема у Заведеније и био је знатно већи број пријављених кандидата. На основу списка питомаца које је Милисавац (1992: 588-589) уредио можемо закључити да је школске 1850. године стипендију добило пет кандидата. Број питомаца је повећан 1857. на осамнаест годишњих стипендија. Овакав пропис је последица знатног повећања фонда Текелијине задужбине, у коме су годишњи приходи значајно надмашили расходе.

Године 1855. дошло је до промене у управљању Текелијеном задужбином, јер су државни органи стекли потпуни надзор над њом. Све Матичине одлуке слате су Намесничком већу и тек након добијене сагласности су могле да се спроведу. Власт се није задовољила само могућношћу да даје или не даје

сагласност на избор питомца, него је узела и право руковођења од тренутка када се појави неко упражњено место (Милисавац, 1986: 781). На седници исте године, дефинисани су *нови прописи* који су се односили на период стипендирања.

- Слушаоцима права и медицине који су положили „строги испит“ (државни испит), стипендија се продужавала за годину дана како би могли положити још два преостала државна испита, а медицинари своје „строге испите“;
- Они студенти права који су у току студирања показали нарочити успех, а који су желели полагати докторат, имали су право да траже стипендију за још једну годину;
 - Овим питомцима стипендија није исплаћивана као редовним студентима већ су добијали одређену суму након сваког положеног испита, а након положеног последњег испита стипендија је престајала;
- Сви питомци морали су ступити 1. октобра у Заведеније, где су важила иста правила као и за остале студенте.

У више случајева су стипендисти Текелијиног Заведенија уживали неку од постојећих стипендија у Угарској. Уочавајући ове пропусте Намесништво је упутило Пештанском магистрату 29. октобра 1857. године акт којим је започета борба против злоупотреба стипендија. Одлучено је да се питомцима саопшти да ће сваки онај, за кога се утврди да ужива и неку другу стипендију, бити одмах искључен из Заведенија, а стипендија му одузета (Милисавац, 1986: 786).

Стипендисти Текелијанума морали су водити рачуна не само о правним начелима већ и о правилима која су била прописана за стипендисте. Правила о понашању ученика у Заведенију постојала су од самог почетка, иако је сам Сава Текелија до своје смрти водио рачуна о питомцима. Први и основни критеријум био је успех питомца, а потом владање и поштовање правила у Текелијануму. Успех питомца углавном је био задовољавајући, јер су долазили ученици са одличним успехом, што је био један од услова за добијање стипендије. Нису сви питомци успевали да наставе са успехом као пре доласка. Сем тога, питомци су имали обавезу да присуствују и црквеној служби. После револуције када је отворена Текелијина Заведенија почела је оштрија контрола питомца. Школске 1853/54 године питомци су први пут позвани на седницу Матице српске и тамо су

им прочитана правила о понашању. Тада је надзорник добио наређење да отвори књигу у којој ће бележити понашање питомца. Од тада се ова процедура поштовала сваке године. Доласком нових питомца читана су правила и држан је парастос Сави Текелији. Матица је водила рачуна о питомцима, па је на захтев секретара Јована Ђоршевића, 1858. године, дошло до доношења новог правилника за питомце (Милисавац 1986: 799).

Иако су поседовали лекарско уверење о здрављу многи питомци су долазили у Текелијанум већ начети неком од болести оног времена, туберкулозом у првом реду (Милисавац 1992: 575). Болесника је било међу питомцима и у првим генерацијама, у време надзора Саве Текелије, а после револуције, стање се и погоршало. Све до 1842. године Текелијанум није имао свог лекара. На захтев питомца исте године је Заводу за лекара додељен др Стефан Михајловић. Међутим, др Стефановић се није задржао у Текелијануму из финансијских разлога. Све до 1854. године доктори су се смењивали, када је именован др Павле Фром који је бринуо о питомцима све време док се Матица налазила у Пешти. Матица је имала велике расходе и за лекове питомца. И поред лекарског надзора број оболелих питомца је растао, а број смртних случајева се није смањивао. Након смрти дугогодишњег надзорника Текелијиног Заведенија, Суботе Младеновића 1863. године, на његово место је именован Јован Јовановић Змај. Јовановић је изабран и поред јаке конкуренције, јер је био добро познат управљачима Матице српске и уживао је њихове симпатије. Познајући његово дело гајили су велике симпатије према њему. Иако права није био завршио, што је био један од услова конкурса, квалификовало га је то што је више година студирао, похађајући предавања у Бечу, Прагу и Пешти (Милисавац, 1986:819). Дужност је схватио озбиљно. Од самог доласка у Пешту почео је да проучава околности у којима се питомци налазе. Посебно је био заинтересован за проучавање здравствених прилика. Године 1863., на шестој седници одбора, предложио је да се у интересу здравља питомца уведе гимнастика и да се набаве најнужније гимнастичке справе, које би сместили у двориште. Сматрао је да ће гимнастичке вежбе допринети бољем здрављу питомца, а средства која би се уложила била би велика и износила би колико годишњи расходи на лекове. Он

није био задовољан ни хигијенским условима у Заведенију, али ни у суседним зградама (Милисавац 1986:820-821).

Питомци Текелијиног Заведенија од 1838-1914 били су у највећем броју студенти права, потом филозофије („љубомудрија“) и медицине. Студената богословске струке није било. Године 1859 Матица је дошла у ситуацију да се морала одупрети покушају да се један део средстава одвоји и за васпитање будућих свештеника (Милисавац, 1986: 790). Своја права Матица је штитила на основу прописа у којима је стајало да је Текелијина задужбина намењена студентима Пештанског универзитета, а пошто се теологија за православце није предавала на Пештанском универзитету, средства се нису могла користити за школовање будућих свештеника.

У то време студенти из Војводине често су се кретали у кругу Пешта-Пожун-Праг-Беч, који су се тада налазили у истој држави, Аустроугарској монархији, а настава се одржавала на немачком језику (Сакач, Сакач & Чабаркапа, 2011: 839). У периоду од 1838-1914. године, 534 питомаца се школовало помоћу средстава Задужбине Саве Текелије. У периоду управљања Матице српске задужбином, од 1838-1878. године, број питомаца је износио 179. Како би створили јасну слику о броју питомаца на годишњем нивоу одлучили смо се за селективно представљање броја питомаца у односу на научну област. Овакву слободу нам дају подаци који сведоче да је Задужбина Саве Текелије неспорно највећа и најзнаменитија међу свим приватним задужбинама које су постојале у Српству. Графички приказ је састављен на основу података које је дала Матица српска у свом издању из 1927. године. Преглед спискова са именима питомаца Текелијиног Завода довољан је да се каже, и то са пуним правом, да је Текелијанум изнедрио значајан део српске елите 19. и 20. века. Они су по завршетку студија деловали на подручју тадашње Војвођанске границе, као и на подручју кнежевине Србије, а потом и краљевине Србије.

Структура питомаца, по областима, може се пратити до 1901. године, а за период од 1901-1914. године приказаће се само укупни подаци због тога што је 1901. дошло до промене управе над Текелијином задужбином. Преузимањем управе (надзора) над Текелијином задужбином од стране Православне цркве

Текелијанци нису више вођени као стипендисти Матице српске и они нису уврштани у Матичне прегледе.

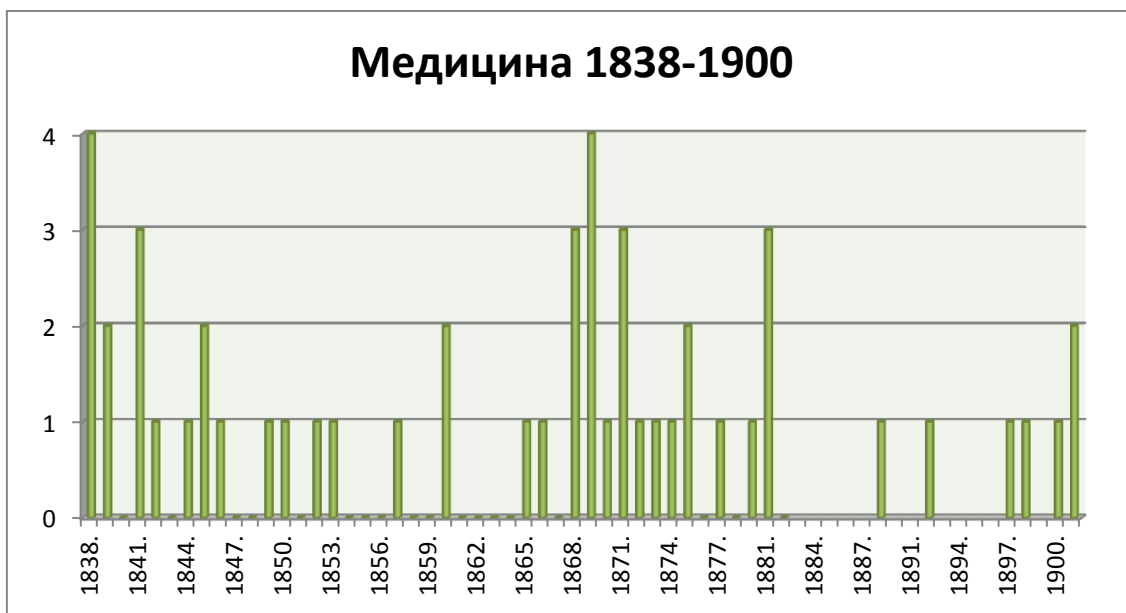

График 4.2.2.1. Питомци-лекари Текелијанума за период од 1838-1900. године

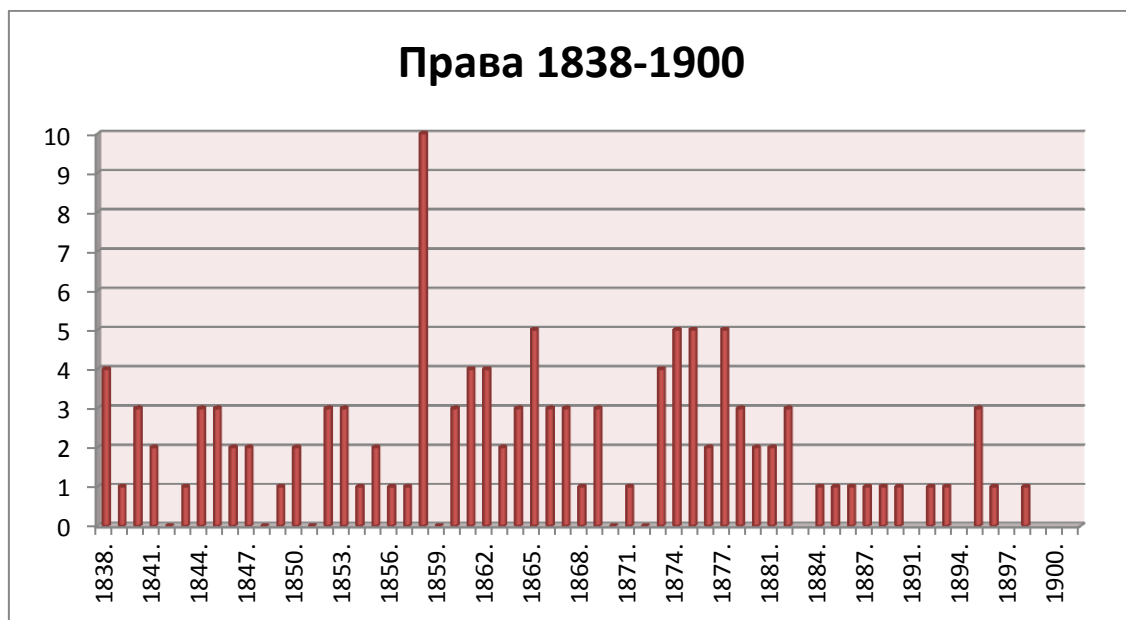

График 4.2.2.2. Питомци-правници Текелијанума за пери од 1838-1900. године

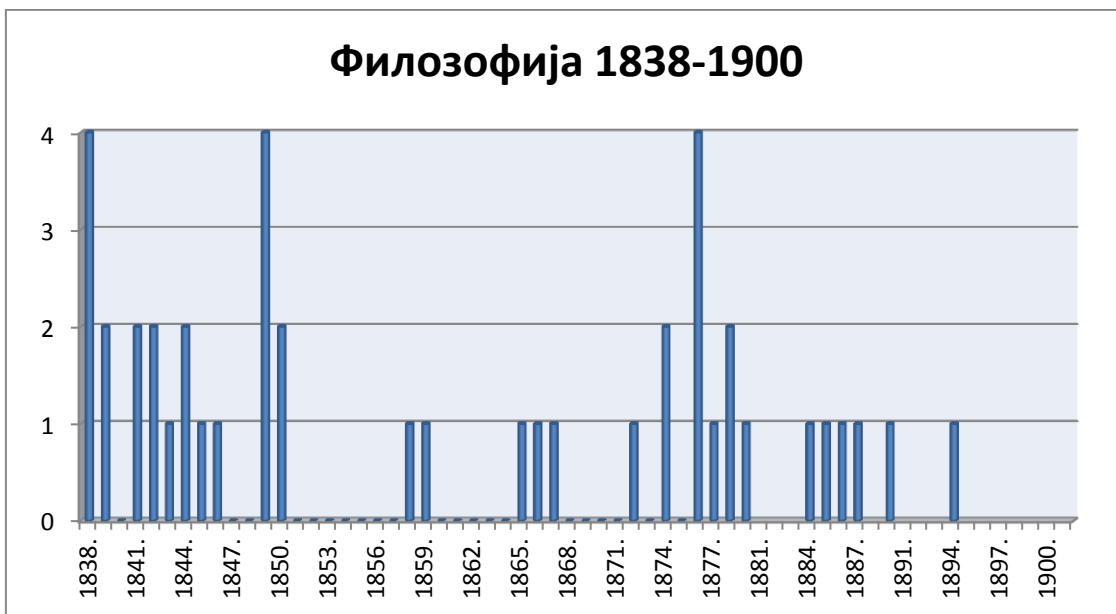

График 4.2.2.3. Питомци-филозофије Текелијанума за пери од 1838-1900. године

График 4.2.2.4. Питомци-гимназијалци Текелијанума за пери од 1838-1900.

године

График 4.2.2.5. Питомци Текелијанума за пери од 1838-1900. године

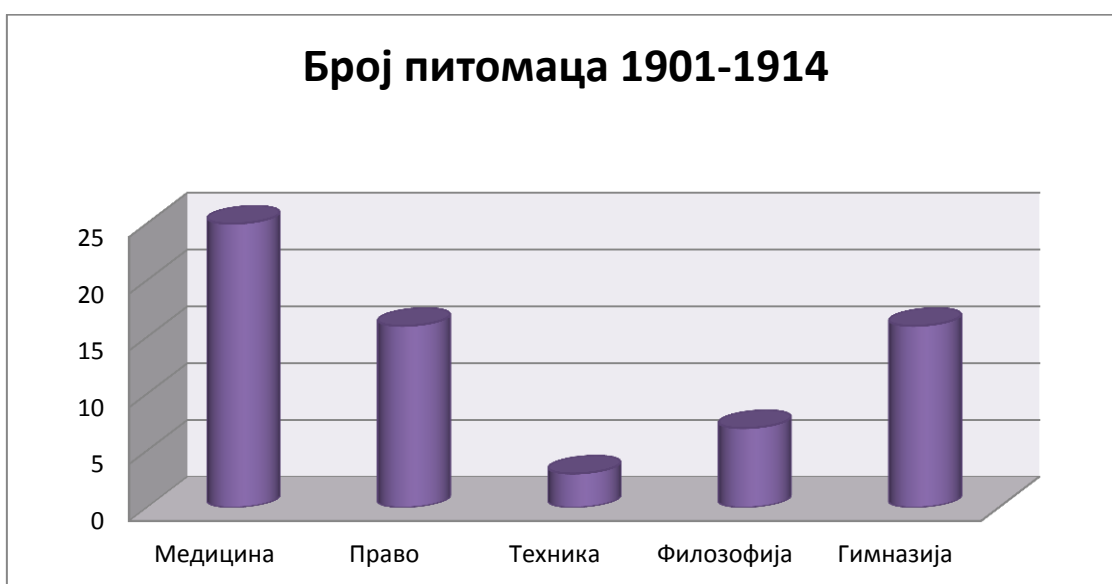

График 4.2.2.6. Питомци Текелијанума за период 1901-1914. године

4.2.3. Задужбина Павла Јовановића

Друга по значају, а и по времену настанка, после задужбине Саве Текелије била је стипендијска задужбина-фондација Павла Јовановића³⁹, сенатора. О животу и делу Павла Јовановића се јако мало зна, иако је живео у истом периоду када и Сава Текелија. Јовановић је видео инспирацију у Текелијином раду и по узору на њега, године 1851 написао је опорук (завет) у Араду којим је оставио задужбину за школовање студената политехнике у Бечу и Прагу. У оснивачком акту је стајало да задужбину „одређује на стипендије и то искључиво за српску младеж која жели политехничке науке на политехничким школама у Бечу и Прагу да слуша“ (Ковачек, 2006: 21). Задужбина Павла Јовановића није имала непокретну имовину, већ само новчани фонд. Матица српска овом Задужбином и Фондацијом рукује од 1854. године. Број питомаца био је веома мали. У првим годинама на годишњем нивоу додељиване су три стипендије, а касније је тај број повећан на пет стипендија годишње. Задужбина Павла Јовановића имала је 61 питомца у периоду 1854-1914. године .

На првој редовној годишњој скупштини у Новом Саду, 1864. године, саопштено је да Задужбина Павла Јовановића има три питомца од којих сваки прима годишњу стипендију. Они су слушали техничке науке у Бечу и Прагу. Били су поверени бризи и надзору надзорника Текелејиних питомаца, али је тај надзор био само формалан у односу на надзор који су имали Текелијини питомци (Милицавац, 1992: 594). Питомци су били далеко од надзорника, у Бечу или Прагу, тако да су живели слободним интернатским животом. Правила су била прописана писмом од 2. јануара 1876. године. Она су прописивала да питомци морају бити православне вере; да су у стању да после свршене гимназије у Карловцима или Новом Саду „набаве“ себи знање из историје, географије, аритметике, алгебре, геометрије у другој редовној политехничкој школи; сви питомци био су у обавези да након свршене године напишу расправу о неком техничком предмету.

³⁹ Павле Јовановић, рођен је 1782. године у Панчеву или Вршцу. Био је градски секретар у Араду и на основу дужности коју је вршио може се закључити да је имао вишу школску квалификацију. Био је члан управе Српске цркве општине у Араду. Преминуо је 1851. године у Араду.

Иако су правила важила и за њих, они су испуњавали само основна правила оснивача задужбине: да са успехом похађају науку, полагају испите и да напишу и Матици доставе обавезну расправу из једног предмета. Иако су захтеви били знатно блажи у односу на оне које су Текелијини питомци испуњавали, Матица се морала задовољити са оваквим критеријумима.

У лето (30. августа) 1876. године, дошло је до упражњења једног места. Дан касније конкурс је објављен у новинама „Застава“, а поновљен је у два наредна броја и био је отворен наредне четири недеље од последње објаве. Конкурс је прописивао услове и истим дефинисао профил кандидата који имају право на стипендију. Кандидати су по конкурс морали да доставе: „крштено писмо“; сведочанство о сиромаштву у коме је требало да буде наведено и колико деце имају родитељи; школско сведочанство из последње две године; лекарско сведочанство (уверење) о здрављу и „накалемљеним богињама“; расправу на српском језику о било ком предмету из политехничке струке. Уз то, кандидат није смео бити прималац других стипендија. На конкурс су се јавила три кандидата, а међу првим пријављеним био је Никола Тесла из Госпића, свршени техничар прве године у Грацу (Кемичко-техничка школа). На основу приложених докумената се видело да је имао изврстан успех. Други пријављени кандидат био је Александар Табаковић, свршени техничар друге године, из Арада. Студије је слушао у Бечу и имао је одличан успех. Као последњи био је пријављен Ђорђе Бекић из Новог Сада, свршени техничар прве године у Прагу. Сви пријављени кандидати су испуњавали критеријуме, били су одлични студенти и потицали су из сиромашног сталежа. Одлука је донета у кратком временском периоду, поштована је процедура која је захтевала присуство већине чланова из Управног одбора и Књижевног одељења, по пет из сваког тела (Ковачек, 2006: 29). Александар Табаковић је изабран за питомца, а као пресудан разлог за овакву одлуку је наведено да је отац питомца издржавао седморо деце у великом сиромаштву и што се борио да себе и своју децу „одржи као Србе у Араду“. Као разлог се може тумачити и тај што је он једини био завршио другу годину студија, док су остали били завршили прву годину, као и тај што је он био доставио цртеже које је приложио уз молбу (Ibid, 2006: 29). Године 1877 дипломирањем двојице питомаца отворила су се два нова стипендијска места у Фонду Павла

Јовановића. На расписаном конкурсy је било пријављено шест кандидата, а међу њима није било Николе Тесле. Међутим, 1. септембра 1878. године, након избора нових питомаца, Тесла се обратио Матици српској с молбом да му се додели стипендија како би могао још годину дана наставити студије у Бечу и Прагу. Ни овај пут Тесла није имао успеха: из Матице је добио одговор да „нема ни једно место упражњено у стипендијским закладама, одређеним за технику, под управом матичином“ (Милисавац, 1992: 600). Остаје отворено питање његовог нејављања на претходно отворен конкурс. Овакав податак је слабо познат српским научним круговима, па поједини аутори, као и Јовановић (2015: 106) истичу да је он провео три године у Текелијануму, што је нетачно, а са друге стране се коси и са тадашњом политиком Заведенија Саве Текелије, јер је он школовао питомце који су се опредељивали за медицину, право, филозофију (богословију), као и ученике средње школе, тј. гимназије. Гимназијалаца је било најмање у Текелијануму, а углавном по завршеној школи уписивали су права или медицину и остајали у Текелијануму.

4.2.4. Задужбина Нестора Димитријевића

Новосадска Матица је од пештанске наследила и задужбину Нестора Димитријевића (Деметровића) која је била трећа стипендијска задужбина. Опорука (завет) је писана у Великом Бечкерекy 10/22 јануара 1856. Наредњење опоруке је гласило: „да се из одређене суме оснује Зведеније Нестора Димитријевића из Великог Бечкерекa, од године 1856., којег опредељења имаће бити: васпитаније јуности српске и које ни под каквим видом с другим ма којим завештањем спојити се не сме“ (Матица српска, 1927:582). Ова задужбина се разликовала у односу на претходне две стипендијске задужбине. Матица српска није имала целокупну контролу над задужбином, као што је био случај у претходним случајевима, већ само право предлагања питомаца, а коначну одлуку је доносио Патријарх, који је редовно прихватао једног од три кандидата које је Матица предлагала. Оснивач задужбине је дефинисао критеријуме по којима су предност у коришћењу средстава имали браћа оснивача и њихови потомци и ђаци из Великог Бечкерекa и Јакова у Срему, ако би доказали да су у сродству са породицом оснивача. Задужбина је давала стипендије за три нивоа школовања:

ученицима гимназије, слушаоцима права, медицине, филозофије, политехнике и питомцима војне академије. Стипендије су биле формиране у односу на ниво студија и имале су три степена: за нижу гимназију, за вишу, за високе школе.

Оснивач задужбине Нестор Димитријевић је за живота додели три стипендије. Међутим, након оставинске расправе 1862. године је установљено да се могу давати по четири стипендије првог реда, три другог и једна трећег реда на годишњем нивоу. У периоду од 1856-1914. године додељене су 94 стипендије.

График 4.2.4.1. Укупан број стипендиста задужбине Нестора Димитријевића за период 1856-1912. године

5. ЈУГОСЛОВЕНИ НА ШКОЛОВАЊУ

Након Другог светског рата, наука је представљала моћно оружје у обрачунама СССР-а и САД-а и утицала је на то да се научне активности широм света посматрају у новом, политичком светлу (Королија, 2017). Престанком Другог светског рата долази до формирања државе која носи назив Федеративна Народна Република Југославија (скраћено ФНР Југославија или ФНРЈ), а касније позната као Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Системско препознавање значаја науке, у Југославији је довео до покретања убрзаног научног развоја који је био ослоњен на помоћ СССР-а.

Окретањем државе према политици СССР-а довело је и до формирања и постављања јасног оквира марксистичко-лењинистичког идеолошког система. Недостатак наставног кадра марксистичке оријентације на универзитетима, навео је просветно руководство Југославије да затражи помоћ од СССР-а. Научни кадрови су слати у СССР на усавршавање. Оваква политика условила је да су сви факултети 1946. године донели нове планове и програме, увели нове предмете, формирали катедре за руски језик, тј. целокупни наставни процес базирали су на марксистичко-лењинистичкој идеологији (Бонцић, 2010). У области науке и образовања заживела су бројна гостовања угледних предавача из СССР-а, али и одлазак југословенских стручњака на студирање и усавршавање у Совјетски Савез. Студенти су одлазили на школовање и специјализације, што је по обиму и циљевима представљало значајни део просветне политике југословенске државе по завршетку рата. Прва група Југословена послата је крајем 1946. године и бројала је 229 студената и 27 специјализанта. Убрзо је послата и друга група, у јесен 1947. године, која је била састављена од 198 студената. Скоро сви су били чланови КПЈ, студирали су и специјализовали разне гране науке, у већој мери природне и техничке, него друштвене (Бонцић, 2010). Оваква политика је са једне стране била начин поспешивања развоја науке, а са друге инструмент ширења совјетске идеологије. Треба напоменути да је у међуратном периоду интелигенција у Југославији била једна од најмалобројнијих друштвених група. КПЈ имала је изграђени став према интелигенцији још у предратном периоду.

Партија је своју сумљичавост и одбојност према образовној елити задржала и приликом доласка на власт, али је у ситуацији када је требало изградити државу и створити другачије друштво њен однос био донекле измењен. Није било могуће развијати систем без појединаца који су поседовали стручна знања, што је изискивало и друштвени ангажман интелигенције, али као „верног тумача социјалних идеја“ и преносиоца идеолошког разумевања света (Перишић, 2012: 63). Оваква политичка ситуација променила је и дотадашњу традицију школовања стипендиста у иностранству. Перишић (2012) наводи да се на први траг о идеји упућивања стипендиста на школовање у иностранство, тј. југословенских држављана на школовање у стране земље налази 22. маја 1945. године када је Комисија за обнову Универзитета у Београду исказала потребе за слање студената у стране земље. Он процењује да су се југословенски студенти у периоду од 1945-1948. године школовали или усавршавали на универзитетима у 16 европских земаља и да је на њима боравило преко 1 300 југословенских студената и стручњака, од чега близу 1 000 стипендиста (Перишић, 2012:70).

Нови сукоби на политичком пољу, конкретно сукоб са Инфобироом довео је 1948. године до прекида свих облика сарадње и размене Југославије и СССР-а што је довело до промене пропагандне слике совјетске науке у јавности.

5.1.Формирање Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Југославије – Србије

За разлику од претходних периода, Уредба о стипендијама за школовање и усавршавање у иностранству обухватала је стипендије за школовање и за стручно и научно усавршавање у иностранству које су се додељивале на основу одредби Основног закона о стипендијама. *Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Југославије-Србије*⁴⁰ формиран је 1952. године и развио се из Републичке службе за техничку помоћ, у значајну и

⁴⁰ Дефинисање појма Република Југославија-Србија смо дословно преузели из грађе Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије и нисмо успели да објаснимо овако појмовно дефинисање. Нисмо се усудили ни да вршимо појмовно разграничење, јер би можда угрозили трагове историје.

специфичну институцију Србије која је постала незаобилазни чинилац њеног повезивања са културним, просветним, научним, технолошко-техничким, и привредним тековинама у свету. Завод за сарадњу сарађивао је са преко сто земаља, са међународним организацијама, владиним и невладиним институцијама, обезбеђивао је пласман наших интереса из ове области у свету, повезивање наше науке, културе и образовања са најсавременијим процесима развоја науке у свету, модерним технологијама, културним токовима и развојем образовања (Меридијани: 40 година рада, 1992).

Завод је вршио следеће послове у области науке и технолошке сарадње: размена стручњака; развојни пројекти; у области просветне сарадње школовање и усавршавање кадрова и размена стипендија, настава језика и књижевности и размена лектора и предавача језика и књижевности; размена стипендија за летње курсеве језика и сарадња у области израде школских уџбеника; непосредна сарадња универзитета и просветно-педагошких институција, размена стручњака-просветних радника, предавачка мисија универзитетских професора и организација посебних међународних скупова; посебни програми у области културе и у области информатике; сарадња са универзитетима и научним институцијама, привредним организацијама као и најистакнутијим педагошким и другим стручним кадровима.

Стипендије за стручно и научно усавршавање у иностранству могле су се давати и лицима која су у радном односу, као и другим лицима (Службени гласник, 1956: 32). Проширивање стипендија и на оне који су у радним организацијама, први пут се јавља у Федеративној Народној Републици Југославији. Овакав вид стипендирања је имао за циљ равномерно развијање друштва које не обухвата само образовне институције него целокупно друштво засновано на јакој привреди. Стипендије за школовање, стручно и научно усавршавање у иностранству давали су домаћи даваоци (домаће стипендије) и инострани даваоци (иностране стипендије). Стипендије су давале када за школовање и усавршавање у земљи није постојало услова и могућности, или када су у иностранству постојали услови који су омогућавали боље школовање, односно усавршавање, у односу на критеријум посебних достигнућа савремене

науке и технике у свету. По потреби, стипендије су се могле додељивати и у другим случајевима. Иностране стипендије могле су се примати само преко универзитета и факултета, односно државних органа, установа и организација које је одређивао Секретаријат за просвету и културу Савезног извршног већа. Под иностраним стипендијама сматране су и оне стипендије које су се давале из помоћи Организације Уједињених нација, као и других међународних организација, или на основу међународних споразума које је закључивала наша земља у циљу стручног усавршавања наших држављана у иностранству. Стипендије су се углавном додељивале само на основу конкурса, без обзира којој категорији су припадале, осим ако су биле од стране извршног већа, када се могао направити изузетак и давати и ван конкурса. Даваоци стипендија били су у обавези да изабране стипендисте благовремено припреме и оспособе за школовање односно усавршавање у иностранству, а све у циљу постизања што бољих резултата, што је и главни циљ стипендирања (усавршавања). Прописе о начину усавршавања и условима оспособљавања стипендиста доносио је Секретаријат за просвету и културу Савезног извршног већа. Оба начина стипендирања (домаће и страно стипендирање) захтевала су писмено потписивање уговора, осим у случају када је усавршавање трајало краће од три месеца. Међутим, ова уредба није важила за раднике и службенике које је привреда организовала на основу Уговора са иностраним предузећима који су упућивали стипендисте на усавршавање ради упознавања са машинама или другим уређајима који су били предмет уговора, ако боравак није прелазео укупно три месеца.

А Домаће стипендије додељиване су на основу одредбе о Основном закону о стипендијама. У случајевима када је стипендирање трајало дуже од три месеца, уговор о стипендирању је захтевао да стипендиста повремено обавештава даваоца стипендије о свом раду и о постигнутим резултатима, успеху у току школовања, односно усавршавања. Уговор о стипендирању захтевао је обавезу стипендисте да након завршетка школовања, односно усавршавања у иностранству, подноси даваоцу стипендије извештај и предлог у вези са својим даљим радом, без обзира на трајање стипендије. Давалац стипендије био је у обавези да достави Секретаријату за просвету и културу

Савезног извршног већа један примерак уговора о стипендији, односно извештај о додељеној стипендији, са потребним подацима, ако уговор о стипендији није закључен написмено. У случају захтева Савезног извршног већа, давалац стипендије је био у обавези да достави и друге податке. Висина стипендије за лица која су била у радном односу износила је 60% од плате коју су по важећим прописима, имали службеници, односно радници одговарајуће категорије на служби у представништвима Југославије у иностранству. Висина стипендије за редовно школовање у иностранству, за лица ван радног односа, одређивана је од стране даваоца стипендије у сваком појединачном случају или највише до износа који је важио за запослене стипендисте. Лица у радном односу која су одлазила на усавршавање у иностранство као стипендисти домаћих или иностраних даваоца, могла су да одсуствују са посла максимално две године, евентуално, у посебним случајевима, када је врста усавршавања захтевала дужи боравак давано је посебно одобрење. Време које би стипендисти провели ван земље рачунало се као део радног стажа, а уједно се узимало и приликом избора за радно-професионално напредовање. Лица су поред стипендије примала и плату која је била различита у зависности од дужине усавршавања: до три месеца усавршавања износила је 100% од редовне плате за лица која имају породицу и 50% од редовне плате за оне који нису имали породицу; преко три месеца износила је 75% од редовне плате за прву категорију, док је за другу износила 30%. Овакав вид уређености показује да су надлежни за школовање и усавршавање стипендиста водили рачуна и о социјално-радној политици.

Б Иностране стипендије додељиване су на основу конкурса. За стране стипендије које су се додељивале преко универзитета или факултета, конкурс и избор стипендиста вршио је Универзитет, односно Савет факултета, а све то на основу Закона о стипендијама. У случају додељивања стипендија преко одређених државних органа, установа или организација, конкурс и избор стипендиста вршила је комисија за стипендије. Ову комисију образовао је државни орган, установа или организација преко које се додељује стипендија, а уједно је она вршила закључивање уговора. Као и код домаћих (државних

стипендија) важило је правило о начину потписивања уговора и обавеза стипендиста. Овакав вид стипендирања пружао је и могућност продужења стипендирања након истека важећег уговора, ако је било потребно за завршетак студија или из других оправданих разлога. Висина иностране стипендије за лица у радном односу одређивала се на основу споразума који је потписиван са даваоцем. Међутим, ако инострана стипендија није могла да покрије најнужније трошкове, стипендисти се у посебним условима могла дати и домаћа стипендија, као вид допунске стипендије, с тим што укупан износ иностране и домаће стипендије није могао прећи износ стипендије од 60% износа плате која је одређена прописима у Југославији.

Без обзира која страна је додељивала стипендију постојао је надзор од стране Секретаријата за просвету и културу Савезног извршног већа. Овај орган је вршио надзор у погледу законитости аката о давању стипендија за школовање и усавршавање у иностранству; давао је предлоге Савезном извршном већу и предлагао доношење прописа и предузимања мера о давању стипендија за школовање и стручно усавршавање у иностранству; водио је евиденцију свих стипендиста који су се школовали, односно усавршавали у иностранству, без обзира ко је био давалац стипендије и која је њена сврха била. Оваквим вођењем статистике, правила се Национална база која је водила рачуна о онима у које се улаже, а са главним циљем да се потенцијали људских ресурса по повратку у земљу боље користе, омогућавањем да се стечена знања и вештине примене, што је и главни циљ стипендирања. Да би вођење евиденције било потпуније, оно се односило и на регистрацију свих уговора које су склапали инострани даваоци стипендије са домаћим органима, установама и организацијама преко којих су се давале иностране стипендије. На овај начин су додатно продубљивани међународни контакти, а саим тим и међународни односи. Секретаријат за просвету и културу је имао право да поништи или обустави давање стипендије у случају да је додела стипендије била изведена у супротности са условима конкурса. Овај орган предлагао је председника и чланове Савета за стипендије.

Да закон није био само теоријски пропис, говоре уговори за стипендирање потписани са страним владама и фондацијама из 44 (АС, Ф-33) земље. Стипендије

које су стављане на располагање СФРЈ биле су намењене за постдипломске студије, специјализације и стручно усавршавање на високошколским институцијама, по основу међународних програма културно-просветне сарадње и користиле су се углавном као могућност за стицање знања из различитих области науке и уметности, првенствено у земљама са највећим степеном развоја. Да образовање и школовање стипендиста има значајно место у овом друштву говори и начин праћења развоја других земаља у односу на број њихових образованих грађана. Сходно оваквом Владином праћењу можемо сагледати где се наша земља налазила у односу на друге развијене земље 1965. године по броју студената на 100. 000 становника (погледати прилог –Табела 5.1.).

Тадашње друштво и Влада су поред оваког статистичког праћења имали и јасну стратегију о школовању и усавршавању стручних кадрова-стипендиста. О овоме говори податак о постојању Републичке комисије за стипендије која је основана 13. септембра 1977. Задатак ове комисије је био планирање, усмеравање коришћења и расподела стипендија страних влада, националних и међународних организација и фондација.

Представници Комисије из Србије учествовали су у раду Комисија за стипендије Међурејубличког координационог одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством, у одређеним активностима Југословенско-америчке комисије за Фулбрајт програм. На основу плана рада Комисије може се видети да је активност била усмерена и на усклађивање образовања и усавршавање кадрова из СР Србије са краткорочним и средњорочним плановима и програмима друштвеног и економског развоја Републике, што показује да је школовање стипендиста, стручних кадрова било плански вођено (АС, Ф-162). Формирање оваквог једног органа имало је за циљ и да квоте стипендија СР Србије, које су се утврђивале међурејубличким и покрајинским договором ускладе са потребама удруженог рада, образовних и научних институција у појединим областима привредне и друштвене делатности (АС, несређена грађа). Сарадња у оквиру Југословенско-америчког заједничког одбора за научну, просветну и технолошку сарадњу спада у највећи билатерални програм наше земље са иностранством у области науке. Поред вођења рачуна о равноправној заступљености свих региона,

подаци показују да је око 80% корисника стипендија у периоду 1977-1980 живело и радило у Београду. Међутим, овакав податак је донекле разумљив, с обзиром да се већина научних и образовних институција (академска инфраструктура) и кадрова налазила у Београду.

5.2. Фондације за стипендирање образовања и специјализација

У оквиру културно-просветног програма сарадње и посебних аранжмана које је СФР Југославија остварила са 44 земље Европе, САД, Канаде, Африке, Азије и Латинске Америке, као и на основу уговорене сарадње са иностраним фондацијама, вршила се размена стипендија за специјализације, стручно усавршавање, редовне и постдипломске студије наших грађана⁴¹ у иностранству. Стипендије за стручно усавршавање и специјализацију користиле су се као вид потпуног или делимичног реципроцитета, при чему нису могле бити краће од 3, ни дуже од 12 месеци, изузев стипендија јапанске и индијске владе које су трајале од 18-24 месеца. Стипендије за редовне студије које су додељивале владе седам земаља - ЧССР, Пољске, Бугарске, Мађарске, Румуније, НДР Кореје и НР Кине трајале су до 5 година (АС, Ф-2).

Распоред специјализација по областима није био само одраз интересовања кандидата, већ је у појединим земљама био условљен и врстом стипендије. Тако су, на пример, стипендије додељиване од Влада Француске и Италије биле намењене само за усавршавање у областима друштвених и хуманистичких наука; стипендије Британског фонда нису укључавале специјализацију и стручно усавршавање у области уметности, за разлику од стипендија СССР. Такође, поједине стране владе условљавале су стипендирање старосном границом кандидата. У Италији су стипендије за усавршавање у области музике биле намењене кандидатима до 27 година старости, у Аустралија до 28 година, горња граница Британског фонда је била 30 година, десетомесечна стипендија DAAD-а⁴² -32 године, стипендије Аустрије, Француске, Британског савета и Јапана су биле

⁴¹ Овде користимо термин грађани, а не студенти, јер су углавном стипендисти били свршени студенти који су били у радном односу и поред тога на постдипломским студијама, а било је и оних академица и магистара који су као стручни запослени кадрови стипендирани.

⁴² Немачка служба за академску размену

намењене кандидатима до 32 године старости. Холандија, Норвешка и Хумболтова фондација (СР Немачка) су стипендирале кандидате до 40 година старости у моменту започињања специјализације. Кандидати за стипендије и стручно усавршавање морали су поседовати високу стручну спрему (Хумболт фондација је захтевала да кандидати поседују знање магистра наука, Liverhulm Trust Fond-доктора наука). Било је потребно одлично владање језиком земље за коју се стипендисти одреде или знање једног од светских језика који су у тој земљи највише користи, као и да су кандидати здрави. За стипендије за редовне студије била је потребна завршена средња школа и добро знање одговарајућег језика. Међутим, расподела стипендија за било који образовни ниво била је у надлежности Комисије за стипендије Међурепубличког координационог одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством. Ово тело било је саставни део Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије. Поред главних кандидата ово тело је предлагало и резервне кандидате, који добијају стипендију само под условом да главни кандидат није спреман да оствари боравак, као и у случајевима када се не искористи југословенска квота стипендија за поједине земље (одустајање кандидата од коришћења стипендије из неке друге Републике и сл.). Овакав корак показује да је школовање стипендиста играло важну улогу у друштву и да су политике образовања била веома добро планиране и коципирани.

Стипендије које су додељивале стране фондације и владе обухватале су основну стипендију, бесплатну специјализацију, здравствену заштиту, једнократни додатак за уџбенике и путовање унутар земље, (уколико је важио за програм специјализације путовање је предлагао ментор стипендисте). Међутим, у земљама западноевропског региона стипендистима је помагано у обезбеђивању привременог смештаја (само мали број земаља је обезбеђивао смештај у домовима: Француска, Шпанија, Финска, Португал), док је стипендистима који су обављали специјализације у земљама источноевропског, азијског, арапског и Латинског Америчког региона обезбеђиван домски смештај. За стипендисте на специјализацијама у САД (IREX), давалац стипендије обезбеђивао је приватни смештај, а југословенска страна партиципирала је у делу трошкова (100 US\$ месечно), (АС, несређена грађа). Због изузетно ниских стипендија за поједине

земље (Кина, Индија, ДНР Кореја), југословенска страна додељивала је додатне стипендије на основу предлога наших представника. Висина износа додатне стипендије утврђивана је на основу међурепубличког договора.

Све ове стипендије су реализоване као део програма који су се заснивали на реципроцитету. Такође, распоред страних стручњака на југословенским универзитетима налазио се у надлежности Комисије за стипендије Међурепубличког координационог одбора за културу и просветну сарадњу са иностранством. Међутим, стипендије које је наша Влада давала страним стручњацима биле су мање како по броју усавршавања тако и у погледу материјалних трошкова. Број ових стипендија на годишњем нивоу за оне који су боравили у Србији кретао се од 300 до 400 да би од 1984. године нагло почео да се смањује.

Поред свих могућности које су нашој земљи пружене, из извештаја се може видети да наша земља није искористила све могућности које су јој пружали програми културно-просветне сарадње у периоду 1978-1980. године. Тако на пример, године 1979, од око 3000 месеци стипендија које су биле на располагању остало је 30% неискориштених стипендија, углавном са земљама у развоју. Некоришћење ових стипендија имало је вишеструке негативне последице. Међутим, непотпуној реализацији стипендија страних влада и фондова доприносио је и однос појединих земаља према кандидатима-нашим стручњацима, а што је нарочито карактеристично за Италију, СССР, Хумболтову фондацију (СР Немачку), које из недефинисаних разлога нису прихватале наше кандидате.

На основу извештаја можемо закључити да се у земљама источноевропског региона у овом периоду усавршавало 29 стручњака из СР Србије, највише у културно-историјским областима (16), потом из друштвених наука, природних, техничко-технолошких и медицинских наука. На основу досијеа наших стипендиста се може видети да су услови за усавршавање у овим земљама били веома добри.

У земљама западноевропског региона, САД и Канаде у извештајном периоду (1978-1980), 101 стипендиста из СР Србије користио је стипендије за специјализације и стручно усавршавање. Највећи број стипендиста усавршавао се у области културно-историјских наука (38), друштвених наука (26), потом следе технолошке, медицинске, биотехничке и на крају природне науке. У земљама овог региона услови рада и живота су били неуједначени. Најбоље услове обезбеђивали су СР Немачка (стипендија DAAD), САД (IREX), Канада, Велика Британија (Британски савет), земље Бенелукса и Нордијске земље. За разлику од ових земаља, знатно слабије услове, више животно него радно, обезбеђивале су Француска, Аустрија, Грчка, Италија, Шпанија, Португалија и др.

У Арапским земљама у поменутом периоду углавном су се усавршавали стручњаци у области орјенталних (арапског) језика и књижевности (АС, Ф-162). Услови смештаја у овим земљама били су крајње скромни, али, у извештајима стипендиста истиче се, да је разлика у опремљености и нивоима комфора између појединих објеката студентског стандарда била осетна.

У азијским земљама у периоду 1977-1980 године боравило је седам стипендиста из СР Србије, четири у Кини на редовним студијама кинеског језика и књижевности, један у Јапану на специјализацији у области медицине, један у ДНР Кореји на редовним студијама корејског језика и један у Индији на специјализацији у области санскрита. Стипендије у овим земљама (изузев у Јапану) нису биле довољне за покривање минималних животних потреба, па је међурепубличким договором утврђена додатна стипендија (Кина 130 US\$, Кореја и Индија 100 US\$ месечно). Међутим, сходно различитим материјалним потребама и услови живота у овим земљама нису били уједначени.

У земљама Латинске Америке обављали су специјализације углавном стручњаци у области друштвених наука. Услови рада у овим земљама су углавном били добри, како стипендисти истичу у својим извештајима.

На основу потписаног аранжмана, познат број фондација стављао је на располагање стипендије за специјализације, постдипломске и постдокторске студије за кандидате из СФР Југославије. То су биле стипендије Британског

фонда, („Liverhulm Trust Fonda“, Велика Британија), Хумболт Фондација (СР Немачка) и „Ajzenhauerova fondacija“ (САД). Међутим, не постоје званични подаци о реализацији стипендија Хумболт фондације, која је из недефинисаних разлога прихватала само незнатан број стипендиста из СФР Југославије, које је наша Влада предлагала званичним путем, али је прихватала велики број кандидата мимо процедуре утврђене програмом⁴³. Стипендије Британског фонда углавном су успешно реализоване, а биле су намењене за усавршавање стручњака у свим областима изузев уметности. Ajzenhauerova fondacija (Eisenhower foundation) додељивала је једну стипендију годишње државним функционерима који су желели да се упознају са методима рада у појединим областима и да о томе размене мишљење са одговарајућим америчким функционерима и стручњацима. У периоду 1978-1981 три функционера су користила ову стипендију. Овај фонд је као непрофитна јавна фондација основан 1945. године, након савезничке победе у Европи, као меморијал на генерала Ајзенхауера, (отворен 1947. године у Тексасу Texas, Abilene). Стипендије „Liverhulm Trust Fonda“ (Велика Британија) биле су намењене за постдокторске студије у области основних природних наука (АС, Ф-162).

Године 1958. почео је програм Министарства за здравство, које додељује међународни «Fogarty International Center» са циљем унапређења мисије Националног института за здравље пружањем подршке и олакшавању истраживања глобалног здравства које су водили амерички и међународни истраживачи. Овај програм, за разлику од других, водила је Комисија при Савезном комитету за рад, здравство и социјалну заштиту. Од почетка програма до 1986. године Југославија је користила 48 стипендије (Шведска 119) и по коришћењу стипендија иза Југославије су биле само 4 европске земље (Ирска, Аустрија, Грчка и Исланд). Програм стипендија обухватао је младе стручњаке из медицинских наука. Истраживања по овом програму могла су се вршити у невладиним и владиним институцијама САД по избору кандидата, где је било пожељо да кандидат претходно добије сагласност институције. Међутим, наша земља је недовољно користила овај програм за усавршавање медицинских

⁴³ У току овог истраживања нисмо дошли до података који се односе на поменути програм и процедуре, тако да не можемо вршити њихово тумачење.

кадрова. Квота од 6 годишњих стипендија никада није била у потпуности искоришћена због неприхватања свих наших кандидата. Један разлог за то је био што су апликације подносили кандидати који нису одговарали институционалним критеријумима даваоца стипендије (неодговарајући профил-више клинички, а мање истраживачко и научно оријентисани), а други се односио на непотпуне апликације или непоштовање временских рокова (АС, Ф-49). С обзиром на то да је југословенска комисија бирала кандидате, овакви пропусти се могу схватити као недовољно ангажовање југословенске комисије при Савезном комитету, која није вршила избор кандидата у складу са наведеним критеријумима.

Сагледавањем свих података, са правом можемо рећи да је наша земља у овом периоду највише сарађивала са Сједињеним Америчким Државама. Научна, технолошка, пољопривредна, просветна и културна сарадња између две земље бележила је стални развој, тако да, у целини гледано, САД су представљале једног од најзначајнијих партнера наше земље у наведеним областима. Сарадња се одвијала на основу више споразума и других аранжмана између влада две земље:

- [1] споразум од 1964. године о финансирању неких програма просветне размене, односно Фулбрајтовог програма (који се одвијао преко двонационалне комисије за размену у области образовања),
- [2] споразум од 1973. године о оснивању Југословенско-америчког заједничког одбора за научну и технолошку сарадњу,
- [3] Споразум (односно меморандум) о сарадњи између Савета академија наука и уметности СФРЈ и Националне академије наука САД (која се одвијала преко сталног одбора за заједничка истраживања две академије),
- [4] Споразум о размени стипендија са Одбором за међународна истраживања и размену IREX (која се одвија преко програма размене стипендија), и
- [5] Изјава од 1973. године о заједничкој културној и просветној сарадњи (која се одвија преко Мешовите југословенско-америчке радне групе за унапређење културне сарадње).

Поред оваквих видова сарадње била је заступљена и сарадња кроз:

- [1] Програме међу-универзитетске и међу-факултетске сарадње, на основу заједничког договора или уговора о непосредној сарадњи,
- [2] Кординационог одбора матице исељеника, и
- [3] Програма културно-информативног центра СФРЈ и Њујорка.

На основу свих приказаних података можемо запазити да није било обезбеђено адекватно праћење рада наших стипендиста у току усавршавања, као што је био случај у претходним периодима⁴⁴. Оваква последица је резултат присутности слабости и недостатака, који пре свега проистичу из недовољне организованости и координације рада надлежних органа и организација, како у Републици тако и у Федерацији.

У претходним периодима програми школовања заснивали су се углавном на класичним видовима стипендирања, стипендирањем студента одређених образовних нивоа. У периоду постојања државе СФРЈ било је стипендија које су намењене истраживачко-научним организацијама, као и привредним секторима. Овакав приступ се базирао на стратегији коју је земља имала и која је била усмерена ка стварању јаког економског друштва, које се једино може остварити равномерним третирањем свих друштвених јединица.

Примена оваког приступа довела је до споразума СФРЈ са Јапаном. Сарадња са Јапаном, као земљом која је била лидер у развоју аутомобилске и електронске индустрије, свакако указује да је СФРЈ имала план којим је желела да индустрију унапреди, користећи искуства и знања од најбољих. Овакав вид сарадње реализовао се 90-их година и заснивао се на специјализованим курсевима намењеним нашим стручњацима за усавршавање у Јапану. Поред образовних компетенција, које су квалификовале кандидате за слање на специјализацију, кандидати су морали добро владати енглеским језиком, јер је целокупно усавршавање у Јапану било реализовано на овом језику. Оваква сарадња је била вид приоритетне потребе за спровођење реформе система, структуралног прилагођавања и јачања тржишних механизма (у конкретним случајевима, пре свега, на нивоу предузећа), (АС, Ф-148).

⁴⁴ Због непрецизне евиденције, није могуће представити укупан број стипендија по годинама као што је то био случај у претходним поглављима.

Реализовани програми су имала за циљ унапређење људског ресурса у циљу унапређења производње и привредног развоја у области унапред одређене циљне групе. Као резултат сарадње обухваћене су следеће области: *Управљање у индустријским предузећима* („Црвена застава“ Крагујевац; Електронска индустрија Ниш); *Контрола квалитета у индустрији* („Црвена застава“ Крагујевац; „Електронска индустрија“ Ниш; „Југоинспект и Минел“ Београд; Индустрија „Змај“ Земун; „Индустрија мотора“ Раковица; Индустрија „Грмеч“ Земун; *Фабрика великих трансформатора* Београд); *Маркетинг индустријских производа* („Застава Импекс“ Београд; „Застава имекс“ Крагујевац; Електронска индустрија Ниш; „Минел Пројект-инжињеринг“ Београд); *Заштита животне средине* („Црвена застава“ Крагујевац; „Електронска индустрија“ Ниш).⁴⁵ Оваква структура сарадње указује да су кусреви били подједнако намењени узорку из групе великих, средњих и малих предузећа.

На међународној научној сцени 90-их година дошло је до експанзије Програма PHARE Европске заједнице (ЕЗ) . Приликом оснивања овај програм је био намењен само Мађарској и Пољској, јединим земљама које су 1990. године користиле средства Програма. Међутим, већ 1992. године PHARE је обезбеђивао помоћ за 10 земаља средње и источне Европе, укључујући и три балтичке земље. Повећањем географског обухвата расла су и финансијска средства Програма PHARE. Повећање средстава било је условљено амбициозним програмима реструктурирања и приватизације у осам од десте земаља прималаца помоћи из Програма PHARE.

Југославија је од 1. септембра 1990. године стекла могућност учествовања у новом облику програмске активности „Trans European Mobility Scheme for University Studies“ (TEMPUS). Програм TEMPUS био је део „PHARE“ програма економске помоћи Европске заједнице земљама Централне и Источне Европе, укључујући балтичке државе. TEMPUS програм је у земље Централне и Источне Европе доносио моделе за унапређење образовних програма и обука који су већ у функцији у западној Европи (нпр. размене наставника, размене студената и учење страних језика). У оквиру Завода за међународну научну, просветну, културну и

⁴⁵ АС: Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-20

техничку сарадњу Републике Југославије-Србије, формирана је Темпус канцеларија која се бавила текућим питањима (Меридијани, 1991: број 3). На основу билатералних и мултилатералних програма просветне сарадње и сарадње са појединим фондацијама у периоду од 1976-1990 упућено је у иностранство на усавшавање око 1200 стручњака, млађих научних радника и уметника, на специјализације, постдипломске и докторске студије уз коришћење стипендије страних донатора (Меридијани, 1992: број 3-4).

5.3. Југословенско-америчка сарадња

У циљу објективног сагледавања улоге и значаја који је Фулбрајтов програм имао у овом периоду морамо указати на неке сродне програме који су се узајамно прожимали и повезивали са активностима у оквиру овог програма:

Сарадња у оквиру Југословенско-америчког заједничког одбора за научну и технолошку сарадњу спада у највећи билатерални програм наше земље са иностранством у области науке. Само у периоду 1984. године радило се на реализацији 204 истраживачка пројекта (АС, Ф-49). Основни вид сарадње представљао је рад на научно-истраживачким пројектима, при чему је пројекат чинио тематску целину према заједничком програму на коме је радила група југословенских истраживача у сарадњи са америчким научницима и консултантима. Пројекти су обухватили природно-математичке науке, енергетику, рударство, здравство и рехабилитацију и хуманистичке науке. У програм су, осим образовно-научних-истраживачких кадрова, биле укључене и развојне јединице привреде. Остали видови сарадње (у оквиру и ван пројеката) обухватили су специјализације, студијска и консултативна предавања југословенских научника у САД, али и долазак америчких научника у нашу земљу.

Што се тиче сарадње *Академија наука и уметности СФРЈ И САД*, и поред инсистирања југословенске стране на тематској сарадњи, односно на заједничком раду на научно-истраживачким пројектима, сарадња се остваривала претежно кроз размену научних радника. Међутим, ова размена је значајно заостајала за

осталим програмима научне, технолошке, просветне и културне сарадње између две државе због отпора америчких институција са којима је Национална академија САД контактирала и добијала средства за међународну сарадњу.

Универзитети и факултети у Југославији остваривали су широку и разноврсну сарадњу са високошколским институцијама САД. Највећи део универзитетске размене, поред програма стипендирања, остваривао се кроз непосредне контакте и уговоре о међународној сарадњи. Према постојећим Архивским изворима⁴⁶, универзитети и факултети у СФРЈ су тада имали 21 закључен уговор о непосредној сарадњи са америчким универзитетима, и то: Универзитет у Београду са четири универзитета (Универзитет Канектикат; Универзитет Калифорнија у Лос Анђелесу UCLA; Државни универзитет Њујорк SUNY; Државни универзитет Флорида), Универзитет „Светозар Марковић“ у Крагујевцу имао је један споразум са Универзитетом Западни Илиној (*Western Illinois University*) Универзитет у Сарајеву четири актуелена споразума (Државни колеџ Grend Vali у Алендејлу, Мичиген; ULCA; SUNY; Државни универзитет Муреј (*Murray State University*, Кентаки), Универзитет „Кирил и Методиј“ у Скопљу такође је имао 4 споразума (Државни колеџ Чико, Калифорнија (*California State University, Chico*); Државни универзитет Аризона (*The University of Arizona*); Државни универзитет Вејн, Детроит, Мичиген (*Wayne State University*); Универзитет Индијана, Блумингтон (*Univerziteteta Indiana*)), Универзитет „Вељко Влаховић“ у Титограду⁴⁷ имао је сарадњу са Државним универзитетом на Флориди, Свеучилиште у Загребу имало је 5 споразума и Институт за физику, економски и филозофски факултети три споразума (Универзитет Џон Хопкинс, Балтимор, Мериленд (*Johns Hopkins University*); Државни универзитет Флорида; SUNY; UCLA; Универзитет Индијана, Блумингтон (*Indiana University Bloomington*); као и Универзитет у Калифорнија у Лонг Бичу, Асоцијација колеџа Средње запада, Асоцијација колеџа Великих Језера GLCA и Национални биро за стандарде, Вашингтон D.C.). Сви ови програми који су се базирали на међууниверзитетској сарадњи према фактору обухватности могу се поделити у следеће групе:

⁴⁶ Подаци из нашег истраживања углавном припадају несређеној архивској грађи. Због овакве околности, нисмо сигурни да ли смо дошли до свих података, тако да се интерпретација односи на фондове до којих смо дошли у току овог истраживања.

⁴⁷ Данашњи главни град Црне Горе, Подгорица

- [1] размена наставно-научних радника,
- [2] усавршавање научно-наставних кадрова,
- [3] организовање југословенских студија у САД односно америчких студија у СФРЈ,
- [4] организовање летњих школа за америчке студенте у Југославији, а повремено и организовање летњих у САД за југословенске студенте,
- [5] организовање заједничких научних скупова наизменично у СФРЈ и САД, и
- [6] развијање библиотеке размене, посебно универзитетске уџбеничке литературе под повољним финансијским условима.

Као резултат свих ових споразума за период од 1971-1981 у оквиру различитих програма (Фондација Форд, Рубин, Hamfri и Ajzenhauer, IREX, Кливланд програм и најобимнији Фулбрајтов програм) за стипендирање наших студената на усавршавање у САД боравило је 1.200 наших стручњака и више од 500 америчких универзитетских и научних радника у СФРЈ. Реализација ових програма, поред позитивних резултата имала је одређене потешкоће, а било је и злоупотреба специјализација и истраживачког рада у нашој земљи за циљеве изван науке и културе (АС, Ф-49).

5.3.1. Фулбрајт програм

Просветна сарадња између СФР Југославије и Сједињених Америчких држава у оквиру Фулбрајтовог програма, спадала је у надлежност Комисије за размену у области просвете између СФРЈ И САД, а одвијала се на основу међународног Споразума између Владе СФР Југославије и Владе САД о финансирању неких програма размене у области просвете, који је закључен на нивоу влада 9. новембра 1964. године. Фулбрајтов програм у СФР Југославији реализовао се кроз годишње програме који су се припремали у СФРЈ на основу захтева и потреба југословенских просветних и научних институција. Овакви годишњи програми обухватили су размену стипендија, тимских стипендија, мултидисциплинарних пројеката, међуниверзитетску и међукомисијску сарадњу.

По обиму и квалитету овај вид међународне сарадње чинио је значајан удео у токовима научно-технолошког, економског и социјалног развоја. У првом циклусу примене Споразума, односно реализације годишњих програма искључиво су вршене размене које су обухватале појединце, југословенске и америчке држављане, студенте-постдипломце, научне-истраживаче, предаваче на универзитетима у другој земљи, којима је Комисија додељивала такозване путне стипендије (пут, школарина, издржавање или такозване путне стипендије, само пут у одласку и повратку). Пуне стипендије обухватале су средства за пут стипендисте, месечни износ стипендије, једнократни додатак за књиге и смештај, посебан додатак за програмске трошкове, плаћену школарину где је то било потребно, здравствено осигурање и плаћене припремне курсеве у трајању од три до осам недеља за већину постдипломаца. Код путних стипендија су кандидати, односно њихове институције сами обезбеђивали све трошкове осим путних трошкова (одласка и повратка) стипендиста. У другом циклусу утврђени су такозвани виши облици сарадње као што су сарадња на реализацији мултидисциплинарних пројеката, организацији семинара и слично, али су појединачне стипендије и даље остале најбројније.

Важно обележје програма је и то што се не ради о размењивању истих категорија нити истог броја студената-постдипломаца, истраживача или предавача и што две стране нису улагале ни приближно иста материјална средства за реализацију годишњих програма. Програм се темељио на двојној Комисији:

А) Америчка страна, с једне стране, нудила је своје универзитете и друге научне потенцијале за усавршавање нашим стручњацима и обезбеђивала за то сва потребна средства.

Б) Наши кандидати за ово усавршавање (стицање академских квалификација, научно и стручно усавршавање укључујући и постдокторске студије) предлагани су од југословенске стране, али кандидати су бирани од стране мешовите Комисије.

Као и претходне стипендије и ова стипендија се заснивала на реципроцитету, тако да су амерички учесници програма по правилу долазили унашу земљу на захтев

југословенских универзитета и бавили су се предавачким или истраживачким радом у складу са потребама институције која их је тражила. Избор југословенских стипендиста у потпуности је вршила југословенска страна, док су америчке учеснике у програму, у опсегу 2-3 истраживача годишње, бирале југословенске институције. У овом случају двонационална комисија је имала формалну улогу. Овакав програм није имао само научно-просветну димензију, он је омогућавао презентовање наше друштвено-политичке стварности и културе на катедрама америчких универзитета, односно пред америчком јавношћу.

Све стипендије додељиване су на основу конкурса. Општи услови били су за све исти (завршен факултет или уметничка академија, знање енглеског језика, вредност предложеног пројекта као и квалитет самог кандидата). Посебну категорију чинеле су стипендије за уметнике. Међутим, све стипендије су имале академски карактер. На исход конкурса, осим квалитета кандидата утицали су и други фактори (приоритет република и покрајина на југословенској страни односно одређени приоритет на америчкој страни). Избор и номинација југословенских кандидата вршена је у СФРЈ, а поступак око коначног прихватања југословенских кандидата одвијао се у Сједињеним Америчким Државама под администрацијом Савета за међународну размену научника и Института за међународно образовање (за постдипломце).

Финансирање Фулбрајтовог програма као и његово спровођење и реализација вршени су на основу и у складу са годишњим програмом и буџетом који је припремала и предлагала мешовита комисија, коју су одобравале обе владе. Што се тиче материјалних средстава, од оснивања програма до 1969. године потпуно финансирање целог програма обезбеђивала је америчка страна, а од тада партиципира југословенска страна прво са 20%, а од 1977. године међурејублички координациони одбор за културу и просветну сарадњу с иностранством донео је одлуку да Југославија као партиципант финансира програм у складу са коришћењем програма, а не у односу на национални доходак, као раније. Тако да од 1980. године имамо 40% од америчког динарског учешћа, односно 19,94% од укупног динарског и доларског америчког учешћа (АС, Ф-49).

У периоду до 1980. године 922 југословенска стручњака завршила су постдипломске студије, стекла докторску диплому или обавила научно истраживање, држали су предавања из области југословенских студија (књижевност, историја, друштвено-политички и економски систем, уметност), држани су лекторски часови из српскохрватског, словеначког језика и сл. У истом периоду у СФР Југославији је боравило 520 америчких држављанина, од којих је више од 90% било у својству предавача. На основу извештаја се може закључити да су сви предавачи у нашој земљи боравили на основу захтева наших институција. Ови кадрови су били укључени у наставне или научне програме које су конципирале наше образовне институције. Само 104 америчка учесника у програму долазила су у нашу земљу према програмима које су сами сачинили, али које су одобриле наше институције (АС, Ф-49).

Приликом додељивања стипендија посебна пажња је била усмерена на регионалној једнакости у заступљености кандидата, са претходно утврђеним приоритетним областима у складу са плановима и програмима друштвеног и економског развоја Републике, чиме се тежило рационалном прилазу у коришћењу постојећих могућности из Фулбрајтовог програма. Оваквим стратешким планирањем, Комисија је првенствено желела да одабиром кандидата добије стручњаке из привреде, а потом научне раднике и то из друштвених делатности.

Сарадња у оквиру Фулбрајтовог програма није била лишена одређених тешкоћа и повремених осцилација, што се може видети на основу представљених дијаграмских прилога за период од 1965. до 2006. године. Поред осцилација које су се догађале ова активност, по обиму и квалитету, представља не само значајну компоненту просветне, научне и технолошке и културне сарадње између наше земље и САД, већ спада у развијеније програме које обе земље остварују са иностранством у наведеним областима. Друштвено-политичка ситуација и лоши односи две земље 90-их година условили су да Влада Сједињених Америчких Држава 29. маја 1992. године једногласном одлуком донесе одлуку о укидању сарадње и Фулбрајт програма. Резултат двадесетседмогодишње сарадње резултирао је са 636 стипендија које су користили наши стручњаци (погледати

Прилог 3 и Прилог 4, Пример досијеа Фулбрајт стипендиста за дате области). У оквиру Комисије постојао је посебан облик њене делатности-Асоцијација Фулбрајт стипендија. После престанка рада Комисије, чланови Асоцијације су пружили подршку идеји да се очува драгоценост наслеђа и јединствени контакти остварени кроз Фулбрајтове програме. Одлучено је да Асоцијација настави са радом као самостално удружење. На основу оваквог опредељења 9. новембра 1992. одржана је оснивачка скупштина Удружења Фулбрајт стипендиста Југославије. Постојање и активности удружења подржало је више савезних и републичких ресорних министарстава чиме је учињено да Удружење одржи контакте успостављањем међународне сарадње, као и њеним унапређењем у постојећим околностима (погледати: Мериџани, 1994: број 1-4). Након десет година прекида сарадње долази до поновног обнављања сарадње. Међутим, број стипендиста који се шаље на школовање је на јако ниском нивоу и износи свега 3-4 стипендије на годишњем нивоу.

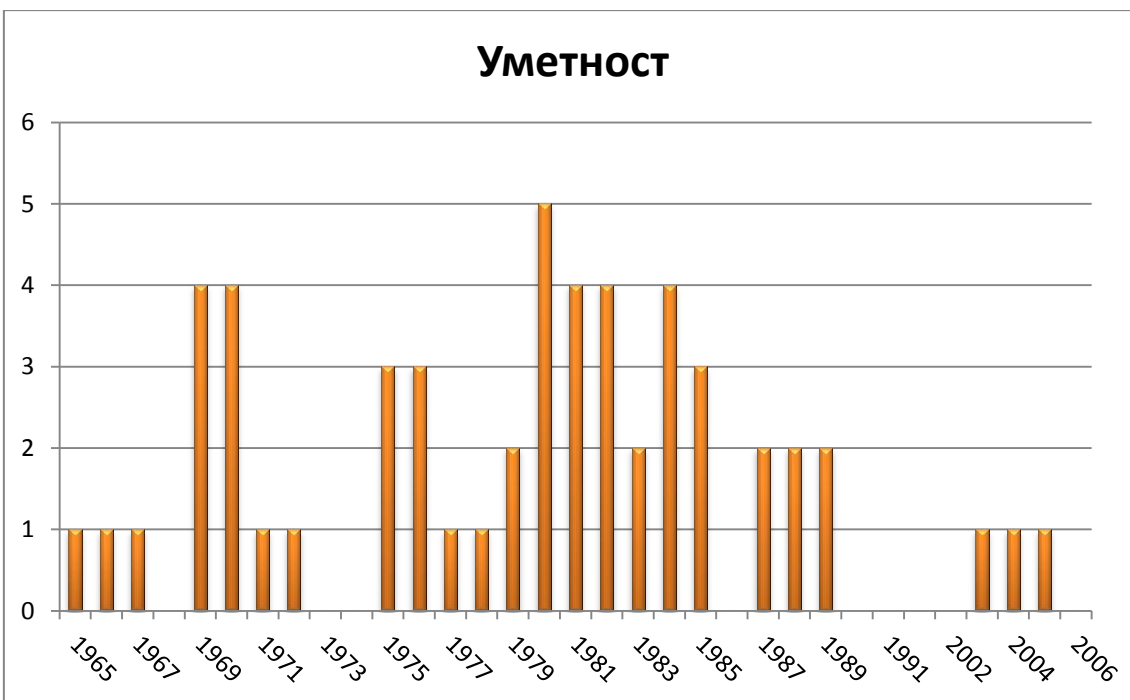

График 5.1.1.1. Број Фулбрајт стипендиста у друштвеним наукама

Број Фулбрајтових стипендиста у Србији, у периоду од 1965. до 2006.-е године, по областима, приказан је на сликама 5.1.1.1.- 5.1.1.5, а на слици 5.1.1.6. је дат заједнички дијаграм за све области. Табела 5.1.1.1. приказује број Фулбрајтових стипендиста у привреди.

График 5.1.1.4. Број Фулбрајт стипендиста у техничко-технолошким наукама

Слика 5.1.1.5. Број Фулбрајт стипендиста из области уметности

Табела 5.1.1.1. приказује број Фулбрајтових стипендиста у привредном сектору, по предузећима за период 1965.-2006. године (**Погледати прилог 5.**), док

је у **Прилогу 6**, Табела 5.1.1.2., представљен број Фулбрајт стипендисти САНУ (1965-2007).

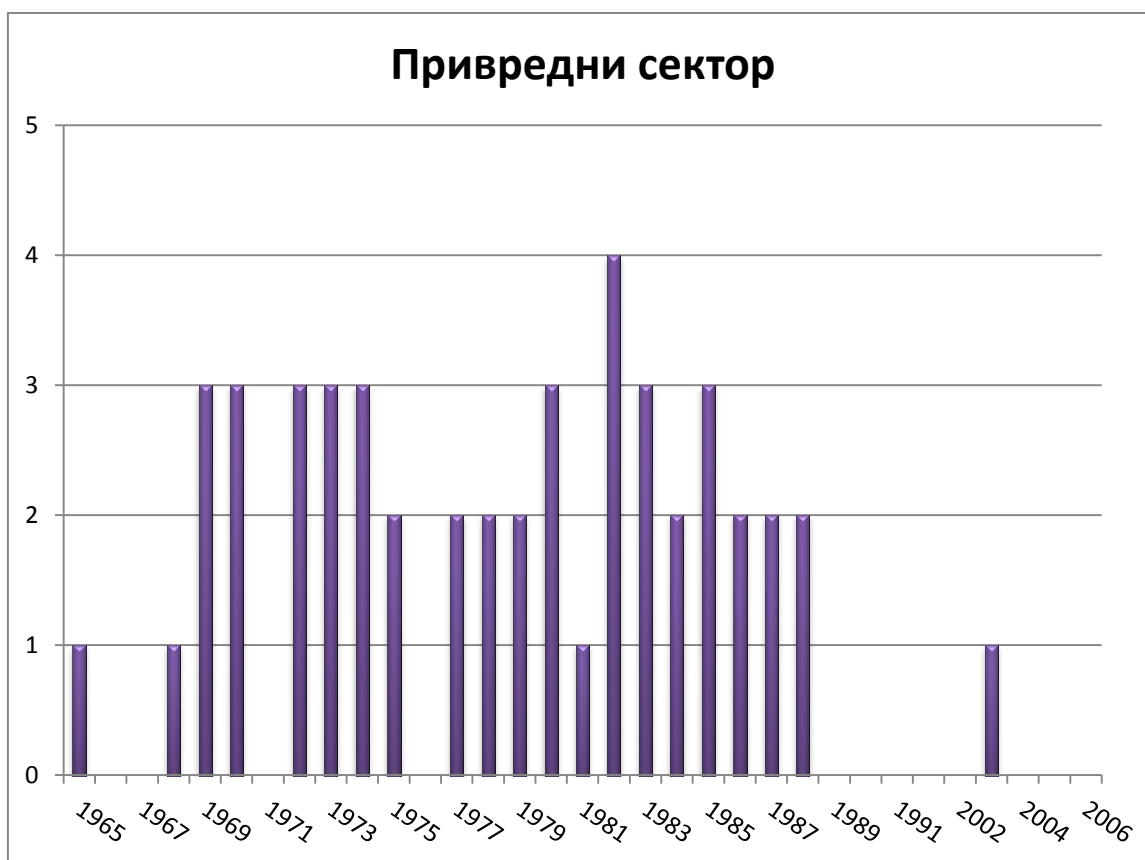

График 5.1.1.6. Фулбрајт стипендисти у привредном сектору

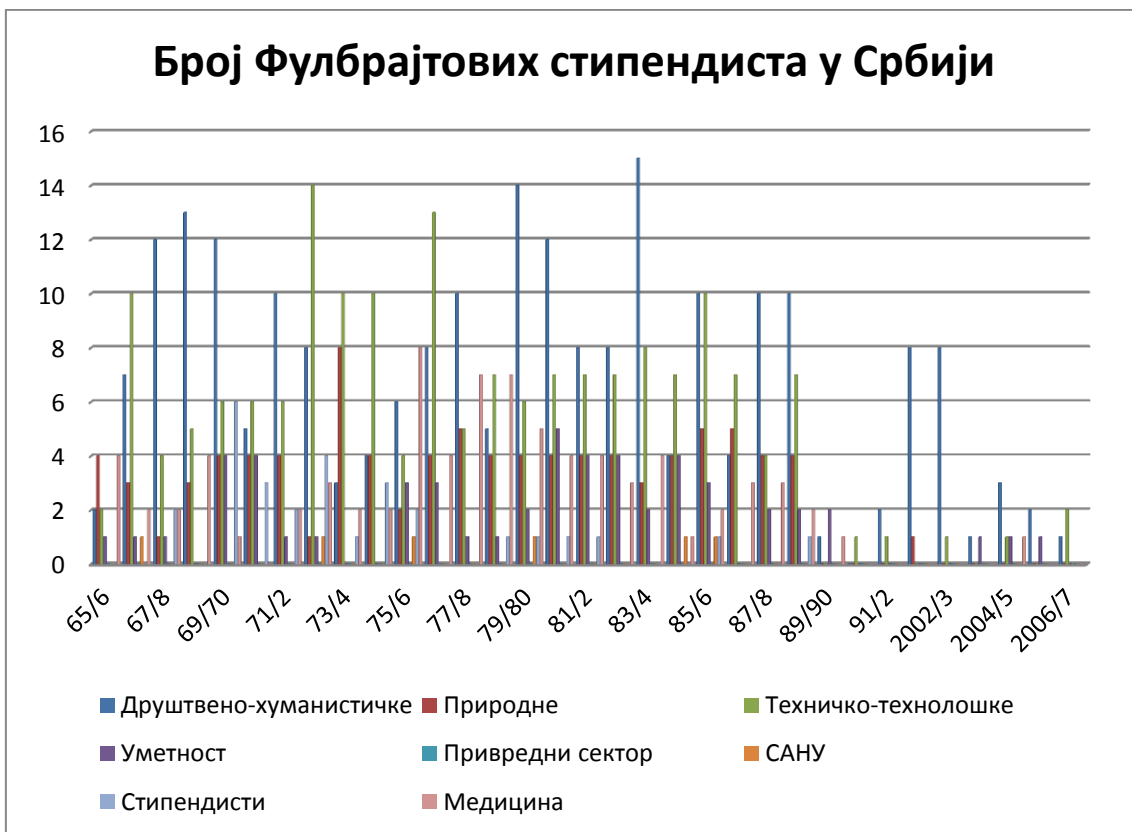

График 5.1.1.7. Укупан број Фулбрајт стипендиста у односу на научне области у периоду од 1965 до 2006/7.

5.3.2. Хумболт програм

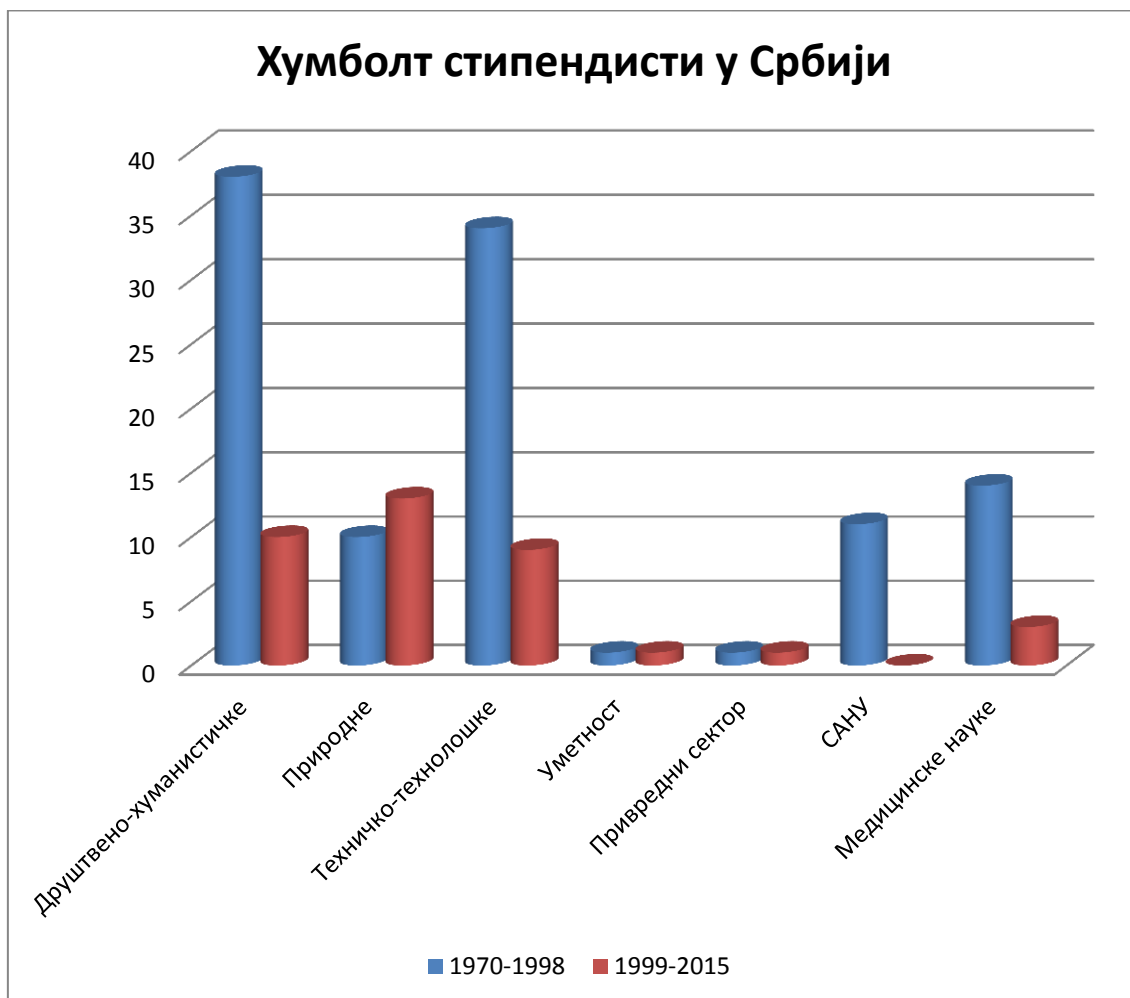
Поред сарадње са југословенско-америчком заједницом, значајно место у формирању и школовању српске елите имају и земље немачког говорног подручја. Немачки образовни круг од самог почетка школовања стипендиста заузима значајно место у сарадњи са нашом земљом. Са школовањем стипендиста Србије путем Хумболт фондације додатно јачају везе између две земље. Први стипендисти из Југославије су на школовање у Немачку послати 1970. године. За разлику од статистичке интерпретације података за друге фондове, овде смо се морали одредити за заједничку⁴⁸ интерпретацију података због специфичности статистичког узорка⁴⁹. Значајно место у очувању традиције школовања образовне елите Србије путем овог фонда има Хумболт клуб Србије. Клуб је основан 16. октобра 1990. године у Београду као академско удружење које окупља стипендисте ове немачке Фондације. Програм Хумболт клуба заснива се на пружању подршке стипендистима што, осим основног програма стипендирања научника укључује и додељивање награда, и гостујућих професура, донације за истраживачку опрему и књиге, организовање научних скупова, учешће некадашњих стипендиста на научним конференцијама у Немачкој, гостовање немачких научника у земљама где раде некадашњи стипендисти и подстицање институционалног партнерства између Немачке и Србије. Овако конципиран план, поред давања подршке стипендистима, даје и велики допринос научној заједници. Стипендисти који су завршили школовање у Немачкој путем овог фонда имају прилику да стечена искуства и резултате представе научној заједници у Србији, при чему имамо двоструко деловање: промоција програма стипендирања и имплементација стеченог знања у научну заједницу Србије што представља прави пример коришћења људских ресурса. За разлику од других Клубова и фондова где се школовање стипендиста прекидало 90-их година, као

⁴⁸ Сматрамо да и овакав начин интерпретације података даје допринос.

⁴⁹ До данас у академској заједници нису рађене статистичке анализи, а ни научна истраживања која се заснивају на подацима о стипендистима који су се школовали у иностранству уз помоћ Фонда Хумболт. Ово се може објаснити непостојањем досијеа Хумболт стипендиста у Архивима Србије. О добитницима стипендија одлучује Хумболт комисија у Немачкој и српска страна нема увид у досије. Захваљујући сарадњи са Алумни клубом Хумболт у Србији ми смо успели да добијемо податке од Немачке стране. Ови подаци су омогућили да се примени само компаративна анализа и због тога се јавља одступање у интерпретацији података у односу на друге Фондове.

результат политичких дешавања и распада државе СФРЈ на више независних држава, у овом случају не долази до прекида слања стипендиста и захваљујући раду Клуба и поред тешког друштвено-политичког стања тренд школовања се настављен.

Заступљеност Хумболт стипендиста по научним областима за период 1970-2007 приказана је на слици 4.2.1.

Слика 5.2.1. Заступљеност Хумболт стипендиста по областима за период 1970-2007⁵⁰⁵¹

⁵⁰Glasnik Humboldt-club Serbiens Mitteilungen; Humboldt-Kolloquium von 11, 1998.

⁵¹<https://www.humboldt-foundation.de/web/home.html>, (29.06.2015.)

6. ШКОЛОВАЊЕ СТИПЕНДИСТА ДАНАС

На основу претходног излагања могло се видети како је текао процес школовања наших стипендиста и сагледати политика образовања у периоду од 1830. до 90-их година 20. века. У овом делу осврт ће бити на школовању стипендиста у Србији у периоду од 2005 до 2015. године.

6.1. Фонд за младе таленте Републике Србије

Након гашења Фонда за школовање стипендиста 90-их година 20. века, и у одсуству стратегије и подршке од стране државе, дошло је до смањења броја стипендиста. После (реалтивно) дуге паузе, уследило је формирање националног Фонда за младе таленте Републике Србије. Тај фонд је основан 20. јуна 2005. године као индиректни корисник буџетских средстава у оквиру раздела Министарства финансија (Службени гласник, 2005: 56). Средства за намене фонда су се обезбеђивала из буџета Републике Србије, на предлог Министарства финансија. Све критеријуме за финансијску помоћ утврђује фонд, на предлог Министарства финансија, а за реализацију одлука Фонда надлежно је Министарство финансија. Овај фонд је основан са циљем да стипендира најбоље студенте Универзитета Републике Србије. Фонд финансира упис или школарине⁵² на постдипломским студијама у иностранству за 100 најбољих студената; стручне праксе за 100 најбољих студената у земљама Европске Уније; обезбеђује награде за најбоље ученике средњих школа Србије. За стипендирање студената у иностранству било је потребно да кандидати испуњавају следеће услове: да су студенти држављани Србије и Црне Горе или да имају статус избеглица; да имају пребивалиште у Републици Србији; да нису навршили 26. година живота; да су уписали завршну годину студија у школској години за коју се додељује стипендија; да имају просечну оцену током студирања најмање 8.50.

⁵² Фонд непокрива све трошкове студентског живота стипендиста. Стипендисти приликом потписивања Уговора добију целокупни износ средстава који је намењен за годину стипендирања. Школарине се разликују за иностране универзитете у свету, тако да неки стипендисти могу покрити средствима само упис, док други могу покрити годишњу школарину и трошкове живота.

Студенти који постану стипендисти у обавези су да по завршетку студија раде у Србији најмање 5 година.

За разлику од свих претходних фондова, овај фонд је формиран тако да за потпредседнике има председника Владе Републике Србије (тада - Војислава Коштуница), ректора Универзитета у Београду, (тада - проф. др Дејан Поповић), председника Српске академије науке и уметности (тада - академик Никола Хајдин). За председника и председавајућег фонда је био именован председник Владе Републике Србије (Војислав Коштуница), док је за заменик фонда био именован Мирољуб Лабус, потпредседник Владе Републике Србије. Чланови фонда су били: Млађан Динкић, министар финансија; Слободан Вуксановић, министар просвете и спорта; Александар Поповић, министар науке и заштитне животне средине; Милан Париводић, министар за економске односе са иностранством; Драган Којадиновић, министар културе; Бојан Димитријевић, министар трговине, туризма и угоститељства. Почасни чланови фонда били су: проф. др Владимир Костић, представник Савета Универзитета у Београду; проф. др Бранко Ковачевић, декан Електротехничког факултета у Београду, проф. др Горан Петковић, продекан Економског факултета у Београду. Међутим, измена овог закона је уследила веома брзо у неким тачкама, као што је старосно доба кандидата. Дефинисаних 26. година старости кандидата замењено је са ненавршених 25. година старости студената који се стипендирају за студије у иностранству, као и 28. година старости за студенте медицине (Службени гласник, 2005: 64).

Подизањем подршке образовању и усавршавању у иностранству на овако висок ниво указивало је на значај који је тадашња влада придавала унапређењу људских ресурса у функцији развоја земље.

6.1.1. Фонд за младе таленте Републике Србије „Доситеја“

Након непуне три године рада овог фонда уследило је ново формирање Фонда при Министарству омладине и спорта. Овај фонд је формиран под називом

Фонд за младе таленте Републике Србије „Доситеја“⁵³ као сећање на живот, лик и дело најпознатијег српског просветитеља и реформатора Доситеја Обрадовића. Фонд је образован са циљем стварања могућности за подршку и финансирање школовања и усавршавања младих талената (Службени гласник, 2008: 71). Намењена средства овог фонда утврђују се на основу одлуке о буџету Републике Србије, (у складу са примањима и фискалним могућностима буџета Републике Србије) на предлог Министарства омладине и спорта. Врсте и критеријуме за давање финансијске помоћи утврђује Фонд, на предлог Министарства омладине и спорта. За реализацију одлука Фонда је надлежно Министарство омладине и спорта. Као задатак фонда је дефинисано: стипендирање до 500 најбољих студената на основним и постдипломским студијама на универзитетима земаља чланица Европске уније у висини до 1 250 000 динара по студенту у току једне школске године; стипендирање до 1 000 најбољих студената завршних година основних студија универзитета чији је оснивач Република Србија у износу до 25 000 динара месечно по студенту; учествовање у финансирању стручних пракси (студијских путовања), у току једне школске године, за до 500 најбољих студената и средњошколаца у висини до 415 000 динара по студенту, односно средњошколцу у земљи Европске уније; обезбеђивање награда за студенте и средњошколце који су постигли успехе на такмичењима у земљи и иностранству; учествовање у финансирању образовања и усавршавања младих талената и наставника у износу до 830 000 динара по кориснику у случајевима када за то постоји оправдани разлог. Формирањем фонда при новом Министарству дошло је до именовања нових чланова и руководиоца фонда. За председника Фонда била је изабрана: Снежана Самарцић-Марковић, министарска омладине и спорта. За чланове Фонда су именовани: Академик Никола Хајдин, председник Српске Академије наука и уметности; Божидар Ђелић, потпредседник Владе и министарства за науку и технолошки развој; Диана Драгутиновић, министарка финансија; Жарко Обрадовић, министар просвете; Светозар Чиплић, министар за мањинска и људска права; Небојша Брадић, министар културе. Новом изменом закона од 2014. године (према: Службеном гласнику, 2014: 64) дефинисано је да кандидати приликом конкурисања нису навршили 27. година за студије другог

⁵³ У даљем тексту приликом анализе Фонда за младе таленте Републике Србије „Доситеја“ користићемо скраћеницу Фонд „Доситеја“.

степенa (мастер студије), односно 29. година за студенте трећег степена (докторске студије). Из акта о формирању Фонда за младе таленте Републике Србије „Доситеја“ не може се сазнати због чега је овакав један Фонд који има за циљ награђивање и школовање даровитих ученика и студената, пружање подршке даровитим ученицима и њихово праћење, припао Министартсву омладине и спорта.

Међутим, ако упоредимо рад овог Фонда са претходним школовањем стипендиста, можемо уочити да први пут у нашој земљи имамо један специфичан начин стипендирања. Нигде у правним актима се не дефинише да Фонд сноси све трошкове школовања студената у иностранству. Овај Фонд врши само делимично школовање студената у иностранству. Други проблем који се „скривено“ уочава је да студенти сваке године морају аплицирати за нова средства, јер овај Фонд не предвиђа финансирање целокупног школовања стипендиста, што је некада био случај у школовању стипендиста. Управо због тога, они сваке године морају да подносе документацију и отпочињу (исти) процес добијања материјалних средстава која ће им омогућити наставак школовања. Нема ни јасне слике о укупном броју стипендиста који се школу у иностранству. Када се анализирају подаци о награђеним стипендистима, нигде се не врши расподела према критеријуму: 1) нови добитници стипендији и 2) стари добитници стипендија који настављају своје школовање.

С обзиром на овакве податке, не можемо имати јасну слику о томе колико стипендија на годишњем нивоу је додељено новим стипендистима, а колико стипендиста је наставило своје школовање и статус стипендисте. За разлику од претходних периода када су се стипендије додељивале према потребама тржишта, Фонд „Доситеја“ годишње стипендије додељује на основу одлуке о образовању фонда за младе таленте Републике Србије и расположивих средстава у буџету РС, предвиђених за ову намену. Одлука о образовању Фонда за младе таленте не садржи стратегију којом би се стипендирање ускладило са потребама тржишта рада.

Број стипендија које финансира фонд Министарства омладине и спорта (МОС) за школовање у иностранству, у периоду од 2008. до 2015.-е године, по

областима, дат је у графиконима 6.1.1.1.-6.1.1.5, а на графику 6.1.1.6. је дат заједнички дијаграм за све области.

График 6.1.1.1. Број стипендиста у области природно-математичких наука-Доситеја

График 6.1.1.2. Број стипендиста у области медицине-Доситеја

График 6.1.1.3. Број стипендиста у области друштвено-хуманистичких наука-
Доситеја

График 6.1.1.4. Број стипендиста у области техничко-технолошких наука-
Доситеја

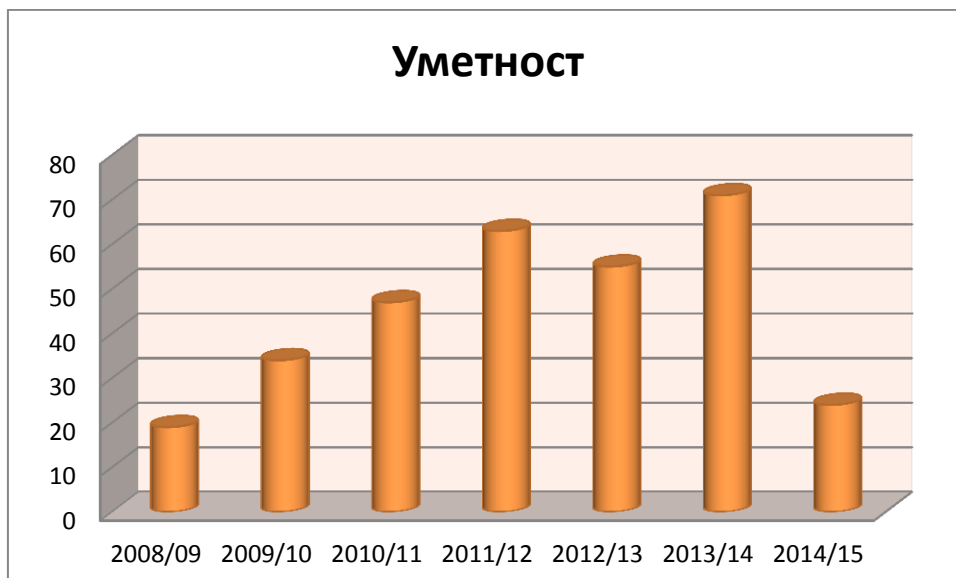

График 6.1.1.5. Број стипендиста у области уметности-Доситеја

На графику 6.1.1.6. представљен је број стипендиста у односу на научне области за које су добили стипендију. На основу графика 6.1.1.7. може се видети са којих Универзитета су носиоци стипендија, а на графику 6.1.1.8. представљена је заступљеност наших студента у односу на место студирања у иностранству, док график 6.1.1.9. приказује стипендисте у односу на ниво студија.

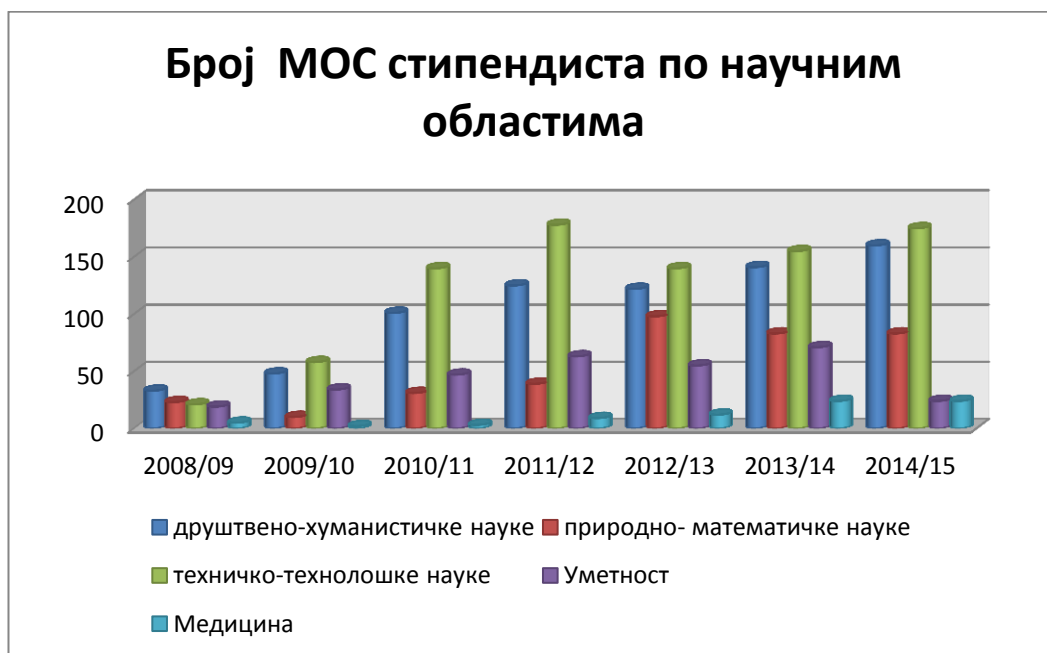

График 6.1.1.6. Број стипендиста МОС по научним областима за период од 2008-2015.

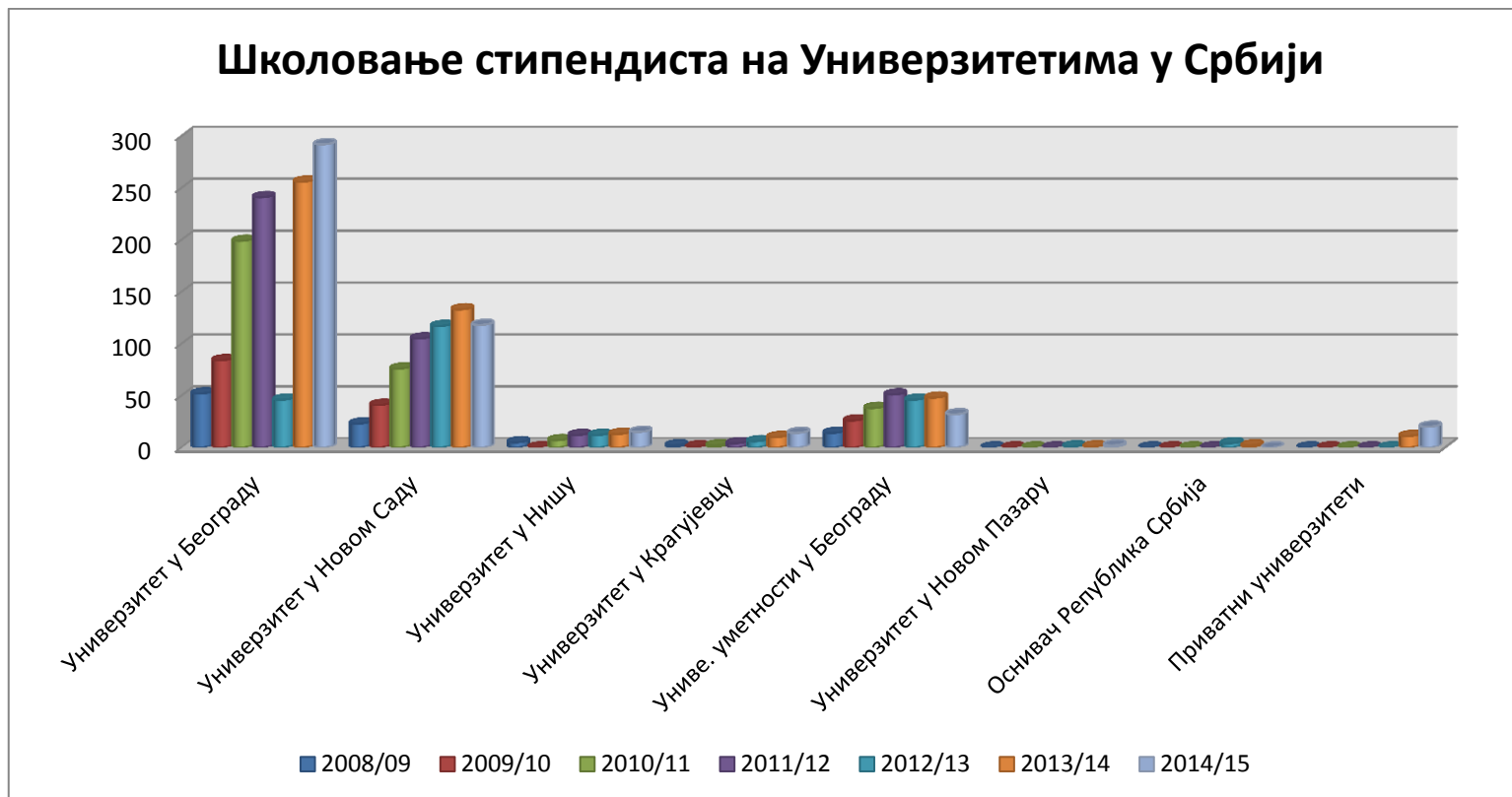

График 6.1.1.7. Школовање стипендиста на Универзитетима у Србији

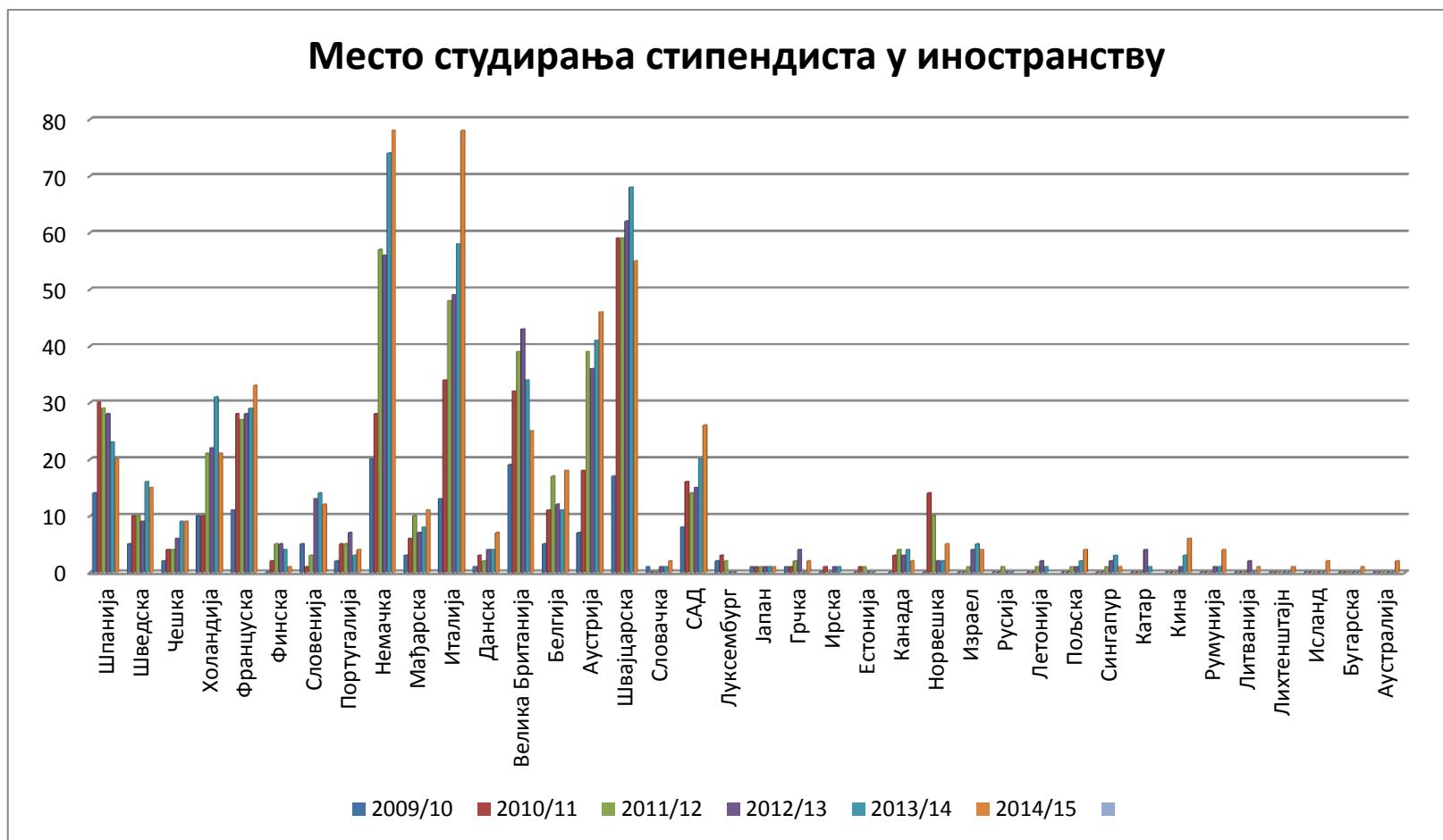

График 6.1.1.8. Образовни кругови у којим су се школују стипендисти у иностранству

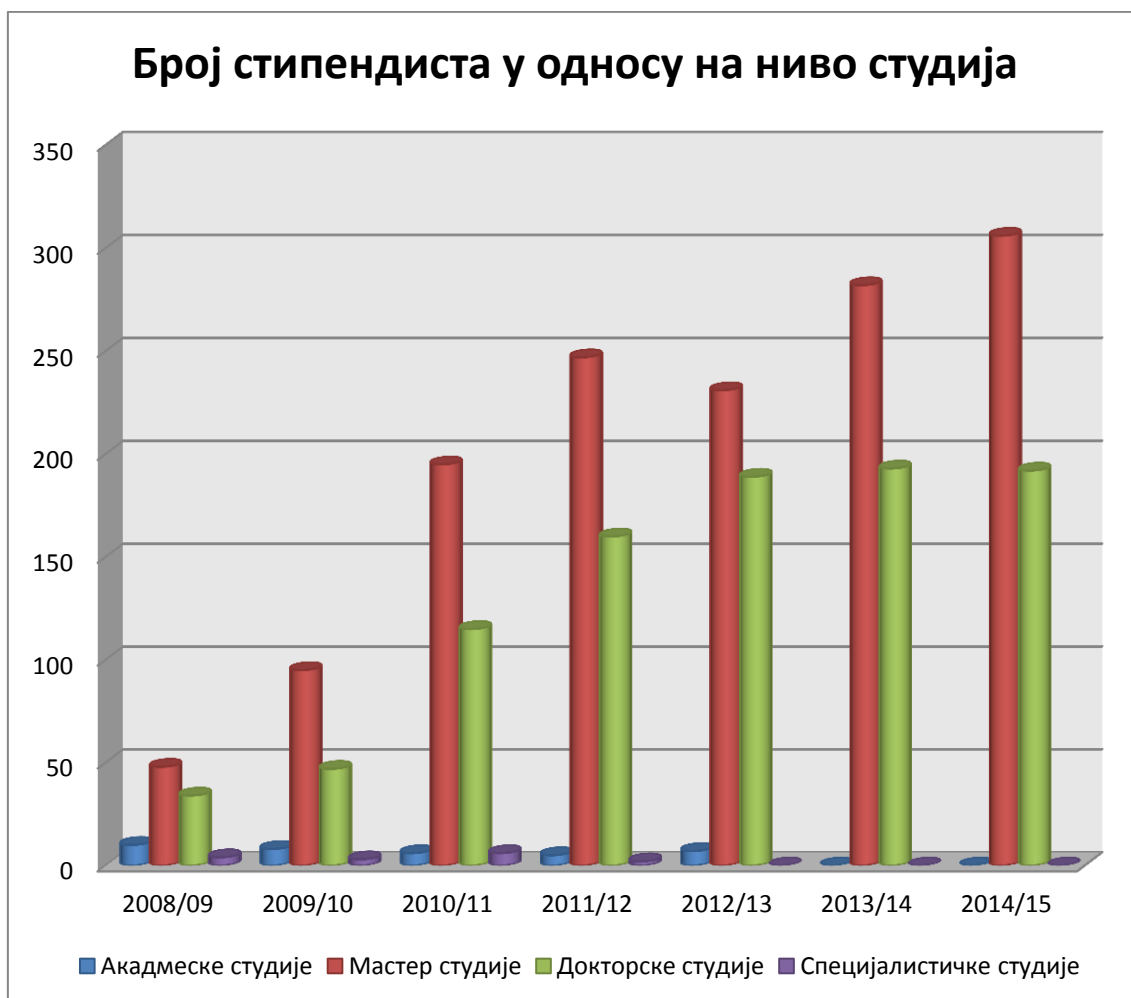

График 6.1.1.9. Број стипендиста у односу на ниво студија

За период 2008-2015. године анализирали смо додељене стипендије од стране Фонда за младе таленте Републике Србије „Доситеја“ за све научне дисциплине. За израду графичког приказа коришћени су подаци из извештаја које је Министарство омладине и спорта издавало сваке године (у тим извештајима постојале су и информације захваљујући којима је било могуће пратити школовање стипендиста Фонда за младе таленте Републике Србије). Исти извештаји коришћени су и за утврђивање укупног броја стипендија које је за школовање у иностранству Фонд „Доситеја“ доделио у периоду од 2008. до 2015. године. На тај начин дошло се до цифре од 2 385 стипендија које је Фонд „Доситеја“ доделио у том периоду. Када је реч о полној структури корисника тих стипендија, 45% њих били су мушкарци а 55% жене.

Анализа годишњих извештаја Министарства омладине и спорта омогућила је и да се установи каква је пракса додељивања стипендија за студије у иностранству. Та анализа показала је да је најмање стипендија за школовање у иностранству Фонд „Доситеја“ доделио студентима медицине (што може да се види сасвим јасно на графичком приказу конструисаном на основу података из годишњих извештаја Министарства омладине и спорта). Оваква пракса у потпуном је нескладу са Стратегијом развоја земље у којој су студенти медицине препознати као највиши приоритет. Међутим, одступање од Стратегије развоја уочљиво је у осталим научним областима које су препознате као приоритетне за развој Србије (нови материјали и нанонауке, заштита животне средине, климатске промене, енергетика и енергетска ефикасност, пољопривреда и производња хране, информационе и комуникационе технологије).

Другим речима, **наше истраживање је показало да између усвојене стратегије (Стратегије развоја земље) и праксе постоји потпуни несклад.** Тај несклад стварао је (и још увек ствара) проблеме чије последице трпи цело друштво (Васојевић & Филиповић, 2017: 195).

Подаци показују да од сваке уведене стратегије мора да прође одређено време како би се стратегија „реализовала“ у пракси и како би се видели њени резултати. Анализом података утврдили смо да добитници стипендија у највећем броју долазе са Универзитета у Београду, потом следе Универзитет у Новом Саду и Крагујевцу. Стипендисти на школовању у иностранству у највећем броју користе стипендије за стицање мастер дипломе, потом за стицање дипломе доктора наука, док је најмање оних који су добили стипендију за специјалистичке студије. Анализом података открива се скривени проблем који се односи на неуједначеност уговора и начин праћења стипендиста. Последица неразвијеног модела праћења стипендиста од стране Министарства доводи до системског губитка школоване елите.

7. НОСТРИФИКАЦИЈА СТЕЧЕНИХ ДИПЛОМА

Нострификација стечених диплома је незаобилазна тема овог рада за разумевање односа друштва према стипендистима и друштвеног вредновања стеченог знања (људског ресурса). Последица занемаривања ове теме може се видети у непостојању академских програма који изучавању образовне политике као посебну научну дисциплину.⁵⁴ Студије образовних политика у свету су саставни део образовног система, и важне за креирање образовних политика у пракси. Међутим, у тренутку када се наша земља укључила у опште Европске токове, а самим тим и у европске образовне процесе и реформе, потребно је предузети кораке који би омогућили становништву лакши приступ ресурсима других земаља, као и образовање у институцијама других држава. Сви ови фактори подстичу академску мобилност међу земљама ЕУ, а такође потврђују виталну улогу образовања у промовисању мира, толеранције, стварања климе поверења међу народима и нацијама.

Важно место у образовном процесу и реформи заузима питање нострификације/признавања диплома (Васојевић & Кутлача, 2014: 223).

Циљ овог дела/поглавља је да утврдимо када је уведен процес нострификације у високообразовном систему Србије, на који начин и како се данас спроводи ова процедура на високообразовним институцијама у Србији и у Европи. Пракса је показала да је знатан број младих, који се након студирања у иностранству одлуче да се врате у Србију и онда суочавају са бројним препрекама у признавању стечених диплома. Таква пракса не погађа само њих, већи привреду, универзитете и друштво у целини. Наиме, обезбеђивањем доброг и ефикасног система признавања страних диплома побољшава се мобилност радне снаге, која је значајан елемент развоја привреде, као и конкурентност универзитета.

⁵⁴Морамо истаћи да од 2012. године постоји пилот програм, мастер студије: образовне политике, које реализују заједно Универзитет у Београду и Факултет Педагошких наука у Јагодини, Универзитет у Крагујевцу. С обзиром да програм мастер студија траје две године, прва генерација тек улази у процес одбране мастер рада, тако да они још нису креатори образовних политика у пракси.

Кроз призму нострификације можемо уједно и да сагледамо уједначеност образовног законодавства у теорији и пракси. Поред историјских и статистичких података који су део званичних докумената у овом поглављу дати су и статистички подаци који су резултат истраживања.

С обзиром на приступање Србије Лисабонској конвенцији⁵⁵, која регулише признавање квалификација из области високог образовања, потребно је да се у складу са конвенцијом циљеви и спроводе. Примена директиве ЕЕЗ и одредба Лисабонске конвенције захтевају другачији приступ и поступак у процесу признавања иностраног образовања и стручних квалификација.⁵⁶

7.1. Појам нострификације/еквиваленције

Појам нострификација води порекло од латинске речи *noster*- наш, и *facere*- направити, тј. учинити нашим, признати, потврдити важност страног документа. Нострификација је поступак којим се страна школска исправа (у овом случају диплома) изједначава са одговарајућом домаћом школском исправом, и то у погледу права на настављање школовања и права на запошљавање (нострификује се образовни циклус).

Појам еквиваленција такође води порекло од латинске речи „*aequus*“-једнак, и „*valere*“-вредети, тј. дати нечему исто значење, потпуно једнако вредети. Еквиваленција је поступак признавања, путем изједначавања са одговарајућом домаћом школом у погледу права на настављање школовања.

Еквиваленција у односу на нострификацију представља непотпуно, тј. делимично, признавање диплома. Међутим, ови термини се све више губе у међудржавним споразумима, када је реч о признавању диплома и уместо речи нострификација и еквиваленција употребљава се општи појам признавање, без обзира да ли се ради о потпуном или делимичном признавању. Признавање у

⁵⁵Лисабонска конвенција у основи је један правни текст. Конвенција која датира од 11. 04. 1997. односи се на начела о признавању квалификација из области високог образовања у Европи. Основни циљ ове конвенције је отклањање препрека и обезбеђивање лаке препознатљивости диплома.

⁵⁶http://www.mas.bg.ac.rs/obrazovanje/reforma_nastave/AAOM/lisabonska_konvencija.pdf (3.05.2014)

професионалне сврхе врши се поступком нострификавања, а у академске сврхе (продужавање, наставак образовног процеса) поступком еквиваленције.

Приликом одређивања еквиваленције на међународном плану, обично се прави разлика између такозване „хоризонталне“ и такозване „вертикалне“ еквиваленције у оквиру студија истог или различитог нивоа, као и између такозване „формалне“ (која се често назива „правном“ или „законском“) и „материјалне“ еквиваленције.

О „хоризонталној“ еквиваленцији је реч када се настављају универзитетске студије исте струке на другим универзитетима, односно на другој високошколској установи, а о „вертикалној“ када се студије настављају у истој, или некој новој дисциплини, након претходно завршених студија.

Разлика између хоризонталне и вертикалне еквиваленције проистиче, у ствари, из поређења структуре и система образовања у различитим земљама, који-ако у целини и нису јако различити једни од других-могу ипак показати разлике у финалном резултату и програмима студија, а понекад чак и у њиховом трајању. Све то чини утврђивање еквиваленције, некада тешким, али не и обавезно немогућим, уколико се проблеми посматарају са аспекта унапређења међународне сарадње, које имају за циљ да стварно дође до веће покретљивости студената.

„Материјална“ еквивалентност значи да су упоредиве оне дипломе, као и исправе о положеним испитаним и завршеним парцијалним студијама, који су садржински једнаки, без обзира на то што су можда формално различити (исти су наставни планови и програми, исти захтеви у погледу избора предавања од стране студената, иста дужина студија, исти метод оцењивања постигнутог нивоа и др.).

Формално или *правно* еквивалентне су оне дипломе које су признате као еквивалентне, без обзира на то да ли су и стварно једнаке, мада је "формална" еквиваленција обично заснована на „материјалном“. На међународном билатералном и мултилатералном плану то се решава међудржавним уговором (споразумом), а на националном плану- законом или различитим прописима, или упутствима државне управе, или одлуком органа или организације у чијој се надлежности налази утврђивање еквиваленције.

Отуда, могу да постоје „материјалне“ еквиваленције које формално (правно) нису признате еквивалентним, а исто тако и формалне (правне) еквиваленције које се не заснивају на „материјалној“ еквиваленцији, тј. које заправо и нису једнаке, што је врло често случај код међународних споразума.

У оба случаја ради се или о академској еквиваленцији (која има само академски ефекат - њен циљ је настављање школовања) или о тзв. административној еквиваленцији, тј. о еквиваленцији са грађанско-правним последицама-„*effectus civilis*” (тј. о еквиваленцији-за вршења професионалне делатности).

Из наведеног произилази да се врши признавање диплома у два облика: академско признавање и признавање професионалних квалификација.

Врста признавања се дефинише на основу врсте кретања. Када се ради о слободном професионалном кретању, одласку у другу државу да би се тамо обављала делатност за коју је неко квалификован, у питању је признавање професионалних квалификација. Европска Унија (ЕУ) је дефинисала директиве у овој области које имају циљ да приближе или ускладе националне прописе у материји признавања професионалних квалификација. Усвојена упутства односе се на могућност обављања делатности како у својству samozапосленог, тако и у статусу запосленог лица.

Дуго времена постојала је тенденција радикалног супростављања академског и професионалног признавања. Неспорно је да су ова два типа признавања различита. Различита су са становишта циљева који треба да се постигну и, често, у погледу надлежних органа за доношење одлука. Ипак, системско супростављање два облика признавања није прихватљиво и тешко се може помирити у оквиру ЕУ, са афирмацијом индивидуалног права на слободно кретање. Признавање диплома у академске сврхе и признавање диплома и квалификација у професионалне сврхе су комплементарне. Признавање у сврху студирања антиципира признавање у професионалне сврхе у држави пријема. Признавање у академске сврхе креира услове признавања у професионалне сврхе.

Академско признавање и признавање професионалних квалификација тесно су везани за три слободе у правцу ЕУ: слободу кретања лица⁵⁷, слободу пружања услуга и слободу трајног настањивања. Ове слободе спадају међу основне слободе на којима почива унутрашње тржиште Уније и оправдано се сматрају начелима племенитог циља најширег домена. За држављане чланица ЕУ ове слободе значе нарочито право на обављање одговарајуће професије, у некој другој држави чланици.

7.2.Развој идеје Академског признавања

Стално појављивање тешкоћа са којима су се сусретали студенти у области признавања стечених диплома утицало је на постепено развијање овог сегмента, права слободног кретања и усавршавања модалитета његове примене. Препреке су везане за држављанство студената и порекло њихових диплома.

Препрека везана за признавање диплома изазива много више проблема од препреке везане за држављанство студената. Треба имати у виду да се питањем порекла диплома ствара много мање тешкоће у случају кретања студената организованог у оквиру програма SOCRATES/ERASMUS, у којима је академско признавање у ствари основни услов кретања. Додатне тешкоће се односе на студенте у оквиру самоиницијативног кретања, као и на децу миграната која се врате у своју земљу порекла да би студирала.

Постоје два типа признавања диплома у академске сврхе, у зависности од времена студирања које се односе на различите ситуације у погледу одвојених механизма:

- Академско признавање путем замене и

⁵⁷Током времена право слободног кретања доживело је евалуацију. Најпре је схватано у односу на лица као економске актере, са жељом да се искористе све економске снаге. Временом је концепт грађанина Уније утицао на ширење идеје о транснационалној мобилности као доприносу развијања и упознавања различитих националних култура. То допушта заинтересованим грађанима Уније да прошире свој културни и професионални фонд да би у целом европском друштву могли користити предност обogaћеног знања. Ова тековина се показала у толико значајнијом уколико перспективе запошљавања постају ограничене: на савременом тржишту рада предност има кандидат који познаје друге културе, поседује еластичност и способност прилагођавања променама.

- Академско признавање путем акумулације.

Академско признавање путем замене јавља се када студент, који похађа студије у некој држави чланици ЕУ, жели да студира одређене предмете тих студија у некој другој држави чланици ЕУ и када установа „пријема“ признаје време студирања у установи „порекла“. У овом случају треба имати у виду чињеницу да се признавање остварује одлуком универзитета на коме се претходно студирало (порекла) и да она представља резултат мобилности и производ свог учинка након његовог испуњавања, односно коришћења мобилности.

Механизам постављен у европски образовни програм SOCRATES/ERASMUS је савршена илустрација ове врсте процеса: универзитет порекла је тај који се унапред обавезује на потпуно признавање времена студирања које су остварили његови студенти у некој партнерској институцији. У том случају, нормално остварен период студирања замењен је периодом еквивалентних студија у другој држави чланици, бригом универзитета за који студент остаје везан у погледу стицања квалификације које овај универзитет пружа.

Други тип академског признавања је признавање путем *акумулације*. Студент тражи академско признавање путем акумулације када жели да студира у једној држави, да ту добије одговарајућу диплому и потом да настави у другој држави други „циклус“, степен студија као продужетак првог, са намером да постигне у другој држави признање своје дипломе. Овог пута, мобилност се остварује променом универзитета, а учинци добијени на студијама или важеће дипломе коју је студент стекао резултирају из одлуке која је донета у држави пријема. Признавање је, дакле, акт који претходи даљем школовању и образовању и чини услов ефективне могућности мобилности током студија.

Инструмент олакшавања овог типа признавања на комунитарном плану је Европски систем преносивих кредита (European Credit Transfer Sistem-ECTS)⁵⁸. На педагошко-дидактичком плану то обухвата организацију образовања по мерилима која се могу уклопити у систем кредита.

⁵⁸http://ec.europa.eu/education/tools/ects_en.htm, (28. 04. 2014.)

Како је често студент био тај који треба да прибави доказ да диплома стечена у држави порекла или време студирања могу бити ваљано узете у обзир, било је потребно радити на уклањању ове тешкоће путем нових средстава и акција ЕУ. Пошто је нарочито било потребно подстицати академско признавање путем акумулације, то је најпре пажња била усмерена на добровољно приближавање садржаја образовања који би довели до стицања двојних, тројних диплома издатих од стране два или више универзитета. Међутим, овај облик продубљене сарадње, који почива на споразуму и сарадњи партнерских установа у једној датој дисциплини, је по дефиницији спор за примену. Нарочито, треба имати у виду да овај облик сарадње не може и не треба да буде општег домашаја, јер мобилност студената има смисла само ако се одржава одређена различитост курсева. Стога се првенство дало другим типовима комунитарних акција. То су: додатак дипломе⁵⁹, право коришћења школске титуле.

Проблем права преношења школске титуле стечене у другој држави чланици у пракси постоји зато што одобрење похађања студија и академско признавање не подразумева и право на коришћење титуле која потврђује претходно стечено образовање.

7.3. Развојни пут нострификације у Србији

Одговорност државе према образовној елити можемо препознати и у законима који се односе на прихватање студената и признавање њихових

⁵⁹Додатак дипломи је инициран од стране UNESCO-а, а елабориран је од стране коју је направила радна група Удружења европске комисије и Савета Европе и који представља стандардизовани документ. Овај додатак је тестирао UNESCO, и уједно му је одредио изглед. Додатак дипломи је документ који се припаја дипломи високог образовања са циљем побољшања међународне очигледности и олакшавања академског и професионалног препознавања квалификација. Овај документ је конципиран тако да садржи стандардизован опис природе, нивоа, садржаја и статуса студената које је студент успешно завршио. У њему су наведени детаљи студијског програма и постигнуте оцене. У додатку дипломе би, поред свих испита које су студенти положили наставним планом и програмом, броја ESPB бодова за сваки предмет и добијене оцене, могла да буду наведена и имена професора, као и ваннаставне активности студената током студија: чланство у студентским организацијама, спортске и културне активности, похађање курсева и семинара које организује факултет, знање страних језика и др. Овај документ пружа информације које дају могућност да различити корисници (друге академске институције, стручне асоцијације...) донесу свој суд на основу перцепције која се заснива на процени стручности, вештина, компетенција, стечених професионалних искустава током студија сваког појединца. Треба нагласити да додатак дипломи не представља замену за примарни документ, тј. диплому. Али, овај документ (додатак) мора уједно бити и комплементаран дипломи.

стечених квалификација приликом повратка у земљу. Доношење „уредбе о слању питомаца на науке“ у иностранство се може сматрати претечом проходности студената и ширењем академске мреже и ван граница Србије. Овим се отвара питање признавања докумената тј. квалификација стечених у иностранству приликом повратка у земљу. Све до 1920. године признаване су дипломе само стипендистима који су на студијама у иностранству слати о трошку државе, и није постојала потреба за процесом нострификације. Пре доношења првог закона који датира од 6. јула 1930. нострификација је вршена на основу правилника које су доносили посебни (појединачни) факултети.⁶⁰

Прегледом Архивске грађе, установили смо да је први захтев за нострификовање стеченог документа у циљу остваривања академског права у образовном систему Србије поднет 1920. године на Техничком факултету у Београду (АС, Г-211: Г-211-1920/І). Ради схватања тадашњег образовног система треба истаћи да је у том периоду при Универзитету у Београду постојало шест факултета: Филозофски, Правни, Православни, Медицински, Технички⁶¹ и Пољопривредно-шумарски (АС, Г-208). Први захтев за нострификацију на Филозофском факултету је поднет 1927. године (АС, Г-208). Овај захтев је одбијен, иако је подносиоц (Јован Петровић) имао и одбраћену докторску тезу из области физике и хемије на Универзитету у Ђенови, зато што кандидат није имао матурску диплому (АС, Г-208).

Форма захтева коју је кандидат подносио била је различита у зависности од компетенција кандидата као и града у којем је стечена диплома. Ради стицања јасне слике на који начин је текла процедура признавања представићемо различите форме захтева:

- За нострификовање дипломе која је стечена у Москви, али се истиче да је остала у Министарству Саобраћаја у Петрограду кандидат (Вејс Никола) је подносио следећу документацију (погледати: АС, Г-211):

⁶⁰Сви Архивски подаци који се користе у раду припадају групи несређене грађе. Због оваквог постојећег стања у Архивима, морамо истаћи да је, можда, прескочена нека одлука или закон, јер не постоји хронолошки сређена грађа и детаљно селектирана по областима.

⁶¹На основу закона од 1926. године Технички факултет се дели на четири одсека: Одсек за грађевинског инжењера; одсек за архитекте; одсек за машинско-електротехничке инжењере; одсек за инжењере технологије.

- Књига која садржи списак свих инжињера који су добили диплому у Москви;
- Бесплатна годишња карта за вожњу по државним руским железницама;
- Четири званична акта од стране Владиковачке железнице и штаба Руске војске;
- Пасош.
- Нострификација дипломе стечене у Паризу. За нострификацију дипломе са овог поднебља кандидат (Нинић Никша) је подносио (АС, Г-211):
 - Оригиналну диплому;
 - Превод дипломе која је оверена од стране Министарства Спољних послова.
- Нострификовање дипломе која је издата од стране Ижињерске Академије у Петрограду са стеченим звањем: Војни инжињер. Ово звање је омогућавало подносиоцу (Георгије М. Жељезнов) да обавља све радове из области Грађевинског инжињерства на простору Русије. У захтеву за нострификацију кандидат подноси молбу са захтевом да добије исто академско звање као што је стекао и у Петрограду (погледати: АС, Г-211). За овакав процес нострификације је достављена следећа документација:
 - Пасош;
 - Уверење на право вршења радова у звању Грађевинског инжињера у Русији;
 - Извод из списка инжињера и техничког Грађевинског Одрода бродова (флота);
 - Списак извршених пројектованих и реализованих радова 1908-1930.

Овакав вид нострификације без увида у оригиналну диплому, био је резултат постојања списка који је Технички факултет поседовао о факултетима на страни. Списак је вид међународног споразума и садржи податке о томе које се титуле инжињера могу признати (погледати: АС, Г-211).

Треба још истаћи, поред оваког списка, постојао је и списак који је садржао имена оних који су се школовали у иностранству без дозволе Министарства просвете. Списак је поред образовних профила из групе техничких

наука садржао и друге академске образовне профиле. Приликом подношења захтева за нострификацију ови студенти су били одбијани.

- На Филозофском факултету процедура је била знатно другачија. Главни принцип на којем се базирала нострификација је да су кандидати имали положену матуру (испит зрелости). Овај принцип био је основа и поништавао је стечене академске компетенције у случају његовог одсуства (АС, Г-208: Ф-V). Приликом подношења захтева студенти су се позивали на члан 33. који се односио на закон о називима академских титула.
 - Поред уверења о положеној матури, подносиоци су достављали и следећу документацију:
 - Оригинал дипломе, или препис дипломе;
 - Биографију;
 - Индекс;
 - Списак радова (у случају нострификовања докторске дипломе), (Погледати **Прилог 7.** и **Прилог 8.**).

У овом периоду, на Филозофском факултету се јавља и захтев за нострификовање *Магистарске титуле*. Овај документ је нострификован са образложењем да се прихвата, јер представља виши степен од дипломског испита, а нижи од докторског испита. Међутим, намеће се питање како је био уређен систем академских титула у Србији, на основу оваквог образложења.

Осим стечених диплома у Европи, код нас су нострификована документа која су стечена и на простору Сједињених Америчких држава (18. јун 1930, Кливеланд, Охајо), (погледати: АС, Г-208).

На основу датих примера уочавамо да је процедура нострификовања била различита на Техничком факултету и Филозофском факултету. Процес нострификације је био сложенији на Филозофском, али и поред сложености, уочава да су оба факултета издавала уверења у року од 2.5 месеца. Процес на Технолошком факултету је био једноставнији и због постојања споразума. Да су факултети имали уредбе које су сами доносили, говоре и уредбе које су

објављене у склопу службеног гласника, као и посебан правилник Медицинског факултета; а регулисале су следеће акте:

Медицински факултет у Београду 5. јула 1928. усвојио је Правилник о нострификавању диплома страних Медицинских факултета (АЈ, Ф: 66-127). Овај Правилник је одобрен и од стране Универзитетског Савета, али је и значајан по томе што је приликом његовог усвајања Савет доставио Правном факултету молбу за израду једног заједничког правилника за нострификавање диплома, који би важио за све факултете. За разлику од Техничког и Филозофског факултета, овај факултет је имао посебну процедуру приликом поступка нострификавања диплома. Као и код претходних факултета и овде је постојао јасно дефинисани правно-бирокуратски поступак који се састојао од следећих фаза:

- Подношење оригинал дипломе;
- уверење о држављанству;
- Сведочанство о испиту зрелости једне средње школе у Краљевини СХС;
- Званични документ о току студија/уписана и похађана предавања, положени испити са оценама;
- Молба за нострификавање дипломе;
- плаћање таксе која је регулисана законом у износу од 500 динара.

На основу свих поднетих докумената, Савет Медицинског факултета је вршио разматрање предмета и одређивао комисију пред којом је кандидат морао да полаже диференцијалне испите из: фармакологије; опште патологије; патолошке анатомије; интерне медицине; психијатрије са неурологијом; дечије медицине; хирургије; гинекологије; офтамологије; дермато-венерологије; судске медицине; хигијене.

Међутим, у посебним случајевима било је могуће да се кандидат ослободи полагања диференцијалних испита, ако се установи да се кандидат у својој струци посебно научно и стручно истакао.

- За разлику од наведених факултета, Економско-комерцијална Висока школа у Загребу је имала прописан начин нострификовања стечених докторских титула који је био одобрен од стране Министарства просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1926. године (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1926). Лица која су у иностранству стекла докторат економско-комерцијалних наука за потребе нострификовања дипломе подносила су следећа документа:

- молба,
- уверење о држављанству,
- матурско сведочанство гимназије, реалке или реалне гимназије;
- уверење о завршеној школи и оверен списак свих предмета, које је кандидат слушао и свих лабораторијских, заводских и семинарских вежби коју је похађао у иностраној школи,
- сведочанство о дипломском испиту и докторску диплому стране високе школе;
- законе о дипломским и докторским испитима стране школе; ако је кандидат био наш држављанин образложење због чега је у иностранству полагао докторат; ако је кандидат странац, због чега тражи нострификацију дипломе (Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1926).

О молби је одлучивао просветни Савет који је имао право да одбије молбу, ако је сматрао да је захтев неоправдан. Пропис о признавању је, за разлику од свих претходних правилника, имао највише чланова, укупно 10. Након проласка строгих процедуралних критеријума, нострификовањем дипломе кандидат се подвргавао промоцији докторског степена економско-комерцијалних наука на Економско-комерцијалној Високој школи. У случају да је лице било изабрано за наставника Економско-комерцијалне Високе школе самим тим је овакав поступак значио да је извршен и процес нострификовања квалификације. За разлику од претходних прописа, овај пропис није омогућавао кандидату право жалбе на донету одлуку.

Закон од 12. јануара 1929. године прописује уредбу којом се подносиоцима молбе за нострификацију страних диплома олакшава поступак и убрзава нострификација

(Просветни гласник, 1929). До доношења ове одлуке нострификацију диплома о завршеном факултету на страни врше факултети у Београду, Загребу и Љубљани. Међутим, да би нострификација диплома била иста код свих факултета, Универзитети у Београду, Загребу и Љубљани су се обавезали да израде заједнички правилник о нострификацији страних диплома, који ће доставити министру на увид. До израде овог правилника, на снази остају прописани Правилници (претходно дефинисани), који су урађени према одлуци Факултетског Савета.

Од 8. маја 1930. године се на предлог Правног факултета у Суботици врши нострификација диплома са Мађарских правних факултета и пре почетка 1920. године (Просветни гласник).

Уследило је доношење *првог закона о нострификацији (примању) диплома са страних универзитета и високих школа*. Закон је ступио на снагу 6. јула 1930. године. На његовом уређењу су радила заједно три Универзитета (Универзитет у Београду, Загребу и Љубљани). Садржао је једанаест чланова који су регулисали поступак нострификације. Чланом 2. је одређено да право нострификације има факултет или виша школа која је изједначена (еквивалентна) са институцијом која је издала диплому. У случају да дође до проблема, поступак се преноси на ресорно министарство. У склопу закона, чланом 3., је дефинисан поступак приликом подношења захтева и он је садржао следећа документа:

- Уверење о држављанству (овај документ нису били дужни достављати само јавни службеници);
- Сведочанство о испиту зрелости (ако је испит зрелости положен ван наших граница било је потребно прибавити мишљење главног просветног савета о томе да је испит еквивалентан нашем испиту зрелости);
- Оригинална диплома о дипломском испиту или докторату (у случају да диплома још није издата, било је могуће доставити привремено уверење, али са обавезом да се у назначеном року накнадно достави оригинална диплома);

- Оверу веродостојности печата и потписа на оригиналној дипломи од стране конзуларних власти Министарства иностраних дела;
- Оверен превод дипломе или уверења;
- Документ о току студија у оригиналу и оверен превод. Циљ оваквог докумета је увид у наставни план и програм студија (колико семестара је провео подносилац на студијама, где, када, које предмете је слушао и положио).
- Два примерка докторске дисертације (ако се ради о нострификавању докторске дипломе);
- Таксу прописану по Закону о таксама.

На основу свих поднешених докумената надлежна институција је вршила доношење одлуке. У случају да програм није у потпуности еквивалентан програму факултета где се подноси захтев, могуће је у складу са чланом 5. прописати допунски испит или радове. Оваква одлука подлеже одобрењу Министарства просвете.

Важно је још истаћи да овај закон чланом 6. искључује могућност више покушаја нострификавања. У случају да се захтев одбије на једном од факултета који су еквивалентни факултету са кога се документ нострификује, сви остали факултети добијају ову одлуку и немају право на поновни процес. До поновног подношења захтева за нострификацију може доћи једино ако подносилац достави нова документа, али је поново у обавези да поднесак достави факултету који га је претходно одбио.

На основу члана 9. право од ослобођења нострификације имала су само она лица која су изабрана за универзитетске наставнике и асистенте, јер њиховом именовању претходи провера академских компетенција и то све у складу са чланом 10 (Службене новине Краљевине Југославије, 1930).

Да је закон за нострификавање диплома био значајан за развој образовног система, друштва, формирање елитизма, говори и податак да је овај закон постао и део закона о буџету. Садржао је три- текста предлога (АЈ, Ф:66-545) где је Савет

Министарства усвојио трећи текст и дефинисао га у склопу Финансијског закона 20. јуна 1935. године који је гласио:

„Закон о нострификавању/примању/ диплома са страних универзитета и високих школа од 6. јула 1930. године нема ретроактивно дејство. Лица која су пре 11. јула 1930. године стекла дипломе иностраних факултета или високих школа нису дужна нострификовати стране дипломе ради задржавања стечених и стицања нових права на основу тих диплома“ (АЈ, Ф:66-545).

Закон је последица предлога Правног факултета у Београду од 18. јула 1932. где је усвојено да закон о нострификавању има ретроактивно дејство. Пошто закон од 1930. није пружао никаква прелазна наређења, нити овлашћења Министарству просвете, да даје обавезна тумачења по питању нострификавања диплома за оне који су у државној служби били пре 11. јула 1930. једино решење за усвајање мишљења (предлога) Правног факултета био је поступно⁶² усвајање кроз закон о Финансијама.

Овако конципирање закона у коме су укључене образовне установе, у овом случају Правни факултет, Медицински факултет и Савет Универзитета, као и надлежна Министарства, говори о озбиљности и свесности тадашњег друштва о значају стварања образовне елите и о свести о значају људских ресурса.

Стање у друштву и ситуација у којој се налазила Србија у периоду после Другог светског рата рефлектовала се и на мењање закона. Овакве тенденције су условиле да дође до промена и у законима о нострификацији (признавању). За разлику од претходног периода где је било ретких мењања, у наредним периодима промене су биле честе:⁶³

Први закон из тог периода датира од 16. јула 1943. године и њиме се регулише признавање титула, диплома, испита и других доказа квалификација

⁶²Решење овог проблема могао се решити на два начина: Путем закона о Финансијама или изменом постојећег закона, што би био дужи пут.

⁶³Да би рад био у скалду са темом, методичким принципима и да обухватио историјски развој нострификације у целисти, колико то тема и околности дозвољавају, одлучила сам се за представљање закона из међупериода првог донетог закона и данашњег.

стечених на подручју Немачког Рајха (Службени гласник, 1943). Овај закон садржи два члана где се првим чланом регулише:

Признавање свих стечених академских титула, диплома, школских и стручних испита, као и осталих доказа квалификација, који су стечени на подручју Немачког Рајха, без нарочитих *формалности и без нострификације*. Стечене дипломе су једноставно изједначаване са домаћим титулама, дипломама, школским и стручним испитима, као и осталим квалификацијама.

Однос са окупаторима и стање у друштву је условило промену донешеног закона и уследио је нови закон 16. маја 1945. године (Просветни преглед, 1945: 2). Овај закон је садржао само један члан којим је регулисано да се све стечене квалификације, дипломе, испити, семестри и академски степени (докторати и сл.) добијени или признати за време окупације на Универзитету и вишим школама у Југославији или у "непријатељским " и од непријатеља окупираним земљама од јесени 1942. па надаље сматрају неважећим (АЈ, Ф: 313-315).

Међутим, у посебним случајевима, ако је постојала основа за признавање, формирана је посебна комисија за образовање и призната диплома била је замењена новом, важећом дипломом. У односу на све претходне законе, ово је један од закона који је најкраће био на снази.

Нови закон о нострификавању донет је 6. августа 1945. године (АЈ, Ф: 313-315). Ова уредба о нострификавању обухватала је признавање диплома, испита и семестара са страних универзитета и високих школа стечених за време рата. Лица која би подносила молбу за признавање испита и семестара, који су одслушани и положени у иностранству, била су дужни да поднесу појединачну молбу, која је била везана законском таксом. Осим овога они су уз молбу подносили следећа документа:

- Сведочанство о положеном матурском испиту;
- уверење о држављанству;
- уверење о морално-политичком⁶⁴ статусу за време окупације;

⁶⁴Ово уверење издавано је од стране одбора народне власти. Одбори су били формиран према месту пребивања подносиоца молбе. Ово уверење је морало транспарентно садржати да

- оригинални индекс са наших или страних факултета;
- превод индекса ако потиче са страних факултета, који је био оверен од стране Министра иностраних дела у Београду;
- оригинал и оверен превод осталих школских докумената из којих су се могли видети: где, када и шта су подносиоци слушали и полагали.

Убрзо је уследио и нови закон о признавању, који је за разлику од претходних регулисао и обухватао различите степене образовања (од основношколског до академског). Овај закон се односи на признавање сведочанстава школа за опште образовање, стручних школа и стручних испита *стечених у иностранству* и донешен је 25.октобра 1947. и садржао је 11 чланова. Закон *није допуштао признавање диплома стечених на високим школама и универзитетима у иностранству*. Односио се само на признавање сведочанстава школа за опште образовање, стручних школа и стручних испита стечених у иностранству. Ако узмемо у обзир у каквом стању се држава налазилала после претрпљене штете, овај закон је веома детаљно конципиран. Чланом 2. се тачно прописује ко сачињава комисију приликом обављања ове процедуре. Та ажурност се препознаје још и у следећим члановима:

Члан 4. који се односи на правне процедуре;

Члан 5. који прописује тачан рок у којем подносилац може упутити жалбу Министарству;

Члан 8. где имамо детаљно дефинисање диференцијалних испита које подносилац мора положити како би стекао право признавања.

У даљем раду представићемо хронолошко мењање закона које ће пратити карактеристичне измене (модификације).

подносилац није служио у издајничким домаћим и војним формацијама Недића, Љотића, Михајловића, Рупника, Павелића, хрватским домобранима као и страним војним формацијама које су се бориле против Федеративне Југославије или, ако су били део савезничких земаља.

График 7.3. Хронологија доношење закона за признавање стечених квалификација

Сви ови закони указују да је држава и поред тешког стања, посвећивала пажњу законском уређењу и развоју образовања.

После дужег периода нова измена закона од 16. јуна 1949. године обухвата измену закона о нострификацији на високообразовним институцијама. Овај закон је допуна првог донетог закона, којим се уводи да се одлука о нострификацији исписује на позадини поднете дипломе.

Уредба од 28. новембра 1952. носи престанак важења уредби о нострификацији диплома и о признавању испита и семестара стечених за време рата на страним свеучилиштима и високим школама.

Нови закон из 1967.године представља допуну закона из 1949. године којим се први пут дефинише шта се тачно подразумева под признавањем докторске титуле⁶⁵. Први пут од доношења закона о нострификацији, закон уређује могућност да ако се утврди да у Југославији нема одговарајуће сродне школе/факултета, који би могли да нострификују сведочанство/диплому,

⁶⁵ Овим законом се још допуњава процедурални закон приликом одлуке о предмету где један примерак иде подносиоцу, други задржава установа која врши нострификацију и трећи се доставља републичком органу надлежном за послове образовања ради општег увида.

Републички орган, ако има могућности, организује посебну комисију од одговарајућих стручњака који ће одлучивати о захтеву. Овај закон је искључивао могућност жалбе.

За разлку од претходног периода у коме је Грађевински факултет признавање диплома вршио на основу споразума (Уговора) са СССР-ом, године 1968. сусрећемо се са другачијим стањем. Поред достављене дипломе, факултет није био у могућности да нострификује диплому без одлуке Савезног Секретаријата за образовање и културу. Тадашњи закон о нострификовању/еквиваленцији је био усклађен са прописаним законом о стеченим квалификацијама.

Закон у нашем систему препознавао је степен магистра и доктора наука, али не и степена кандидата доктора наука, уобичајеног у СССР. Да би се овакав степен нострификовао било је потребно да се приликом одлучивања испоштује у потпуности члан 7. (систем школовања у иностраној земљи; наставни план и програм; услови за упис; трајање школовања; права које квалификација даје у земљи у којој је стечена) као и одредба члана 8. став 3 (АЈ, Ф:319-103). Стечена квалификација доктора наука могла је бити нострификована ако се испуне сви претходне законске одредбе, о чему је финалну одлуку доносио орган за нострификацију.

Можемо уочити да факултет нема прописани писани документ у коме би били побројани факултети и више школе чије се дипломе аутоматски нострификују. Поступак приликом нострификовања диплома заснивао се на следећим корацима:

Комисија Савета наставне радне јединице, разматрала је поднете документе и на основу истих је предлагала Факултетском Већу да се диплома нострификује или не, а Веће је доносило коначну одлуку. Да би се диплома нострификовала, морали су се испоштовати и следећи критеријуми:

Да је факултет или виша школа уписала кандидата у 1. годину студија са завршеном пуном средњом школом; да студије на факултету или вишој школи

трају најмање осам семестара; да укупан број часова, ниво градива и оријентације предмета приближно одговара онима на нашим факултетима.

Приликом нострификовања магистарске или докторске дипломе било је потребно следеће:

Комисија Савета наставне радне јединице разматрала је поднету диплому као и магистарски, односно докторски рад, на основу кога је кандидату додељено звање магистра или доктора наука. На основу ових увида, Комисија Савета наставне радне јединице предлагала је факултетском Већу доношење одговарајуће одлуке.

Осим овог, јављају се и неке специфичности код нострификовања уметничких диплома стечених на престижним Италијанским и Француским конзерваторијумима. Због различитог образовног система, ове дипломе углавном нису признаване (АЈ, Ф:319). Објашњење за овакав поступак може се видети и у томе што наш образовни систем ове факултете (тзв.уметничке академије) дуги низ година није препознавао и сврставао у исти ранг као факултете из области друштвено-хуманистичких, природних и природно-техничких наука.

На основу претходних појединачних примера различитих факултета, уочавамо да иако је постојао закон о нострификовању, он није на исти начин примењиван на свим факултетима, као што је то био случај код претходних закона и у претходним временским периодима.

Оваква примена закона условила је затвореност система према новим областима и системима образовања, што је доводило до немогућности имплементације нових знања у национални образовни систем. Поступак за нострификовање докторских и магистарских квалификација је био затворен за прихватање нових знања. Овај закон није препознавао различитост образовног система других земаља; неки факултети су пружали са завршених 10 или 12 семестара звање магистра, док наши факултети овакву циљну групу нису препознавали као магистре, јер нису поседовали завршни рад.

Овакав поступак се може тумачити из два угла: жеља за подизањем образовног квалитета, али и као затвореност система за иновације и њихову имплементацију, која доводио до ограничења у процесу формирања образовних елита земље.

Потписивањем културно-конвенцијалних програма Југославија је склопила споразум са 13 земаља о еквиваленцији признавања диплома (Француска, Италија, Ирак, Либан, СССР, Индија, Судан, итд.). Међутим, ови споразуми су најчешће склапани посебним аранжманима и све до краја 1969. на основу њих је остварено признавање диплома само са Француском и Италијом. Сарадња са осталим земљама није могла да се примени у пракси због неутврђене Југословенске политике у овој области. Реализација није покретана, иако су неке од тих земаља ургирале (Судан, Индија, и др.), (АЈ, Ф:319).

Нови закон, као и у већини дотадашњих случајева, условљен друштвеним променама прошао је кроз нову модификацију. Закон који је ступио на снагу 30. децембра 1972. године, за разлику од претходних закона, нострификације и еквиваленције сведочанстава и диплома стечених у иностранству врши и на територији Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова. Овај закона проистекао је као последица нерегулисаног питања еквиваленције диплома, који је онемогућавао великом броју наших запослених у иностранству да остваре нострификацију своје диплома, као и не тако малом броја страних студената који су завршавали студије у Југославији. Закон је проистакао из планова који су се заснивали на културној сарадњи, а реализовани су током 1970 и 1971. године (погледати: АЈ, Ф:319-59: Ф: 319-68).

Регулисање питања еквиваленције диплома са сваком земљом понаособ изискивало је много времена. Било је потребно детаљно проучавање: документације и регулативе о систему образовања, организацији студија у земљи са којом се преговара, као и услова и могућности за регулисање еквиваленције, израду упоредних анализа школских система и попис еквивалентних школа и факултета, састанке експерата, консултације наших високошколских установа, републичких секретаријата за образовање и културу. А све ово је посебно укључивало и паралелно разматрање правног аспекта у погледу преузимања

обавеза на међународном плану. Због комплексности проблема долазило је до проблема приликом закључивања споразума, јер наши уговорни режими о закључивању билатералних споразума о еквиваленцији диплома нису могли да буду одвојени од нашег унутрашњег режима (националног законодавства). По нашем унутрашњем режиму за признавање иностраних диплома надлежне су биле саме високошколске установе⁶⁶ (факултети, високе и више школе).

Продукт свих регулатива је закон који је садржао 19. чланова и по коме је процес нострификације вршила комисија од најмање три члана. На тај начин је дошло до увођења појмова еквиваленције и нострификације у наше законодавство. Одлуку о поднетом захтеву потписивао је председник комисије и старшина покрајинског органа управе надлежне за послове образовања. Овај закон је остао на снази све до 1990. године. Закон се није мењао, на снагу су ступали само споразуми о нострификовању и еквиваленцији квалификација, који су били део бројних билетарних споразума.

Србија је била потписница четири мултилатералне конвенције које регулишу признавање диплома између држава потписница.

- (1) Регионална конвенција о признавању високошколских студија, диплома и степена у Латинској Америци и Карибима 1974.;
- (2) Конвенција о признавању високошколских студија, диплома и степена у медитеранским арапским и европским државама (Медитеранска регионална конвенција из 1976);
- (3) Конвенција о признавању студија, диплома и звања у области високог образовања у државама које припадају европском региону (Конвенција за европски регион из 1979);
- (4) Лисабонска конвенција.

⁶⁶С обзиром да наш предмет истраживања не обухвата узорак основно школског образовања, само ћемо напоменути; тадашњи режими о признавању диплома односили су се и на основне и средње школе. За овај ниво образовања био је надлежан Републички секретаријат за образовање. Ово смо морали нагласити, јер сви образовни нивои су подједнако важни, заснивају се на моделу линерног система и само као такви утичу на формирање и развој образовних кадрова.

7.4. Примена нострификације у Републици Србији

Данашњи закон о нострификацији датира још из 2005. године и тај закон се упркос изменама закона о високом образовању све до 2014. године није мењао. Нови закон усвојен је 2014. године и „реплика“ је старог закона, заснива се на истом броју чланова (два). Осим ресорске расподеле надлежности и увођења временског рока у коме јепотребно извршити процес признавања (признавање за тржиште рада 90 дана и за наставак школовања 30 дана) других измена није било. Надлежност о признавању страних школских исправа и вредновање страних студијских програма регулисано је законом о високом образовању.

Све до усвајања овог закона на основу правне регулативе овај процес био је подељен између *Министарства просвете, науке и технолошког развоја, виших школа, факултета и универзитета*. Нови закон прописује поделу између Министарства просвете, науке и технолошког развоја при чијем ресору је отворен ENIC/NARIC центар⁶⁷, који обавља признавање квалификација које се подносе за тржиште рада, док Универзитет врши признавања неопходна за наставак школовања.

„Признавање завршених студија, диплома и звања стечених у другој земљи, представља важну меру у промовисању академске мобилности, развоја транснационалног образовања. Уједно, непристрасно признавање квалификација кључни је елемент права на образовање и друштвене одговорности. Оваквим деловањем се поштују многе конвенције“ (Васојевић & Кутлача, 2014: 211).

⁶⁷ Центар за информисање о признавању иностраних високошколских исправа и признавање у сврху запошљавања) представља део међународне мреже центара за информисање о признавању и признавање иностраних високошколских исправа

7.4.1. Приказ Закона о признавању стечених академских квалификација из периода 2005-2014

Закон о високом образовању у периоду од 2005-2014. заснивао се на два члана и два подчлана. На основу члана 104. и 105. дефинисало се признавање стране високошколске исправе као поступак којим се подносиоцу исправе утврђује право у погледу наставка образовања, односно у погледу запошљавања. Код поступка признавања ради запошљавања имаоцу стране високошколске исправе, утврђује се врста и ниво студија, као и стручни, академски, односно научни назив. Признавање овог члана врши самостално високошколска установа, на начин и по поступку прописаним општим актом те установе, а у складу са чланом 3. и 4.

„Наиме, у поступцима признавања страних високошколских диплома искључиво се гледа на исходе учења у пракси високошколске установе, у чијој је надлежности признавање страних високошколских диплома, и даље се настављало с детаљним упоређивањем студијских програма стечене и тражене квалификације, тј. нострификацијом.

Ово је главни разлог због којих се подносиоци захтева за признавањем страних високошколских диплома у Србији суочавају с бројним препрекама, које укључују неизвесност исхода поступка, прекомерно трајање и високе трошкове накнаде. Препреке не леже само у пракси високошколских установа, већ и у конкретним решењима Закона о високом образовању које регулишу питање признавања страних диплома (Васојевић & Кутлача, 2014: 211). Наиме, Закон није регулисао када се признавање стране дипломе може одбити, како то чини Лисабонска конвенција, предвиђајући да је то могуће када постоје суштинске разлике између тражене и стечене квалификације. Такође, није постојао законом предвиђен рок у којем ће кандидат добити одговор на поднети захтев. „Ако сагледамо податке Универзитета у Београду, који се издају трогодишње за период од 2007-2010. године, видећемо да је у просеку за све факултете било потребно 50 дана (овај податак је презентован за период од три године, а у суштини представља само аритметичку средину за 2010. годину, док за остале периоде не постоји) за обављање процеса признавања приликом подношења захтева за наставак школовања.

Међутим, за период од 2010-2013. године подаци нису били транспарентни за јавност иако је рок за објављивање билтена одавно био истекао. На основу података који су били доступни за период од 2007-2010. и на основу података за период 2010-2013. може се дати само статистички приказ признатих диплома у сврху наставка школовања на Универзитету у Београду. У периоду 2007-2010. највише диплома за наставак школовања је признато на Филолошком, Економском и Факултету политичких наука. Такође, уочава се да је за период 2010-2013. обављен мањи број признавања, а највише је заступљен на Факултету политичких наука, Правном факултету и Медицинском факултету (Графикон 7.4.1.).

Што се тиче другог признавања, чија је функција признавања стечених професионалних квалификација, не постоје подаци, нити база података за било коју област. Резултат оваквог стања се може тумачити као резултат непрецизности постојећим закона.

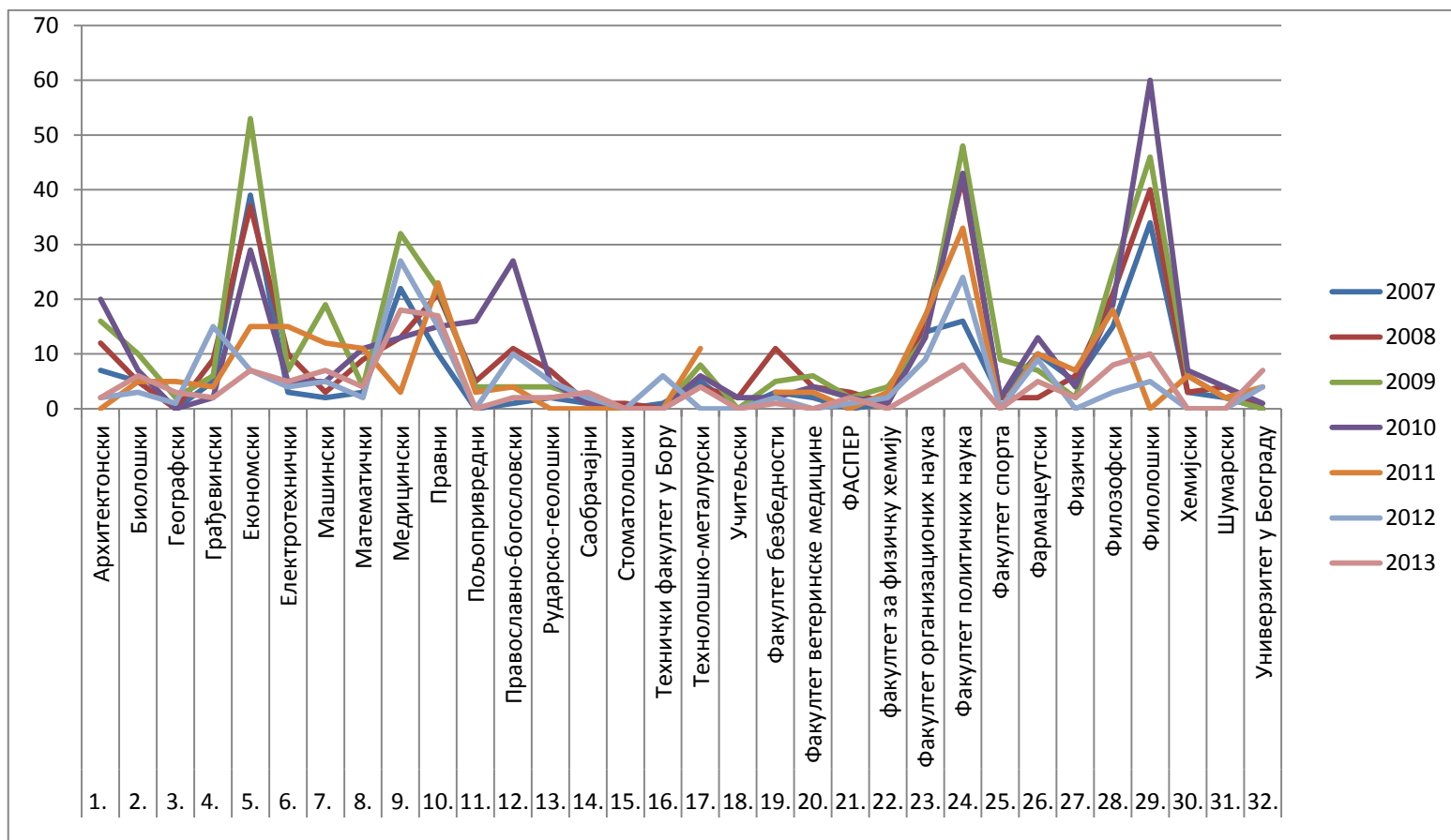

График 7.4.1. Признате дипломе у Универзитету у Београду за период 2007-2013.

Сем тога, Закон не разликује поступак академског од поступка професионалног признавања: признавање без обзира на сврху ставља у надлежност и високошколске установе. Међутим, у случају да се признавање стране високошколске исправе тражи ради приступа тржишту рада и права на коришћење одговарајућег академског, односно научног назива, чини се да давање искључиве надлежности високошколским установама није одговарајуће решење. Оно омогућава различите резултате поступака признавања исте дипломе пред различитим високошколским установама, чиме се отвара пут неједнаком третману. Права која подносилац, признавањем једне дипломе, стиче у систему једног и јединственог тржишта рада не би смела да буду различите. Наиме, признавање ради приступа јединственом тржишту рада треба да буде регулисано на националном нивоу, а не да буде препуштено различитим интерним правилима и критеријума сваке појединачне високошколске установе“ (Васојевић & Кутлача, 2014). Међутим, нови закон није онемогући нострификавање „из више покушаја“. Овим се повлачи и низ других питања која се тичу и других ресора, као што је:

- Питање уписивања стеченог образовања у радну књижицу;
- Питање новог начина уређења квалификације занимања у нашој земљи.

Неопходно је и да Србија усвоји Национални оквир квалификација (НОК), који је предуслов за кохерентан оквир целокупог образовног система Републике. Уз то, треба осавременити Национални систем квалификација, како би нова занимања добила одговарајућу шифру у евиденцији Националне службе за запошљавање. Потребно је и модификовати Правилник о листи стручних, академских и научних назива, како би се он учинио флексибилнијим за препознавање стечених квалификација према исходима учења и у случајевима када не постоји сродан акредитован студијски програм у Србији. За решавање овог проблема, поред надлежних за унутрашње законодавство потребна је интерактивна корелација приликом формирања нових начела и закона. Дефинисање циљева и садржине националног оквира квалификација је основа за његов развој. Без њиховог одређивања није могуће припремити функционалан НОК.

Како би се ти циљеви постигли, односно како би се НОК што успешније применио и испунио своју сврху, потребно је имати у виду неке важније претпоставке. Када ће почети припрема предлога националног оквира квалификација, његова израда и начин усвајања, политичка је одлука. Без одлуке релевантних националних тела није могуће приступити изради НОК-а на системском нивоу, што значи да би одлука о изради НОК-а морала доћи са нивоа извршне власти, односно Владе или неког од релевантних министарстава (пре свих, надлежних за образовање или рад). Међутим, проблем признавања диплома и НОК-а се јавља и због неусклађености високошколских образовних структура у Србији које нису конципиране у складу са Болоњском декларацијом.

Такође, поред свих ових недостатака, овај закон нема члан којим је регулисао накнаду трошкова, што је био случај у претходним законима. Резултат овакве правне нерегулативе је самостално формирање цена од стране универзитета, које се разликују од универзитета до универзитета. Поред материјалне надокнаде, у закону нигде не препознајемо члан који се односи на регулативу диференцијалних испита, па је ово још један проблем са којим се суочвају студенти. У закону из 1930. овај сегмент је регулисан чланом 5. док је у закону из 1947. уређен чланом 8.

Разлика постоји и код регулативе која се односи на студенте стипендисте. Студенти који настављају своје студије у иностранству, као стипендисти Србије улазе у исти поступак нострификовања диплома. На основу закона из претходних периода, ово је сасвим контрадикторно. Можда се оваквим начелом жели уклонити било који вид дискриминације, али, онда се намеће питање како да споразум који је пре слања стипендисте био валидан, проверен и прихваћен по повратку постаје неважећи. Овакав поступак је можда и последица одвојености Фонда за младе таленте Републике Србије „Доситеја“ од Министарства просвете, науке и технолошког развоја у чијој надлежности је процес признавања диплома.

На основу овако дефинисаног закона произилази да је Србија потписивањем Лисабонске конвенције само формално приступила овој конвенцији, док је пракса знатно другачија.

Млади који данас желе да се врате у земљу наилазе на препреку нострификације/признавања докумената. При томе је проблем у непоштовању међународних споразума који су потписани. У овом случају видно је да ти споразуми према Уставу имају јачу правну снагу од Закона о високом образовању. Закони из претходних периода тачно уређују да једном одбијена диплома не може бити поднета на другом факултету за поновно нострификовање. Данас ове одредбе нема у закону и могуће је поднети колико желимо захтева и да на једном факултету извршимо нострификацију, а на другом будемо одбијени. Међутим, када треба да се придржавамо Лисабонске конвенције институције и даље врше процес нострификовања по принципу еквиваленције, а не по принципу признавања-признавања нивоа постигнутог током студирања. Ови проблеми постају још интензивнији услед изостајања међу-министарске сарадње: непостојања сарадње између Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Министарства омладине и спорта који додељују стипендије за усавршавање студената у иностранству, неповезаност Министарства просвете, науке и технолошког развоја са Министарством рада, запошљавања и социјелне политике.

Ако желимо да олакшамо повратак мозгова и развој друштва, потребно је да почнемо са мењањем закона, а за то нам, свакако, могу послужити модели закона из претходних периода који ће бити прилагођени тренутним конвенцијама. Међутим, да бисмо могли да говоримо о данашњем начину признавања диплома (стечених квалификација) морамо се осврнути и на историјске чиниоце који су се догађали у свету, а који су на директни или индиректни начин учествовали на мењање образовних политика у свету и код нас.

7.5. Процес нострификација у свету

“У средњем веку и студенти и научници слободно су се кретали од једног европског универзитета до другог. Никакав проблем није представљало то што је један студент започео студије на једном, а после прешао и довршио студије на

другом универзитету. Такав вид кретања олакшавали су слични наставни програми и заједнички језик на коме се настава одвијала: латински у западној Европи и арапски у муслиманском свету, као и чињеница да су у то доба универзитети, и поред сукоба и ривалства, образовали једну врло компактну заједницу, у суштини европског карактера, али ипак отворену према науци. Прихватање националних језика у наставу и све веће диференцирање наставних планова, програма и режима студија, као и стварање нових универзитета, довели су временом до отежавања интеграције иностраних студената у високошколској настави и до тешкоћа при настављању студија ван своје земље, и то баш у времену када се осећала потреба за међусобном разменом интелектуалних и културних ресурса. Ова диференцијалност, са једне, и развој науке у XIX веку са друге стране, стварали су потребу за тешњим везама међу универзитетима, а нарочито у оним случајевима када се размићу под дејством једног новог и све снажнијег развоја свих видова масовних комуникација” (Васојевић и Кутлача, 2014: 223). Људи који су вршили истраживања осетили су потребу за слободним приступом научним радовима својих колега из иностранства. Осетила се потреба да се боље упознају дидактичко-методички системи наставе разних држава, а стим у вези и да се одреди и дефинише вредност иностраних диплома и степена у односу на домаће, не само зато да би се омогућио наставак студија ван своје земље, него и зато да би се имаоцима диплома стечених у иностранству одобрило да врше професионалну делатност за коју се тражи академска стручност.

На основу свега овога, произашла је потреба да већ крајем XIX века признавање иностраних диплома и степена ради настављања студија или вршења професије буде предмет једног релативно великог броја регионалних и билатералних споразума, нарочито између америчких држава.

Међутим, велики број ових споразума закључен је између земаља Латинске Америке које су тек стекле независност. „Тако, на пример, конвенција закључена између Еквадора и Венецуеле 1894. године, одређује да "студије чија је суштина правно призната и које су обављене на колецима и универзитетима Еквадора важе и у Венецуели, као и да аналогне студије обављене у Венецуели важе и у Еквадору, а

студенти који прелазе из једне земље у другу имају само обавезу пружање доказа о свом идентитету и о аутентичности докумената које подносе“ (Филиповић, Јовановић и др., 1975). Број споразума ове врсте редовно се повећавао у току прве половине XX века.

У последњем веку, услед напретка науке и технике, а нарочито технологије, појављује се све већа и већа проходност/мобилност радне снаге и њихова концентрација у индустријски развијеним земљама у којима су бољи услови за рад и већи материјални стимуланс, као што су (Немачка, Француска, Швајцарска, Шведска и др.) и Сједињене Америчке Државе.

Тако је питање признавања квалификација свих степена стечених у иностранству све више добијало простора у свим земљама, те је добило и карактер односа међу појединим земљама, јер за питање признавања диплома стечених у иностранству није заинтересована само земља у којој треба да се призна такав документ, већ и земља у којој су стечене квалификације. Стога, питање признавања диплома спада у сферу међународних односа међу појединим земљама.

Све последице друштвених промена искристалисале су две развојне фазе у процесу признавања стечених квалификација. У првој, која обухвата период од 50-их до средине 60-их година XX века, преовладавао је модел еквиваленције који је прописивао проналажење еквивалената положених испита на студијским програмима универзитета на коме се врши признавање дипломе. Оваква пракса се суочавала са многим проблемима, јер је подразумевала идентичност, или барем висок ниво подударности, студијских програма различитих земаља. Услед релативно велике неуједначености програма, модел еквиваленције је напуштен, те се 80-их година прешло на модел признавања, којим се фокус пребацио са формалних обележја конкретног студијског програма на исходе учења. Тиме су стечене дипломе, квалификације и завршени курсеви постали елементи процеса признавања. Модел признавања се показао као ефикаснији метод, јер се базира на принципу упоредивости високошколске дипломе, а не њене идентичности. Међутим, и овај

модел је показао слабости због постојања различитих прописа на нивоу држава, те се радило на томе да модел признавања буде унапређен уједначавањем праксе признавања страних диплома (Бабин, Хиршенберг & Папић, 2012: 15-16).

Развој и потреба за признавањем професионалних квалификација кроз историју условила је да у периоду од 1964. до 2005. године буде усвојено шездесетак директива (упустава) из ове области. Сва ова упутства се могу поделити у три групе:

- (1) Упутства која су прва усвајана су она у којима се предвиђало признавање професионалног искуства. Ова " прелазна упутства ", усвојена од 1964. године па до почетка осамдесетих година прошлог века, већином су се односила на занатске, трговачке и индустријске услуге. Систем није захтевао никакву хармонизацију образовања и праксе, те је од почетка био замишљен као прелазни систем, да би временом био потпуно напуштен.
- (2) Другу групу чинила су упутства којима се предвиђало аутоматско признавање професионалних квалификација на основу минималне усаглашености и подударности образовања и праксе или, пак, на основу успостављених критеријума за признавање професионалних квалификација. То су тзв. секторска упутства. У периоду 1975. до 1985. године усвајана су упутства која су покрила "кључне и осетљиве" професионалне услуге. Ова секторска упутства регулисана су слободом пружања услуга у оквиру професија лекара, сестара за општу негу, стоматолога, ветеринара, бабица, фармацеута, архитеката и адвоката. Пракса је показала да су државе чланице споро и са тешкоћама доносиле одговарајуће мере за имплементацију ових секторских упустава. Стога је у Белој књизи, коју је Комисија ЕЕЗ сачинила јуна 1985. године, констатовано да је у овој материји мало постигнуто. Већ у овом документу Комисија је најавила " нови правац ", трећу групу упустава за регулисање узајамног признавања диплома, сведочанстава и других уверења.

- (3) Трећу групу чинила су упутства у којима се предвиђало полуаутоматско признавање професионалних квалификација за све регулисане делатности и професије, изузев оних које су већ обухваћене секторским упутствима. Овде спадају три упутству тзв "општег система" признавања професионалних квалификација (89/48 за вишу стручну спрему, 92/51 за више и средњошколско образовање, 99/42 за образовања занатског и сл. карактера).

Нови правац значио је прелаз на општи систем признавања: уместо дотадашњих секторских упутстава, која су била усмерена на хармонизацију националних прописа о стицању професионалних квалификација у свакој професији понаособ, применио се систем признавања за све уређене професије, а без захтева за претходним усклађивањем образовања.

Општи систем признавања имао је неколико карактеристика: односио се на све регулисане делатности и професије, изузев оних које спадају под неко секторско упутство (полуаутоматско признавање); недостаци у дужини школовања и материји која је обухваћена обучавањем могу се отклонити применом предвиђених мера; упоредивост квалификација; успостављање узајамног поверења и координације између држава чланица.

Национална законодавства су се углавном односила на признавање диплома стечених у иностранству својим грађанима, а само изузетно, и то у врло ретким случајевима, на признавању таквог документа и странцима. Међутим, кретање радне снаге, потреба тржишта и све већег значаја људског ресурса, све више је отварало питање признавања стручних квалификација запосленим страним радницима у тим земљама.

Национални прописи о признавању диплома разликовали су се од државе до државе и у свакој држави имали су своје специфичности, које су се морале имати приликом закључивања билатералних споразума. Специфичности постоје и данас и

треба да буду минималне у складу са декларацијом коју прописује Лисабонска конвенција⁶⁸, чији је циљ непостојање "препрека" и отвореност образовног система.

Важно је истаћи да кроз историјски развој, како код већине земаља, тако и код нас, постоји разлика у дефинисању појмова *нострификације* и *еквиваленције*. Сходно овоме, потребно је правити разлику приликом перципирања.

Данас се регулатива примењује на основу Упутства 2005/36/ЦЕ Европског парламента и Савета од 7. септембра 2005. које се односи на признавање професионалних квалификација. Регулотива је дефинисана упуством којим се уводи седам секторских система признавања и три упутства која су установила општи систем признавања. Оно је израз нове идеје-да се у једном тексту групише цео систем признавања у циљу поједностављивања комунитарног правног уређења. Тако су у њему обједињена и ревидирана решења из три упутства општег система и дванаест секторских упутстава која покривају шест медицинских професија (лекари, медицинске сестре опште неге, бабице, стоматолози, ветеринари, фармацеути) и професију архитекте. Специфична упутства која се односе на пружање услуге и настањивање адвоката нису обухваћена и остала су на снази као секторска упутства, а новим Упуством 2005/36, покривено је само признавање диплома адвоката.

Генерално посматрано, Упуство 2005/36 односи се на делатности и професије обухваћене досадашњим системима признавања.

„Повратак миграната

је велико неписано

поглавље историје миграција“

Ghosh

⁶⁸Бабин, Хиршенберг & Папић, 2012: 15-16

8. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

Кроз анализу и дискусију у претходним поглављима дошли смо до формирања ланца информација, који су кључни у спровођењу емпиријског истраживања.

У медијима, али и у академским круговима се објављују информације да Србија остаје без своје будућности и да је то огроман проблем земље. Знатно ређе се говори о младим високообразованим људима који су одлучили да се врате у земљу после школовања у иностранству, а готово да не постоје студије које се баве праћењем и развојем стипендиста Србије. У 20. веку, фокус истраживања научника који се баве миграцијама и фокус рада стручњака који се баве развојном политиком углавном је био заснован на негативним последицама миграција. Они су се претежно бавили миграцијама високообразованих људи из земаља у развоју, тзв. „одливом мозга“ (Бодрожић, 2014: 56). Повратне миграције област истраживања која је још увек на јако ниском нивоу (Cassarino, 2004; King, 2000). Бројке којима се барата у јавности нису поуздане, јер не постоји инструменти за праћење одласка и повратка високообразованих кадрова. Доступних података у нашој земљи и у земљама имиграције има јако мало. Филиповић процењује да српска научна дијаспора броји око 7000 доктора наука (Филиповић, 2012). Завод за статистику не прати ове миграције и не располаже подацима о њима. Разлог оваког стања између осталог може бити тај, што не постоји инструмент (метод) за истраживање миграција и није могуће да се он лако успостави. Као додатни разлог оваког стања може се узети и податак да завод за статистику никада није пратио износ буџетских средстава који се одваја за школовање стипендиста у иностранству, (за разлику од праћења стипендиста који су се школовали у домовини).⁶⁹ Наравно, један од разлога за овако стање је комплексност феномена – много фактора утиче на вишеслојне процесе повратне миграције (King, 2000).

За сада не постоје систематски рађена истраживања о савременим миграцијама на нашем простору. Недостају нам подаци о броју младих

⁶⁹ До ових запажања дошли смо прегледом годишњих извештаја (које издаје завод за статистику) дошли смо

високообразованих кадрова, па и стипендиста, који су отишли у иностранство. Такође, недостају студије о професионалном развоју наших стипендиста било да је реч о онима које је стипендирала држава Србија или су примали стране стипендије.

То су неки од разлога који су нас подстакли да извршимо еперијско истраживање у Србији, како би добили реалнију слику о односу друштва према онима који су се школовали у иностранству, а истовремено пружили допринис теоријском и емпиријском развоју области повратне миграције.

8.1.Организација истраживања

Истраживање је спроведено на територији Републике Србије у периоду од 28. августа 2015. до 11. фебруара 2016. године.

Задатак које је ово истраживање поставило представља изазов не само за мултидисциплинарну науку, већ и за друштво. У првом нивоу циљ је практичан, а то је селекција испитаника и мапирање испитаника (повратника). Принципи мапирања испитаника су укратко дати у наставку.

Након утврђених историјских, друштвених и социјалних чинилаца, могла се створити слика о врсти испитаника. У првом нивоу истраживања су мапирани стручњаци који су се школовали у иностранству као стипендисти и који су при школовању стекли неку од постдипломских квалификација: докторат, специјализацију, магистратуру и по новом образовном систему мастер диплому, а сада су запослени у Србији. Након овог дефинисаног циља приступило се прегледу спискова фондова и установа које су, на основу претходног истраживања, препознате као потенцијална истраживачка места.

Претпоставили смо да се образовање које су стипендисти стекли у иностранству у Србији користи плански и да се на оптималнији начин користе људски ресурси. Анализан је начин селекције кандидата који су стекли неку од постдипломских академских квалификација, а сада су запослени у Србији, као и

процена сваког од примењених критеријума у предвиђању мапирања⁷⁰ испитаника. Ово мапирање се заснивало на неколико различитих приступа.

- Мапирање испитаника на факултетима и Универзитетима:⁷¹
- Мапирање испитаника путем фондова и Алумни клубова:⁷²
- Мапирање испитаника у Институтима, државним и приватним установама: истраживање у овим установама одвијало се на начин сличан оном на универзитетима и факултетима.
- Мапирање испитаника по принципу препоруке: Заснивало се на принципу да они који су били у радној интеракцији са нама и који су чули шта истражујемо, а познавали су неког ко је могао да буде наш испитаник, повезивали су нас са њима (Snowball техника).

⁷⁰ Под појмом „мапирање“ подразумевамо обухватање и утврђивање потенцијалног броја испитаника.

⁷¹ Истраживање је захтевало да се добије увид у поједине запослених, било електронским увидом или подношењем захтева и уверења, како бисмо прво добили одобрење за спровођење истраживања, а потом и податке од надлежних лица (су то: кадровска служба, студентска служба, правна служба, продекан за наставу, служба за постипломске студије, продекан за научно истраживачку делатност), о испитаницима. Показало се да у овим установама не постоји квалитетна евиденциона база о запосленима, као и да су колеге слабо упознате са академским и научним квалификацијам својих колега. Што указује да у систему непостоји функционална расподела рада. Оваква политика рада представљала је посебан проблем, а уједно и изазов. Због непознавања различитих организационих структура у институцијама, био је неопходан дужи временски период, како би се могло доћи до тражених података. Непознавање организационе структуре наводило нас је на добијање података који нису релевантни. Догађало се да запослени јесу стекли академску квалификацију у иностранству, али не у складу са дефинисаним циљем (нису били стипендисти), што би нас враћало на почетну фазу истраживања.

⁷² Овакав начин трагања за испитаницима на самом почетку истраживања, чинио се знатно лакшим од претходног приступа. На основу прикупљених података који су разматрани у првом делу рада, знали смо да у нашој земљи постоји само један фонд, којем можемо да се обратимо, а то је Фонд за младе таленте Републике Србије - „Доситеја“ који је основала Влада Републике Србије, а у надлежности је Министарства омладине и спорта. За разлику од фондова са Алумни клубовима, добијање потребних података ишло је знатно другачије. С обзиром да страни фондови не дају податке трећем лицу а (у то смо се уверили приликом достављања појединачних молби сваком од фондова (DAAD, Fullbright, Humboldt)) било је потребно кренути тежим истраживачким путем. Пошто нисмо имали података да ли ови фондови имају своје алумни клубове у нашој земљи, кренули смо у трагању за тим информацијама. Клушко се одмотавало и почели смо да долазимо до података о Алумни клубовима, као и о удружењима у нашој земљи. Ово је била само почетна карика у мапирању оваквих удружења. Након дугог временског трагања и кооперације са председницима Алумни клубова и удружења, могли смо да кажемо да смо добили још једну потенцијалну мапирану популацију. На крају овог истраживања остварили смо отворену сарадњу са следећим клубовима: Алумни клуб DAAD Београд; Алумни клуб Humboldt; Харвард клуб; Организацијом српских студената у иностранству-ОССИ. План мапирања који је обухватао ову популацију, заснивао се на достављању молбе фондovima и удружењима, који би потом кроз своју базу обавештавали своје учеснике о истраживању, врсти истраживања, обухватном узорку, и давали смернице о начину спровођења истраживања онима који би изразили жељу да учествују у њему.

Други истраживачки ниво се заснивао на ступању у контакт са људима који су препознати као потенцијални испитаници⁷³.

8.2. Упитници и поступак истраживања

8.2.1. Упитник I

Зависне варијабле су операционализоване путем примењеног инструмента. За потребе истраживања конструисана су два инструмента (упитника). Први упитник је конструисан за испитивање ставова и мишљења оних који су се школовали у иностранству (У1). Истраживање је имало за циљ да утврди развојну путању повратника⁷⁴ (стипендиста) и факторе који на то утичу.

Упитник је приказан у **прилогу бр. 9**. Конципиран је тако да има 29 питања која су структурирана у шест група и то на следећи начин: у њему су, најпре, од испитаника тражени основни лични подаци који представљају независне варијабле: пол, ниво образовања родитеља, институција у којој су запослени, департаман и позиција у радној организацији. Друга група питања односила се на образовну путању испитаника- највиши образовни ниво достигнут у Србији

⁷³Код факултетских и универзитетских радника углавном се комуникација заснивала на личном слању обавештења о врсти истраживања и позиву да учествују у њему. И поред достављене потврде са своје катедре, молбе која је садржала све подробне чињенице и смернице, многе колеге су сматрале да овакав вид позива није довољно поуздан, а са друге стране суочавали смо се и са затвореношћу факултета. Правни факултет у Београду, Машински факултет у Крагујевцу и Институт за кардиоваскуларне болести „Дедиње“ препознали су ово истраживање као значајно и прихватили су да они преко своје базе позову своје колеге да учествују у овом истраживању. За разлику од њих, Фонд за младе таленте Републике Србије - „Доситеја“, Алумни клубови и удружења проследили су потврду са катедре, саопштење са свим смерницама својим колегама и могло је да се приступи следећем истраживачком кораку. Овај корак поред сарадње са претходно мапираном популацијом, одзивом оних који су прихватили да учествују у истраживању, обухватао је и ступање у контакт са другим испитаницима. Како би могли да спроведемо истраживање, било је потребно да нам прва група испитаника (стипендисти) достави контакте својих сарадника (руководилаца, директора, шефова, колега, итд.), како би и они могли да учествују у истраживању, које обухватало и анкетирање сарадника. Било је оних који су нам прослеђивали њихове контакте, али и оних који су сами своје колеге укључивали у истраживање (Snowball техника). Морамо истаћи да је било и оних који су одустајали од истраживања, када би им предочили све истраживачке кораке.

⁷⁴Централни фокус теорије миграције јесте анализа путање повратника. Путања повратника обухвата фазу боравка стипендисте у иностранству и фазу реинтеграције у матичној земљи.

место и време стицања наведене образовне квалификације. Трећа група питања тичала се стицања научно-образовне квалификације у иностранству, односно институција на којој су стекли квалификацију, периода школовања у иностранству, фондација преко којих су стицали стипендије и начина финансирања школовања. Четврта група питања односила се на уговорне обавезе према даваоцу стипендије, постојање стипендијских и фондовских мрежа у Србији, комуникацију и сарадњу са конзуларним представништвима и амбасадама током школовања у иностранству и на период нострификавања стечене квалификације по повратку у земљу. У петој групи питања од испитаника смо тражили да на основу скале изврше самопроцену утицаја њиховог школовања: значај школовања у иностранству приликом запошљавања; повезаност у раду са колегама у Србији који су се школовали на исти начин као и они; значај развоја вештина током школовања у иностранству; значај контаката из иностранства у садашњем раду; степен примене стечених знања у радној организацији; степен учествовања у одлучивању у радној организацији; степен прихваћености у радној организацији; ниво задовољства својим тренутним друштвеним положајем у Србији. У шестој и последњој групи питања (отворено питање) од испитаника се тражило да наведе мотив/разлог због којег је одлучио да се врати у Србију.

8.2.2. Упитник II

Други инструмент (упитник) конструисан је за испитивање ставова и мишљења сарадника оних који су докторирали, магистрирали/ стекли мастер диплому или специјализирали у иностранству (**У2**). Он је дат у **Прилогу бр 10**. Анкетни упитник је садржавао 10 питања, која су распоређена у три групе. У првом делу су од испитаника тражени основни лични подаци: пол, радна организација у којој су запослени, позиција у структури радних места. Друга група питања-паралелна форма упитника имала се за циљ да се прикупе процене сарадника о раду њихових колега стипендиста (наших испитаника повратника).

У Трећој групи питања од испитаника се тражило да се наведу компетенције њихових сарадника стипендиста у односу на друге запослене, као и да истакну особине по којим се он разликује од других.

У оба упитника, за одређивање степена сагласности са појединим ставовима примењена је петостепена скала Ликертовог типа: 1- уопште се не слажем, 2- претежно се не слажем, 3- нити се слажем нити се не слажем, 4- претежно се слажем, 5- у потпуности се слажем).

8.2.3. Поступак истраживања

У процесу прикупљања података коришћене су две методе:

Попуњавање упитника послатог електронском поштом путем on-line апликације

Лични контакт, упитник достављен стипендисти преко овлашћеног лица („face to face“)⁷⁵.

Упитник је био послат и на већи број „e-mail“ адреса које су прибављене нашим сопственим истраживањем (у питању су људи који су истраживањем препознати како потенцијални испитаници). Треба истаћи да нико, осим аутора ове докторске дисертације, није имао приступ бази са прикупљеним подацима.

Примењени начин прикупљања података је изабран уз поштовање принципа анонимности анкете (не задирање у идентитет испитаника) и технике прикупљања података кроз два (напред наведена) утврђена правца. Претпоставило се да би лични контакт, због питања о доживљају прихваћености, могућности да се примени знање, условима рада и сличним изазвао страх од проблема на послу и да би одговори на питања били неискрени. Свакоме ко је макар једном учествовао у научном истраживању ове врсте јасно је да би примена технике личног контакта била неуспешна.

Узорак истраживања: У истраживању је учествовало 194 испитаника: 116 особа које припадају групи оних који су се школовали у иностранству и 78 особа које припадају групи сарадника из прве групе. Упитник су попуниле 194 особе, али из прве групе испитаника (стипендиста) њих 96 се могло верификовати, јер

⁷⁵Под овлашћеним лицем дефинишу се сва она лица која су у својој институцији прослеђивала упитнике својим колегама. Овлашћеним лицима су достављани упитници у случајевима када надлежни нису могли да нам уступе контакте (мејл адресе) својих запослених.

преосталих 20 није испуњавало критеријум по некој задатој варијабли, тако да они нису било обухваћени у процесу анализе и интерпретације резултата истраживања-

Ограничења у истраживању: Узорка и реализацији истраживања суочили смо се са низом проблема. С обзиром да у Србији не постоји база података о студентима који су се школовали у иностранству били смо принуђени да сами издвојимо потенцијалне испитанике. Током истраживања наилазили смо на различите потешкоће, а једна од потешкоћа била је и та да нисмо могли да ступимо у контакт директно са свим испитаницима него само преко посредника (нпр. продекана за наставу, продекана за науку, секретара, правних служби, и сл.) слали упитнике како би их они даље прослеђивали нашим испитаницима и након завршеног испитивања нама враћали попуњене упитнике. На овај начин смо поступали јер одређени број институција није био вољан да нам омогући контакт са испитаницима. Учешће у истраживању било је анонимно и добровољно.

Посебно ограничење произлази отуда што су узорком испитаника повратника могли да буду обухваћени само они повратници који су прихватили да попуне упитник, а притом су имали и сагласност својих сарадника да и они прихватају да учествују у истраживању. У случају када нисмо имали обезбеђене обе групе испитаника морали смо одустати од испитивања.

У групи стипендиста испитивани су они који су у иностранству стекли докторску, магистарску/мастер или специјалистичку диплому и сада су запослени у Србији. У другу групу испитаника спадају сарадници стипендиста (колеге, руководиоци, шефови, професори, итд.).

Статистичка обрада података: За статистичку обраду података коришћен је статистички програм „IBM SPSS 25“ (Statistical Package for Social Scientists) и „Microsoft Office“ програм (EXCEL). Подаци истраживања добијени путем анкете су кодирани тако да се могу компјутерски обрађивати. Статистичка анализа је примењена у оној мери у којој је то дозволила природа испитиваних варијабли, будући да немају исти карактер у психометријском смислу, тј. не припадају истим мерним скалама.

Обрада података: Полазећи од циљева и задатака истраживања, главни правац за приказивање и анализу добијених резултата усмерен је на проверу постављених хипотеза, што се у суштини своди на утврђивање структуре стипендиста и њихово повезивање са друштвеним доприносом, учинком у радној организацији и отворености окружења у Србији према њима, када се врате у земљу.

У приказивању резултата и њиховој интерпретацији руководили смо се дефинисаним конкретним задацима, општим и посебним хипотезама истраживања, са циљем да потврдимо или оспоримо њихову заснованост.

8.3. Стипендисти повратници - опис узорка истраживања

Код групе стипендиста-повратника, прво су описане независне варијабле, дефинисане кроз личне податке испитаника: пол и старосна група, образовни статус родитеља, радна организација и позиција у радној организацији.

Узорак је чинило 47 испитаника мушког пола (49%) и 49 испитаница женског пола (51%). Старосна структура испитаника је следећа: 7% њих има 20-30 година, 13% има 30-40 година, 20% има 40-50 година, 27% има 50-60 година и 33% испитаника је старије од 60 година. С обзиром на пол испитаници су уједначено распоређени у издвојеним старосним категоријама.

Како је социјално окружење посебно значајно за развој појединца, а улога родитеља и породице представља чест предмет теоријског разматрања у друштвеним наукама, то је био разлог да упитник садржи питање о нивоу академског звања родитеља стипендиста, **Табела 8.1.** Подаци показују да највећи проценат испитаника, њих 79.2%, потиче из образованијих друштвених средина, јер највећи број родитеља стипендиста поседује диплому основних академских студије (54,2%), затим докторских студија (17.7%) и на крају магистарских студија (7.3 %) родитеља. Социолози ову појаву виде као сасвим очекивану, обзиром на дугогодишњу саморепродукцију образовне елите у Србији. Више од две трећине данашњих студената потиче од родитеља који и сами имају високо образовање (којих је веома мало у укупној популацији). То сведочи о “класном

затварању” образовања као канала друштвене покретљивости за ниже друштвене слојеве (Матејић-Ђуричић & Филиповић, 2014: 87-103).

За разлику од социолога, психолози полазе од теорија даровитости где је фактор образовања родитеља важан чинилац у развоју. Образовање родитеља, њихово занимање, односно престижност појединих занимања у друштву и зарада су показатељи социјално-економског статуса породице из које дете потиче (Крњић, 2002: 66). Школска спрема родитеља се прожима кроз интеракције појединца који је у развоју, његове породице и шире средине у којој дете одраста и у коју се интегрише. Да образовање родитеља има важну улогу у формирању развоја детета Крњић истиче да социјално порекло деце које је представљено путем образовања оба родитеља показује да се просечни ДУК ⁷⁶-ови деце повећавају са порастом образовања њихових родитеља. Ово говори о значају културног капитала родитеља и породичне образовне климе за школско постигнуће деце. Разлике које прате образовни ниво родитеља један су од класичних показатеља социјалне стратификације, и нису изражене само на почетку основног школског образовања, већ како школовање одмиче све се више продубљују (Крњић, 2002).

Табела 8.1. Дистрибуција стипендиста у односу на образовање родитеља

Образовање	Фреквенција	Процент
Без одговора	2	2,1
Средња школа	18	18,8
Академске студије	52	54,2
Магистарске студије	7	7,3
Докторске студије	17	17,7
Σ	96	100

Може се видети да убедљиво највећи број стипендиста ради у образовању, тј. на факултетима, њих 33,3%, а затим у научним институтима 25%, у приватном

⁷⁶ Девиијациони умни количник (ДУК). Данас, се постигнуће испитника изражава помоћу емпиријских узрасних норми, односно помоћу ДУК-а. IQ или ДУК нису универзалне, егзактне мере, помоћу њих није могуће упоређивати појединце различитог узраста или поднебља (културног или историјског).

сектору 21,9 %, на универзитетима 12,5% ⁷⁷, у државној управи 5,2% и у медицинским установама 2,1 %, Таб. 8.2

Табела 8.2. Дистрибуција испитаника према месту запослења

Радана организација	Фреквенција	Процент
Универзитет	12	12,5
Факултет	32	33,3
Нуачни институт	24	25,0
Државна управа	5	5,2
Приватни сектор	21	21,9
Медицинске установе	2	2,1
Σ	96	100

. Може се видети да немамо једнаку расподелу у односу на место запослења стипендиста и да је у узорку најмање стипендиста који су запослени у медицинским установама. На основу претходних разматрања уочили смо да је школовање стипендиста медицине у модерној историји било на јако високом нивоу у односу на друге образовне профиле, што данас није случај. Овакве податке можемо упоредити са студијом Ђурића, који наводи да људи са највишим академским звањима у развијеним земљама су запослени у привреди и као истраживачи (research), док код нас они налазе посао на универзитетима и факултетима (према Ђурићу, 2015: 152).

Друга трајекторија коју смо проучавали, била је образовна и професионална путања испитаника, стипендиста повратника. Анализирали смо где су и када испитаници дипломирали, потом где су и када су докторирали, магистрирали/стекли мастер дипломе, специјализирали и колико је трајао период школовања у иностранству. Пратили смо да ли су после школовања у иностранству настављали даље усавршавање и, ако је то био случај, да ли су реализовали наставак школовања у иностранству или у земљи.

⁷⁷ Ову популацију чине запослени који нису ангажовани у настави и у научно-истраживачким раду, као што је случај са популацијом која ради на факултетима и научним институтима.

Табела 8.3. Дистрибуција испитаника према степену завршених студија у Србији

Степен завршеног школовања у Србији	Фреквенција	Процент
Средња школа	5	5,2
Основне академске студије	49	51,0
Мастер студије	10	10,4
Магистартске студије	18	18,8
Докторске студије	12	12,5
Без одговора	2	2,1
Σ	96	100

Утврдили смо да су се стипендисти у највећем броју определили за школовање у иностранству после завршетка основних академских студија у Србији- 51%, док је 18,8% наставило студије у иностранству после стицања магистратуре, односно 10,4%, по завршетку мастер студија, а након завршетка докторских студија за наставак школовања у иностранству одлучило се 12,5%, **Таб. 8.3.**

Од испитаника је тражено да наведу где су и када су стекли последњу академску квалификацију у Србији, **Табела 8.3.** Занимало нас је из које области су стекли квалификацију, на ком универзитету и које године. Дистрибуција испитаника према области завршених студија је: 32,3%, стипендиста је завршило друштвено-хуманистичке науке, 27,1% природне науке, 19,8% медицинске науке, 16,7% техничко-технолошке науке и остало њих 4,1%.

Табела 8.4. Дистрибуција испитаника према области завршених студија у Србији

Област завршених студија у Србији	Фреквенција	Процент
Природно-математичке науке	26	27,1
Техничко-технолошке науке	16	16,7
Друштвено-хуманистичке науке	31	32,3
Медицинске науке	19	19,8
Друго	4	4,1
Σ	96	100

Од испитаника смо тражили да одговоре на питање: које године су отишли на студије у иностранство?, **График. 8.1.**, и колико времена су провели у иностранству, **Таб. 8.5.**

Уочавамо да 2006. године долази до повећања броја стипендиста који се школују у иностранству, да ова фреквенција опада у току 2007. године, а да 2008. године поново долази до раста броја стипендиста. Промена праћене фреквенције резултат је промене државе и политике школовања стипендиста у иностранству. Након прекида стипендирања 90-их година све до 2005. године нисмо имали Фонд који би користио средства Владе Републике Србије за школовање стипендиста у иностранству. Сви студенти који су се школовали у иностранству у периоду од 1990-2005. године користили су средства страних Фондова и Влада. Прва генерација коју је школовала Влада Републике Србије послата је на школовање у иностранство 2005. године и може се уочити промена раста фреквенције до 2006. године; она драстично опада у 2007. години. Њен пад је условљен недовољном бригом земље, јер Министарство просвете и спорта, које је било надлежно за функционисање Фонда за младе таленте и стипендирање студија у иностранству није предвидело годишњи буџет за овај Фонд, тако да 2007. године стипендисти нису слати на школовање у иностранство⁷⁸. Раст се поново уочава 2008. године када Фонд за младе таленте Републике Србије прераста у Фонд „Доситеја“ који је прешао у надлежност новооснованог

⁷⁸ Информација у вези са праћењем стипендиста Фонда за младе таленте Републике Србије. Министарство омладине и спорта.

Министарства омладине и спорта⁷⁹ и који се финансира из буџета Републике Србије. Пораст броја стипендиста показује да држава има важно место у школовању стипендиста и да се сва улагања препознају и одражавају у пракси.

График 8.1. Година одласка стипендист на школовање у иностранство

Од испитаника смо тражили да одговоре на питање: “ У ком периоду сте били на школовању у иностранству?“ На основу ових података могуће је дефинисати колико је трајао образовни процес стипендиста у иностранству и који степен студија су завршили, **Таб. 8.5.**

⁷⁹ Измештање Фонда за младе таленте Републике Србије изван Министарства просвете и припајање Министартсву омладине и спорта може се посматрати као будућа истраживачка тема. Овакав феномен јавља се први пут у образовном процесу наше земље.

Табела 8.5. Дистрибуција испитаника у односу на број проведених година на школовању у иностранству

Број година	Фреквенција	Процент
1.	21	21,9
2.	12	12,5
3.	19	19,7
4.	16	16,7
5.	11	11,5
6.	12	12,5
7.	1	1,0
8.	2	2,1
9.	2	2,1
Σ	96	100

Од стипендиста смо тражили да одговоре на питање- „На ком факултету у иностранству сте стекли квалификацију?“. Добијене одговоре груписали смо у односу на државу у којој се факултет налази, **График 8.2.** Данас можемо говорити о два културна круга у којим се наши стипендисти школују. Први културни круг је Европски, и у њему се данас школује највећи број стипендиста. У Европском културном кругу највише стипендиста се школује на факултетима у Великој Британији, Италији, Француској, итд. Други културни круг је Амерички, где се такође школује један број стипендиста. Оваква слика може се тумачити и кроз постојање Шангајске листе најпрестижних факултета на којој су ранжирани факултети из целог Света (Academic Ranking of World Universities, ARWU). Када кандидати за стипендију, које Фонд за младе таленте „Доситеја” додељује за школовање у иностранству, подносе своје апликације, у предности су они од њих који су се определили за стицање знања на неком од универзитета са Шангајске листе. Овај критеријум (да престижни универзитети имају предност над осталим универзитетима) формулисало је Министарство омладине и спорта и на тај начин оно се укључило у формирање интелектуалне елите Србије и старање о квалитету њеног обарзовања (Васојевић & Филиповић, 2017: 198). Овако стриктно прописани критеријуми не постоје код страних донатора, али анализом података

смо установили да и стипендисти који се школују средствима страних донатора приликом одабира факултета за усавршавање бирају оне престижније.

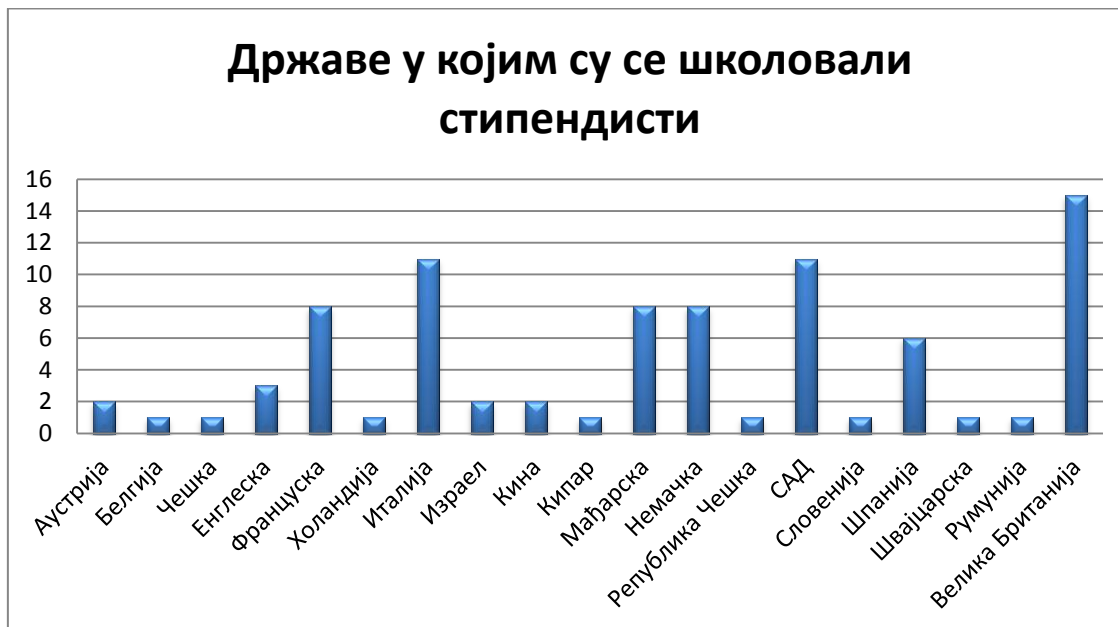

График 8.2. Државе у којим су се школовали стипендисти

Једно од питања у упитнику се односило на степен студија које су стипендисти завршили у иностранству. Највећи број стипендиста је користио стипендију за стицање звања доктора наука 54,17%, за добијање мастер дипломе њих 38,54%, за специјалистичке студије 4,17 % и најзад 3,12% стипендиста је користило стипендију за стицање дипломе на постдокторским студијама. Стипендисти-испитаници су у највећем броју стекли квалификацију из друштвених наука – 32,3 % , а потом из природних наука – 27,1 %, медицинских наука – 17,7 %, техничких наука – 16,7 %. Период проведен на школовању у иностранству повезан је са нивоом завршених студија повратника. Занимљиво је да међу испитаницима нисмо имали ниједног студента стипендисту који је стекао академско звање на неком од приватних факултета. Претпостављамо да су студенти приватних факултета генерално бољег материјалног статуса од студената државних факултета и да због тога нису имали потребе да за студије у иностранству траже подршку у виду стипендије.

Табела 8.6. Дистрибуција испитаника у односу на ниво завршених студија у иностранству

Степен завршених студија у иностранству	Фреквенција	Процент
Мастер студије	37	38,54
Докторске студије	52	54,17
Постдокторске студије	3	3,12
Специјалистичке	4	4,17
Σ	96	100

На питање: “Да ли сте након завршених студија у иностранству наставили школовање?”, 79% стипендиста је одговорило негативно, 13% стипендиста се одлучило за даље школовање у иностранству и након истека стипендирања, а 8% стипендиста по истеку стипендије у иностранству наставило је школовање у матичној земљи на домаћим Универзитетима, **График 8.3.** Пошто је највећи број стипендиста запослен у академској заједници, **Табела 8.2.**, ови подаци се могу тумачити тиме што за запослене у академској заједници наставак студија после стицања докторске дипломе није услов напредовања.

График 8.3. Наставак школовања након стипендирања у иностранству

Трећа област коју смо проучавали односила се на начин школовања стипендиста у иностранству. Анализирали смо преко које фондације су испитаници добили стипендију, да ли су имали подршку од стране државе, и које врсте уговора су поседовали. На основу одговора могли смо реконструисати које врсте стипендија су користили стипендисти у току свог школовања и које захтеве су морали испунити према даваоцу стипендије.

Једно од питања, из треће категорије питања, односило се на врсту стипендије коју су стипендисти користили током школовања у иностранству. Након анализе података издвојено је више критеријума за класификовање добијених стипендија. Први критеријум односио се на домаће и стране донаторе:

Домаће (националне) стипендије;

Стране стипендије односно донатори; **Фондови; Владе и Министарства страних влада, Универзитети и факултети**

По другом критеријуму издвојени су

уговори „асистент-истраживач“ (research assistant) што подразумева школовање уз рад где је обезбеђена плата и бесплатна школарина и споразуми као што је онај између Београдског универзитета и Pittsburgh универзитета.

Највећи број испитаника је школован уз подршку страних фондова (24%), њих 19.8% се школовало уз подршку Влада страних земаља, 17,7% студије је завршило уз подршку Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“, док је 14,6% стипендиста имало подршку страних факултета на којима су у току школовања радили и на тај начин реализовали своје стипендије, **табела 8.7**. Фонд за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ је једини српски фонд који финансира Влада Републике Србије и путем кога се школују стипендисти у иностранству. Тај фонд не покрива целокупне трошкове стипендиста у иностранству, већ само трошкове школовања, (за разлику од иностраних стипендија), док трошкове живота стипендисти углавном покривају стипендијом страних Влада и Фондова или личним средствима. Фонд за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ има потписан уговор једино са Владом Републике Француске и Француским институтом у Србији, тако да стипендисти који добију стипендију за школовање у Француској, добијају од Владе Републике Француске

средства којима покривају: трошкове осигурања, смештаја и боравка, што је резултат Споразума о сарадњи између две земље и Протокола о сарадњи између Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ и Француске амбасаде у Србији и Француског института у Србији. Прекид школовања стипендиста у иностранству није довео до нарушавања односа између две земље, није изгубљена традиција школовања стипендиста Србије на Француским универзитетима.

Ако се осврнемо на узорак Фонда «Доситеја», као и на **Поглавље 6. у коме смо** приказали додељени број стипендија, можемо са правом констатовати, да је број испитаника који су се одазвали низак и испод очекивања што отвара питања: о квалитету сарадње Министарства и стипендиста, о запослености стипендиста након повратка у матичну земљу и начину праћења стипендиста.

Врсте стипендија које су стипендисти користили за школовање у иностранству од стране иностраних даваоца стипендија, су приказане у **прилогу број 11.**

Табела 8.7. Дистрибуција стипендиста у односу на врсту стипендије

Врста стипендије	Фреквенција	Процент
„Доситеја“	17	17,7
Влада стране земље	19	19,8
Страни фонд	23	24,0
„Доситеја“ и страна влада	1	1,0
„Доситеја“ и страни фонд	3	3,1
Страни факултет и страни фонд	4	4,2
Домаћа фондација	1	1,0
Универзите у Београду	2	2,1
Остало	10	10,4
Σ	96	100

Одговоре на питање: „Који је био разлог/мотив да се одлучите за студирање у иностранству?“ расподелили смо у девет категорија, **табела 8.8.** Најчешћи разлог који је стипендисте определио за студије у иностранству је била жеља да

стекну стручно искуство у другој земљи, затим квалитетније студије, а потом немогућност изучавања жељене научне области у Србији. На основу добијене расподеле закључујемо да су стипендисти у иностранство одлазили највише због личних жеља за усавршавањем, за стицањем нових искустава и због немогућности изучавања жељене научне области (дисциплине) у земљи, њих 77,1%. То се поклапа са мотиваторима Хертзбергове двофакторске теорије, по којој долази до незадовољства у раду, ако не постоје мотиватори. Гаврић и аутори истичу да су људи још у периоду тејлористичког схватања имали развијену свест о томе да се морају обучавати и усавршавати у послу који обављају. Могућност развоја, односно професионалног усавршавања и напредовања постао је примарни фактор приликом избора посла и организације. Професионални развој утиче на повећање сигурности запослења, пружа боље могућности за унапређење и напредовање, омогућује признање и професионалну афирмацију, као и бољу зараду (Гаврић, Кирин & Чукановић Каравидић: 2014).

Табела 8.8. Дистрибуција студената према мотиву одласка на студије у иностранству

Мотив одласка	Фреквенција	Процент
Квалитет студија	25	26,0
Немогућност учења из те области у земљи	18	18,8
Искуство друге земље	31	32,3
Мрежа контаката	1	1,0
Одлазак из Србије	9	9,4
Захтев радног места	1	1,0
Родитељи у иностранству	3	3,1
Међународно призната диплома	6	6,3
Нешто друго	2	2,1
Σ	96	100

Један од кључних параметара за школовање и усавршавање је финансијска подршка која се пружа кандидату. Међу нашим испитаницима, 43% су имали финансијску подршку фондација која је покривала све њихове трошкове, 31% испитаника је поред финансијске подршке фондова морало да уложи и своја финансијска средства како би се школовали, 14% стипендиста се школовало

својим средствима и 12% стипендиста стекло је диплому на неком од престижних универзитета уз помоћ research/teaching assistant стипендије, **Табела 8.9.**

Табела 8.9. Дистрибуција стипендиста у односу на начин финансирања студија и живота у иностранству

Начин финансирања студије	Фреквенција	Процент
Фондација у потпуности	41	42,7
Фондација и ја	30	31,3
Само ја	13	13,5
Универзитет на коме сам радио/ла	12	12,5
Σ	96	100

Од испитаника смо тражили да одговоре на питање: „Да ли сте уговором били обавезани да се вратите у земљу?“, **график 8.4.**

Од укупног броја испитаника њих 66% није било обавезано уговором да се врати у земљу. Овакви одговори су последица одговора испитаника, **Табела 8.7.**, где имамо да су се стипендисти у већини школовали средствима страних Влада и фондова, па тек средствима Владе Републике Србије. Стране Владе и фондови у већини случајева немају захтев да се стипендисти по завршетку студија морају вратити у своју земљу, док Фонд за младе таленте Републике Србије–„Доситеја“ уговором о стипендирању дефинише овај захтев. Фонд „Доситеја“ на овај начин штити средства која улаже у школовање и формирање образовне елите, с обзиром да су у питању буџетска средства Републике Србије, а са друге стране уговорном обавезом повратка младих у земљу држава настоји да ублажи последице „одлива мозгова“ и да обезбеди да се најобразованији најквалитетнији школовани млади кадар по завршетку студија врати у Србију и пренесе стечена знања.

График 8.4. Уговорна обавеза према даваоцу стипендије

Једно од питања тичало се постојања мреже стипендиста и да ли постоје други видови умрежавања студената који су завршили студије у иностранству, **Табела 8.10.** Од укупног броја испитаника чак њих 56% је истакло да нема никаквог контакта са људима који су се школовали на исти начин као и они, док је 41% стипендиста повезано путем Алумни клубова у којима се они упознају са радом стручњака који су се школовали на исти начин као и они. Испитаници који су истакли да остварују контакте и прате рад својих колега путем мрежа углавном припадају групи стручњака који су се школовали захваљујући средствима добијеним од: DAAD, Humbolt и Fullbrajt фондова. Алумни организације иностраних фондација пружају услуге различитог карактера својим стипендистима (размена искустава, стручни скупови, излагање научних резулата, помоћ будућим стипендистима у процесу пријава, боравка и школовања у иностранству, итд.). Одређени број стипендиста се по повратку у земљу окупља око независних организација које пружају подршку повратницима. Стипендисти, (њих 41% који су умрежени у Србији), поред алумни клубова одржавају «мрежу» кроз самоорганизацију повратника (будућих-повратника) „Организација српских студената у иностранству (ОССИ)“. ОССИ је невладина организација која окупља српске студенте у дијаспори преко мреже огранака на универзитетима широм света. Иако ове организације имају позитивних елемената на повратнике оне су фрагментисане и имају ограничени утицај у друштву и научној заједници.

Непостојање развијене мреже стипендиста Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ указује да држава у довољној мери не користи ресурс у који је сама улагала. Са друге стране, непостојање државне мреже која би окупљала све стипендисте који су се школовали у иностранству говори да друштво и тржиште уопште не познаје ресурсе који су им на располагању. Министарство за науку и технолошки развој је покренуло формирање базе научника у дијаспори (2010) путем сајта www.nauka.gov.rs, али овај пројекат није реализован, јер свака промена власти доводи до одустајања од започетих пројеката.

Табела 8.10. Дистрибуција испитаника –постојање мреже стипендиста који су се школовали у иностранству у Србији

Мрежа стипендиста у Србији	Фреквенција	Процент
Не	54	56,3
Да	39	40,6
Не знам	3	3,1
Σ	96	100

Свесни улоге коју су амбасаде имале у некадашњем систему школовања стипендиста од испитаника смо тражили да одговоре на питање: „Да ли сте у току студирања у иностранству имали контакта са нашим Министарством или Амбасадом?“, **Табела 8.11.** У време боравка у иностранству стипендисти углавном нису имали контакте са министарством или дипломатско-конзуларним представништвом Републике Србије, и наводе да за то није било потребе (68,8%). Од укупног броја испитаника њих 8,3% се обраћало Амбасади или дипломатско-конзуларном представништву Републике Србије и није добило одговор. Само 6,3% стипендиста је остварило контакт са дипломатско-конзуларним представништвом Републике Србије. Од укупног узорка свега 16,7% испитаника је позивано у амбасаду или дипломатско-конзуларно представништво Републике Србије, на иницијативу Министарства спољних послова. Стипендисти који су позивани од стране дипломатско-конзуларног представништва су стипендисти који су се школовали у Великој Британији, а потом у Италији и Француској.

У прошлости су амбасадори или конзули водили рачуна о интелектуалној елити, знали су њихово кретање, били су упознати са њима и када стипендисти

нису имали посебних захтева. Овакав податак указује да Министарство спољних послова «не води» рачуна о стипендистима у мери у којој би требало, поставља се и питање сарадње Министарства спољних послова са Министарством омладине и спорта, као и другим министарствима и фондовима.

Овакав податак може да се разуме и из угла научника који истичу да постоји јако мало података о српској дијаспори и још мање о повратницима у Србију (Бодрожић, 2014: 56). Већи број истраживања указује на то да су високообразовани повратници у неколико земаља успели да у великој мери повећају национални иновациони капацитет. То се назива „развој и новационог капацитета уз помоћ дијаспоре“. King (2000) сматра да повратници могу кроз инвестиције и иновације допринети општој добробити друштва у земљама свог порекла. Ипак, развој потенцијала високообразованих повратника у циљу постајања развојне снаге земље зависи од разних фактора средине, као што су степен и врста подршке коју пружа земља порекла (Бодрожић, 2014: 56).

Табела 8.11. Дистрибуција стипендиста-повезаност са Министарством спољних послова

Повезаност са Министарством и Амбасадама	Фреквенција	Процент
Не, није ми било потребно	66	68,8
Не, покушано-није било одговора	8	8,3
Да, било је потребно и јесте	6	6,3
Да, позивали су ме у амбасаду	16	16,7
Σ	96	100

Важно место у образовном процесу и реформи заузима питање нострификације/признавања диплома, које указује на отвореност друштва према прихватању интелектуалног капитала који је стечен у другим друштвима. **Табела 8.11.** показује да 29 стипендиста није нострификовало своју академску квалификацију стечену у иностранству, док је њих 67 нострификовало своју

диплому. Разлози за непризнавање диплома су слични. Испитаници те проблеме описују на следећи начин:

Случај 1. Област: Друштвено-хуманистичке науке, Земља студирања: Немачка, пол: Ж

„Када бих могла предавала бих у школи али то је немогуће јер ми није призната Академија (Merz Akademie - Stuttgart - 4 године). По речима надлежних на факултету у Новом Саду, недостаје ми Социологија да би ми нострификовали диплому како треба. По речима истог Декана (то је било 2010. године, кад сам се вратила у Србију) потребно је било да му платим 2000 еура и да одрадим мастер код њега да би ми дао нострификовану диплому, "онако како ја желим".

Након повратка стипендиста из иностранства било је случајева где је нострификација дипломе представљала проблем, а **График 8.5.** приказује време које је било потребно да се нострификација заврши. Од укупног броја испитаника, чак 14 њих је чекало дуже од годину дана да нострификује своју диплому, 15 је чекало на завршетак процеса у интервалу од 6 до 12 месеци, а 38 испитаника из нашег узорка чекало на процес од 1 до 6 месеци.

Табела 8.12. Дистрибуција стипендиста у односу на период трајања нострификовања/признавање диплома

Повезаност са Министарством и Амбасадама	Фреквенција	Процент
Не, није ми било потребно	66	68,8
Не, покушано-није било одговора	8	8,3
Да, било је потребно и јесте	6	6,3
Да, позивали су ме у амбасаду	16	16,7
Σ	96	100

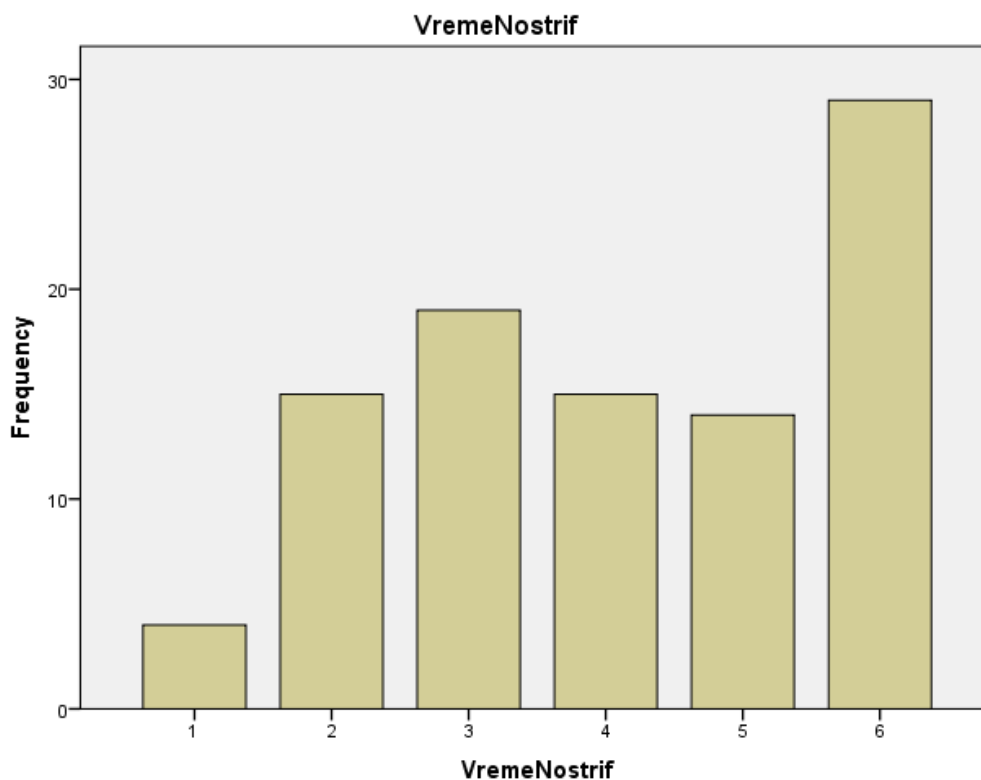

График 8.5. Период трајања нострификовања/признавања дипломе (у месецима)

Претпоследња група питања заснивала се на петостепеној скали Ликертовог типа. У складу са понуђеном скалом, добијени су и резултати средњих вредности нивоа слагања које стипендисти придају датој тврдњи. Питања су груписана у четири категорије. Резултати су приказани табеларно, **Табела 8.13**.

Прва категорија: Стипендисте смо питали да искажу степен слагања са одређеним тврдњама, како би могли да утврдимо добробити студирања у иностранству по појединим аспектима њиховог радног ангажовања:

- На школовању у иностранству успешно сам развио/ла своја знања и вештине”
- „Школовање у иностранству имало је утицаја приликом мог запошљавања“
- „У својој радној организацији имам прилике да применим сва своја стечена знања“
- „У својој радној организацији учествујем у одлучивању ако ми се укаже прилика“

Табела 8.13. Самопроцена повратника о добробити искуства студирања у иностранству по појединим аспектима њиховог радног ангажовања

Аспекти				
Степен слагања	Развој знања/вештина у иностранству	Утицај на запослење	Прилика за примену знања	Прилика да одлучују
	Број (%)	Број (%)	Број (%)	Број (%)
1	0(0)	24(25,0)	1(1,0)	20(20,8)
2	3(3,1)	3(3,1)	24(25,0)	12(12,5)
3	2(2,1)	25(26)	43(44,8)	18(18,8)
4	11(11,5)	14(14,6)	2(2,1)	22(22,9)
5	78(81,3)	30(31,3)	26(27,1)	22(22,9)
Σ	94(97,9)	96(100)	96(100)	94(97,9)
*	2(2,1)			2(2,1)
Σ	96(100)	96(100)	96(100)	96(100)

*Испитаници који нису дали одговор

Табела 8.14. Дескриптивни статистички показатељи (аритметичке средине и стандардне девијације) за самопроцене повратника (N=96)

	Развој знања/вештина	Запослење	Примена знања/вештина	Одлучивање
Средња вредност	4,75	3,24	3,29	3,15
Стандардна девијација	0,65	1,55	1,15	1,47

1. Посматрано на нивоу целог узорка, повратници процењују да су током студија у иностранству развили знања и вештине, претежно и у потпуности и са том тврдњом слаже се близу 90 (92,8%) испитаника, а средња вредност, као мера централне тенденције је 4,75 (од 1 до 5) и прилично је изражена уједначеност

виђења испитаника када се ради о развијању компетенција (знања и вештина) током студија у иностранству ($SD=0,65$).

2. Што се тиче прилика да примене знање на свом радном месту, добијена средња вредност је 3,29 што је тек нешто више од неутралног (ни да ни не), а уједначеност њиховог виђења по овом питању ($SD=1,15$).

3. Да имају прилике да учествују у одлучивању на свом радном месту процењује око 46% испитаника. Али, чак трећина повратника из узорка (33,3%) не слаже се, претежно или уопште, са тврдњом да имају прилике да одлучују на свом радном месту. Добијена је средња вредност 3,15 што је приближно ставу „ни да, ни не“. Добијени резултати могу да указују, поред процене постојећег стања, и да наши испитаници високо вреднују могућност учествовања у доношењу одлука и у управљању сопственом каријером што се и може очекивати од високо образованог кадра.

При тумачењу ових резултати треба имати на уму да су за професионални успех нарочито важне три врсте прећутног разумевања у погледу управљања: собом; другима; и сопственом каријером (Sternberg, 1991). Штавише, у истраживању које су спровели Vagner (Wagner) и Sternberg (према: Sternberg, 1991), показало се да је с успехом у послу највише у корелацији била скала која је мерила успех у управљању сопственом каријером. Иначе, упитник у том истраживању састављен је од ајтема који су се односили на одлуке типичне за свакодневну професионалну активност, а успех у послу је одређиван сходно критеријумима различитих професија.

Наши испитаници повратници немају неки одређен став о томе колико је то што су се школовали у иностранству утицало на само запослење. Изгледа да они на овај начин исказују да не сматрају да им је искуство боравка и школовања у иностранству значајније помогло да се запосле у Србији.

Чак 44,8% стипендиста истиче да им је потребно боље радно место од оног на којем су запослени како би могли да примене сва стечена знања; 27,1% стипендиста сматра да користи стечена знања у решавању и обављању пословних задатака; 25% испитаника истиче да нема могућности да у својој радној

организацији примени стечена знања, а 2% сматра да би своја знања боље применило да се налазе у иностраној компанији. Испитаници се сусрећу са различитим проблемима.

Случај 1. Област: природно-математичке науке, земља студирања: Немачка, старост испитаника: 45. година

[Оптимална ситуација би наступила]...„Када би Србија и ресорно Министарство издвојило нормалну суму новца за истраживање, оформили стратегију научног развоја и унапредили постојећу инфраструктуру. Када би научници (част изузецима) били отворенији за промене и другачију организацију рада и били вреднији него што су сада“.

Случај 2. Област: техничко-технолошке науке, земља студирања: Велика Британија, старост испитаника: 32

„Још увек немамо слободу да применимо стечена знања у сврхе побољшања наставе у Србији и начина рада са студентима“.

Случај 3. Област: друштвено-хуманистичке науке, земља студирања: Сједињене Америчке државе, старост испитаника: 33

Боља ситуација би наступила „Повезивањем са колегама, наставним кадром и пословним контактима које сам успоставио у иностранству са домаћим институцијама, менторима млађих колега/колегиница, директна примена стеченог знања и праксе...“.

Случај 4. Област: друштвено-хуманистичке науке, земља студирања: Италија, старост испитаника: 34

Оптимална ситуација би наступила „Када би у Србији постојао пословни профил који одговара мом образовном профилу“.

Случај 5. Област: друштвено-хуманистичке, земља студирања: Велика Британија

„Прво, Могао бих да искористим знања стечена у иностранству више да приступ тржишту рада у Србији, није увелико блокиран за људе које су стекли

квалификације напољу. Послодавци и даље игноришу људе са страним квалификацијама док људи са квалификацијама стеченим на сумњивим приватним факултетима, мада мислим да је квалитет образовања на државним факултетима такође лош, имају неограничен приступ. Срамота!

Друго, држава мора да ради више на побољшању пословног окружења тј. поштовања закона о раду, уговора итд.

Такође мора да се смањи ризик пословања у Србији како би сви могли да искористе своје предузетничке способности до максимума....“.

Случај 6. Област: друштвено-хуманистичке науке, земља студирања: Мађарска, старост испитаника: 30

„Велики проблем је тај што стипендије које додељује Фонд за младе таленте (Доситеја) немају никакав follow-up, тачније држава се не ослања на кадар чије школовање плаћа у инсотранству, те студенти добитници стипендије немају понуђене послове, предност при запошљавању у државним институцијама или било какву другу корист сем финансијске током студирања. Једини контакт са Министарством након примања стипендије јесте позивање на догађаје које оно организује, као и слање документације о завршеним студијама и о тренутном статусу“.

Случај 7. Област: Друштвено-хуманистичке, земља студирања: Велика Британија, старост испитаника: 37

„Влада Србије би могла да искористи како повратнике тако и људе коју су остали у земљи студија, или нашли посао у некој другој земљи. Ја лично бих могла да радим консултански рад за владу, јер сам заврсила политицке науке, али ме за сада нико није контактирао“.

Друга категорија: Стипендисте смо питали да искажу степен слагања са тврдњама:

- „Повезан/а сам у Србији са другим колегама стипендистима који су запослени у Србији, а школовали су се преко истог Фонда као и ја”
- „Још сам у контакту са колегама које сам стекао/ла током студирања“

- „Имам прилике да контакте које сам стекао/ла током студирања искористим на садашњем радном месту”

Табела 8.15. Самопроцена повратника о коришћењу и примени људског ресурса

Аспекти			
Степен слагања	Повезаност стипендиста у земљи	Повезаност са колегама из иностранства	Примена контаката из иностранства
	Број (%)	Број (%)	Број (%)
1	47(49,0)	2(2,1)	11(11,5)
2	12(12,5)	2(2,1)	6(6,3)
3	15(15,6)	5(5,2)	22(22,9)
4	9(9,4)	29(30,2)	25(26,0)
5	13(13,5)	56(58,3)	30(31,3)
Σ	96(100)	94(97,9)	94(97,9)
*		2(2,1)	2(2,1)
Σ	96(100)	96(100)	96(100)

*Испитаници који нису дали одговор

Табела 8.16. Дескриптивни статистички показатељи (аритметичке средине и стандардне девијације) за самопроцене повратника (N=96)

	Повезаност стипендиста у земљи	Повезаност са колегама из иностранства	Примена контаката из иностранства
Средња вредност	2,26	4,44	3,61
Стандардна девијација	1,48	0,86	1,31

Након повратка у земљу стипендисти су повезани са колегама из иностранства, средња вредност је 4,44 уз најизраженију уједначеност њихових виђења мреже контаката налазимо овде (0,86).

Они процењују да углавном имају прилике да користе и примене контакте на свом радном месту, претежно и у потпуности са том тврдњом слаже се близу 58%, а о томе говори вредност дескриптивне статистике, мера централне

тенденције је 3,61 уз могуће одступање 1,31. Ово се може представити као делимична отвореност друштва (радне организације) према стипендистима.

Најнижа редња вредност 2,26 добијена је за аспект повезаности стипендиста у земљи. Да су повезани са колегама у земљи који су се такође школовали у иностранству процењује око 22(22,9%) испитаника, док се 59(61,5%) не слаже, претежно или уопште, са тврдњом да су у контакту са колегама стипендистима у земљи. Овакав податак повезан је са непостојањем мреже стипендиста који су се школовали у иностранству, **Табела 8.10**. Овако стање указује да друштво нема увид у ресурсе којим располаже, као и да их не користи у довољној мери.

Трећа категорија: Од стипендиста смо тражили да искажу степен слагања са наведеним тврдњама:

- „Доживљавам себе другачије од колега који нису студирали у иностранству“
- „Осећам се прихваћено од стране својих колега“

Табела 8.17. Самопроцена стипендиста о доживљају себе у радној организацији

Аспекти		
Степен Слагања	Доживљај себе другачијим од колега	Прихваћеност од стране колега
	Број (%)	Број (%)
1	16(16,7)	3(3,1)
2	9(9,4)	6(6,3)
3	14(14,6)	23(24,0)
4	26(27,1)	26(27,1)
5	29(30,2)	36(37,5)
Σ	94(97,9)	94(97,9)
*	2(2,1)	2(2,1)
Σ	96(100)	96

*Испитаници који нису дали одговор

Табела 8.18. Дескриптивни статистички показатељи (аритметичке средине и стандардне девијације) за самопроцене стипендист (N=96)

	различитост	прихваћеност
Средња вредност	3,46	3,91
Стандардна девијација	1,45	1,08

Наши испитаници стипендисти себе доживљавају нешто другачије од својих колега који су се школовали у Србији. Овоме иде у прилог податак да је око 55 (57,3%) испитаника сагласно, делимично или у потпуности са тврдњом, о чему говори и вредности дескриптивних статистика, мере централне тенденције 3,46, стандардна девијација 1,45.

Од укупног броја испитаника њих 64,6% се осећа прихваћено од стране својих колега (средња вредност је 3,91).

Четврта категорија питања имала је за циљ да утврди колико су стипендисти задовољни животом у Србији. Они су исказали степен слагања са тврдањама:

- „Задовољан/а сам својим послом у Србији”
- „Задовољан/а сам својим животом у Србији”

Табела 8.19. Задовољство послом и задовољство животом у Србији

Аспекти		
степен слагања	задовољство послом у Србији	задовољство животом у Србији
	Број (%)	Број (%)
1	23 (24,0)	20(20,8)
2	14(14,6)	15(15,6)
3	24(25,0)	16(16,7)
4	20(20,8)	27(28,1)
5	12(12,5)	15(15,6)
Σ	93(96,9)	93(96,9)
*	3(3,1)	3(3,1)
Σ	96(100)	96(100)

*Испитаници који нису дали одговор

Табела 8.20. Дескриптивни статистички показатељи (аритметичке средине и стандардне девијације) за самопроцене повратника (N=96)

	здовољство послом у Србији	задовољство животом у Србији
Средња вредност	2,82	3,02
Стандардна девијација	1,36	1,41

Средња вредност задовољства послом је 2,82 што је испод „нити се слаже, нити се не слаже“ и нагиње ка незадовољству послом.

Да су задовољни животом у Србији процењује 43,7% испитаника, 6,45% испитаника из узорка не слаже се, претежно или у опште, са тврдњом да су задовољни животом у Србији. Добијена је средња вредност од 3,02 што значи „нити се слаже, нити се не слаже“.

При тумачењу ових података треба имати на уму студије које указују на тешкоће повратника и које се баве феноменом „повратног културног шока“ (нпр.

Oberg, 1958; према: Бодрожих, 2014). Неке студије говоре о томе да је код повратне миграције идеја „повратка кући“ само илузија и да су одсуство среће и незадовољство типични исходи (нпр. Chambers, 1994). Друге студије истичу да повратак кући може бити ослобађајуће искуство (нпр. Kibreab, 1999; према: Бодрожих, 2014). Трећа група студија тврди да повратну миграцију карактерише интринзичка дуалност, која укључује и задовољство и незадовољство (King, 2000). Lee & Kim долазе до закључка да мешавина привредних и породичних фактора утиче на одлуку студенти да се врате у матичну земљу или да остану у земљи домаћина. Могли бисмо се сложити са тврдњом да сваки појединачни процес повратне миграције може да се посматра као „социјални пројекат“ који за циљ има креирање будућности у земљи порекла– једна визија са отвореним исходом (Stefansson, 2004).

Како би установили разлоге повратка стипендиста тражили смо да наведу разлоге због којих су одлучили да се после школовања врате у матичну земљу. Њихове одговоре смо класификовали у седам категорија које смо представили у **Табели 8.21**, а такође, за потребе овога рада урађена је тематска анализа одговора на питање отвореног типа о мотивима наших испитаника за повратак у Србију (Braun & Clarke, 2006). Индуктивним путем издвојене су теме у основи образложења које су давали испитаници. Теме се односе на: породичне разлоге који се односе на вазе са примарном породицом као и подизање и васпитавање деце (21,9%) . На другом месту је обавезност уговором (16,7%) и одговорност према земљи, док је разлог повратка код једног броја стипендиста био везан за њихово веровање да имају добре шансе у Србији (11,5%) и да на тај начин могу да друштву и развоју науке и Србији. Може се видети да само 16% испитаника није могло да остане у иностранству, а 84% њих изјављује да су могли да изаберу останак у иностранству, али су одлучили да се врате у Србију. Одговори најчешће садрже више од једне теме, а доминирају разлози приватне и породичне природе. Повезаност стипендиста са породицом се може посматрати као последица културолошке припадности народу чија традиција представљ колективистичка култура и везаност за ужу и ширу породицу.

Табела 8.21. Дистрибуција испитаника према разлогу повратка у Србију

Разлог повратка	Број	Процент
Немогућност останка у иностранству	16	16,7
Породица	25	26,0
Веровање да имам добре шансе у Србији	18	18,8
Постојала је шанса за за послењем	10	10,4
Уговор, радно место у Србији	10	10,4
Овде ми је добро	11	11,5
Нешто друго	3	3,1
Без одговора	3	3,1
Σ	96	100

Неки од одговора стипендиста:

Случај 1. Научна област: друштвено-хуманистичка, земља студирања: Великој Британији, Старост испитаника: 31

„Уколико сте студирали друштвене науке, најбоље место где можете да разумете друштвене процесе су транзициона друштва какво је Србија. Из тог разлога сам се и вратио у Србију“.

Случај 2. Научна област: Друштвено-хуманистичка, Земља студирања: Мађарска, Старост испитаника: 33

„Тешкоће да се запослим у ЕУ као и уговорна обавеза о повратку у земљу на 5 година“.

Случај 3. Научна област: природно-математичка, Земља студирања: Немачка, Старост испитаника: 37

„Приватни разлози (породица) на првом месту, а затим и осећај дужности да нешто покушам да урадим у Србији где је сам имала школовање плаћено из буџета и добила сам и неколико стипендија, и осим тога имам жељу да заиста урадим колико могу да се поправи ситуација у науци у Србији“.

Случај 4. Научна област: друштвено-хуманистичка, Земља студирања: Италија, Старост испитаника: 34

„Европске интеграције пошто је то моја област деловања и никад ми ништа у Србији није недостајало“.

Случај 5. Научна област: техничко-технолошка, Земља студирања: Швајцарска, Старост испитаника: 46

„Досадило ми је да живим у емотивном и социјалном вакууму“

Случај 6. Научна област: природно-математичка, Земља студирања: Велика Британија, Старост испитаника: 30

„Желео сам своје дете да гајим у својој земљи, и веровао сам да могу да помогнем Србији на више начина - дакле постигао сам у каријерном и научном смислу више него што сам и могао да замислим, па сам мислио да ћу моћи да дам допринос друштву. Али, лоше све то иде па сам морао опет да јурим фондове и стипендије и да идем преко на неко време“.

Случај 7. Научна област: природно-математичка, Земља студирања: Сједињене Америчке државе, Старост испитаника: 44

„Основни разлози због којих сам се вратио су приватне природе. Осим тога, у време када сам стекао докторат (2006. година) деловало је да се економска и политичка ситуација у Србији поправљају, те је и то утицало на моју одлуку“.

Случај 8. Научна област: медицинске науке, Земља студирања: Шпанија, Старост испитаника: 41

„Мотиви личне природе .Планирам да одем из Србије чим се остваре услови за то“.

Случај 9. Научна област: друштвено-хуманистичка, Земља студирања: Француска, Старост испитаника: 31

„Породица, посао (који ме је чекао – вратила сам се на исто радно место као и пре студија), наставак школовања. Такође, мислим да су и папири имали

пресудан значај – врло је тешко остати у иностранству и издржати финансијски период тражења апосла“.

Случај 10. Научна област: природно-математичке, Земља студирања: Израел, Старост испитаника: 48

„Када сам се вратила, мислила сам да знам, после две године више не знам. Србија није оно што сам очекивала. Овде само напомена да сам ја после докторских студија провела још седам година као постдок, а за 13 година много тога се промени“.

Даље, прелазимо на анализу осталих статистичких вредности

8.4. Стипендисти повратници-статистички тестови

8.4.1. Тестирање везе степена задовољства животом у Србији и разлога повратка у земљу

Најпре, желимо одредити да ли постоји разлика у степену задовољства животом у Србији код стипендиста школованих у иностранству у зависности од тога који је био разлог њиховог повратка у земљу.

Да бисмо утврдили врсту теста који ћемо користити, најпре испитујемо нормалност расподеле резултата променљиве која представља степен задовољства по групама дефинисаним разлогом повратка (како група **остало** има само три члана, што је сувише мало, она је сједињена са групом **овде ми је добро**, као најсличнијој).

Табела 8.22.

		Tests of Normality					
Razlog povratka u zemlju nakon studija		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Nemogućnost ostanka u inostranstvu	,301	16	,000	,862	16	,021
	Porodica	,170	23	,084	,874	23	,008
	Verovanje da imam dobre šanse u Srbiji	,167	18	,197	,893	18	,043
	Postojala je šansa za zaposlenjem	,433	10	,000	,594	10	,000
	Ugovor/Radno mesto u Srbiji	,181	10	,200*	,895	10	,191
	Nešto drugo	,373	14	,000	,799	14	,005

Како ни у једној групи немамо више од 50 испитаника, посматрамо резултате Shapiro-Wilk теста. Нормална расподела постоји једино у групи испитаника који су као разлог повратка навели уговор или радно место у Србији (**Sig.=0,191**). Резултати

у осталим групама испитаника не прате нормалну расподелу (**Sig.<0,05**). То имплицира примену непараметарског Kruskal-Wallis-овог теста

Test Statistics^{a,b}

	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Chi-Square	11,756
Df	5
Asymp. Sig.	,038

a. Kruskal Wallis Test

Report

Median		
Група	Razlog povratka u zemlju nakon studija	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
1	Nemogućnost ostanka u inostranstvu	4,00
2	Porodica	4,00
3	Verovanje da imam dobre šanse u Srbiji	3,00
4	Postojala je šansa za zaposlenjem	1,00
5	Ugovor/Radno mesto u Srbiji	2,00
6	Nešto drugo	4,00
Укупно	Total	3,00

Kruskal-Wallis-ов тест открио је статистички значајну разлику у степену задовољства између група стипендиста дефинисаних разлогом повратка у земљу (**Sig.=0,38<0,05**). Табела 8.19. приказује мере централне тенденције, медијане, и открива да је најмањи степен задовољства исказан у групи стипендиста који су као

разлог повратка навели да је постојала шанса за запослење ($M=1$), а затим у групи стипендиста који су као разлог повратка навели уговор или радно место у Србији ($M=2$). Група која је веровала у постојање добрих шанси у Србији показала је нешто виши степен задовољства ($M=3$). У остале три групе степен задовољства је значајан највиши ($M=4$).

Остало је да додатном применом Mann-Whitney теста детаљније утврдимо између којих група постоји статистички значајна разлика у степену задовољства. Вођени таблицом медијана, проверићемо разлике између група са екстремним вредностима. Упоредићемо четврту групу са групама један, два и шест, а потом и пету групу са групама један, два и шест.

Важно је напоменути да је овде извршена Бонферонијева корекција алфа вредности, како би се избегла грешка прве врсте. Наиме, стандардна алфа вредност **0,05** подељена је са бројем додатних тестова (Mann-Whitney) који се врше за сваку групу, тј. у овом случају са 3, и износи **0,017**. Следе резултати Mann-Whitney теста.

Табела 8.23.

Ranks				
	Razlog povratka u zemlju nakon studija	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Nemogućnost ostanka u inostranstvu	16	15,38	246,00
	Postojala je šansa za zaposlenjem	10	10,50	105,00
	Total	26		

Test Statistics^b

	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Mann-Whitney U	50,000
Wilcoxon W	105,000
Z	-1,634
Asymp. Sig. (2-tailed)	,102
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,121 ^a

Ranks

Razlog povratka u zemlju nakon studija		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Porodica	23	19,00	437,00
	Postojala je šansa za zaposlenjem	10	12,40	124,00
	Total	33		

Test Statistics^b

	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Mann-Whitney U	69,000
Wilcoxon W	124,000
Z	-1,863
Asymp. Sig. (2-tailed)	,062
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,074 ^a

Ranks

Razlog povratka u zemlju nakon studija		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Postojala je šansa za zaposlenjem	10	9,75	97,50
	Nešto drugo	14	14,46	202,50
	Total	24		

	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Mann-Whitney U	42,500
Wilcoxon W	97,500
Z	-1,682
Asymp. Sig. (2-tailed)	,093
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,108 ^a

Mann-Whitney test je pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u stepenu zadovoljstva između stipendista koji su se vratili zbog šanse za zaposleње и оних који су се vratili zbog nemogućnosti ostanaka u inostranstvu (**Sig.=0,102>0,017**).

Takođe, ne postoji statistički značajna razlika u stepenu zadovoljstva između stipendista koji su se vratili zbog šanse posao и оних који су се vratili zbog porodice (**Sig.=0,062>0,017**).

Takođe, ne postoji statistički značajna razlika u stepenu zadovoljstva između stipendista koji su se vratili zbog šanse za zaposleње и оних који су се vratili zbog nekih drugih razloga (**Sig.=0,093>0,017**). Razlike добијене u anketiraњу se mogu smatrati slučajnim.

Табела 8.24.

	Razlog povratka u zemlju nakon studija	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Nemogućnost ostanaka u inostranstvu	16	16,22	259,50
	Ugovor/Radno mesto u Srbiji	10	9,15	91,50
	Total	26		

Test Statistics^b

	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Mann-Whitney U	36,500
Wilcoxon W	91,500
Z	-2,375
Asymp. Sig. (2-tailed)	,018
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,020 ^a

Ranks

Razlog povratka u zemlju nakon studija		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Porodica	23	19,65	452,00
	Ugovor/Radno mesto u Srbiji	10	10,90	109,00
Total		33		

Test Statistics^b

	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Mann-Whitney U	54,000
Wilcoxon W	109,000
Z	-2,445
Asymp. Sig. (2-tailed)	,015
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,016 ^a

Ranks

Razlog povratka u zemlju nakon studija		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Ugovor/Radno mesto u Srbiji	10	8,40	84,00
	Nešto drugo	14	15,43	216,00
Total		24		

Test Statistics ^b	
	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Mann-Whitney U	29,000
Wilcoxon W	84,000
Z	-2,495
Asymp. Sig. (2-tailed)	,013
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,016 ^a

Mann-Whitney test je pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u stepenu zadovoljstva između stipendista koji su se vratili zbog ugovora ili radnog mesta u Srbiji i onih koji su se vratili zbog nemogućnosti ostanaka u inostranstvu (**Sig.=0,018>0,017**).

Добијено је да постоји статистички значајна разлика у stepenu zadovoljstva између stipendista који су се вратили због уговора или радног места и оних који су се вратили због породице (Sig.=0,015<0,017).

Такође, постоји статистички значајна разлика у stepenu zadovoljstva између stipendista који су се вратили због уговора или радног места и оних који су се вратили због неких других разлога (**Sig.=0,013>0,017**).

Ове разлике добијене у анкетању се могу сматрати релевантним и могу се детаљно анализирати.

На основу статистичке анализе, можемо тврдити да је **најнегативнији став према животу у Србији има група stipendista који су се вратили због уговорне обавезе или радног места у земљи.**

Следећи график иде у корист наведене тврдње.

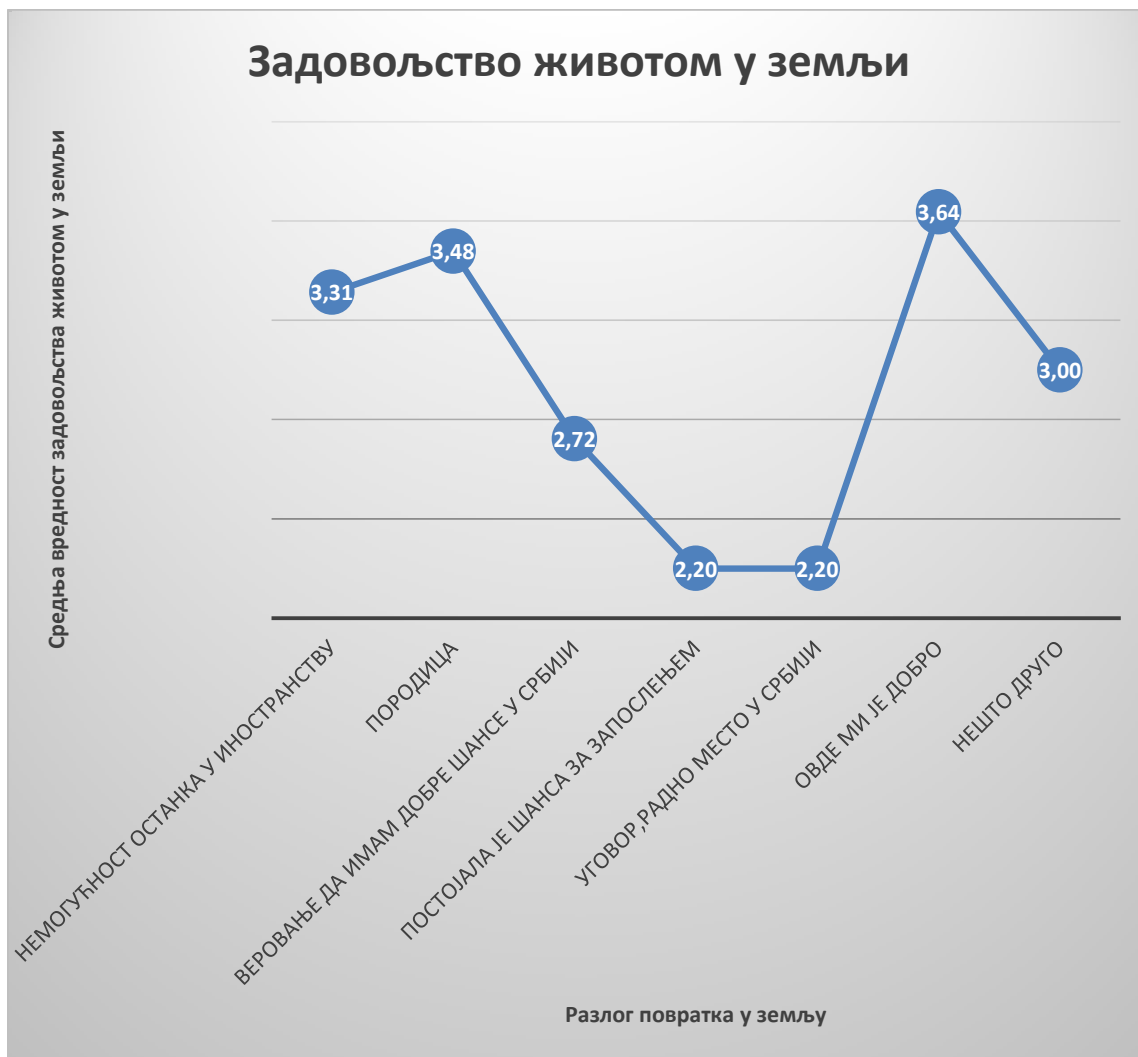

График 8.6. Разлог повратка у земљу након студија

8.4.2. Тестирање везе између задовољства послом и задовољства животом

Желимо испитати да ли постоји веза између задовољства послом и задовољства животом. Најпре, испитајмо нормалност расподеле наведених варијабли.

Табела 8.25.

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	,208	93	,000	,880	93	,000
Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	,157	93	,000	,890	93	,000

Како је обим узорка већи од 50, посматраћемо резултате Kolmogorov-Smirnov теста. Ни једна од варијабли нема нормалну расподелу (**Sig.<0,0005**). Дакле, за тестирање корелације користићемо Spearman-ов тест.

Табела 8.26.

Correlations			Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?
Spearman's rho	Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1,000 . 93	,801** ,000 93
	Da li ste zadovoljni svojim životom u zemlji?	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	,801** ,000 93	1,000 . 93

Spearman-ов тест најпре показује да постоји **статистички значајна веза између задовољства послом и задовољства животом у земљи (Sig.<0,0005)**. Та веза је позитивна и по Cohen-овој скали изузетно јака (**$\rho=0,801$**). Значај рада (посла) у животу нам је познат из социолошке теорије (нпр. „Друштвени жигови“). Конкретно,

задовољство послом изузетно утиче на задовољство животом у земљи. Са повећањем задовољства послом повећава се и задовољство животом у земљи.

8.4.3 Тестирање осећаја да су другачији у зависности од разлога одласка на школовање у иностранство

Желимо одредити да ли постоји разлика у нивоу осећања да је стипендиста другачији у зависности од разлога одласка на школовање у иностранство. Да би утврдили врсту теста који ћемо користити, најпре испитујемо нормалност расподеле резултата променљиве која представља ниво осећања да је стипендиста другачији по групама дефинисаним разлогом одласка (групе стипендиста које су понудиле одговоре: **мрежа контакта, захтев радног места, родитељи у иностранству и Нешто друго** имају мање од пет чланова, сувише су мале и биће обједињене у оквиру групе **Нешто друго** како би статистички представљале релевантну опцију).

Табела 8.27.

		Tests of Normality					
Motivacija za studiranje u inostranstvu		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Kvalitet studija	,282	23	,000	,812	23	,001
	Nemogućnost učenja iz te oblast u zemlji	,278	18	,001	,783	18	,001
	Iskustvo druge zemlje	,163	31	,036	,866	31	,001
	Međunarodno priznata diploma	,293	6	,117	,822	6	,091
	Odlazak iz Srbije	,354	9	,002	,685	9	,001
	Nešto drugo	,338	7	,015	,769	7	,020

Како ни у једној групи немамо више од 50 испитаника, посматрамо резултате Shapiro-Wilk теста. **Нормална расподела постоји једино у групи испитаника који су као разлог одласка навели међународно признату диплому (Sig.=0,091).**

Резултати у осталим групама стипендиста не прате нормалну расподелу (**Sig.<0,05**). Због тога смо применили непараметарски Kruskal-Wallis-ово тест.

Test Statistics^{a,b}

	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Chi-Square	16,772
Df	5
Asymp. Sig.	,005

a. Kruskal Wallis Test

Report

Median

	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Motivacija za studiranje u inostranstvu	
Kvalitet studija	4,00
Nemogućnost učenja iz te oblast u zemlji	4,00
Iskustvo druge zemlje	3,00
Međunarodno priznata diploma	3,50
Odlazak iz Srbije	4,00
Nešto drugo	1,00
Total	4,00

Kruskal-Wallis-ов тест открио је статистички значајну разлику у нивоу осећања да је стипендиста другачији између група стипендиста дефинисаним разлогом повратка у земљу (**Sig.=0,005<0,05**). Табела централних тенденција, медијана, открива да је најмањи ниво осећања да је стипендиста другачији исказан у групи стипендиста који су као разлог одласка навели нешто од следећих опција : мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено (**M=1**). У свим осталим групама медијана је прилично висока (**M=3-4**).

Остало је да додатном применом Mann-Whitney теста детаљније утврдимо између којих група постоји статистички значајна разлика у степену задовољства. Вођени таблицом медијана, проверићемо разлике између група са екстремним вредностима. Упоредићемо прву групу са свих осталих 5 група. Важно је напоменути да је и овде извршена Бонферонијева корекција алфа вредности, како би се избегла грешка прве врсте. Наиме, стандардна алфа вредност 0,05 подељена је са бројем додатних тестова (Mann-Whitney) који се врше за сваку групу, тј. у овом случају са 5, и износи 0,01. Следе резултати Mann-Whitney теста.

Табела 8.28.

Ranks				
	Motivacija za studiranje u inostranstvu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Kvalitet studija	23	18,13	417,00
	Nešto drugo	7	6,86	48,00
	Total	30		

Test Statistics ^b	
	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Mann-Whitney U	20,000
Wilcoxon W	48,000
Z	-3,048
Asymp. Sig. (2-tailed)	,002
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,002 ^a

Ranks				
	Motivacija za studiranje u inostranstvu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Nemogućnost učenja iz te oblast u zemlji	18	15,97	287,50
	Nešto drugo	7	5,36	37,50
	Total	25		

Test Statistics^b

	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Mann-Whitney U	9,500
Wilcoxon W	37,500
Z	-3,336
Asymp. Sig. (2-tailed)	,001
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,000 ^a

Ranks

Motivacija za studiranje u inostranstvu		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Iskustvo druge zemlje	31	21,56	668,50
	Nešto drugo	7	10,36	72,50
	Total	38		

Test Statistics^b

	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Mann-Whitney U	44,500
Wilcoxon W	72,500
Z	-2,471
Asymp. Sig. (2-tailed)	,013
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,013 ^a

Ranks

Motivacija za studiranje u inostranstvu		N	Mean Rank	Sum of Ranks
---	--	---	-----------	--------------

Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Međunarodno priznata diploma	6	10,25	61,50
	Nešto drugo	7	4,21	29,50
	Total	13		

Test Statistics^b

	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Mann-Whitney U	1,500
Wilcoxon W	29,500
Z	-2,874
Asymp. Sig. (2-tailed)	,004
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,002 ^a

Ranks

	Motivacija za studiranje u inostranstvu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Odlazak iz Srbije	9	11,44	103,00
	Nešto drugo	7	4,71	33,00
	Total	16		

Test Statistics^b

	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?
Mann-Whitney U	5,000
Wilcoxon W	33,000
Z	-2,894
Asymp. Sig. (2-tailed)	,004
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,003 ^a

Mann-Whitney test je pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u nivou osećanja da je stipendista drugачiji između stipendista koji su otišli na

школовање у иностранство мотивисани искуствима које ће стећи у другој земљи и оних који су отишли због неког од наведених разлога: мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено (**Sig.=0,013>0,01**).

Добијено је да постоји статистички значајна разлика у нивоу осећања да је стипендиста другачији између стипендиста који су отишли због квалитета тамошњих студија и оних који су отишли због неког од наведених разлога: мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено (**Sig.=0,002<0,01**).

Такође, постоји статистички значајна разлика у нивоу осећања да је стипендиста другачији између стипендиста који су отишли због немогућности усавршавања из жељене области и оних који су отишли због неког од наведених разлога: мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено (**Sig.=0,001<0,01**).

Такође, постоји статистички значајна разлика у нивоу осећања да је стипендиста другачији између стипендиста који су отишли због међународно признате дипломе и оних који су отишли због неког од наведених разлога: мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено (**Sig.=0,004<0,01**).

На крају, постоји статистички значајна разлика у нивоу осећања да је стипендиста другачији између стипендиста који су само желели да оду из Србије и оних који су отишли због неког од наведених разлога: мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено (**Sig.=0,004<0,01**).

Ове разлике добијене у анкетањању се могу сматрати релевантним и могу се детаљно анализирати.

Коначно, на основу спроведене статистичке анализе, можемо тврдити да, осим групе стипендиста која је сврстана под назив " Нешто друго" (мрежа контакта, захтеви радног места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено), у осталим групама не постоји значајна разлика у нивоу осећања да је стипендиста другачији. Једино Стипендисти из наведене групе показују значајно нижи ниво

поменутог осећања, и у потпуности себе поистовећују са људима који се у иностранству нису школовали. Следећи график иде у корист наведене тврдње.

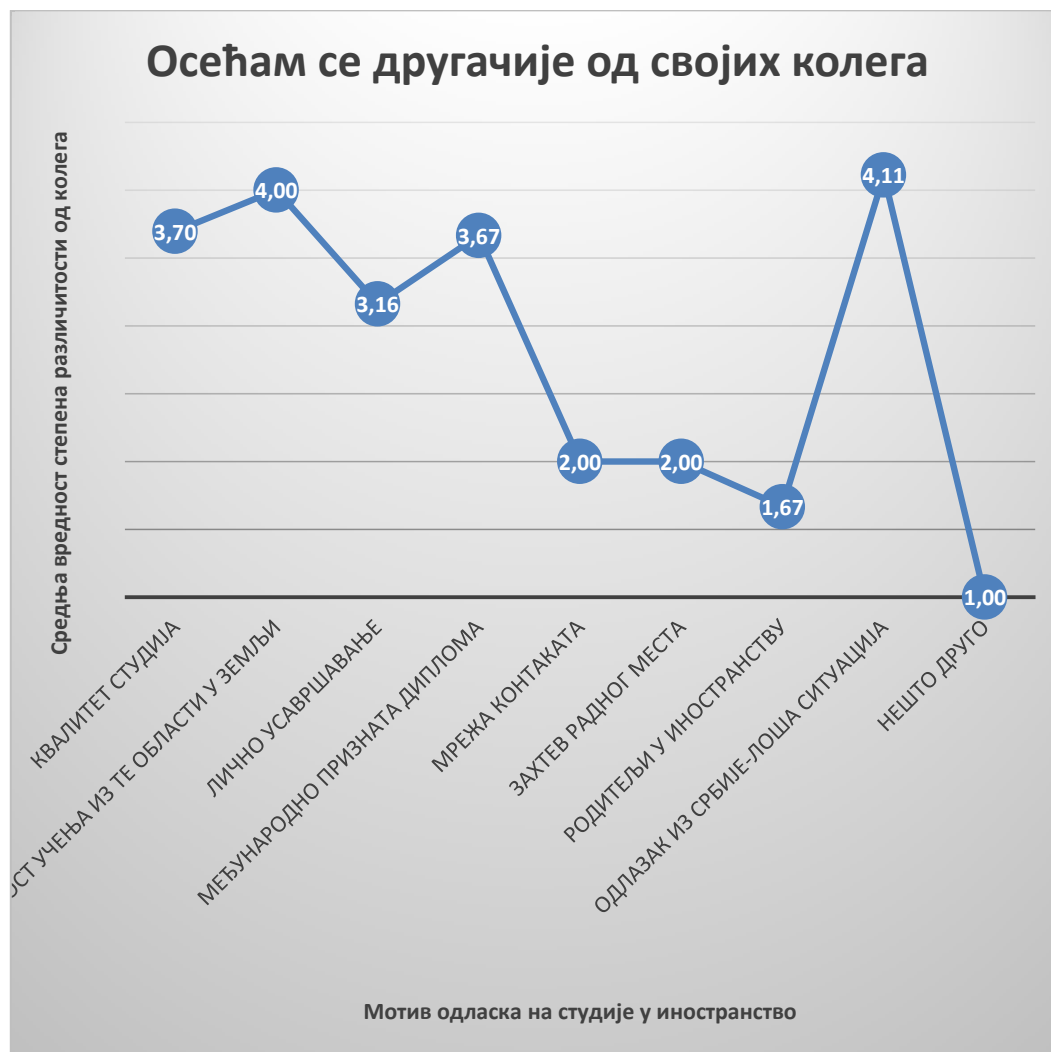

График 8.7. Мотивација за студије у иностранству

3. Посматрамо утицај следећих варијабли на осећај различитости од колега:
 - осећам се прихваћено од стране колега,
 - Још сам у контакту са колегама које сам стекао у току школовања у иностранству

Најпре, желимо испитати да ли постоји веза између нивоа осећања различитости од колега и нивоа осећања прихваћености од стране колега. Најпре, испитајмо нормалност расподеле наведених варијабли.

Табела 8.29.

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	,231	94	,000	,842	94	,000
Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?	,225	94	,000	,843	94	,000

Како је обим узорка већи од 50, посматраћемо резултате Kolmogorov-Smirnov теста. Ни једна од варијабли нема нормалну расподелу (**Sig.<0,0005**). Дакле, за тестирање везе (корелације) користимо Spearman-ов тест.

Табела 8.30.

Correlations			Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?
Spearman's rho	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Correlation Coefficient	1,000	-,053
		Sig. (2-tailed)	.	,609
		N	94	94
	Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?	Correlation Coefficient	-,053	1,000
		Sig. (2-tailed)	,609	.
		N	94	94

Spearman-ов тест показује да не постоји статистички значајна веза између нивоа осећања различитости од колега и нивоа осећања прихваћености од стране колега

(Sig.=0,609>0,05). Конкретно, осећај прихваћености не утиче на ниво осећања различитости.

Сада можемо испитати да ли постоји веза између нивоа осећања различитости од колега и одржавања контакта са колегама стеченим током студирања у иностранству. Најпре, испитајмо нормалност расподеле наведених варијабли.

Табела 8.31.

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	,231	94	,000	,842	94	,000
Da li ste još u kontaktu sa kolegama koje ste stekli tokom studiranja?	,339	94	,000	,666	94	,000

Како је обим узорка већи од 50, посматраћемо резултате Kolmogorov-Smirnov теста. Ни једна од варијабли нема нормалну расподелу (Sig.<0,0005). Дакле, за тестирање везе (корелације) користићемо Spearman-ов тест.

Табела 8.32.

Correlations			Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Da li ste još u kontaktu sa kolegama koje ste stekli tokom studiranja?
Spearman's rho	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Correlation Coefficient	1,000	,239*
		Sig. (2-tailed)	.	,020
		N	94	94
	Da li ste još u kontaktu sa kolegama koje ste stekli tokom studiranja?	Correlation Coefficient	,239*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,020	.
		N	94	94

Correlations			Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Da li ste još u kontaktu sa kolegama koje ste stekli tokom studiranja?
Spearman's rho	Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	Correlation Coefficient	1,000	,239*
		Sig. (2-tailed)	.	,020
		N	94	94
	Da li ste još u kontaktu sa kolegama koje ste stekli tokom studiranja?	Correlation Coefficient	,239*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,020	.
		N	94	94

Spearman-ov test najpre показује да постоји статистички значајна веза између нивоа осећања различитости од колега и одржавања контакта са колегама стеченим током студирања у иностранству (**Sig=0.02<0,05**). Та веза је позитивна и по Кохен-овој⁸⁰ скали може се категорисати као веза слабог интензитета (**$\rho=0,239$**).

Конкретно, одржавање контакта са колегама у иностранству мало утиче на ниво осећања различитости.

8.4.4. Тестирање веза независних и посматраних зависних варијабли

Испитали смо да ли је и на који начин мотив за одлазак на школовање у иностранство условљен периодом у коме је стипендиста отишао. Како у испитивању учествује категоријска променљива са више од две категорије (Мотив одласка), за тестирање везе (корелације) користићемо Spearman-ов тест.

⁸⁰ Према Кохену ⁸⁰ величина коефицијента корелације се интерпретира јачином везе између променљивих на следећи начин: Ако је $r=0.1$ до 0.29 , то означава малу повезаност између променљивих, $r=0.3$ до 0.49 означава средњу јачину везе док $r=0.5$ до 1 означава јаку линеарну повезаност две променљиве.

Табела 8.33.

			Correlations	
			Poslednja godina školovanja u Srbiji	Motivacija za studiranje u inostranstvu
Spearman's rho	Poslednja godina školovanja u Srbiji	Correlation Coefficient	1,000	-,181
		Sig. (2-tailed)	.	,077
		N	96	96
	Motivacija za studiranje u inostranstvu	Correlation Coefficient	-,181	1,000
		Sig. (2-tailed)	,077	.
		N	96	96

Spearman-ов тест показује да не постоји статистички значајна веза између године одласка на школовање у иностранство и мотива за одлазак (**Sig=0.077>0,05**). Конкретно, мотиви за одлазак нису били условљени периодом у коме се стипендиста одлучио да оде.

Сада можемо испитати да ли постоји веза између задовољства послом и могућности примене стечених знања у оквиру радне заједнице. Најпре, испитајмо нормалност расподеле наведених варијабли.

Табела 8.34.

	Tests of Normality					
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	,157	93	,000	,890	93	,000
Da li u svojoj radnoj organizaciji imate prilike da primenjujete sva svoja stečena znanja?	,231	93	,000	,883	93	,000

Како је обим узорка већи од 50, посматраћемо резултате Kolmogorov-Smirnov теста. Ни једна од варијабли нема нормалну расподелу (**Sig.<0,0005**). Дакле, за тестирање везе (корелације) користићемо Spearman-ов тест.

Табела 8.35.

Correlations

			Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	Da li u svojoj radnoj organizaciji imate prilike da primenjujete sva svoja stečena znanja?
Spearman's rho	Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1,000 . 93	,485** ,000 93
	Da li u svojoj radnoj organizaciji imate prilike da primenjujete sva svoja stečena znanja?	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	,485** ,000 93	1,000 . 94

Spearman-ов тест најпре показује да постоји статистички значајна веза између задовољства послом и могућности примене стечених знања у оквиру радне заједнице (**Sig<0,0005**). Та веза је позитивна и по Kohen-овој скали може се категорисати као умерено јака ($\rho=0,485$). **Конкретно, са повећањем могућности примене стечених знања у оквиру радне заједнице расте и осећај задовољства послом.**

Сада можемо испитати да ли постоји веза између задовољства послом и прихваћености од стране колега.Најпре, испитајмо нормалност расподеле наведених варијабли.

Табела 8.36.

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	,157	93	,000	,890	93	,000
Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?	,230	93	,000	,843	93	,000

Како је обим узорка већи од 50, посматраћемо резултате Kolmogorov-Smirnov теста. Ни једна од варијабли нема нормалну расподелу (**Sig.<0,0005**). Дакле, за тестирање везе (корелације) користићемо Spearman-ов тест.

Табела 8.37.

Correlations			Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?
Spearman's rho	Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1,000 93	,424** 93
	Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	,424** 93	1,000 94

Spearman-ов тест показује да постоји статистички значајна веза између задовољства послом и прихваћености од стране колега (**Sig<0,0005**). Та веза је позитивна и по Кохен-овој скали може се категорисати као умерено јака веза (**$\rho=0,424$**). **Конкретно, са повећањем степена прихваћености стипендисте повратника од стране колега расте и осећај задовољства послом.**

Желимо проверити да ли постоји веза између припадности радној заједници и следећих варијабли: **школовање након стипендије, степен квалификације стечене**

у иностранству и постојање уговора о повратку. У варијабли "припадност радној заједници" проблем представља категорија стипендиста који су се након повратка запослили у медицинским установама. Ова категорија има само два елемента и неопходно ју је здружити са неком другом категоријом, како би све категорије имале барем пет елемената. У овом случају, стипендисти запослени у медицинским установама биће придодати оним стипендистима који раде у државној управи, као најсроднијој категорији.

Испитајмо најпре однос припадности радној заједници и опције школовања након стипендије. За испитивање постојања везе између две категоријске променљиве, користићемо Хи-квадрат тест.

Табела 8.38.

Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen * Školovanje posle stipendije Crosstabulation

Count

		Školovanje posle stipendije			Total
		Ne	Da, u inostranstvu	Da, u Srbiji	
Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen	Univerzitet	11	1	0	12
	Fakultet	26	6	0	32
	Naučni institut	18	3	3	24
	Državna uprava	3	1	3	7
	Privatni sektor	18	1	2	21
Total		76	12	8	96

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	17,991 ^a	8	,021
Likelihood Ratio	16,992	8	,030
Linear-by-Linear Association	1,896	1	,169
N of Valid Cases	96		

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,433	,021
	Cramer's V	,306	,021
N of Valid Cases		96	

Chi-square тест показује да постоји статистички значајна веза између припадности радној организацији и опције школовања након стипендије (**Sig=0,021<0,05**). Та веза је позитивна може се категорисати као умерено јака веза (**Cramer's V=0,306**).

Конкретно, стипендисти повратници који су се запослили (у приватном сектору или државној управи) показују већу склоност ка дошколовавању, чак и након повратка.

Испитајмо сада однос припадности радној заједници и постојања уговорне обавезе о повратку. За испитивање постојања везе између две категоријске променљиве, користићемо Хи-квадрат тест.

Табела 8.39.

Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen * Ugovorna obaveza o povratku u zemlju

Crosstabulation

Count

		Ugovorna obaveza o povratku u zemlju		Total
		Ne	Da	
Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen	Univerzitet	8	4	12
	Fakultet	25	7	32
	Naučni institut	17	7	24
	Državna uprava	2	5	7
	Privatni sektor	11	10	21
Total		63	33	96

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,404 ^a	4	,078
Likelihood Ratio	8,239	4	,083
Linear-by-Linear Association	3,960	1	,047
N of Valid Cases	96		

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,296	,078
	Cramer's V	,296	,078
N of Valid Cases		96	

Chi-square test pokazuje da ne postoji statistički značajna veza između pripadnosti radnoj organizaciji i postojaња ugovorne obaveze o povratku (**Sig=0,078>0,05**).

Postojaње ugovorne obaveze nije povezano sa radnom organizacijom, tj. ugovorna obaveza se pojavљивала u različitim organizacijama.

Za kraj, ispitajmo odnos pripadnosti radnoj zajednici i stepena studija završenih u inostranstvu. Kako i ispitivaњу učestvuje kategorijska promenљiva sa više od dve kategorije (Pripadnost radnoj zajednici), za testiranje veze (korelacije) koristiћemo Spearman-ov test.

Табела 8.40.

			Correlations	
			Stepen studija završen u inostranstvu	Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen
Spearman's rho	Stepen studija završen u inostranstvu	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1,000 96	-,335** ,001 96
	Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	-,335** ,001 96	1,000 96

Spearman-ov test показује да постоји статистички значајна веза између припадности радној заједници и степена студија завршених у иностранству (**Sig=0.001<0,05**). Та веза је негативна и по Кохен-овој скали може се категорисати као умерено јака (**$\rho=0,335$**). Конкретно, стипендисти који су у иностранству завршили високе степене студија (докторске, постдокторске) успели су да се запосле у научним установама (факултети, универзитети, институти).

8.5. Анализа ставова колега са којим стипендисти раде-дескриптивна статистика

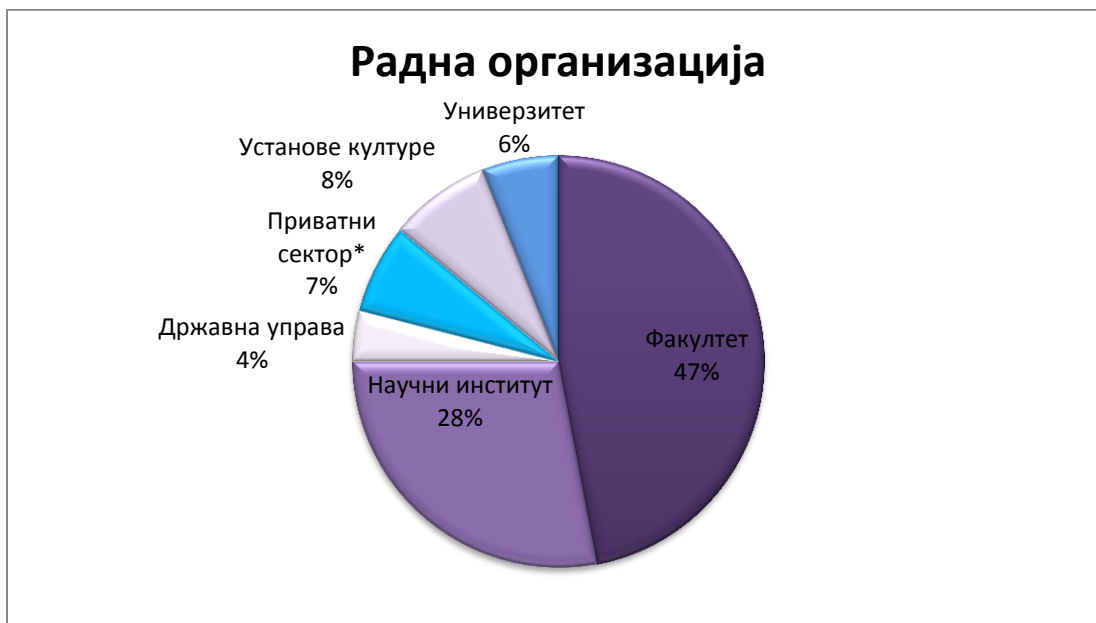
Другу групу испитаника чинили су колеге-сарадници стипендиста. Узорак сарадника чинило је 57, 6% (45) жена и 45% (33) мушкараца.

Сарадници стипендиста заузимали су различите хијерархијске положаје у својим радним срединама, **График 8.8**. У односу на радну позицију сарадника, дистрибуција у узорку је: стручњак (48%), експерт (26%), радник (21%), менаџер нижег нивоа (3%), менаџер вишег нивоа (2%).

График 8.8. -Позиција сарадника у радној организацији

Међу испитаницима који долазе из радних организација било је 47% сарадника који су запослени на државним факултетима у Србији, **График 8.9**. По учешћу у узорку следе научни институти са 28%, приватни сектор (компанија, фабрика, предузетник) са 7%, универзитет у Београду 6% , државна управа са 4% и установа културе са 8%.

*Компаније, фабрике, предузетници

График 8.9. Радна организација сарадника

Од колега смо тражили да одговоре на паралелна питања (паралелна форма упитника) која су се односила на исте аспекте рада на које су одговарали стипендисти. Питања су сачињене у облику петостепене скале Ликертовог типа. Испитаници су одговарали дајући процене на петостепеној скали⁸¹ по следећим критеријумима:

- Школовање у иностранству је имало утицаја приликом запошљавања вашег сарадника
- Сарадник који се школовао у иностранству има прилике да у радној организацији примени сва стечена знања.
- Сараднику који се школовао у иностранству пружа се прилика да одлучује у радној организацији
- Сарадник који се школовао у иностранству разликује се од других запослених у радној организацији

⁸¹(1- уопште се не слажем, 2- претежно се не слажем, 3- нити се слажем нити се не слажем, 4- претежно се слажем, 5- у потпуности се слажем).

- Мој сарадник, који се школовао у иностранству, спреман је да више ризикује у одлучујућим ситуацијама у односу на друге запослене.

Табела 8. 41. Процена колега (стипендиста) о добробити искуства студирања у иностранству по појединим аспектима радног ангажовања повратника

Аспекти					
степен слагања	утицај на запослење	прилика за примену знања	прилика да одлучују	стипендисти се разликују од других	стипендисти више ризикују од других
	Број (%)	Број (%)	Број (%)	Број (%)	Број (%)
1	7(8,9)	3(3,8)	6(7,7)	11(14,1)	10(12,8)
2	8(10,3)	6(7,7)	3(3,9)	7(9,0)	5(6,4)
3	26(33,4)	11(14,1)	23(29,4)	12(15,4)	28(35,9)
4	22(28,2)	33(42,3)	24(30,8)	31(39,7)	24(30,8)
5	15(19,2)	25(32,1)	22(28,2)	17(21,8)	11(14,1)
Σ	78(100)	78(100)	78(100)	78(100)	78(100)

Табела 8.42. Дескриптивни статистички показатељи (аритметичке средине и стандардне девијације) за процене које су дале колеге стипендиста (N=78)

	запослење	примена	одлучивање	различитост	Ризик
Средња вредност	3,38	3,91	3,68	3,46	3,27
Стандардна девијација	1,18	1,06	1,16	1,32	1,18

Посматрано на нивоу целог узорка, колеге повратника у погледу оцене на питање колико је боравак повратника утицао на њихово запослење и да ли више

ризикују повратници у одлучујућим ситуацијама немају јасно одређен став (≈ 3.38 је близу “нити се слажу нити се не слажу”). Они сматрају да повратници углавном имају прилике да примене стечена знања ($M= 3,91$) и да одлучују ($M=3,68$). Можемо да закључимо да они цене знање својих колега повратника и искуство које су стекли у другачијем окружењу у иностранству, а да их притом виде као «мало другачије» ($M= 3,46$).

Можемо приметити да су њихове оцене о прилици стипендиста да примене стечена знања и да одлучују више у односу на оцене стипендиста.

Од сарадника стипендиста тражили смо да наведу у којим се компетенцијама њихове колеге стипендисти разликују од осталих колега који су се школовали у Србији.

Компетенције које смо посматрали су:

- Шире знање-сагледава ширу слику
- Више стручног знања, искуство
- Комуникација и менаџерска знања
- Знање језика и лакше сналажење у стручној литератури и комуникацији са странцима
- Решавање проблема
- Рад са савременим уређајима; прихватање ствари из система који код нас нису још примењивани
- Практична примена; емпиријско тестирање знања; писање радова
- Контакти из прошлости

Од укупног броја 77% сарадника стипендиста сматра да се стипендисти по компетенцијама разликују од осталих запослених, док 23% њих сматра да нема разлике, **График 8.10.**

График 8. 10. Разлика у компетенцијама стипендиста по оцени сарадника

Истраживање је показало да највећи број сарадника сматра да се стипендисти разликују у познавању страног језика и лакоћи праћења стране литературе, а затим по конкретнијем знању које им омогућава сагледавање шире слике и по стручности и искуству које су стекли, график 8.11.

Овакви подаци указују да популација која се школовала у иностранству своје стечено знање примењује у пракси и да се по компетенцијама и стручности разликују од својих колега који су се школовали у земљи.

Такође, оваквим одговором се потврђују и ставови стипендиста о томе да је њихов боравак у иностранству био користан у смислу стицања знања и вештина. Овакви одговори указују да они поред примене стеченог знања, својим радом, знањем и коришћењем стечених контаката дају и допринос заједници, тако што врше умрежавање и размену знања са колегама у иностранству.

Следећу предност коју носе стечени и одржани контакти се односе на присуство подршке за школовање и усавршавање у иностранству. Ово указује на мобилност истраживаних испитаника, која по одговорима својих сарадника, говори да остварена мобилност стипендиста-повратника доприноси ширењу истраживачке мреже ван граница Србије.

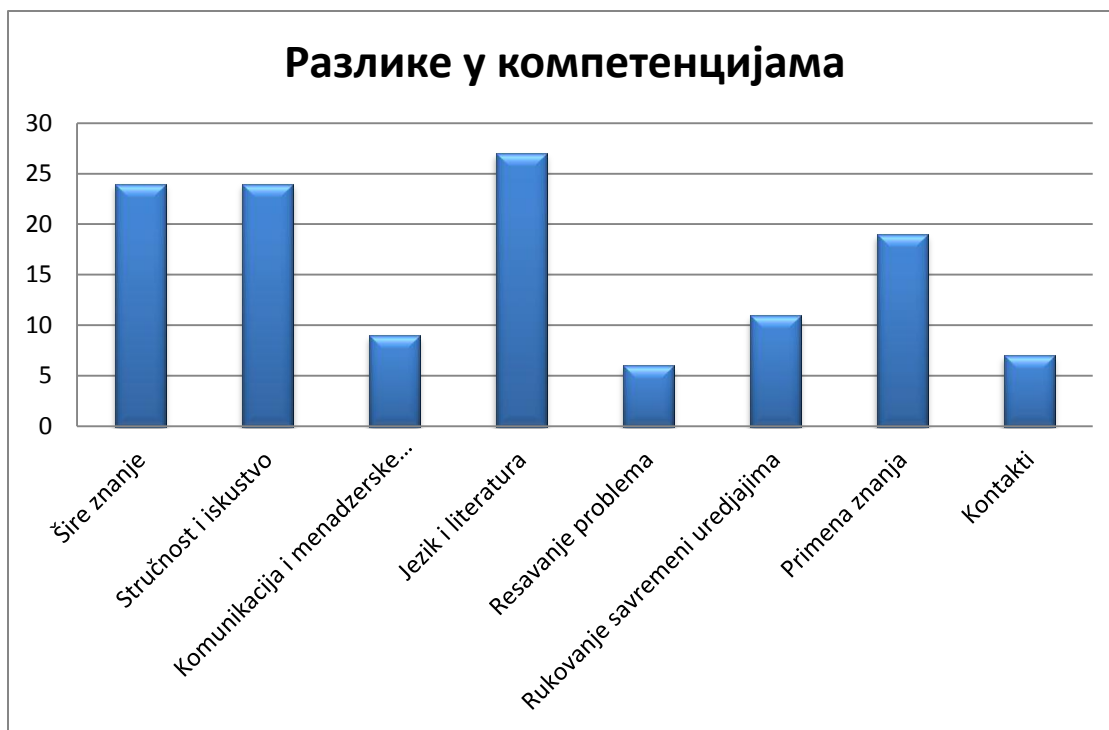

График 8.11. Разлика у компетенцијама стипендиста

На **Графику 8.12.** представљене су групације компетенција према учесталости навођења. Види се да сарадници сматрају да се највећи број стипендиста разликује у две компетенције, а сличан број сарадника сматра да се стипендисти разликују у једној компетенцији. Међутим, имамо и колеге-сараднике које сматрају да се њихове колеге разликују по већем броју компетенција од осталих запослених. Како би се створила јасна слика како сарадници доживљавају своје колеге стипендисте одлучили смо се и за квалитативно представљање одговора сарадника.

График 8.12. Разлика у броју компетенција стипендиста по процени колега

Случај 1. Радна организација: факултет, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Организација и реализација наставе, креирање и реализација пројеката, иновативне идеје за осавремењавање наставног процеса, коришћење технике (медија, средстава, ресурса), тимски рад“.

Случај 2. Радна организација: државна управа, позиција у радној организацији: радник, пол: женски

„Говори страни језик, има искуства у односу са људима из различитих области и са странцима из разних земаља, креативнији је, има више идеја везаних за остваривање посла и односа са другим институцијама и организацијама“.

Случај 3. Радна организација: државна управа, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Професионалност, рад са разним компјутерским програмима, боље познавање језика, боље познавање других култура и рад са другим културама“.

Случај 4. Радна организација: државна управа, позиција у радној организацији: експерт, пол: мушки

„Акцент на суштини радног задатка, а не на форми остајања у канцеларији, спремност на рад у «multiple background“ окружењу, језичке способности, бољи контакти“.

Случај 5. Радна организација: универзитет, позиција у радној организацији: експерт, пол: женски

„Одликује га далеко већи ниво знања и стручности у научно-истраживачком раду. Такође, знатно више од других колега негује тимски рад и поседује далеко веће лидерске способности“.

Случај 6. Радна организација: факултет, позиција у радној организацији: стручњак, пол: мушки

„Сарадник који се школовао у иностранству има искуство боравка у средини која је научно развијенија од ове наше и у том смислу се разликује од осталих запослених. Колегинице са којима ја сарађујем, а део каријере су провеле на школовању у иностранству, су изузетно компетентне и у том смислу су натпросечне. Чини ми се да су контакти и познанства које су донели такође значајни у њиховом раду“.

Случај 7. Радна организација: факултет, позиција у радној организацији: стручњак, пол: мушки

„Упућенији је у савремене наставне токове. Има развијенију мрежу сарадника, не само у нашој земљи већ и у иностранству, што у многим приликама доприноси развоју комуникације која се остварује са професорима из иностранства“.

Случај 8. Радна организација: универзитет, позиција у радној организацији: радник, пол: женски

„Имала сам прилику да сарађујем са две особе које су се школовале у иностранству. Те две особе су потпуно другачије иако су обе дошле са докторатом: једна са докторатом из Америке, а друга са докторатом из Француске. Особа са докторатом из Америке је стекла радне навике, и постала јако компетентна особа. Особа са докторатом из Француске није била заинтересована за рад, нити је деловала као компетентна особа. Стога мислим да нечије компетенције у великој мери зависе ГДЕ и СА КИМ је та особа радила своју докторску дисертацију. Што се тиче осталих запослених, који нису школовани у иностранству, њихове компетенције се не морају разликовати од компетенција особа школованих у иностранству. Једина разлика је у квалитету и броју публикованих радова. Особе школоване у иностранству су имале боље услове за бољи и самим тим плодноснији научни рад“.

Случај 9. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Код сарадника који се школовао у иностранству сам приметила да има добре и систематичне јавне наступе. Указано ми је да на студијама у иностранству студенти похађају курсеве на којима су учили о томе каква треба да буде структура излагања, колико дуго треба да трају и слично. С обзиром на природу посла којим се бавимо, сматрам да је то једна значајна компетенција којом се они разликују, у најпозитивнијем смилсу, у односу на остале запослене школоване у земљи“.

Случај 10. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: радник, пол: женски

„Боље познаје већи спектар експерименталних процедура, знатно је сигурнија у комуникацији са сарадницима из иностранства, у поређењу са осталим колегама најспособнија у успостављању нових контаката и ширењу сарадње, јасно се издваја као вођа тима“.

Случај 11. Радна организација: факултет, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Примена знања стеченог у иностранству у раду са осталим сарадницима, спремност за прихватање нових идеја, критичко размишљање, жеља да нешто промени у организацији на свим нивоима“.

Посматрали смо следеће особине у којима се стипендисти разликују од осталих:

- Отвореност-флексибилност
- Самопоздање (упорност, истрајност, способност)
- Професионалност у раду (поштовање радних правила)
- Више иницијативе-предузимљивост
- Дружељубивист, комуникација и тимски рад
- Искреност
- Практичност
- Културна отвореност, познавање других култура

76% испитаних сарадника стипендиста сматра да се стипендисти по особинама разликују од осталих запослених, док 24% њих сматра да нема разлике, **График 8.12.**

График 8.13. Разлика у особинама стипендиста по оцени сарадника

Препознато је да стипендисти имају различит број особина по којима се разликују што је приказано на **Графику 8.14**. Сарадници сматрају да се највећи број стипендиста разликује у једној особини од осталих запослених, али било је и оних који су детаљно истакли особине својих сарадника. На основу добијених података одредили смо се за квантитативни и квалитативни приказ.

График 8.14. Број разлика у особинама стипендиста по процени колега

Издвојили смо дескриптивне одговоре колега које описују њихов доживљај стипендиста који су се школовали у иностранству.

Случај 1. Радна организација: факултет, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Отвореност за предлоге, савете, критике, туђа мишљења; изражен осећај за правду; индивидуалност и склоност удубљивању у детаље у раду“.

Случај 2. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Висока радна етика, ефикасност, професионалност, методичност, практичност“.

Случај 3. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: стручњак, пол: мушки

„Према студентима нема предрасуда; не обраћа превише пажње на кулоарске приче и гласине (прилику да се заједно са њим бавим научним радом дао ми је управо у

*тренутку када су ми појединци, иначе људи који су наши заједнички познаници, окренули леђа и о мени испредали разне неосноване и ружне приче). Увек спреман да пажљиво саслуша студента и помогне у решавању конкретних проблема, ма колико тривијални они били. Без обзира на разлику у годинама и стечено знање, доживљава ме као сарадника до чијег му је мишљења стало и компетентног саговорника (не сматра да то што сам му студент/докторант значи да сам *tabula rasa* по којој он једноставно треба да "пише", а ја да ћутим и пасивно упијам његове речи). Личним примером подстиче на рад и самостално истраживање, као основ сваког успеха; од својих сарадника очекује предан и посвећен рад. Студенте учи да је наука комплексна људска активност, која не постоји без људи који се њоме континуирано баве, која не познаје државне, политичке, економске и културне границе, у којој је свако од нас (где год се бавио научним радом) једна карика глобалног ланца. Учи студента да на (колико год је то могуће) непристрасан начин вреднује сопствену улогу у научном систему и сопствену научну активност. Учи студента да непристрасно и без предрасуда вреднује активност својих колега. Све у свему, труди се да студенту што верније пренесе искуство стечено у иностранству, како на научном, тако и на људском плану; на пример, у средини у којој се мој ментор усавршавао, једнако се цени рад сваког појединца (без обзира на припадност одређеним групама и томе слично) и нема привилегија за онога који не ради, а онај који из објективних разлога не може да постигне задовољавајуће резултате, не бива исмеван, већ му се помаже“.*

Случај 4. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Прва особина коју бих истакла је систематичност у раду, потом шире сагледавање проблематике која се обрађује. Даље, за рад са осталим запоследнима, сарадник је у стању да аналитички сагледа свачији рад и да јасно издвоји његове позитивне стране, које похвали, као и негативне уз давање сугестије за евентуалне корекције. То је највероватније последица рада са иностраним професорима који

настоје да вреднују код студента оно што је његово знање, а не оно што би се могло окарактерисати као незнање“.

Случај 5. Радна организација: факултет, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Упорност у раду, вера у успех, инсистирање на својим правима“.

Случај 6. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: стручњак, пол: женски

„Свестан је улога индивидуалног и тимског рада у истраживачком процесу. Боље поштовање правила, процедура и хијерархије“.

Случај 7. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: експерт, пол: женски

„Креативност, храброст, фокусираност, потенцијал дугорочног рада на остварењу циља, стрпљење и упорност“.

Случај 8. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: стручњак, пол: мушки

„Смиреност, самоувереност, жеља за унапређењем сопственог знања, искрена комуникација са колегама, професионализам“.

Случај 9. Радна организација: државна управа, позиција у радној организацији: експерт, пол: женски

„Елоквентност, солидарност, способност рада у мултиетничкој средини, способност тимског рада, способност аргументованог дијалога, способност ефектније примене наученог у пракси и сл.“.

Случај 10. Радна организација: научни институт, позиција у радној организацији: експерт, пол: мушки

„Реалније сагледавање проблема; заинтересованост за нове идеје; унапређивање рада и квалитета, изузетна брига о квалитету свог рада“.

Истраживање је показало да највећи број сарадника сматра да се стипендисти разликују у већем самопоуздању, отворености и флексибилности, иницијативи, склоности тимском раду и професионалном односу према послу, **График 8.15.**

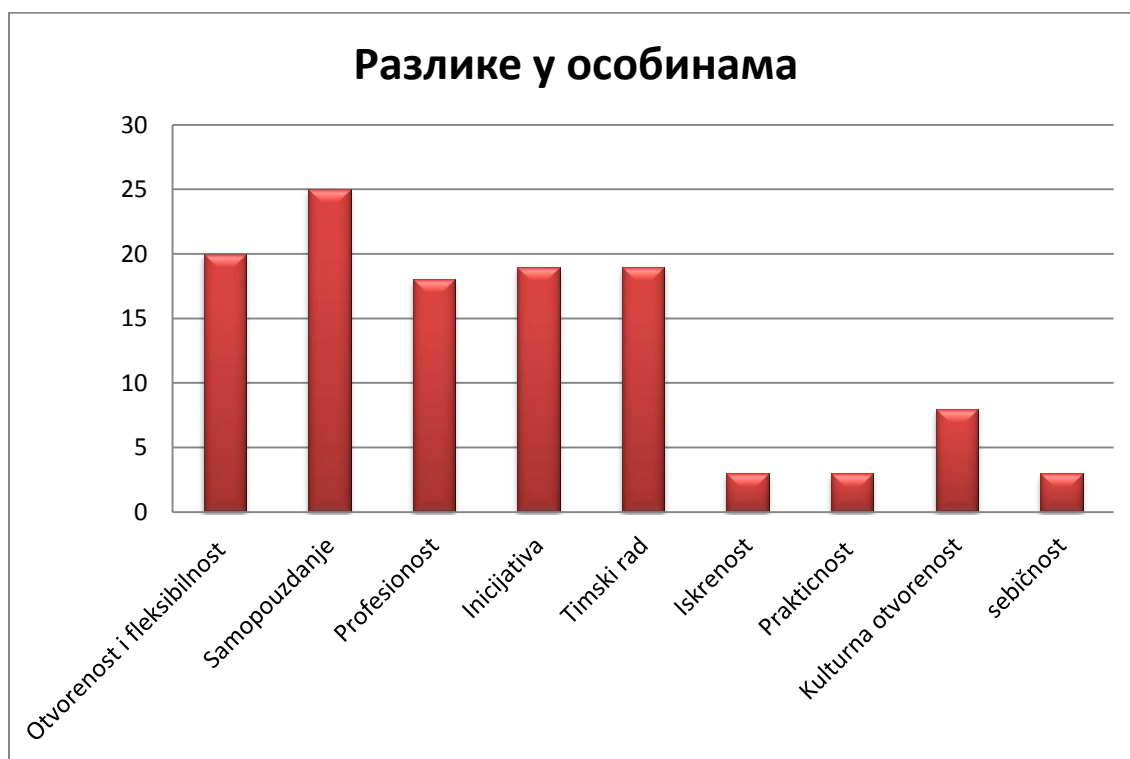

График 8.15. Разлике у особинама стипендиста

У овом делу рада приказујемо и поредимо самопроцене и процене испитаника из оба узорка

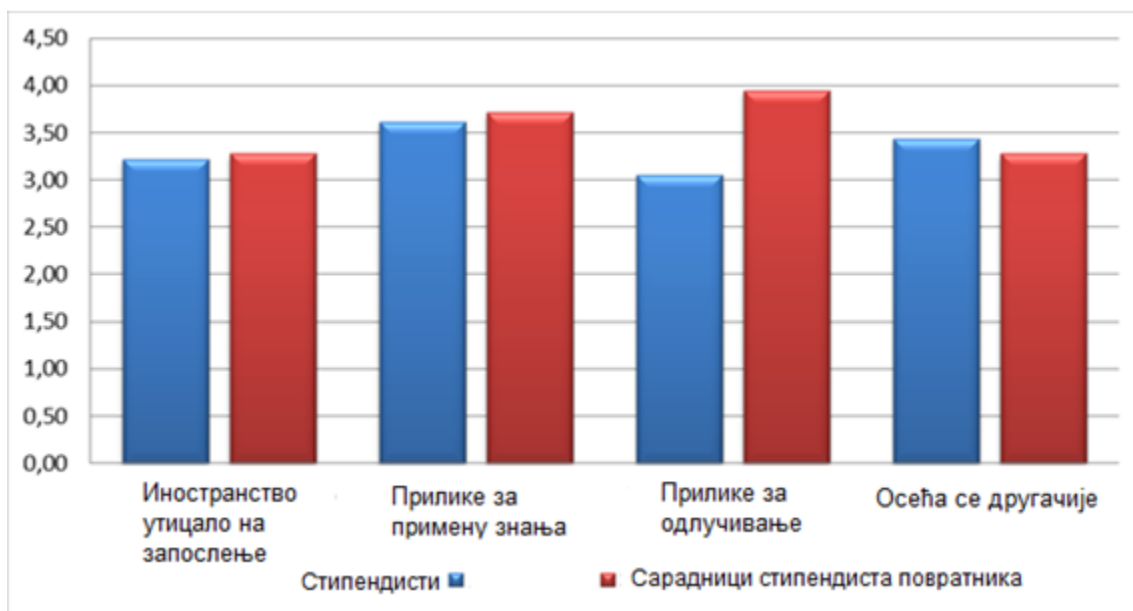

График 8.16. Процена стипендиста-повратника и њихових колега сарадника по појединим аспектима

Прилике на радном месту наших повратника запослених у академској заједници, посматрано из њихове перспективе и перспективе њихових колега, изгледају доста необично код нивоа сагласности „претежно се слажем“; Значајно већи проценат сарадника у односу на стипендисте исказао је сагласност са ставом да су њихове колеге посао добиле и због студија у иностранству, док је тај проценат обрнут код нивоа „у потпуности се слажем“ . То се може објаснити чињеницом да код изјаве „претежно се слажем“ постоји одређена доза резерве узрокована несигурношћу и непоузданошћу значаја фактора који су утицали на запослење, док изјава „ у потпуности се слажем“ не оставља дилему и ту су стипендисти били директни у оцени да је њихово школовање у иностранству имало недвосмислен и директан утицај на њихово запошљавање.

8.5.1. Утицај радне организације на став сарадника према стипендистима

Да бисмо утврдили да ли припадност радној организацији утиче на став сарадника према стипендистима посматрали смо исказивање разлика броја компетенција и особина стипендиста које су колеге училе у односу на радну организацију. Посматране радне организације су: универзитет, факултет, научни институт, државна управа, приватни сектор (компанија, фабрика, предузетништво...), и здравствена установа. Ипак, како је број добијених одговора са универзитета, из државне управе и медицинских установа сувише мали, морамо прибећи објединјавању ове три категорије у једну, коју ћемо именовати са "Јавни сектор".

Да би утврдили врсту теста који ћемо користити, најпре испитујемо нормалност расподеле разлика броја компетенција и особина стипендиста које су колеге училе по групама дефинисаним припадношћу радној заједници.

Табела 8.43.

		Tests of Normality					
Radna organizacija u kojoj su stipendista i njegov kolega zaposleni		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Kompetencije uočene od strane kolega	Javni sector	,251	6	,200 ⁺	,869	6	,223
	Fakultet	,240	19	,005	,854	19	,008
	Naučni institute	,221	5	,200 ⁺	,902	5	,421
	privatni sector	,223	6	,200 ⁺	,908	6	,421
Osobine uočene od strane kolega	Javni sector	,204	6	,200 ⁺	,918	6	,493
	Fakultet	,195	19	,055	,820	19	,002
	Naučni institute	,221	5	,200 ⁺	,915	5	,501
	privatni sector	,202	6	,200 ⁺	,853	6	,167

Како ни у једној групи немамо више од 50 испитаника, посматрамо резултате Shapiro-Wilk теста. Ако посматрамо број учених компетенција по којима се стипендисти повратници разликују, нормална расподела постоји у групама испитаника који су запослени у јавном сектору (**Sig.=0,223**), који су запослени на научним институтима (**Sig.=0,421**) и који су запослени у приватним сектору

(**Sig.=0,421**). Резултати у групи испитаника који раде на факултету не прате нормалну расподелу (**Sig.=0,008<0,05**). Применићемо непараметарски Kruskal-Wallis-ов тест.

Ако посматрамо број уочених особина по којима се стипендисти повратници разликују, нормална расподела такође постоји у групама испитаника који су запослени у јавном сектору (**Sig.=0,493**), који су запослени на научним институтима (**Sig.=0,501**) и који су запослени у приватним сектору (**Sig.=0,167**). Резултати у групи испитаника који раде на факултету не прате нормалну расподелу (**Sig.=0,002<0,05**). И овде су се стекли услови за примену непараметарског Kruskal-Wallis-овог теста.

	Kompetencije уочене од стране kolega	Osobine уочене од стране kolega
Chi-Square	3,060	1,906
Df	3	3
Asymp. Sig.	,382	,592

Kruskal-Wallis-ов тест је показао да не постоји статистички значајна разлика у броју компетенција по којима се стипендисти повратници разликују, у зависности од радне организације у којој су запослени (**Sig.=0,382>0,05**).

Такође, не постоји статистички значајна разлика у броју особина по којима се стипендисти повратници разликују, у зависности од радне организације у којој су запослени (**Sig.=0,592>0,05**).

Коментар: Дакле, у сваком радном колективу, стипендисти повратници се подједнако истичу по својим компетенцијама и особинама.

8.5.2. Упоредна анализа стипендиста и сарадника

Посматрајмо сада резултате четири променљиве: Утицај школовања у иностранству на запошљавање у земљи, постојање прилике за применом стечених

знања у радној организацији, осећај различитости стипендисте од својих колега и могућност одлучивања стипендисте у радном колективу.

Ове променљиве су дуалне, тј. постоје резултати истих и у групи стипендиста и у групи њихових колега. Зато, желимо испитати да ли постоји значајна разлика у одговорима које су дали стипендисти и одговорима које у дале њихове колеге.

Да би утврдили врсту теста који ћемо користити, најпре испитујемо нормалност расподеле резултата наведених променљивих у групи стипендиста и групи њихових колега.

Табела 8.44.

		Tests of Normality					
Vrsta ispitanika		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Uticaј	Stipendista	,182	94	,000	,837	94	,000
	Kolega	,191	36	,002	,891	36	,002
Odlucivanje	Stipendista	,187	94	,000	,871	94	,000
	Kolega	,271	36	,000	,868	36	,001
Prilike	Stipendista	,230	94	,000	,882	94	,000
	Kolega	,246	36	,000	,836	36	,000
Različitost	Stipendista	,231	94	,000	,842	94	,000
	Kolega	,216	36	,000	,876	36	,001

Како у групи колега имамо 36 испитаника, посматрамо резултате Shapiro-Wilk теста. Ни једна од дефинисаних променљивих нема нормалну расподелу у овој групи испитаника (**Sig.<0,05**).

Како у групи стипендиста имамо 94 валидна резултата, посматрамо резултате Kolmogorov-Smirnov теста. Ни једна од дефинисаних променљивих нема нормалну расподелу у овој групи испитаника (**Sig.<0,0005**).

Стекли су се услови за примену Mann-Whitney теста.

Test Statistics ^a				
	Uticaј	Odlucivanje	Prilike	Različitost
Mann-Whitney U	1612,000	1401,000	1347,000	1490,500
Wilcoxon W	6268,000	5866,000	5812,000	2156,500
Z	-,611	-,554	-,850	-,078
Asymp. Sig. (2-tailed)	,541	,120	,064	,281

Mann-Whitney тест је показао да не постоји статистички значајна разлика у процени вредности наведених параметара (утицај школовања у иностранству на запошљавање у земљи, постојање прилике за применом стечених знања у радној организацији, осећај различитости стипендисте од својих колега, могућност одлучивања стипендисте у радном колективу) у групи стипендиста и групи њихових колега (**Sig.=0,541; Sig.=0,120; Sig.=0,064; Sig.=0,281**).

Коментар: Обе групе испитаника на исти начин виде позицију и улогу стипендиста у радној организацији. Стога можемо закључити да је осећај који су стипендисти развили о себи и својој улози у радном колективу прилично реалан, а не субјективан.

Факторска анализа

Мноштво повезаних променљивих се може факторском анализом свести на мањи број подесан за друге анализе, у овом случају за бинарну логистичку регресију. У овој техници, првобитне променљиве се трансформишу у мањи скуп линеарних комбинација, уз коришћење свих варијанси у променљивама.

SPSS има два теста оправданости примене факторске анализе: Бартлетов тест (eng. Bartlett's test) сферичности и КМО (eng. Kaiser-Meyer-Olkin) показатељ адекватности узорка.

Бартлетов тест сферичности треба да је значајан ($p < 0,05$) да би факторска анализа била оправдана. Индекс КМО креће се од 0 до 1, а вредност 0.6 је препоручена као минимална вредност за добру факторску анализу. Зарад сигурности резултата, пожељно је факторску анализу спроводити на непрекидним варијаблама.

Анализа фактора извршена је на 15 непрекидних варијабли: задовољство послом, могућност учествовања у одлучивању, примена знања у послу, прихваћеност, повезаност са стипендистима у земљи, осећај да је другачији, утицај на запослење, коришћење стечених контаката у послу, образовање родитеља, контакт са колегама из иностранства, развој компетенција у иностранству, период проведен на школовању у иностранству, последња година школовања у Србији, највиши ниво завршених студија у Србији, време трајања процеса нострификавања стечених квалификација.

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,608
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square
	285,532
	Df
	105
	Sig.
	,000

У нашем случају: КМО = 0,608; Бартлет тест сферичности Sig.= 0.000<0.0005. Резултати ова два теста оправдавају и подржавају коришћење метода факторске анализе.

Табела 8.45.

Total Variance Explained							
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings ^a
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	2,774	18,495	18,495	2,774	18,495	18,495	2,613
2	1,989	13,258	31,753	1,989	13,258	31,753	2,063
3	1,786	11,905	43,658	1,786	11,905	43,658	1,856
4	1,324	8,825	52,483	1,324	8,825	52,483	1,453
5	1,156	7,706	60,189				
6	1,007	6,711	66,900				
7	,967	6,446	73,346				
8	,814	5,430	78,776				
9	,719	4,792	83,568				
10	,574	3,828	87,396				
11	,457	3,047	90,443				
12	,401	2,675	93,118				
13	,377	2,512	95,630				
14	,354	2,359	97,989				
15	,302	2,011	100,000				

Коришћењем анализе главних компоненти и Кајзеровог критеријума (eng. Kaiser's criterion) открили смо присуство шест компоненти (група фактора) са карактеристичним вредностима преко 1, које објашњавају редом 18.459%, 13.258%, 11.905%, 8.825%, 7.706% и 6.711% варијансе, или укупно 66.9% варијансе. Ипак, Кајзеров критеријум је често склон да задржи превише фактора, и зато га треба упоредити са Кателовим критеријумом (Catell's criterion), или критеријумом дијаграма превоја.

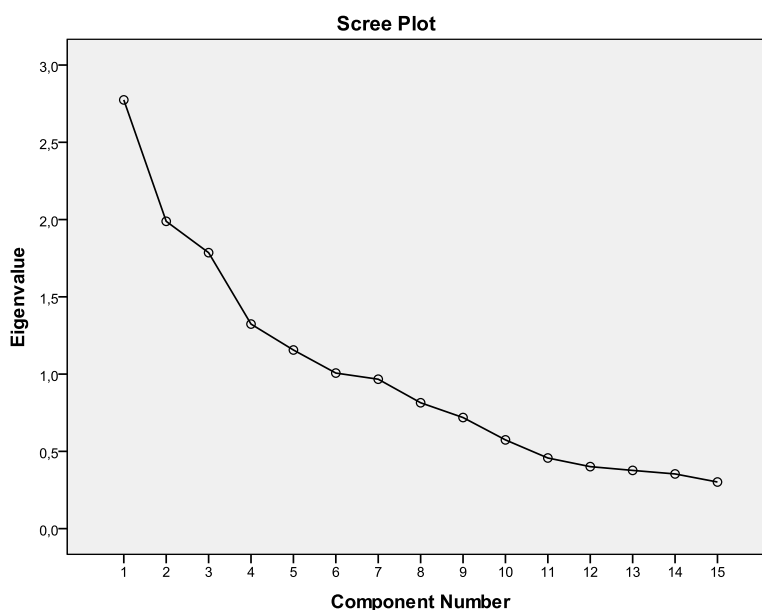

График 8.17. Кателов критеријум (Catell's criterion)

Прегледом дијаграма превоја утврђено је постојање јасне тачке лома након четврте компоненте. На основу Кателовог критеријума, одлучено је да се за даље истраживање задрже четири компоненте. Оне ће приближно објаснити 52,5% варијансе.

Да би се лакше компоненте протумачиле, извршена је варимоксна ортогонална ротација. Ротирањем добијена је факторијална матрица. У факторској анализи, значајне су само они фактори код којих је факторски тежишни коефицијент већи од 0,3.

Табела 8.46.

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
Da li ste zadovoljni svojim poslom u zemlji?	,795	-,088	-,040	-,067
Da li u svojoj radnoj organizaciji možete da odlučujete, ako Vam se ukaže prilika?	,789	,123	-,075	,138
Da li u svojoj radnoj organizaciji imate prilike da primenjujete sva svoja stečena znanja?	,740	,149	-,123	,162
Da li se osećate prihvaćeno od strane svojih kolega?	,723	,048	,383	-,007
Da li ste povezani u Srbiji sa drugim kolegama stipendistima koji su zaposleni u Srbiji, a školovali su se preko istog fonda kao i Vi?	,104	,709	-,074	,108
Period (u godinama) proveden na školovanju u inostranstvu	-,073	-,638	-,076	,199
Poslednja godina školovanja u Srbiji	-,031	,621	,040	,038
Vreme trajanja procesa nostrifikovanja stečene kvalifikacije	,015	,568	-,063	-,188
Da li ste na školovanju u inostranstvu razvili svoje kompetencije?	,162	-,134	,817	-,043
Da li ste još u kontaktu sa kolegama koje ste stekli tokom studiranja?	-,121	,052	,801	,109
Da li se osećate drugačijim od svojih kolega?	-,284	,281	,416	,312
Nivo obrazovanja roditelja stipendiste	,001	-,171	,152	,659
Najviši nivo završenih akademskih studija u Srbiji	-,039	-,107	,319	-,531
Da li imate prilike da kontakte koje ste stekli tokom studiranja iskoristite u svojoj radnoj organizaciji?	,105	-,177	,187	,490
Da li mislite da je školovanje u inostranstvu imalo uticaja prilikom Vašeg zapošljavanja?	,320	,449	-,095	,459

Анализом резултата ротиране матрице компоненти, запажамо више значајних резултата. Најпре, свака од четири копоненте садржи више од три значајна фактора (са тежинским коефицијентом већим од 0,3), што у потпуности оправдава одлуку да скуп непрекидних променљивих разбијемо баш у четири компоненте. Анализом

компоненти уочавамо да се скуп непрекидних променљивих може грубо разчланити на следеће подскупове:

Група 1-Задовољство послом у земљи: променљиве које описују степен задовољства стипендисте запослењем у земљи и међуљудским односима на послу (задовољство послом, могућност одлучивања, примена стечених знања, прихваћеност од стране колега).

Група 2-Временски оквир и дужина боравка у иностранству: променљиве које дају временски период школовања у иностранству и потешкоће које сусрећу стипендисте повратнике (период проведен у иностранству, последња година школовања у Србији, време трајања процеса нострификације, повезаност са другим стипендистима, утицај на запошљавање).

Група 3-Лични развој и мрежа контаката: променљиве које описују лични напредак и развој стипендисте током школовања у иностранству (развој компетенција, одржавање контакта са колегама из иностранства, осећај различитости).

Група 4-Личне карактеристике стипендиста: променљиве које дају информације о стипендисти пре одласка у иностранство и о могућности коришћења стечених контаката (образовање родитеља, ниво завршених студија у Србији, могућности коришћења стечених контаката).

Напомена: неки фактори делимично могу учествовати у више група, али су само у једној доминантни.

На овај начин, добијамо четири нове променљиве које су независне и које међусобно не корелирају, што се види из приложене матрице корелација. Ни један коефицијент корелације није по апсолутној вредности већи од 0,074. То показује да

везе међу добијеним варијаблама готово да и не постоје. Ове променљиве, без икаквог ризика, можемо укључити у бинарну логистичку регресију.

Component Correlation Matrix

Component	1	2	3	4
1	1,000	-,062	-,046	,074
2	-,062	1,000	,051	-,030
3	-,046	,051	1,000	,064
4	,074	-,030	,064	1,000

Значи, методом факторске анализе смо добили да главне факторе који утичу на ставове стипендиста:

- [1] Задовољство послом у земљи
- [2] Лични развој и мрежа контаката
- [3] Временски оквир и дужина боравка у иностранству
- [4] Личне карактеристике стипендисте

Бинарна логистичка регресија

Методом факторске анализе успели смо да велики број непрекидних варијабли које снажно корелирају сажемемо у четири новодефинисане варијабле, између којих, притом, не постоји корелација. На тај начин, оне постају погодне за укључивање у бинарну логистичку регресију. Поставља се питање које од категоријских варијабли можемо додати списку потенцијалних предиктора на почетку анализе. Наравно, бинарна логистичка регресија ће издвојити оне значајне.

Табела 8.47.

zadovoljstvo * Pol stipendiste Crosstabulation

		Pol stipendiste		Total
		Muški	Ženski	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	24	27	51
	Zadovoljan	23	19	42
Total		47	46	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,547 ^a	1	,460		
Continuity Correction ^b	,282	1	,595		
Likelihood Ratio	,547	1	,459		
Fisher's Exact Test				,534	,298
Linear-by-Linear Association	,541	1	,462		
N of Valid Cases	93				

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и пола стипендисте (**Sig=0,595>0,05**).

Табела 8.48.

zadovoljstvo * Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen Crosstabulation

		Radna organizacija u kojoj je stipendista zaposlen					Total
		Univerzitet	Fakultet	Naučni institut	Državna uprava	Privatni sektor	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	6	17	14	1	13	51
	Zadovoljan	5	14	9	6	8	42
Total		11	31	23	7	21	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,410 ^a	4	,248
Likelihood Ratio	5,770	4	,217
Linear-by-Linear Association	,001	1	,976
N of Valid Cases	93		

Chi-square test pokazuje da ne postoji statistički značajna veza između zadovoljstva i radne organizacije kojoj stipendista pripada (**Sig=0,248>0,05**).

Табела 8.49.

zadovoljstvo * Tip fakulteta koji je u Srbiji završen Crosstabulation

		Tip fakulteta koji je u Srbiji završen					Total
		Drugo	Prirodno-matematičke nauke	Tehničko-tehnološke nauke	Društveno-humanističke nauke	Medicinske nauke	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	2	14	9	19	7	51
	Zadovoljan	1	19	7	11	4	42
Total		3	33	16	30	11	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,454 ^a	4	,485
Likelihood Ratio	3,467	4	,483
Linear-by-Linear Association	2,112	1	,146
N of Valid Cases	93		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и типа факултета који је стипендиста у Србији завршио (**Sig=0,485>0,05**).

Табела 8.50.

zadovoljstvo * Školovanje posle stipendije Crosstabulation

		Školovanje posle stipendije			Total
		Ne	Da, u inostranstvu	Da, u Srbiji	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	40	7	4	51
	Zadovoljan	33	5	4	42
Total		73	12	8	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	,135 ^a	2	,935
Likelihood Ratio	,135	2	,935
Linear-by-Linear Association	,014	1	,905
N of Valid Cases	93		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и школовања стипендисте после стипендије (**Sig=0,935>0,05**).

Табела 8.51.

zadovoljstvo * Fondacija Crosstabulation												
Count		Fondacija										Total
		Dositeja i vlada Srbije	Vlada Strane zemlje	Strana fondacija	Stipendija fakulteta	Dositeja plus strana vlada	Dositeja plus strana fondacija	Strani fakultet plus strana fondacija	Domaća fondacija	Beogradski univerzitet	Ostalo	
zadovoljstvo	Nezadovoljan	9	12	12	7	1	0	2	0	1	6	50
	Zadovoljan	7	7	11	6	0	2	2	1	1	4	41
Total		16	19	23	13	1	2	4	1	2	10	91

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	5,247 ^a	9	,812
Likelihood Ratio	6,759	9	,662
Linear-by-Linear Association	,147	1	,702
N of Valid Cases	91		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и фондације која је стипендисти дала стипендију (**Sig=0,812>0,05**).

Табела 8.52.

zadovoljstvo * Motivacija za studiranje u inostranstvu Crosstabulation

Count

		Motivacija za studiranje u inostranstvu						Total
		Kvalitet studija	Nemogućnost učenja iz oblasti zemlje	Iskustvo druge zemlje	Međunarodno priznata diploma	Odlazak iz Srbije	Nešto drugo	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	16	7	17	3	5	3	51
	Zadovoljan	7	11	13	3	4	4	42
Total		23	18	30	6	9	7	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,368 ^a	5	,498
Likelihood Ratio	4,431	5	,489
Linear-by-Linear Association	,819	1	,365
N of Valid Cases	93		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и мотивације за студирање у иностранству (**Sig=0,498>0,05**).

Табела 8.53.

zadovoljstvo * Plaćanje troškova školovanja Crosstabulation

Count

		Plaćanje troškova školovanja				Total
		Fondacija u potpunosti	Fondacija i ja	Samo ja	Univerzitet na kome sam radio/la	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	20	18	7	6	51
	Zadovoljan	20	11	6	5	42
Total		40	29	13	11	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,996 ^a	3	,802
Likelihood Ratio	1,002	3	,801
Linear-by-Linear Association	,125	1	,723
N of Valid Cases	93		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и начина плаћања трошкова студирања (**Sig=0,802>0,05**).

Табеле 8.54.

zadovoljstvo * Ugovorna obaveza o povratku u zemlju
Crosstabulation

Count

	Ugovorna obaveza o povratku u zemlju		Total
	Ne	Da	
Zadovoljstvo Nezasovoljan	35	16	51
Zadovoljstvo Zadolvoljan	27	15	42
Total	62	31	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,195 ^a	1	,658		
Continuity Correction ^b	,049	1	,825		
Likelihood Ratio	,195	1	,659		
Fisher's Exact Test				,666	,412
Linear-by-Linear Association	,193	1	,660		
N of Valid Cases	93				

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и уговорне обавезе о повратку стипендисте у земљу након завршетка студија (**Sig=0,658>0,05**).

Табела 8.55.

zadovoljstvo * Da li u našoj zemlji postoji mreža koja okuplja sve studente školovane u inostranstvu? Crosstabulation

Count

		Da li u našoj zemlji postoji mreža koja okuplja sve studente školovane u inostranstvu?			Total
		Ne	Da	Ne znam	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	29	19	3	51
	Zadovoljan	22	20	0	42
Total		51	39	3	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,145 ^a	2	,208
Likelihood Ratio	4,276	2	,118
Linear-by-Linear Association	,014	1	,905
N of Valid Cases	93		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и постојања мреже која окупља стипендисте школоване у иностранству (**Sig=0,208>0,05**).

Табела 8.56.

zadovoljstvo * Da li ste u toku studiranja u inostranstvu imali kontakta sa našim ministarstvom ili ambasadorom?

Crosstabulation

Count

		Da li ste u toku studiranja u inostranstvu imali kontakta sa našim ministarstvom ili ambasadorom?				Total
		Ne, nije bilo potrebe	Ne, pokušano-nije bilo odgovora	Da, bilo je potrebno i jeste	Da, pozvali su me u ambasadu	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	38	4	2	7	51
	Zadovoljan	25	4	4	9	42
Total		63	8	6	16	93

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,754 ^a	3	,431
Likelihood Ratio	2,760	3	,430
Linear-by-Linear Association	2,174	1	,140
N of Valid Cases	93		

Chi-square тест показује да не постоји статистички значајна веза између задовољства и постојања kontakta sa српским министарством или амбасадом (**Sig=0,431>0,05**).

Табела 8.57.

**zadovoljstvo * Problemi prilikom nostrifikovanja stečene
kvalifikacije Crosstabulation**

Count

		Problemi prilikom nostrifikovanja stečene kvalifikacije		Total
		Ne	2	
Zadovoljstvo	Nezadovoljan	19	32	51
	Zadovoljan	24	18	42
Total		43	50	93

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearson Chi-Square	3,665 ^a	1	,056		
Continuity Correction ^b	2,908	1	,048		
Likelihood Ratio	3,683	1	,055		
Fisher's Exact Test				,063	,044
Linear-by-Linear Association	3,625	1	,057		
N of Valid Cases	93				

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,199	,046
	Cramer's V	,199	,046
N of Valid Cases		93	

Chi-square тест показује да постоји статистички значајна веза између задовољства и постојања проблема приликом nostrifikacije стечене квалификације (**Sig=0,048<0,05**). Та веза је негативна (**Phi=-0,199**). Конкретно, стипендисти повратници који су имали проблема са nostrifikовањем стечених квалификација показују нижи ниво задовољства животом у Србији.

Детаљна анализа показала је да од свих категоријских варијабли које учествују у истраживању једино "Проблем нострификовања квалификације" има утицаја на задовољство животом у Србији. Отуда је једино ова категоријска променљива укључена у бинарну логистичку регресију.

Табела 8.58.

		Variables in the Equation					95% C.I. for EXP(B)		
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	Lower	Upper
Step 1 ^a	ProblNstrif(1)	-1,695	,679	6,238	1	,013	,184	,049	,694
	POSAO	,618	,138	20,041	1	,000	1,856	1,416	2,433
	PERIOD	,005	,048	,013	1	,908	1,006	,916	1,104
	BORAVAK	,395	,223	3,136	1	,077	1,484	,959	2,298
	BACKGROUND	-,238	,184	1,680	1	,195	,788	,550	1,130
	Constant	-17,096	58,649	,085	1	,771	,000		
Step 2 ^a	ProblNstrif(1)	-1,660	,606	7,511	1	,006	,190	,058	,623
	POSAO	,619	,138	20,199	1	,000	1,858	1,418	2,433
	BORAVAK	,398	,221	3,231	1	,072	1,489	,965	2,298
	BACKGROUND	-,235	,182	1,675	1	,196	,790	,554	1,129
	Constant	-10,331	3,276	9,943	1	,002	,000		
Step 3 ^a	ProblNstrif(1)	-1,561	,585	7,110	1	,008	,210	,067	,661
	POSAO	,557	,121	21,119	1	,000	1,745	1,376	2,212
	BORAVAK	,331	,214	2,389	1	,122	1,393	,915	2,120
	Constant	-9,805	3,186	9,469	1	,002	,000		
Step 4 ^a	ProblNstrif(1)	-1,459	,569	6,582	1	,010	,232	,076	,709
	POSAO	,526	,114	21,423	1	,000	1,693	1,355	2,116
	Constant	-5,495	1,306	17,712	1	,000	,004		

На основу бинарне логистичке регресије, можемо тврдити да на задовољство животом у земљи значајно утичу две променљиве, проблем нострификовања квалификације (**Sig=0,01<0,05**) и ПОСАО (**Sig<0,0005**). Имајмо на уму да променљива ПОСАО представља читав скуп повезаних променљивих, као што је претходно и описано.

Посматрајмо вредности параметра Exp(B) у горе наведеној табели. Вредност тог параметра представља количник вероватноће за сваку независну променљиву.

Конкретно, вероватноћа да ће особа бити задовољна животом у земљи мања је 76,8% $((1-0,232)*100\%)$ ако је та особа имала проблем са нострификавањем стечених квалификација, под условом да остали параметри остану непромењени.

Такође, ако се вредност параметра ПОСАО промени за 1, вероватноћа да ће особа бити задовољна животом у земљи расте 1,693 пута, тј. 69,3%. Одавде се лако да закључити да скуп променљивих који описују задовољство стипендисте послом представља најјачи предиктор општег задовољства.

ПРЕДИКТИВНИ МОДЕЛ

Као потреба се намеће израда предиктивног модела који би са што већим успехом предвидео могућност стипендисте да након повратка на дуже остане у Србији. За израду самог модела користићемо SPSS-ову технику Бинарне логистичке регресије.

Ако кренемо од претпоставке да квалитет живота пресудно утиче на одлуку стипендисте о томе где ће наставити свој живот, логично се намеће закључак да ће варијабла "Задовољство животом у земљи" бити тест варијабла на основу које ћемо доносити закључак. Ипак, како је за примену наведене SPSS технике потребно узети дихотомну варијаблу, то смо морали прибећи малој адаптацији базе података. Варијабла "Задовољство животом у земљи" трансформисана је у дихотомну променљиву "Задовољство", при чему варијабла "Задовољство" узима вредност 1 ако варијабла "Задовољство животом у земљи" има вредност 4 или 5. У супротном, "Задовољство" узима вредност 0.

Други проблем који се намеће је присуство великог броја варијабли које су међусобно повезане, тј. које међусобно корелирају. О томе сведоче резултати статистичке анализе спроведене до сада. Како је бинарна логистичка регресија јако осетљива на присуство варијабли које корелирају, морамо најпре наћи начин да све

те податке сажмемо. То се ради проналажењем група у међукорелацијама скупа променљивих. У томе ће нам помоћи SPSS-ова техника Факторске анализе.

На основу спроведене анализе, предиктивни модел можемо записати у облику

$$\text{Задовољство} = 0,526 * \text{ПОСАО} - 1,459 * \text{Проблем нострификовања} - 5,495.$$

Табела 8.59.

Hosmer and Lemeshow Test			
Step	Chi-square	Df	Sig.
1	16,554	8	,035
2	16,616	8	,034
3	9,884	8	,273
4	12,202	8	,142

Hosmer and Lemeshow тест, као најбољи SPSS-ов тест квалитета предикције модела подржава тврдњу да је модел добар и поуздан (**Sig.=0,142>0,05**).

Табела 8.60.

Model Summary			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	83,519 ^a	,381	,509
2	83,533 ^a	,380	,509
3	85,263 ^a	,369	,493
4	87,730 ^b	,352	,471

Табела Model summary даје још информација о употребљивости модела. Вредности Cox & Snell R Square и Nagelkerke R Square показују колики део варијансе зависне променљиве модел објашњава. У овом случају, модел успешно објашњава између 35,2% и 47,1% варијансе, што је врло задовољавајући резултат.

Classification Table^a

Observed			Predicted		
			Zadovoljstvo		Percentage Correct
			Nezadovoljan	Zadovoljan	
Step 1	zadovoljstvo	Nezadovoljan	41	10	80,4
		Zadovoljan	9	33	78,6
	Overall Percentage				79,6
Step 2	zadovoljstvo	Nezadovoljan	41	10	80,4
		Zadovoljan	9	33	78,6
	Overall Percentage				79,6
Step 3	zadovoljstvo	Nezadovoljan	40	11	78,4
		Zadovoljan	9	33	78,6
	Overall Percentage				78,5
Step 4	zadovoljstvo	Nezadovoljan	42	9	82,4
		Zadovoljan	7	35	83,3
	Overall Percentage				82,8

Classification table помаже нам да утврдимо колико тачно модел предвиђа категорију (задовољан/незадовољан) за сваки испитивани случај. У овом случају модел исправно класификује 82,8% свих испитаника. Осетљивост модела је 83,3% а специфичност 82,4%.

Correlations

		Predviđanje zadovoljstva	Zadovoljstvo
Predviđanje zadovoljstva	Pearson Correlation	1	,598**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	93	93
Zadovoljstvo	Pearson Correlation	,598**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	93	93

На самом крају, ако упоредимо однос променљиве Задовољство (0=незадовољан, 1=задовољан) и променљиве Предвиђање задовољства, добијамо веома јаку везу ($r=0,598$, $Sig.<0,0005$).

Предиктивни модел, сам по себи, казује нам на основу којих фактора можемо предвидети ниво задовољства животом стипендисте повратника. На основу резултата тих фактора, можемо сами донети закључак о нивоу задовољства, без директног постављања питања стипендисти. На тај начин, могуће је заштити истраживање од субјективног мишљења и осећања стипендисте.

Као што је већ изложено, главни чиниоци који креирају задовољство животом у Србији су задовољство послом и скуп фактора који јако корелирају са њим (могућност одлучивања, примена стечених знања, прихваћеност од стране колега), као и могућност несметаног нострификовања дипломе. Побољшавањем наведених чинилаца, знатно се повећава шанса да стипендиста повратник дуже времена остане у Србији. На основу овога, ваљало би изградити стратегију на који начин задржати стипендисте повратнике у земљи.

9. ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ

С обзиром да се већина постојећих истраживања о доприносу стипендиста (коју су студирали у иностранству) развоју земље своди на мерење економских аспеката, где су извори података лако доступни, и обично стандардизовани, било је потребно откривање потпуно нових извора података који би нас довели до реализовања циља истраживања. Додатно ограничење било је непостојање регистра стипендиста Србије који се школују у иностранству, као и непостојање статистичких података о њима. Отклањањем свих потешкоћа створили су се услови за прелазак на терен детаља прилагођених околностима у којима истраживање треба реализовати (што је у равни са принципима комплексности).

Само истраживање спроведено је применом два упитника конструисана за потребе испитивања ставова стипендиста-повратника и ставова њихових колега са којима свакодневно сарађују. На основу резултата истраживања добили смо слику развојне трајекторије повратника (стипендиста). На узорку од 96 стипендиста и 78 сарадника, испитане су постављене хипотезе, а анализом података успели смо да створимо „модел“ како тече развојна путања једног стипендисте повратника и утврдимо који су чиниоци важни за повратак стипендиста и њихов останак у земљи.

9.1. Историјски преглед и дискусија

Први део истраживања садржи анализу прикупљених података са циљем да се идентификују чиниоци и друштвене околности релевантне за сам предмет истраживања, кроз време, и утврде карактери њихових међусобних односа.

Доношењем првог указа о слању младих питомаца на образовање ван наших граница (16. септембра 1830.) дошло је до важне друштвене промене. Том одлуком је омогућено да се школовањем стипендиста стварају образоване генерација које ће

утицати на мењање до тада постојећег традиционалног друштва. Њиховим образовањем у иностранству стварала се кадровска база, која је омогућавала даљи развој образовног система Србије и стварање аутохтоне интелегениције, а истовремено је омогућавала да у Српско друштво продру и имплементирају се нове идеје које су развијене у иностранству. Студенти су образовани на престижним универзитетима, тако да су били пионири у својој земљи из својих области. Број студената/стипендиста који је слат на школовање у иностранство одређиван је на основу потреба државних служби и у зависности од друштвено-политичких околности у земљи. У другој половини XIX века редовно је на конкурсима било много више пријава него што је било места, па су комисије бирале међу пријављенима оне за које су сматрали да ће моћи да испуне захтеве даваоца помоћи (Трговчевић, 2003: 34). Избор места, факултета и области усавршавања стипендисте вршила је држава на основу сопствених потреба, при чему стипендисти нису имали право промена (Таблица закона, 1835-1877: 80). Они студенти који су одлазили на школовање о свом трошку по повратку у земљу нису могли нострификовати своју диплому (Васојевић & Кутлаћа, 2014: 208). Поред државне стипендије која је била намењена студентима за стицање академске квалификације у тадашњем домаћем образовном систему постоје и државне стипендије за усавршавање у иностранству. Државну стипендију за стручно усавршавање у иностранству добијали су само они који су постизали изузетне резултате током свог рада. Ове стипендије додељиване су углавном у области образовања.

Трговчевић (2003) процењује да је Србија до избијања Првог светског рата стипендирала у иностранству више од 1300 студената, док је оних који су на студије у иностранство одлазили сопственим средствима било скоро у подједнаком броју. Наши питомци по повратку у земљу нису били само кабинетски стручњаци, већ и практиканти који су решавали бројна питања важна за државу и образовање. Практикантско деловање је потврда реализовања постављених стратегија приликом њиховог слања на школовање. Примена стратегије у пракси са друге стране је показатељ коришћења и „примене“ људских ресурса (стеченог знања) у пракси.

Оваквим приступом се још показује да су они друштвено прихваћени, да су питани и да су имали право одлучивања, што је кључ за развој једног модерног друштва. У овом периоду и наша земља је имала „стратегију“ која је обухватала све образовне и друштвене потребе. Државни питомци су бирани по потребама овлашћених службеника, тако да је свако министарство, у складу са финансијским могућностима, имало одређени број ђака на страним школама (Трговчевић, 2003: 34).

Школовање на различитим универзитетима није имало само образовно-научни него и културни значај. Слање стипендиста/државних питомаца је имало и секундарну улогу која се заснивала на преношењу култура, промоцији сопствене културе и њеном јачању. О овоме сведоче и писма државних питомаца, који истичу да се они поред изучавања своје науке труде да што више допринесу промоцији сопствене земље и учвршћивању културних веза са земљом у којој се налазе (IAB-1119-217.3.4.3). Трговчевић указује и на то да се државе у које су наши студенти одлазили ради школовања могу сагледати кроз три културна круга: средњеевропски, француски и руски. Приликом одабира места студирања примаран је био углед универзитета иако су у појединим моментима и политички фактори, у одређеној мери утицали на одлуку.

Држава Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца наследила је постојећи просветни ситем из Краљевине Србије који су додатно унапредили Краљ Александар I Карађорђевић и Влада. Студенти-стипендисти слали су на основне и постдипломске студије у иностранство. На основу података од марта 1936. године, видимо да су се Југословени школовали у најмање 19 држава (АЈ, Ф:66- 454). У периоду после Првог светског рата могуће је говорити о два културна круга: француском и средњеевропском. Трећи руски круг нестао је са оснивањем СССР-а, након Октобарске револуције, што је довело до престанка организованог школовања наших студената/стипендиста у Совјетском Савезу. Када се сагледа број студената у ова два културна круга, непосредно после Првог светског рата француски је био доминантнији, да би средином тридесетих година дошло до промене, када средњеевропски постаје све бројнији и по томе се приближава француском.

Нова власт се такође залагала да школовање студената поред обарзовног циља има позитиван културни и политички утицај на земљу. У циљу остваривања ових циљева штампан је лист „La Patrie Serbe “. Његова улога била је стварање културно-националне сарадње и он је слат угледним Французима, који нису плаћали преплату. Овакав вид културне сарадње био је финансиран од стране Министарства просвете (АЈ,Ф: 66-434). Држава је поред културне сарадње имала примарни циљ: да стипендисте школује у различитим научним областима. У овом периоду посебно место имали су они који су се определили за медицину. Министарство Народног Здравља на основу потреба слало је питомце у иностранство, на изучавање медицинских наука, али и других области санитетске струке, у складу са одредбама закона о чувању народног здравља (Службене Новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, септембар 1919). Овако структуриран закон изродио је две категорије стипендиста: у прву групу су спадали почетници, они који први пут отпочињу студије и добијају пуну стипендију. Другу групу стипендиста сачињавали су они који су студије отпочели о свом трошку али због сиромаштва нису били у могућности да их продуже.

За разлику од претходног периода овде имамо честе промене закона. Нови правилник о школовању питомаца у иностранству усвојен је 20. фебруара 1922. године; садржавао је 20 ставки (чланова), и чинио један вид платформе за даље образовање стипендиста. Њиме је регулисано да се нови питомци не могу слати на школовање у иностранство, док се статистички не утврди колико је за коју струку потребно факултетски образованих људи, а истовремено колико се та потреба може задовољити на домаћим универзитетима. У иностранство се више нису могли слати свршени матуранти, што је до тада било могуће, него само свршени/дипломирани студенти. У зависности од земље студирања тачно је морала бити прописана стипендија. Стипендисти су слати на школовање на основу конкурса Министарства просвете, који је расписиван за одређене области, а којим се уједно и дефинисао број потребних питомаца. Сваки питамац био је у обавези да достави своју и сагласност

својих родитеља, да ће служити држави дупли број година у односу на време стипендирања.

Да би Министарство имало увид у релевантне податаке, а уједно и вршило надзор питомаца, у Беч је послат просветни Инспектор. Резултат оваквог деловања је био пораст броја студената на бечким универзитетима. Поред њега, инспектори су постојали и у Паризу и у Прагу (АЈ, Ф: 66-127). Међутим, због штедње, ово одељење је укинато 1926. године, а то је довело и до редукције броја државних стипендиста, али је и даље при нашој амбасади постојао просветни референт који се старао о положају наших студената, редовној исплати њихових стипендија, итд.

Важећи правилник замењен је новим 15. септембра 1925. године (IAB-1119-1217.3.1.4.1) који је садржавао 12. чланова и по коме су се само свршени студенти домаћих Универзитета и Виших школа (са простора Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца) могли школовати на страни. Конкурси за школовање стипендиста су расписивани једном годишње, јула месеца. Међутим, на основу буџетских могућности одређиван је број стипендија, који је зависио од дужине школовања и земље студирања. Такође, организован је и конкурс за студенте који су се већ школовали у иностранству али им је било потребно да продуже стипендију. Студенти су могли бити стипендирани од стране државе у случајевима када родитељи нису имали материјалних средстава да их школују, где је критеријум био дефинисан на основу „социјалне карте“. Овакав закон показује да је држава поред постојања стратегије за развој потребних стручних кадрова имала и стратегију којом је давала једнаке шансе различитим друштвеним слојевима и стварала могућност друштвене покретљивости. Оваква друштвена покретљивост имала је за циљ развој модерног и јаког друштва које ће се базирати на *друштвеној елити једнаких шанси*.

Министарство просвете Краљевине Југославије школске 1937/1938 донело је закон који је уређивао политику школовања држављана Краљевине Југославије у иностранству. Закон је прописивао да држаљани Краљевине Југославије, било да се налазе у земљи или ван ње, ако желе учити ма коју школу у иностранству, морају

претходно добити одобрење министарства у чијој је надлежности та врста школовања. Лицима која су ма коју школу у иностранству учила без претходног одобрења надлежног министарства, по повратку у земљу то школовање није признавано; изузетак су била деца наших држављана који су живели у иностранству. Овакво уређење представљало је вид стратегије, јер је држава на овај начин имала контролу и увид у своје кадрове (Закони, Уредбе и остали прописи Краљевине Југославије 1918-1936: 452). Закони и правилници нису доношени само за питомце у иностранству већ и за питомце Универзитета у Београду.

Власти су и у овом периоду водиле политику стварања интелигенције у области примењених наука, тако да се стечена знања могу одмах ставити на располагање држави, након повратка стипендиста у земљу. Све ово указује да је стратегија државе била усмерена на усклађивање образовних профила са потребама тржишта рада. Поред наведених стипендија, постојале су и не толико бројне, али свакако за тај период веома значајне стипендије које су биле намењене за школовање/усавршавање девојака. Ове стипендије су додељиване од стране Удружења универзитетски образованих жена-секција Београда.

Анализа је показала да су до формирања ФНРЈ стипендисти слати на школовање у иностранство према претходно утврђеним критеријумима и потребама друштва (за одређене образовне профиле) што се може дефинисати као стратегија земље, иако у том историјском периоду, стратегија није постојала као формалан документ. Крај Другог светског рата довео је до друштвених промена, али и до промена у политици образовања кадрова. Тада се појавила изражена веза политике и науке. Односно, стипендисти су слати у оне земље са којима је наша земља имала добре политичке везе или је настојала да кроз научну сарадњу те везе учврсти.

Окретање државе према СССР-у и његовој политици довело је до формирања и успостављања јасног оквира марксистичко-лењинистичког идеолошког система. Научни кадрови су у значајном броју слати у СССР на усавршавање. Оваква политика условила је да су сви факултети 1946. године донели нове планове и

програме, тј. целокупан наставни процес засновали на марксистичко-лењинистичкој идеологији (Бонџић, 2010). Студенти су одлазили на школовање и специјализацију, што је по обиму и циљевима представљало значајан део просветне политике југословенске државе по завршетку рата. Скоро сви су били чланови КПЈ, проучавали су различите научне области или се специјализовали у њима, и у већој мери су се опредељивали за природне и техничке науке него за оне друштвене (Бонџић, 2010). Оваква политика је са једне стране била начин поспешивања развоја науке, а са друге, инструмент ширења совјетске идеологије. Међутим, сукоб на политичком пољу, конкретно сукоб са Инфобироом, довео је 1948. године до прекида свих облика сарадње и размене између Југославије и СССР-а и осталих земаља Варшавског блока, што је изазвало промену пропагандне слике о совјетској науци.

За разлику од претходних периода, тада је стручно и научно усавршавање у иностранству омогућавано на основу одредби Основног закона о стипендијама. Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Југославије-Србије формиран је 1952. године, и из Републичке службе за техничку помоћ, развио се у значајну и специфичну институцију Србије, институцију која је постала незаобилазни чинилац повезивања те земље са иностранством, односно њеног упознавања са културним, просветним, научним, технолошко-техничким, и привредним тековинама у свету. Завод је вршио послове у области научне и технолошке сарадње. Поред додељивања стипендија студентима за стручно и научно усавршавање у иностранству, појавило се и додељивање стипендија радницима из различитих радних организација. Овакав начин стипендирања имао је за циљ равномерно развијање целе земље; не само унапређивање образовних институција већ изградњу друштва заснованог на јакој привреди. Стипендије за школовање, стручно и научно усавршавање у иностранству давали су домаћи даваоци (домаће стипендије) и инострани даваоци (иностране стипендије, стране владе и универзитети), (Службени гласник, 1956: 32). За разлику од претходних периода, овде се јавља непрецизно вођење евиденције о броју додељених стипендија што

ограничава извођење закључака о укупног броју додељених стипендија по обиму и структури.

Највећи билатерални програм у области науке реализован је под покровитељством Југословенско-америчког заједничког одбора за научну и технолошку сарадњу. Основни вид сарадње представљао је рад на научно-истраживачким пројектима, док је просветна сарадња између две земље реализована кроз Фулбрајтов програм. Овај програм био је у надлежности Комисије за размену у области просвете између СФРЈ И САД, а реализован је на основу међународног Споразума о финансирању између Владе СФР Југославије и Владе САД. Фулбрајтов програм у СФР Југославији реализован је кроз годишње програме који су припремани у СФРЈ на основу захтева и потреба југословенских просветних и научних институција. Поред школовања стипендиста путем сарадње са југословенско-америчком заједницом, значајно место у школовању српске елите имале су и земље немачког говорног подручја. Од самог почетка школовања стипендиста у иностранству, немачки образовни круг заузимао је значајно место, тако да је сарадња са Хумболт фондацијом у овом периоду додатно јачала везе између две земље.

Све до „1990-их година“, наша земља (Влада) је слала стручњаке на школовање у иностранство.

Збацивањем политичког режима, до кога је дошло 2001-е године, обновљена је традиција школовања стипендиста у иностранству. Ново-формирани Фонд Владе Републике Србије је 2005. године доделио прве стипендије за школовање студената у иностранству.

У периоду 2008-2015. године Фонд „Доситеја“ доделио је 2385 стипендија за школовање студената у иностранству. Најмање стипендија, овај фонд је доделио студентима медицине (што се може видети на графичком приказу конструисаном на основу података из годишњих извештаја Министарства омладине и спорта), док је највише стипендија доделио за изучавање техничко-технолошких и друштвено-хуманистичких наука. Оваква пракса у потпуном је нескладу са Стратегијом развоја

земље у којој су студенти медицине препознати као највиши приоритет⁸². Међутим, одступање од Стратегије развоја уочљиво је и у осталим научним областима које су препознате као приоритетне за развој Србије (нови материјали и нано-науке, заштита животне средине, климатске промене, енергетика и енергетска ефикасност, пољопривреда и производња хране, информационе и комуникационе технологије). Стипендије за школовање у иностранству, највећим делом се користе за стицање мастер дипломе, а затим за стицање дипломе доктора наука, док је најмање оних који су стипендију добили за специјалистичке студије. Анализом података установили смо да су уговори неуједначени, зависно од године доделе стипендије, што се није могло уочити у претходним периодима и што је директно повезано са начином праћења стипендиста.

Да би се разумео однос друштва према стипендистима, и друштвено вредновање стеченог знања (људског ресурса), незаобилазна тема је и нострификација стечених диплома. Занемаривање и необрађивање ове теме код нас, може се правдати непостојањем академских програма намењених изучавању образовне политике као посебне научне дисциплине. Слањем првих питомаца на школовање изван наших граница отворено је и питање признавања докумената тј. стечених квалификација приликом повратка у земљу. Све до 1920. године признаване су дипломе само стипендистима који су на школовање у иностранству слати о трошку државе, и није постојала потреба за процесом нострификације. Први захтев за нострификовање стеченог документа, у циљу остваривања академског права у образовном систему Србије, поднет је 1920. године на Техничком факултету у Београду, док је на Филозофском факултету овакав захтев први пут поднет 1927. године.

Све до 1930. године признавање диплома су вршили факултети на основу својих уредби, тако да су се процедуре разликовале од факултета до факултета. Први закон о нострификацији (признању) диплома стечених на страним универзитетима и

⁸² Истраживање за иновације (2016). Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период 2016-2020. Министарство просвете, науке и технолошког развоја

високим школама ступио је на снагу 6. јула 1930. године. На његовом уређењу заједно су радила три универзитета (Универзитет у Београду, Универзитет у Загребу и Универзитет у Љубљани). Садржавао је једанаест чланова којима је био регулисан поступак нострификације. Са променама стратегије школовања стипендиста, тј. са мењањем друштвених околности условљених тадашњим политичким дешавањима, долазило је и до промена закона о нострификацији (признавању диплома). У периоду од 1930-2015. године наша земља је донела/променила 15 закона о признавању квалификација стечених у иностранству.

9.2. Развојна путања стипендиста повратника-емпиријско истраживање

Резултати истраживања приказани у овој докторској дисертацији показали су да стипендисти повратници, који су се школовали у иностранству, највећим делом потичу из академски образованих породица, и да њихови родитељи највећим делом имају диплому основних академских студија (54,2%), а затим академских докторских студија (17,7).

Резултати истраживања показују да по повратку у земљу највећи број стипендиста пронађе посао на факултетима (33,3%) и научним институцима (25,0%), а затим и у осталим секторима; ово указује на то да у нашој земљи не постоји једнакост расподеле, бар када је реч о месту запослења стипендиста. Најмалобројнији су стипендисти који се запосле у медицинским установама. У највећем броју, стипендисти се опредељују за студије у иностранству након што су основне академске студије завршили у Србији, потом следе магистарске, односно мастер студије. Највећи број стипендиста је пре одласка у иностранство стекао диплому из друштвених наука (32,3 %), а потом из природних (27,1 %), медицинских (17,7 %) и техничких наука (16,7%). У посматраном узорку, највећи број стипендиста је послат у иностранство 2008. године, а затим 2006. године.

Пораст броја стипендиста показује да држава има важну улогу у њиховом школовању и да се и мала улагања могу препознати и утицати на побољшање

результата у пракси. Данас можемо говорити о два културна круга у којима се наши стипендисти школују. Први културни круг је западно-европски где се тренутно школује највећи број стипендиста. У европском културном кругу највише стипендиста стиче дипломе на факултетима у Великој Британији, Италији, Француској, итд. Други културни круг је амерички, где се школује извесан број стипендиста који стичу дипломе на универзитетима. Приликом избора факултета на које се стипендисти шаљу утиче и рангирање тих факултета на Шангајској листи⁸³ (на тој листи налазе се најпрестижнији факултети из целог Света).

Највећи број стипендиста повратника не наставља са даљим формалним школовањем (79%). Овакав резултат повезан је са нивоом студија које су завршили у иностранству, као и са местом њиховог запослења. За школовање у иностранству највише су коришћена средства страних Фондова и Влада, а потом средства Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“. (Ова чињеница се може сматрати и последицом веома малог броја стипендиста Фонда „Доситеја“ који су се у земљи запослили након завршених студија у иностранству, и који су могли да учествују у истраживању). Током школовања, 43% стипендиста имало је потпуну финансијску подршку фондација, 31% испитаника је поред финансијске подршке фондова морало да уложи и своја финансијска средства, 14% стипендиста се школовало личним средствима и 12% стипендиста је стекло диплому на неком од престижних универзитета у свету уз помоћ „research/teaching assistant“ стипендије.

Од укупног броја испитаника, њих 66% није било уговором обавезано да се врати у земљу. То се објашњава чињеницом да су се стипендисти **већином школовали средствима страних Влада и Фондова (82,3%)**. Стране Владе и Фондови у већини случајева немају услов да се стипендисти по завршетку студија морају вратити у матичну земљу, док Фонд за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ уговором о стипендирању дефинише овај захтев. Овакви подаци показују да у формирању интелектуалне елите Србије држава нема довољно велику улогу.

⁸³ Academic Ranking of World Universities, ARWU

Након повратка у матичну земљу, највећи број стипендиста нема контакте са колегама који су се школовали на исти начин, док 41% стипендиста остварује такав контакт и сарадњу путем Алумни клубова и Неформалне студентске организације ОССИ који немају утицај на систем. Мрежа стипендиста Фонда за младе таленте Републике Србије – „Доситеја“ не постоји, што указује да држава не користи у довољној мери ресурсе у које је (једним делом или у целости) улагала. Након повратка у земљу стипендисти су и даље повезани са колегама из иностранства и процењују да углавном имају прилике да користе и примене те контакте на свом радном месту. Стварањем и одржавањем стечених мреже повратници не обликују само своје каријере, већ и каријере њихових студената и колеге (према: Askers, 2005; Jöns, 2009). Са друге стране податак до кога смо дошли говори да друштво и тржиште рада недовољно (или боље рећи, непотпуно) познају ресурсе који им стоје на располагању.

У току боравка у иностранству стипендисти углавном нису имали контакт са министарством или дипломатско-конзуларним представништвом Републике Србије (68,8%). Овај податак, као и претходни, указује да држава није довољно упозната са расположивим људским ресурсима као и да о њима не води рачуна у довољној мери.

Претходни резултати указују на то да у пракси није урађено довољно ни по питању повезивања интелектуалне дијаспоре (трајних миграната) и њихове матичне земље.

Посматрано на нивоу целог узорка, повратници процењују да су током студија у иностранству унапредили своја знања и вештине и да углавном имају прилике да их примене на свом радном месту. Школовње у иностранству има значајан утицај на унапређење и развијање личних компетенција, што је важно у формирању будућих стручњака. Да имају прилике да учествују у одлучивању на свом радном месту процењује приближно 46% испитаника. Оваква процена значи да наши испитаници високо вреднују могућност учествовања у доношењу одлука и управљању сопственом каријером, што можемо и очекивати од високо-образованог кадра.

Занимљиво је да наши испитаници повратници не сматрају да им је школовање у иностранству значајно помогло у проналажењу запослења. Повратници себе доживљавају другачије од својих колега који су се школовали у Србији, али и поред тог осећаја различитости они се већином сматрају прихваћеним од стране тих истих колега. Ово се може представити као реалативна отвореност друштва (радне организације) према стипендистима, а може се објаснити и претежно колективистичком димензијом националне културе у Србији⁸⁴. На питање колико су задовољни послом у Србији, 43.7% испитаника одговара да су задовољни док остали немају одређен став,.

9.3. Постављене хипотезе и закључци у вези са њима

Да би дошли до одговора на **полазну хипотезу** да ли стипендисти који се школују у иностранству остварују већи учинак од оних који се школују само у Србији, како због ширег и квалитетнијег знања које су стекли у иностранству, тако и због друштвених веза које су тамо остварили, поставили смо седам посебних хипотеза.

Прва посебна хипотеза ХБ1: стипендије које се додељују за школовање студената у иностранству у складу су са областима које прописује Стратегија за развој Србије (уколико је дата).

Историјски посматрано, приказана анализа показује да се степен усклађености слања стипендиста на усавршавање у иностранство и потреба тржишта рада, мењао. У почетку, а и нешто касније, се више или мање строго водило рачуна о томе. Стипендисти су слати на студије на основу утврђених потреба које су дефинисала надлежна министарства. Од 1922. године они су слати на школовање у иностранство на основу статистичких процена, којима је било дефинисано колико је за коју струку потребно факултетски образованих људи, а истовремено се водило рачуна о томе колико се та потреба може задовољити на домаћим универзитетима. На основу овога,

⁸⁴ <https://www.hofstede-insights.com/product/compare-countries/>

може се рећи да су на школовање у иностранство стипендисти слати плански. За тренутну ситуацију може да се каже да без обзира на то што постоји усвојена Стратегија за развој Србије, у којој су дефинисане приоритетне научне области, ресорно Министарство никада није формулисало критеријуме за слање стипендиста у иностранство у складу са овом стратегијом. **Анализом целокупног периода можемо закључити да је посебна хипотеза ХБ1 важила у одређеним периодима, а да данас не важи.**

Друга посебна хипотеза ХБ2: мотиви стипендиста за одлазак на студије у иностранство различити су у зависности од временског периода у коме су се школовали.

На основу статистичке анализе закључили смо да мотиви за одлазак на школовање у иностранство нису били условљени периодом у коме се стипендиста повратник одлучио да оде. Тачније, мотиви су остајали исти и у ратним годинама и у периоду мира који је уследио. На студије у иностранство, стипендисти одлазе због жеље за усавршавањем, личним развојем, стицањем знања које не могу да стекну у матичној земљи, као и због упознавања других култура. Овако добијен податак може се сагледати као реалан, јер стипендисти приликом одлуке да конкуришу за (домаћу) стипендију, већ имају развијену свест да су уговором обавезани да се после школовања врате у матичну земљу, и одлазак на студије у иностранство не виде као мотив и добру прилику за трајно мигрирање. **Стога можемо закључити да посебна хипотеза ХБ2 није доказана па је одбацујемо.**

Трећа посебна хипотеза ХБ3: пословно и академско окружење у Србији је довољно отворено према жељама, напорима и могућностима стипендиста који се враћају у земљу.

Статистичка анализа је показала да постоји статистички значајна веза између проналажења посла у одређеној радној заједници и степена студија завршених у иностранству. Тачније, стипендисти који су у иностранству завршили високе степене студија (докторске, постдокторске) успели су да се запосле у научним установама

(факултети, универзитети, научне установе). Дакле, ове институције можемо сматрати отвореним према жељама и могућностима стипендиста који се враћају у земљу. На овај начин је **посебна хипотеза ХБ3 делимично потврђена**.

Четврта посебна хипотеза ХБ4: Стипендисти који су били уговором обавезани да се врате у земљу, после завршеног школовања у иностранству, задовољни су животом у Србији.

Закључак 4.

Први део анализе података бавио се разматрањем нивоа задовољства стипендиста животом у земљи у зависности од мотива њиховог повратка. Анализа је показала да најнижи ниво задовољства показују управо стипендисти који су према уговору били обавезни да се врате у домовину, **што је у супротности са посебном хипотезом ХБ4**. Разлог незадовољства је у највећем броју случајева тај што су били уверени да су у иностранству могли да пронађу бољи посао и наставе да живе у другом културном окружењу. Сходно томе, не можемо очекивати да ови стипендисти остану дуже у Србији. Такође, стратегија обавезивања, путем уговора, на повратак, се показује као погрешна и неделотворна. Узрок томе може се тражити и у непостојању националног регистра стипендиста. Стипендисти који су уговором обавезани да одређени број година раде у својој земљи, препуштени су сами себи у тражењу посла, и једину везу са државом (министарством донатором) и друштвом остварују путем административне процедуре према којој су у обавези да доказују место пребивалишта и радног односа, онако како је то прописано уговором о повратку.

Пета посебна хипотеза ХБ5: Стипендисти који су се школовали у иностранству осећају се различито од својих колега и сарадника који су се школовали и све време радили у земљи.

Део анализе посвећен разликама у нивоу осећања различитости, зависно од мотива стипендиста за одлазак на школовање у иностранство, показује да једино група стипендиста сврстана у категорију "Нешто друго" (мрежа контаката, захтеви радног

места, родитељи у иностранству или нешто што није било понуђено) себе не доживљава различитим. Међутим, ова група није претерано бројна. Дакле, стипендисти повратници у највећој мери себе сматрају заиста различитима, што директно потврђује посебну хипотезу ХБ5.

Шеста посебна хипотеза ХБ6: Бивши стипендисти школовани у иностранству након повратка у земљу настављају са додатним усавршавањем (школовањем) у складу са захтевима радног места.

Добијени подаци показују да је ниво задовољства стипендиста послом у корелацији са нивоом осећања прихваћености од стране колега, као и са могућношћу одлучивања у радној заједници. Ови подаци су због тога коришћени и приликом развоја предиктивног модела.

Наредни део анализе указује на то да стипендисти повратници, који су посао пронашли у приватном сектору или државној управи, показују већу склоност ка дошколовавању, чак и након повратка. Овакав закључак је и очекиван. **На овај начин је посебна хипотеза ХБ6 само делимично потврђена.** Она не важи када је реч о стипендистима који су се након повратка у земљу запослили у научним институцијама. Тим стипендистима формално дошколовавање дефинитивно није у првом плану што је у вези са захтевима њиховог радног места. Наиме, већина наших испитаника која је запослена у научним установама завршила је докторске студије у иностранству и тиме окончала формални процес образовања. Након тога, за напредовање у струци, припадници ове популације морају да остваре неке друге резултате који су прописани од стране ресорног министарства (закона) и на основу којих се омогућава њихова развојна путања и напредовање. За разлику од овога, у другим секторима се напредовање у струци остварује дошколовавањем и стицањем академских звања.

Седма посебна хипотеза ХБ7: бивши стипендисти школовани у иностранству својим радом доприносе увођењу новина у установе у којима су запослени (радним организацијама).

Други део анализе открио нам је изузетно јаку везу између нивоа задовољства послом и нивоа задовољства животом у земљи. Овај налаз коришћен је касније за развој предиктивног модела оцене задовољства животом. Такође, ово откриће **делимично може да потврди и посебну хипотезу ХБ7**. Наиме, желећи да се осећају задовољним на послу којим се баве, стипендисти уводе новине, трендове и унапређују институцију у којој раде.

Општа хипотеза ХО-Стипендисти који се школују у иностранству остварују већи учинак од оних који се школују само у Србији, како због ширег и квалитетнијег знања које стичу у иностранству, тако и због друштвених веза које тамо остварују.

Закључак:

На основу потврђених посебних хипотеза ХБ5 и ХБ6 као и на основу коментара из упоредне анализе другог дела емпиријског истраживања, видимо да исто мисле и колеге стипендиста. Дакле, стиче се утисак да су стипендисти повратници, током времена проведеног на школовању у иностранству, заиста развили компетенције, вештине, умећа и контакте који нису карактеристични за њихове колеге које су се школовале само у Србији, и да су на тај начин добили могућност да остварују већи учинак **што је директна потврда опште хипотезе ХО**.

9.4. Препорука за даље истраживање

Овај рад имао је за циљ да да допринос научном развоју области повратних миграција, али и да укаже на то који су фактори значајни за школовање државних стипендиста изван земље. У исто време, циљ овог рада био је да омогући другим ауторима да прошире истраживање и анализирају остале релевантне факторе. Стручњацима који учествују у креирању образовних политика, овај рад може да помогне у унапређивању стратегије школовања корисника државних стипендија (уједно и потенцијалних повратних миграната).

Образовање и усавршавање наших стручњака у великим и признатим научним центрима није само прилика за лични, научни и професионални развој иначе успешних студената, већ и могућност за напредак академске заједнице и друштва у целини. Ипак, у друштвеним и научним круговима Србије ретко се говори о младим високо-образованим људима који су одлучили да се врате у земљу после школовања у иностранству, а недостају и студије о повратницима, истраживања о њиховим позитивним искуствима у земљи и анализе позитивних ефеката које они имају на друштво, односно академску заједницу (такође недостају и студије које се баве повратницима предузетницима).

Како мотивисати наше научнике да се врате у земљу? Како на што је могуће бољи начин укључити повратнике у академску заједницу Србије? Како обезбедити услове при којима ће они служити као едукатори других и размењивати и примењивати знања, вештине и контакте стечене у иностранству? Ово су само нека од значајних питања која се намећу за даље истраживање.

Пошто ће мобилност високостручних кадрова и талената и даље расти, неопходно је осмишљавати различите начине за привлачење и укључивање повратника у научну заједницу, за њихово запошљавање у различитим секторима и за омогућавање да у земљи свог порекла преносе, примењују и развијају своја знања. Будући да су људи склони да тешко прихватају оно што им је недовољно познато, друштво је дужно да се интезивно укључи у коришћење ресурса у које је улагало.

Као препорука и идејно решење овог истраживања намеће се потреба за увођењем националног регистра односно базе података (на „on-line“ платформи) која би садржала податаке о свим стипендистима који су се школовали у иностранству. Оваква база имала би вишеструки значај: (1) омогућила би да се сви стипендисти школовани у иностранству умреже у циљу размене искустава, пружања подршке и прављења пословне мреже; (2) учинила би да стипендисти постану видљиви за послодавце чиме би се успоставила сарадња између академске заједнице и привреде што би омогућило да се повратници апсорбују на тржишту рада и у академској

заједници на нивоу који одговара њиховим знањима и вештинама; (3) створила би инкубатор стипендиста чија би улога била да људске ресурсе користи у циљу унапређивања друштва и академске заједнице као и развоја привреде, (4) омогућила би локалним заједницама да равномерно користе људске ресурсе, (5) створила би националну базу стипендиста која би омогућила даља и продубљенија истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив града Београда (ИАБ)

1. ИАВ- 1119-1217.3.1.4.1
2. ИАВ-1119-217-3.1.4.3
3. ИАВ- 1119-217.3.4.3
4. ИАВ-1911-3054-7-136
5. ИАВ-1119-К173.1.1

Архив Југославије (АЈ)

6. Фонд, 66-127
7. Фонд, 66-128
8. фонд, 66-434
9. фонд, 66-435
10. фонд, 66-436
11. фонд, 66-438
12. фонд, 66-440
13. фонд, 66-441
14. фонд, 66-443
15. фонд, 66-448
16. фонд, 66- 454
17. Фонд, 66-545
18. Фонд, 313- 5
19. Фонд 319-59
20. Фонд 319-68
21. фонд, 319-103
22. Фонд,472-62

Архив Србије (АС)

23. Несређена грађа, Г-208
24. Несређена грађа, Г-208, III фасцикла
25. Несређена грађа, Г-208, IV фасцикла
26. Несређена грађа, Г-208, V фасцикла
27. Несређена грађа, Г-211, фасцикла 1920/I br.7-607
28. Несређена грађа, Г-211
29. Таблица закона од 2. фебруара 1835. до 24 јула 1877.
30. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф (1960-2000)
31. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-2
32. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-20
33. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-33
34. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-49
35. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-148
36. Републички завод за међународну сарадњу, научну, просветну, културну и техничку сарадњу, Ф-162
37. Министарство унутрашњих дела, Санитет
38. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б, Партијалник депозитне касе 1901.
39. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1901/02
40. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1904.
41. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1907.
42. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1908.
43. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1909.

44. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1910.
45. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник депозитне касе 1914.
46. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1896-1897)
47. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1897-1898.), I књига
48. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1897-1898.) II књига
49. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1898-1899.) I књига
50. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1898-1899.) II књига
51. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1899-1900.)
52. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1901-1902.)
53. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1902-1903.)
54. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1903-1904.)
55. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1904-1905.)
56. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1905-1906.)
57. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе 1906.
58. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1907-1908.)
59. Министарство унутрашњих дела, Ф-Б. Партијалник државне касе (1909-1910)

Објављени извори

1. Албијанић, М. (2011). *Интелектуални капитал*. Београд: Службени гласник
2. Alibabić, Š. i Avdagić, E. (2012). Razvojni elementi u strategijama obrazovanja odraslih. *Pedagogija* vol. 67 (1), 5-19.
3. Бабин, Михајло, Хиршенберг, Х., Папић, Т. (2012). *Признавање високошколских диплома у Србији*. Београд: Група за развојне политике
4. Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: National Bureau of Economic Research.

5. Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.)*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Blaug, M. (1966). *Economics of education: A selected and annotated bibliography*. New York: Pergamon Press.
7. Blaug, M. (1970a). *Economics of education: A selected and annotated bibliography (2nd ed.)*. New York: Pergamon Press.
8. Blaug, M. (1970b). *An introduction to the economics of education*. Baltimore: Penguin Books.
9. Blaug, M. (1978). *Economics of education: A selected and annotated bibliography (3rd ed.)*. New York: Pergamon Press.
10. Bodrozic, Z. (2014). Povratak visokoobrazovanih stručnjaka u Srbiju. *Psiholoska istraživanja* vol. 7(1), 55-75
11. Bondžić, D. (2010). Naučna saradnja Jugoslavije i Sovjetskog Saveza: 1944–1947, u Aleksandar Životić (prir.), *Oslobođenje Beograda 1944*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, str. 357–381
12. Bontis, N. (1998). “Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and models”, *Management Decision* vol. 36 (2), 63-76
13. Ботомор, Т. (2008). *Елите и друштво*. Нови Сад: “Mediterran publishing”
14. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
15. Vasojevic, N., Kirin, S. and Markovic, P. (2018). Research on scholarships holders who studied abroad and returned to Serbia. *Management: Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies* vol. 23(1), 23-32.
16. Vasojevic N., Filipovic, M. (2017). Studenti medicine, korisnici državnih stipendija Republike Srbije, I njihovo školovanje u 21. veku: Mogucnost poboljšavanja. Beograd: *Sociologija* vol. LIX (2), 189-205
17. Васојевић, Н., Кутлача Ђ. (2014). Нострификација, историјат и примена у високообразовном систему Србије, *SYM-OP-IS: XLI Симпозијум о операционим истраживањима*, 208-213

18. Васојевић, Н. (2015): Живот и дело Персиде Пинтеровић. *Међународни научни скуп: ШТА ЈЕ КЊИЖЕНСТВО ?* Филолошки факултет у Београду, октобар, 2015, 20-21
19. Vaizey, J. (1962). *The economics of education*. London: Faber and Faber
20. Вујић, Д. (2008). *Менаџмент људских ресурса и квалитет: људи-кључ квалитет успеха*. Београд: Центар за примењену психологију.
21. Гаврић, Г., Кирин, С., Чукановић Каравидић, М, (2014). Управљање стресом у предузетничким органи-зацијама континураним праћењем перформанси фактора задовољства запослених. *Међународна конференција о друштвеном и технолошком развоју: Бања Лука*, 3(3), 19-24
22. Гречић, В. (1994). *Убрзани одлив стручњака као поселдица санкција*. Београд: САНУ
23. Гречић, В. (1995). „Одлив мозгова“ из Латинске Америке: утицај на развој појединих земаља. *Латинска Америка и савремени свет*, 303-312.
24. Гречић, В. (1999). „Одлив мозгова“ или „циркулација“ високостручних и научног кадра. *Економски анали: орган Економског факултета у Београду*, 13-27.
25. Гречић, В. (2005). Управљање знањем: нова стратегија „коришћења умова“ из дијаспоре. *Пословна интелигенција: основна успешност менаџмента у глобалним условима*, 187-210.
26. *Glasnik Humboldt-club Serbiens Mitteilungen; Humboldt-Kolloquium von 11*, 1998.
27. Група 484. *Одлив мозгова из Србије-проблеми и могућа решења*. Мај 2010.
28. Gertler, M. (2003). Tacit knowledge and economic geography of context or the undefinable tacitness of being (there). *Journal of Economic Geography*, 3, 75-99.
29. B.Ghosh, B. (Ed.). (2000). Return Migration. *Journey of Hope or Despair*, IOM and United Nations. Geneva
30. Ђорђевић, Т. (1938). *Медицинске прилике за време прве владавине Кнеза Милоша Обреновића (1815-1839)*. Београд: Министарство народног здравља

31. Djuric, M. (2015). *Indikatori kvaliteta ljudskog kapitala srpske naucne zajednice u zemlji I svetu*. Doktorski rad. Beograd: Fakultet organizacionih nauka
32. Edvinsson, L. and Malone M. (1997) *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower*, Harper Business Press, New York
33. Ivanić, ZS. (1937). Izveštaj o stanju zdravlja u Srbiji 1848. *Miscellanea 1. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva*. Beograd: Centralni higijenski zavod; knjiga 25, str.118
34. Ivanić, ZS. (1940). Izbor pitomaca za medicinu 1863. godine. *Miscellanea 3. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva*. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda; knjiga 41, str. 154-160
35. Истраживање за иновације. *Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2016. до 2020. године*. (2016). Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
36. *Информативни билтен: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу*. Социјалистичка Република Србије. Број 1, 1990.
37. *Информативни билтен: Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу*. Социјалистичка Република Србије. Број 2, 1990.
38. Јаковљевић МД. (2015). *Српске културне и просветне установе у Мађарској у 19. веку као носиоци културолошког препорода српског народа*. Докторска дисертација. Мегатренд универзитет Факултет за културу и медије Београд
39. Јањићијевић, М. (1984). *Стваралачка интелигенција међуратне Југославије*. Београд: Институт друштвених наука-Центар за социолошка истраживања
40. Јанјичијевић, N. (2008): *Organizaciono ponašanje*. Data Status Beogrda
41. Јанјичијевић, N.(2009): *Organizaciono ponašanje*. Data Status Beogrda, 117-119

42. Јованчевић Д., Сакач В. (2016). Студенти медицине-стипендисти Текелијанума и за дужбинара Матице српске од 1838. до 1914. *Седмог научног скупа: Научни скуп 800 година српске медицине*; 2016
43. Јовић, П. (2002). Војни лекари-први државни питомци за студије медицине у иностранству. *Војносанитетски прегле*. Београд
44. Jöns, H. (2009). 'Brain circulation' and transnational knowledge networks: studying long-term effects of academic mobility to Germany, 1954–2000. *Global networks*, 9(3), 315-338
45. Keely, Brian (2010). *Људски капитал. Како оно што знате обликује ваш живот*. ОЕСД: Министарство просвете, Републике Србије.
46. Кнежевић-Поповић, Д. (2011). *Узајамно признавање професионалних квалификација и академско признавање у праву европске уније*. Београд.
47. King, R. (2000). Generalizations from the history of return migration. In B. Ghosh (Ed.), *Return migration: Journey of hope or despair?*, 7–55
48. Крњаић, З. (2002). *Интелектуална надареност младих*. Београд: Институт за психологију
49. Ковачек, Б. (2006). *Никола Тесла и Матица српска*. Нови Сад: Матица српска
50. Королја, М. (2017). Релација науке и политичке идеологије на примерима из области науке и образовања у односима СССР и ФНРЈ. *Филозофија и друштво* vol. 28(4).
51. Кулић, Н. (2011). Образовање у контексту економског раста и развоја. Београд: *Институт за педагогију и андрагогију*, 99-111.
52. Kulic, N. (2005). *How important is education for growth? Case study – Ireland. A dissertation submitted in part requirement for the degree of MPhil Monetary economics and finance*. Glasgow: University of Glasgow
53. Кулић, Н. (2012). Социјално-економска вредност инвестиција у људски капитал. Ужице: Научни скуп „*Настава и учење* „, 231-242
54. Lin, X. (2010). The diaspora solution to innovation capacity development: Immigrantentrepreneurs in the contemporary world. *Thunderbird International Business Review* vol. 52(2), 123–136.

55. Lee, J., Kim, D. (2010). Brain gain or brain circulation? U.S. doctoral recipients returning to South Korea. *Higher education* vol. 59(5): 627-643
56. Љушић, Р (1988). *Од Велике школе до Лицеја (1808-1838)*. Београд: Универзитет у Београду : 1838-1988 : зборник радова.
57. Марковић, Б. (1910). О конкурсу за школовање наставника будућег пољопривредног факултета на иностраним универзитетима. *Ново време*, 213.
58. *Матица српска 1826-1926. Нови Сад*: Издање Матице српске, 1927
59. Марковић, ПЈ. (1992). *Београд и Европа: 1918-1941: европски процес на утицај модернизације Београда*. Београд
60. Матовић, З., Спасић М. (2013). Први физикуси и болнице у Крагујевцу-престоници обновљене Србије. *Медицински часопис Крагујевац: Историја медицине*, 216-224
61. Матејић-Ђурицић З., Филиповић М. (2014). Експанзија школовања: реалности привид једнаких шанси у доступности образовања. *Социолошки преглед* vol. 1, 87-103
62. Миладиновић, Ј. (1988). *Социо-психолошки аспекти потенцијалне миграције студената*. Дипломски рад, Филозофски факултет, Београд.
63. Милисавац, Ж. (1986). *Историја Матице српске. Део 1. Време националног буђења и културног препорода 1826-1864*. Нови Сад: Матица Српска
64. Милисавац, Ж. (1992). *Историја Матице српске. Део 2. 1864-1880: време изневерених нада и борба за опстанак*. Нови Сад: Матица српска
65. Митровић, М., Кирић С. (2015). *Менаџмент људских ресурса у теорији и пракси. Удружење менаџера и консултаната Србије (УМИКС)*. Београд.
66. Мушкић, С. (2016). *Утицај процеса транзиције на незапосленост младих у Републици Србији*. Докторски рад. Београд: Факултет за менаџмент
67. *Меридијани*: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије. Број 3, 1991.
68. *Меридијани*: 40 година рада. Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије. број 3-4, 1992.

69. *Меридијани*. Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије. Број 1-4, 1994.
70. Министарство омладине и спорта, Фонд за младе таленте: *Извештај фонда 2008-2014*.
71. Оцић, Ч. (2014). Могуће стратегије развоја Србије. Стратегије развоја : Замисли и остварења, 9-90. Београд: САНУ
72. OECD (2008). *The Global Competition for Talent: Mobility of the Highly Skilled*. Paris: OECD.
73. Павловић, В. (1988). *Лицејци од 1838. до 1853. године*, у А. Митровић (гл.ур.): „Универзитет у Београду 1838-1988“, Универзитет у Београду, „Савремена администрација“, Београд
74. Парлић-Божовић, Ј. (2011). Образовање Срба у време турске власти. *Зборник радова Филозофског факултета* vol. XLI/2011, 504-517
75. Перишић, М. (2012). *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске на европским универзитетима: 1945-1958*. Београд: Завод за уџбенике
76. Пудар Драшко, Г., Крстић, Н., Радовановић, Б. (2015). *Млади истраживачи у друштвеним наукама у Србији*. Београд: Институт економских наука
77. Psacharopoulos, G. (1973). *Returns to education: An international comparison*. San Francisco: Jossey-Bass.
78. Сакач, Д., Сакач, В., Чабаркапа, В., Бугарски В. (2011). Др Јован Андрејевић Јолес, први српски анатом: живот и дело. *Српски лекарски архив за целокупно лекарство* vol. (11-12), 838-842
79. Solow, R. M. (1957). Technical change and the aggregate production function. *The Review of Economics and Statistics* vol. 39, 312-320
80. Станковић, Ђ. (2000). *Студенти и Универзитети 1914-1954*. Београд: Центар за савремену историју
81. Sternberg, R. & Muller, C. (2005). Return migration in regional innovation system. *Asian Journal of Technology Innovation* vol. 13(2), 71-95.

82. Sternberg, R. J. (1991). Ka trojnoj teoriji ljudske inteligencije. *Psihologija*, 3-4, 127-166.
83. Stefansson, A. H. (2004). *Homecomings to the future: From diasporic mythographies to social projects of return*. In F. Markowitz & A.H. Stefansson (Eds.), *Homecomings: Unsettling paths of return* (pp. 2–20). USA: Lexington Books.
84. Симобовић, Б. (2014). Могуће стратегије развоја Србије. *Могу ли стратегије да помогну развоју српског друштва?*, 131-138.
85. Службени лист ФНРЈ. *Општа уредба о стипендијама*, бр.48/51
86. Службени лист ФНРЈ. *Одлука о висини стипендија*, бр. 33/55
87. Службени гласник Народне Републике Србије: *Одлука о оснивању Републичког фонда за стипендије*, бр.30/56
88. Службени гласник ФНРЈ. *Уредба о стипендијама за школовање и усавршавање уиностранству*, бр.32/56
89. Службени гласник. *Одлука о измени и допуни Одлуке о образовању Фонда за младе таленте Републике Србије*, бр. 64/05
90. Службени гласник. *Одлука о образовању Фонда за младе таленте Републике Србије*, бр.71/08
91. Службени гласник. *Одлука о изменама и допунама Одлуке о образовању Фонда за младе таленте Републике Србије*, бр.56/13
92. Службени гласник. *Одлука о изменама и допунама Одлуке о образовању Фонда за младе таленте Републике Србије*, бр.64/14
93. Службени гласник РС. *Закон о високом образовању*, бр.76/2005, 93/2012.
94. Службени гласник РС. *Правилник о признавању страних високошколских исправа*, бр. 76/05, 100/07
95. Службени гласник РС. *Уредба о нострификацији диплома и признавању списа и семестара са страних факултета*, бр.52/49
96. Службени гласник РС. *Уредба о укидању уредбе о нострификацији диплома и о признавању испита и семестара стечених за време рата на страним свеучилиштима и високим школама*, бр.58/52

97. Службени гласник РС. *Закон о нострификацији школских сведочанстава стечених у иностранству*, бр.12/67
98. Службени гласник РС. *Закон о нострификацији и еквиваленцији школских сведочанстава и диплома стечених у иностранству*, бр.39/72
99. Службени гласник РС. *Закон о нострификацији и еквиваленцији школских сведочанстава, диплома и других исправа стечених у иностранству (пречишћен текст)*, бр.43/80
100. Службени гласник РС. *Закон о престанку важења закона о нострификацији и еквиваленцији школских сведочанстава, диплома и других исправа стечених у иностранству*, бр. 49/90
101. Службени гласник РС. *Одлука о образовању Фонда за младе таленте Републике Србије*, бр.56/05
102. Службене новине. Број 50-XIII
103. Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, бр.51, VIII-1926.
104. Српске новине. Службени дневник Краљевине Срба, 18.април 1910.
105. Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, 26.септембар 1919
106. Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 7.новембар 1921.
107. Службени гласник: август 1956, број 32.
108. Службени гласник: Јун 2005, број 56.
109. Службени гласник: Јул 2005, број 64.
110. Службени гласник: Јул 2008, број 71.
111. Службени гласник: Јун, 2009, број 44.
112. Службени гласник: јул, 2014, број 64.
113. Swanson, R and E. III Jr. Holton (2001). *Foundation of Human Resource Development*. San Francisko: Berret-Kochler Publishers Inc
114. Трговчевић-Митровић, Љ. (2003). *Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*. Београд. Историјски институт
115. Filipović, J. (2012). *Management of a Diaspora Virtual University as a Complex Organization: Serbian Diaspora Virtual University: An Emerging Leadership of a Nation*. LAP Lambert Academic Publishing: Germany

116. Филиповић М., Јовановић М. М. (1975). *Признавање школских сведочанстава и диплома стечених у иностранству у прошлости и данас*. Загреб: Информатор.
117. Friedman, M. (1953). Choice, chance, and the personal distribution of income. *The Journal of Political Economy* vol. 61, 277-290.
118. Fulbright Alumni Association of Serbia (2014). *Fulbright Almanac 1964-2014: celebrating 50th anniversary of Fulbright program/Fulbright Alumni Association of Serbia*. Belgrade: Fulbright alumni association of Serbia, Mladenovac, Delta Press
119. Heike, J. (2009). 'Brain circulation' and transnational knowledge networks: studying long-term effects of academic mobility to Germany, 1954–2000. *Global networks* vol. 9(3), 315-338.
120. Wright, J. W. (Ed.). (1992). *The universal almanac 1992*. New York: Andrews and McMeel.
121. Schultz, T. W. (1971). *Investment in human capital: The role of education and research*. New York: The Free Press
122. Chambers, I. (1994). *Migrancy, culture, identity*. London and New York: Routledge
123. Wright, J. W. (Ed.). (1992). *The universal almanac 1992*. New York: Andrews and McMeel
124. World Bank Operations Evaluations Department, Evaluation and Development, 1995

Web-izvori

1. Концепт развоја Републике Србије до 2020. године,
http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/145381/koncept_razvoja_srbije_do_2020.pdf,
(21.01.2014.)
2. http://www.bg.ac.rs/files/sr/studije/Statistika_priznavanja.pdf , (22. 04. 2014.)

3. http://www.pefja.kg.ac.rs/mas_op.html, (23.04.2014)
4. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf,
(23.04.2014.)
5. <http://www.bg.ac.rs/sr/studije/studije-uni/obraz-polit.php>, (23.04.2014)
6. http://ec.europa.eu/education/tools/ects_en.htm, (28. 04. 2014.)
7. http://www.mas.bg.ac.rs/obrazovanje/reforma_nastave/AAOM/lisabonska_konvencija.pdf, (3.05. 2014)
8. www.enic-naric-net , (28. 05. 2014.)
9. http://www.cep.edu.rs/public/Nacionalni_okvir_kvalifikacija.pdf, (2. 06. 2014.)
10. <http://www.vetserbia.edu.rs/zbirkadok%202.htm>, (2. 06. 2014.)
11. <http://nsvo.etf.rs>, (2. 06. 2014.)
12. http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf, (2.06.2014.)
13. http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/145381/koncept_razvoja_srbije_do_2020.pdf,
(15.11.2014.)
14. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf,
(25.01.2015.)
15. <http://www.mos.gov.rs/wp-content/uploads/download-manager-files/EU%202020.pdf>, (25.01.2015.)

16. http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm, (25.01.2015.)
17. <http://www.daad.rs/sr/index.html>, (24.04.2015.)
18. http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, (29.04.2015.)
19. <http://www.oecd.org/>, (30.05.2015.)
20. <http://fulbright.org.rs/>, (27.06.2015.)
21. <http://eisenhowerfoundation.net/>, (29.06.2015.)
22. <http://www.humboldt-serbia.ac.rs/>, (29.06.2015.)
23. <https://www.humboldt-foundation.de/web/home.html>, (29.06.2015.)
24. https://www.humboldt-foundation.de/pls/web/pub_hn_query.main?p_lang=en&p_pattern=Serbia&p_address_country=&p_address_region=&p_address_city=&p_address_uni=&p_host_country=&p_host_region=&p_host_city=&p_host_uni=&p_fgb1=&p_fgb2=&p_fgb3=&p_button_search=Start%2520Search&p_page=2, (2.07.2015.)
25. <http://www.uns.ac.rs/>, (25.09.2015.)
26. <https://www.pmf.uns.ac.rs/>, (25.09.2015.)
27. <http://www.ff.uns.ac.rs/>, (26.09.2015.)
28. <http://www.f.bg.ac.rs/filozofija>, (30.09.2015.)
29. <http://www.eknfak.ni.ac.rs/src/>, (30.09.2015.)

30. <http://www.agrif.bg.ac.rs/>, (1.10.2015.)
31. <http://www.eknfak.ni.ac.rs/src/>, (2.10.2015.)
32. <http://www.elfak.ni.ac.rs/cir/>, (2.10.2015.)
33. <http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/SRB.pdf>, (5. 09. 2016)
34. http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf,
(22.10.2016.)
35. The Erasmus Impact Study. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf, (11.08.2016.)
36. World economic forum global competitiveness report 2015-2016, World economic forum Geneva (2016). Web <http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/SRB.pdf>, (26.08.2016)
37. Herzberg's Two-Factor Theory of Motivation,
www.managementstudyguide.com/herzbergs-theory-motivation.htm, (5.02.2017.)
38. Група 484, <http://grupa484.org.rs/grupa-484/>, (20.05.2017.)

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Табела 1.1: Дефиниције људских ресурса.

Аутор	Дефиниција	Кључне компоненте	Теоријске основе
Nadler (1970)	„Развој људских ресурса је серија организованих активности, које се спроводе у оквиру одређеног времена дизајниране да произведу промену у понашању“ .	Промене у понашању, учење одраслих.	Психолошка
Craig (1976)	„Развој људских ресурса је фокусиран на централни циљ развоја људских потенцијала у сваком аспекту доживотног учења“.	Људски учинак	Филозофска, Психолошка
Jones (1981)	„Развој људских ресурса је системско ширење људских способности везаних за рад, фокусиран на постизању организационих и личних циљева“.	Учинак, Организациони и лични циљеви	Филозофска, системска, психолошка, економска
McLagan (1983)	„Обука и развој је идентификовање, процењивање, а путем планираног учења,	Обука и развој	Психолошка

	помагање развоју кључних компетенција које омогућавају појединцу да обавља тренутни или будући посао“.		
Chalofsky and Lincoln (1983)	„Дисциплина развоја људских ресурса је учење о томе како се појединци и групе у организацији мењају кроз учење“.	Учење одраслих	Психолошка
Nadler and Wiggs (1986)	„Развој људских ресурса је обухватан систем учења за ослобађање људских потенцијала организације, систем који укључује искуство учења и искуство појединца, искуство на радном месту које је кључно за разлоге организације за опстанак“.	Учинак организације	Економска, Психолошка, Филозофска, Системска
Jacobs (1988)	„Технологија људског учинка је развој система људских способности и управљање резултирајућим системима, употребљавајући системски приступ у постизању организацијских и личних циљева“.	Организацијски и лични учинак	Системски

R.Smith (1988)	„Развој људских ресурса се састоји од програма и активности, директних и индиректних, инструктованих и/или личних које позитивно утичу на развој појединаца, продуктивност и профит организације“.	Обука и развој, развој каријере, развој организације	Психолошка, системска, економска
Watkins (1989)	„Развој људских ресурса је поље изучавања и праксе одговорно за гајење доживотног, за рад повезано капацитета учења на индивидуалном, организационом нивоу организације. Као такво укључење, али и није на то лимитирано, обука, развој каријере и развој организације“.	Обука и развој, капацитета учења, развој каријерер, развој организације.	Психолошка, Системска, Економска.
Gilley and England (1989)	„Развој људских ресурса су организовање активности учења организоване унутар организације ради побољшања учинка и/или личног раста у сврху побољшања посла, личног и/или организацијског“.	Активност учења, побољшање учинка	Психолошка, системска, економски учинак

Nadler and Nadler (1989)	„Развој људских ресурса је организовано искуство учења запослених у оквиру сасвим одређеног временског периода у сврху обезбеђивања могућности побољшања учинка и/или личног развоја“.	Учење, Побољшање учинка	Учинак, Психолошка
D.Smith (1990)	„ Развој људских ресурса је процес детерминисања оптимума метода развоја и побољшања људских ресурса организације и систематско побољшање учинка и продуктивности запослених путем обуке, едукације и развоја, као и вођство за заједничко постизање организацијских развоја и ефикасности“.	Побољшање учинка	Учинак, системска, економска, психолошка
Chalofsky (1992)	„Развој људских ресурса је изучавање и пракса повећања капацитета учења појединаца, група, колектива и организација кроз развој и примену интервенција заснованих на учењу у сврху оптимизовања људских и	Капацитет учења, побољшање учинка	Системски, психолошка, људски учинак

	организацијског развоја и ефикасност“.		
Marquard and Engel (1993)	„Вештине развоја људских ресурса укључују стварање климе учења, дизајнирање програма обуке, трансмитовање информација и искуства, постизање резултата, обезбеђивање консултација о каријери, стварање организационих промена и усвајање материјала за учење“.	Клима за учење, побољшање учинка	Психолошки, људски учинак
Marsick and Watkins (1994)	„Развој људских ресурса као комбинациска обука, развој каријере и развоја организације показује да теоријска инеграција мора да предвиди организацију која учи, али мора да буде и постављена тако да делује стратешки кроз организацију“.	Обука и развој, развој каријере, развој организације, организација која учи	Људски учлиник, учинак, организације, системска, економска, психолошка

Swanson (1995)	„ Развој људских ресурса је процес развоја и ослобађања људског знања путем развоја и развоја у сврху побољшања учинка“.	Обука и развој, развој организације, побољшање учинка у организацији, радном процесу и на индивидуалном нивоу.	Системска, психолошка, економска
-------------------	--	--	----------------------------------

Прилог 2. Табела 5.1: Упоредни подаци о броју студената на 100. 000 становника за дате земље 1965. године⁸⁵

Земља	Број студената	Број студената на 100.00 становника
Шведска	71.413	923
Југославија	184.923	948
Француска	509.764	1042
Швајцарска	32.921	554
Румунија	130.614	686
Пољска	251.864	800
Португалија	32.115	353
Енглеска	229.628	480
Италија	300.940	583
Мађарска	51.002	503
СР Немачка	372.929	632

⁸⁵ АЈ: 319-59

Чехословачка	141.687	1001
Јапан	1.116.430	1140
Израел	35.878	1400
Порторико	40.294	1530
САД	5.526.325	2840
Вирџинија Исланд	714	1660
Аргентина	243.303	1089
Канада	323.625	1651
Бугарска	100.102	1220
СССР	3.860.600	1674

Прилог 3. Досије из области медицине⁸⁶

APPLICATION FOR FULBRIGHT AWARD

Please type or print legibly.

1. Name _____ Middle _____
2. Position Director of Clin. Hosp. Center Telephone number 322
 Department _____
 Institution Clinical-Hospital Center "Bekarijska Kosa"
 Address Belgrade
3. Home address Belgrade, Maršala Tita 6 Telephone number _____
4. Mailing address, if different from above Belgrade, Telephone number _____
5. Citizenship Yugoslav 6. Academic field Medical School
7. Date of birth 1922 8. Place of birth Sarajevo
 (Month/Day/Year)
9. Sex male 10. Single Married 11. Number of dependents 3
12. Please list members of your family who will accompany or join you in the U.S.

Name and Relationship	Date and Place of Birth	Duration of Stay

13. University and professional training (list most recent first)

Institution	Field	Degree and Date Received
<u>Belgrade University</u>	<u>Medical School</u>	<u>1951</u> <u>Doctor of Medical Science</u>

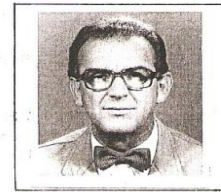
14. Previous academic or professional positions (list most recent first)

Position	Institution or Employer	Dates
<u>Chief of Surgical Dept.</u>	<u>Clinical-Hosp. Center</u>	<u>1956</u>

15. Knowledge of English Excellent Good Adequate Poor

16. Summary of proposed activity. If both lecturing and research, circle primary program. A detailed statement of proposed activity is requested on page 4.

- a. Lecturing _____
- b. Research _____

1

LEAVE BOXES BLANK

SERIAL NO.	1-5
FISCAL YR.	6-7
A 8	
9-30	
31-40	
41	48-52
53	54-5
56-8	
59-67	
68-9	70-1
72-3	
74	75
76-80	
B 8	
9-12	
13-4	15-6
17-8	
19-21	22-5
26-74	
75-80	
C 8	
9	10
11	
12	
13-27	
28	29-34
35	
36-80	
D 8	
9	10
11	
12-3	
14-5	
16-7	18
19-80	
E 8	
9-12	
13-74	
75-9	
80	

⁸⁶ Архив Југославије: фонд, 472-62

17. Institutional affiliation in the United States has been confirmed yes no

Name of institution	Dates of appointment	Name of university official with whom you have corresponded
Mayo Clinic Rochester, Minn.	September, 1981	Mayo Clinic

18. If you are employed at present, will you be granted leave of absence in the event that you are awarded a fellowship or grant? yes no
19. a) Date you expect to depart from home country September 1, 1981
- b) Date you expect to begin your teaching or research September 1981
- c) Date you expect to leave the United States December 1981
20. Please indicate any other professional activities or educational interests you would like to pursue while in the United States (include dates, if possible).

Observation of the contemporary surgical achievements in the U.S.A.

21. Please list sources and amount of funds available for support while in the U.S.
Source	Amount
Fulbright
Fellowship	

22. List principal publications or attach bibliography.

- Functionally respiratory aspects of Post-pneumonectomy hyperdistension
- Intraoperative cholangiography and manometry
- Pulmonary Actinobacillus - surgical treatment
- Gastrointestinal foreign bodies
- other 25 publications

23. Previous international travel and residence (countries, dates, and purpose of visit).

U.S.A., Mayo Clinic (1960/61); Subspecialization

24. Special honors, awards, fellowships and scholarships you have received. Include any previous Fulbright award and year received.

25. Names of cultural, scientific and educational societies or organizations of which you are a member or in which you have been active.

Yugoslav Surgeon Association

26. List names and addresses of three persons from whom you have requested letters of reference.

1. Prof. dr Ivo Popović-Džani, Belgrade, Terazije 23

2. Prof. dr Predrag Lalević, Belgrade Clin. Center "Dr Dragiša Mišović"

3. Prof. dr Milan Dragović, Belgrade Clin. Center "Dr Dragiša Mišović"

27. Persons to be notified in case of emergency (name, address, telephone number and relationship).

In home country:

Dobrila, Belgrade, ; wife

In the United States:

Mayo Clinic, Rochester, Minn.

I certify that the information given in this application is complete and accurate to the best of my knowledge. I understand that final approval of my application is contingent upon my eligibility for a visa to the United States. I agree to return to my home country upon the expiration of my project in the United States.

Signature _____ Date July 16, 1981

Grupa A

Fundamentalne i primenjene nauke
 Društvene nauke
 Američke studije
 Humanitarne nauke i umetnost

Grupa B

Ne popunjavati iznad linije!

1. Ime i prezime	2. Zanimanje hirurg
3. Mesto zaposlenja (tačna adresa i telefon) Kliničko-bolnički centar Bežanijska Kosa, Beograd,	
4. Datum i mesto rođenja 11.1922 Sarajevo	5. Adresa stana i telefon Beograd,
6. Podaci o studijama (navesti samo najviši stepen, odnosno datum i mesto izdavanja diplome II stepena, datum odbrane magistarskog rada ili disertacije i srednju ocenu u toku studija). doktor nauka 1944. u Beogradu	
7. Tema (predloga programa studija, odnosno naučno-istraživačkog rada u SAD) Posmatranje savremenih dostignuća hiturške nauke.	
8. Imena lica koja daju preporuku (navesti puno zvanje)	
9. Ranije stručno usavršavanje u inostranstvu, a posebno u SAD (navesti samo boravke duže od dva meseca) 1960/61. stipendista Mayo klinike.	
10. Naučni radovi (navesti broj i naslove samo važnijih) 67 radova iz oblasti hirurhije	11. Znanje engleskog jezika služi se dobro odlično

COUNCIL FOR INTERNATIONAL EXCHANGE OF SCHOLARS

Suite 300, Eleven Dupont Circle, Washington, D. C. 20036

Telephone (202) 833-4950

Cable Address: AMCONED

DATE: August 28, 1981

TO: Associate Directorate for Educational and Cultural Affairs
International Communication Agency

ATTN: Jean Lashly, Chief
Academic Exchange Program

FROM: Cassandra A. Pyle, Director *CAP*

SUBJECT: Recommendation of Candidate(s) for Mutual Educational Exchange (Fulbright)
Grant in the University Lecturer/Advanced Research Scholar Category

Country Yugoslavia FY -81

The Council for International Exchange of Scholars concurs in the recommendation that the scholar(s) listed below be selected for an award in accordance with the information provided in the Commission/Foundation/U.S. Embassy's nomination. The enclosed documents should be transmitted to the scholar(s) only after notification of selection by the Board of Foreign Scholarships has been received from ICA.*

As a recipient of a Fulbright grant in the university lecturer/advanced research scholar category, the scholar(s) must arrange for admission to the United States on an Exchange Visitor Visa (J-1) under Exchange Program Number G-1-5. The Council will appreciate receiving a copy of Form IAP-66 issued to the scholar(s) and advice with regard to the information provided to the scholar(s) on international travel arrangements and shipment of baggage.

Package sent to host institution

* Held by CIES for scholar(s)' arrival in the United States

TO:1500/1000:6.4.81

Affiliated with the American Council on Education

DEPARTMENT OF STATE

TELEGRAM

AE BELGRADE

FROM: 1CA44433

ACTION

1CA-4

AMB 1

DCM 1

POL

ECON

CONS

USICA

DAO

ADM

GSO

B&F

MED

PER

RSO

AGR

SCI

NCOIC

VET

CPU

MAIL RM

COMML

POUCH

CHRON 1

TOTAL 7

UNCLASSIFIED

NNNNVV DKA540ESC281
OO RUDKRB
DE RUEHIA #4432 2402141
ZNR UUUUU
O 282139Z AUG 81
FM USICA WASHDC
TO AMEMBASSY BELGRADE IMMEDIATE
BT
UNCLAS USICA 44432

AUG 31 5 37 AM '81

USICA

EO 12065 N/A

SUBJECT: FULBRIGHT ACADEMIC PROGRAM: RESEARCH SCHOLAR
CANDIDATE,
REF: KURZBAUER/RICHARDS TELCON.

BFS APPROVED . IT IS OUR UNDERSTANDING THAT THE
AYEC IS PROVIDING ROUND-TRIP TRANSPORTATION FOR DR. AND
THAT IT WILL ALSO PAY TO HIM DOLS 4,800 WHICH WOULD
REPRESENT A DOLS 50 PER DIEM PLUS DOLS 300 TO ASSIST WITH
PROGRAM COSTS.
ROBINSON, ACTING
BT
#4432

UNCLASSIFIED

TELEGRAM

INDICATE
 COLLECT
 CHARGE TO

FROM	AMEMBASSY BELGRADE	CLASSIFICATION	UNCLASSIFIED
12065			
E.O. 12812	N/A		
TAGS:			
SUBJECT:	81 YUGOSLAV FULBRIGHT & SENIOR SCHOLAR:		
ACTION:	USICA WASHDC IMMEDIATE		
INFO:	SECSTATE WASHDC		
	UNCLASSIFIED BELGRADE <u>6891</u>		
	USICA		
	ICA FOR ECA/AEE/RICHARDS; EU/SHIPPE		
AMB	SECSTATE FOR EUR/EE		
DCM			
USICA--4	REF: A) USICA 43650; B) AYES MEMO NO. 83, JULY 20; C) RICHARDS/ KURZBAUER TELCON 8/27		
CHRON	1. ON JULY 21 POST MEMO FORWARDED RE AYES MEMO NO. 83 WITH NOMINATION OF 2. BIO DATA: _____, DIRECTOR OF CLINICAL HOSPITAL CENTER "BEZANIJSKA KOSA", BELGRADE. SPECIFIC FIELD: PULMOLOGY. XXXXXXXXXX SPONSORING UNITED STATES INSTITUTION: MAYO CLINIC, ROCHESTER, MINN. FINANCIAL SUPPORT IN THE U.S.: THREE MONTHS FULL AYES SUPPORT, DOLS 4,800 PLUS INTERNA- TIONAL TRANSPORTATION OUT OF 1980 BUDGET SAVINGS. HIS GRANT WILL BE PAID TO HIM IN BELGRADE. 3. PER REFMEMO, _____ WAS APPROVED AT 93RD MEETING OF REMSOXX		
DRAFTED BY:	ACAO: RUTH KURZBAUER/AT	DRAFTING DATE	8/27/81
		TEL. EXT.	202
		CONTENTS AND CLASSIFICATION APPROVED BY: DPAO: MREMICK <i>[Signature]</i>	
CLEARANCES:			

UNCLASSIFIED

CLASSIFICATION

50153-101

OPTIONAL FORM 153
 (Formerly FS-413)
 January 1975
 Dept. of State

1.9.1981.

Dr
Direktor
Kliničko-bolnički centar Bežanijska Kosa
Beograd

Poštovani dr ,

Obaveštavamo Vas ovim putem da su Vam obezbeđena sredstva iz programa Komisije za razmenu u oblasti prosvete između SFRJ i SAD, za tromesečni naučno-istraživački boravak na Mayo klinici u Sjedinjenim Američkim državama, u periodu od oktobra do kraja decembra 1981. godine.

Prof. dr Gavro Altman
Izvršni direktor

BIOGRAPHIC DATA SUMMARY AND CERTIFICATION

1. Name of Candidate (underline family name); Country: **YUGOSLAVIA**
2. Position: (Title in English; name and location institution) **Director of Clinical Hospital Center "Deta" "Zika Kosa", Belgrade**
3. Personal data: Date and Place of Birth: **1/22 in Sarajevo**
- Marital Status: **married** Family (No. of Children) **two**
- Will family accompany Yes No
4. a. Knowledge of English: Rating or Test Score (if applicable) Test Score **.....**
- b. Post's evaluation of English proficiency **adequate**
5. Professional data:
Training and Experience: **MD Medical School, University of Belgrade, 1974**
Major Publication: (use separate sheet)
Specific Field: **Pulmology**
6. Description of Proposed Activity. (use separate sheet)
7. Sponsoring United States Institution (if determined): **Mayo Clinic, Rochester, Minn.**
8. Financial Support in the United States: (indicate period, sources and amount including personal funds). **three months, AFSC, Belgrade, US/ 4,800 plus international transportation**
9. Category: **Senior Scholar**
10. Commission Recommendation (grant and duration): **three months full grant**
11. Must Receive Notice of Award by: **August 20, 1981**

Certification Statement: (for scholars who have secured remunerative appointments only).

I certify that **Dr.** has confirmed with appropriate documents his appointments as indicated in 7 above and that he will receive funds as indicated in 8 above to support him and his family (if accompanying) in the United States. I also certify to English proficiency rating (if applicable).

Signature of Certifying Officer: Date: **July 20, 1981**

Typed name and title of Certifying Officer: **Dr. Gavro Altman, Executive Director**

STATEMENT OF PROPOSED ACTIVITY

Date July 16, 1981

Name

Position

Director

Department

Institution/Location

Clinical-Hospital Center "Beženjska Kosa", Belgrade

Project summary from page 1 of application:

DETAILED STATEMENT (300-500 words). Use additional sheet if necessary.

If you are applying for a **lecturing award**, indicate subjects which you are prepared to teach, at what level (graduate or undergraduate), and your previous teaching experience (types of institutions, level of courses). Indicate whether you are prepared to teach in English.

If applying for **advanced research**, outline your proposed project, including information on research completed, the objectives you wish to attain, and how they relate to your present position or activities.

Applicants in the **creative and performing arts** should describe the proposed activity and comment on its value to professional growth.

Observation of the contemporary surgical achievement in the U.S.A.

6.7.1981.

Poštovani

Sa zadovoljstvom Vas obavestavamo da je Komisija za razmenu u oblasti prosvete izmedju SFRJ i SAD, na svojoj 93. sednici donela odluku da Vas predloži za dodeljivanje stipendije za naučnoistraživački rad u okviru svog programa za školsku 1981/82. godinu.

Molimo Vas da dodatne formulare ispunite i vratite ih Komisiji najkasnije za 15 dana. Lekarsko uverenje ispunjavate sami, a overava ga lekar opšte prakse. Takođe napominjemo da je potrebno da imate ukupno četiri preporuke.

Prilog

Prof. dr Gavro Altman
Izvršni direktor

C U R R I C U L U M V I T A E

INSTRUCTIONS

The curriculum vitae should be in the form of an essay and not mere listing of facts. It should include information concerning your past life, education, practical training and experience, special interests, specific purpose in applying for a scholarship in the United States (do not mention specific U. S. institution) and plans for work after returning to Yugoslavia.

I was born in Sarajevo in 1922, where I completed high school. I enrolled in Medical College in Prague, Czechoslovakia, but continued medical studies in Belgrade, in 1948, and finally graduated in Belgrade. I am specialist in surgery and pulmology and doctor of science. I have published 67 scientific and profesional papers. I was also director of two research projects sponsored by DHEW. In 1960/61 I was recipient of a Mayo Clinic fellowship and worked on problems of surgical patophysiology. I have been Director of Clinical Center in Bežanijska Kosa, since 1963.

Date

Signature

21.3.1981

Primljeno 23. III - 81 67 246 / 81
odgovoreno

KOMISIJI ZA RAZMENU U OBLASTI PROSVETE IZMEDJU
SFRJ I SAD

/Na ruke izvršnog direktora Prof.
dr Gavre Altmana/

B e o g r a d

U vezi dogovora sa Vama slobodan sam dostaviti Vam naslove predavanja koja bih održao tokom svog boravka u SAD:

- "Respiratory problems after pneumonectomy"
- "Gastro-intestinal foreign bodies"
- "Infection in relation to chronic calculous cholecystitis and choledocholithiasis"

Istovremeno bih Vas zamolio za saglasnost da vreme predviđeno za moj boravak u SAD provedem na Mayo Clinic, Rochester, Minnesota i University of Illinois at the Medical Center, The Abraham Lincoln School of Medicine, Chicago, Illinois.

Kao što ste sugerirali, na put bih krenuo 1. septembra ove godine.

S poštovanjem,

Beograd 23 marta 1981

Prim. dr sci

Prilog: Poziv sa Mayo Clinic

P R E D L O G P R O G R A M A S T U D I J A U S A D

Posmatranje savremenih dostignuća hirurške nauke.
Preliminarni dogovori postignuti sa Mayo klinikom.

Datum

21. 3. 1981

Potpis kandidata

B I O G R A F I J A

U p u t s t v o

Biografija treba da sadrži podatke o školovanju, stručnom usavršavanju i službi kandidata. Takođe treba navesti razloge konkurisanja za Fulbrajtvu stipendiju, planove za rad ili studije u SFRJ posle povratka iz SAD, kao i specijalnu zainteresovanost za neku drugu oblast nauke ili umetnosti.

Rodjen u Sarajevu 1922. godine, gde sam završio i gimnaziju. Medicinske nauke sam počeo studirati u Pragu, Čehoslovačka, a od 1948. godine nastavio u Beogradu, gde sam i diplomirao. Specijalista sam opšte hirurgije i specijalista pulmologije. Doktor sam medicinskih nauka. Imam objavljenih 67 radova. Bio sam nosilac dva naučnoistraživačka rada koja su obavljena u zajednici sa Ministarstvom zdravlja Sjedinjenih Američkih Država. 1960/61. godine bio sam stipendista Mayo klinike gde sam radio na problemu hirurške patofiziologije. Direktor sam Kliničko-bolničkog centra Bežanijska Kosa od 1963. godine.

Datum

21. 5. 1981

Potpis kandidata

Lično i poverljivo

Molimo da se dostavi direktno Jugoslovensko-američkoj komisiji za Fulbrajtvov program. Ispunjeni formular ne treba ni u kom slučaju vraćati kandidatu.

Po mogućnosti otkucajte mašinom

PRIJAVA ZA STUDIJSKU STIPENDIJU U SJEDINJENIM
AMERIČKIM DRŽAVAMA

PREPORUKA

Ime kandidata

Koliko dugo poznajete kandidata? 27 godina

U kom svojstvu poznajete kandidata?

Vaše primedbe i zapažanja o kandidatu?

U preporuci treba promišljeno i realno razlikovati između pozitivnih i negativnih karakteristika kandidata. Preporuka treba da sadrži odgovarajući osvrt na kandidatov karakter, ličnost, intelektualne sposobnosti, psihičku stabilnost, sposobnost prilagodavanja i ozbiljnost u namerama. Molimo da se u ovoj izjavi ne pominju konkretni koledži ili univerziteti u SAD.

Već 27 godina posmatram dr kako je rastao i izrastao u vrsnog stručnjaka+- hirurga, starešinu i vaspitača generacija mladih lekara i dugogodišnjeg direktora uglednog Kliničko-božničkog centra na Bežanijskoj Kosi.

Dr je čovek ideja i sposobnosti da ih pretvara u život, čovek koji inventivno rešava složene zadatke svoje radne organizacije i veoma mnogo doprinosi uspesima zdravstvene službe Beograda.

Radan, odgovoran, angažovan, postojan, čvrstog karaktera, zna šta hoće i šta je realno, cenjen kao čovek i stručnjak, s reputacijom uornog hirurga, starešine i vaspitača, sa posebnim smislom za komunikaciju sa ljudima i formiranje prijateljstava, tako da ga mogu bez rezerve preporučiti, jer sam ubedjen da će na najbolji mogući način iskoristiti šansu da još više nauči, vidi i prenese iskustva i znanja drugih u svoju instituciju i u naše zdravstvo.

Ime i zanimanje (štampanim slovima) Prof. dr Milenko Ristić, dr sc. Direktor Hirurške klinike Kliničko-bol. centra "Dr. D. Mišović"
Potpis Datum 11. VI. 1981
Adresa Kliničko-bolnički centar "Dr. Dragiša Mišović", Beograd

Lično i poverljivo

Molimo da se dostavi direktno Jugoslovensko-američkoj komisiji za Fulbrajtv program. Ispunjeni formular ne treba ni u kom slučaju vraćati kandidatu.

Po mogućnosti otkucajte mašinom

PRIJAVA ZA STUDIJSKU STIPENDIJU U SJEDINJENIM
AMERIČKIM DRŽAVAMA

P R E P O R U K A

Ime kandidata Prim. dr sci.
Koliko dugo poznajete kandidata? 26 godina
U kom svojstvu poznajete kandidata?kao...čoveka, ...stručnjaka, ...radnika.....
Vaše primedbe i zapažanja o kandidatu?

U preporuci treba promišljeno i realno razlikovati između pozitivnih i negativnih karakteristika kandidata. Preporuka treba da sadrži odgovarajući osvrt na kandidatov karakter, ličnost, intelektualne sposobnosti, psihičku stabilnost, sposobnost prilagodavanja i ozbiljnost u namerama. Molimo da se u ovoj izjavi ne pominju konkretni koledži ili univerziteti u SAD.

Pre 26 godina moj učenik i asistent, jedan od mojih najboljih i najtalentovanijih djaka, jedan od entuzijasta i neumornih radnika, koji je postao ne samo vrsan hirurg, već isto tako uzoran pedagog, kreator i organizator. Radosan sam i ponosan što mogu reći da je moj djak. Bio bih srećan da ih imam takvih više.
Svih 26 godina ostao sam veoma blizak sa dr , pratio sam njegov stručni razvoj, uživao u njegovim hirurškim i društvenim uspesima.
Ostao je ono što je bio - skroman, samokritičan, vredan, pošten i dobronameran, razborit i konstruktivan čovek, pravi pregalac na poslovima koji su mu poveravani, samodisciplinovan i autoritativan, čvrstih i čistih moralnih kvaliteta - te je prirodno što je čovek tih osobina postao poznat i priznat stručnjak, društveni radnik i rukovodilac u zdravstvu.
Stalno uči i dopunjuje svoje znanje, izuzetno je talentovan predavač, tako da će ne samo njemu, već i njegovim saradnicima i mladim kolegama puno koristiti da vidi savremena kretanja u hirurgiji SAD-a
Zato ga preporučujem i garantujem za njega.

Ime i zanimanje (štampanim slovima) Akademik Prof. dr Ivo-Djani Popović
Potpis Datum 11.VI.1981
Adresa Beograd

Mayo Clinic

Rochester, Minnesota 55901 Telephone 507 284-2511

R. Drew Miller, M.D.
Thoracic Diseases
and Internal Medicine

March 16, 1981

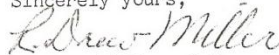
, M.D.
Marsala Tita 6/III
11000 Beograd, Yugoslavia

Dear Doctor

It is with considerable pleasure and anticipation that I take this opportunity to invite you to visit the Mayo Clinic for the purposes of professional and scientific exchange with members of our staff including Dr. Ward S. Fowler, Emeritus Professor of Physiology and Associate Dean for Academic Affairs. Since you worked with Dr. Fowler many years ago during your graduate studies, I know he would be very anxious to see you and learn of your many accomplishments in the field of chest disease and medical research and education.

We would not have funds to defray the expenses of your travels, but would make the facilities of the Mayo Clinic available to you as an alumnus of the Mayo Graduate School of Medicine. We would anticipate your visit here in September, 1981 and hope that you could remain as long as your schedule will allow.

Sincerely yours,

R. Drew Miller, M.D.
Professor of Medicine
Mayo Medical School

RDM/lmv

Private and confidential

Please return directly to the Commission. Under no circumstances should the completed form be returned to the applicant.

Typewritten, if possible.

APPLICATION FOR FELLOWSHIP, SCHOLARSHIP, OR OTHER EDUCATIONAL
EXCHANGE GRANT IN THE UNITED STATES OF AMERICA

LETTER OF REFERENCE

Name of Applicant

How Long Have You Known the Applicant? Twenty years

In What Capacity Have You Known the Applicant? as a person and expert

Your Comments and Observations Concerning the Applicant?

This should be a thoughtful and realistic discrimination between the candidate's strong and weak characteristics. It should include pertinent comment on his character, personality, intellectual ability, emotional stability, adaptability, and seriousness of purpose. Please do not mention in this statement any specific college or university in the United States.

Dr. is a model to all elder as well as younger physicians as an expert, chief and the person as well.

Honest, modest and tireless worker, he has educated a great number of generations of younger physicians, and at the same time he organized a hospital which is today, one of the best one within the city of Belgrade.

I have known him more than twenty years, and I can without any reserve guarantee for his ideal moral character, his authority and his pedagogic and working capacities as well.

Because of the all above mentioned, I can warmly recommend him for the Fellowship, for it will be of great benefit not only for Dr Antić himself, but for the whole our medical work.

Name and Title (print) Prof. dr Sci. MILAN DRAGOVIĆ

Signature Clinical-Hospital "Dr. Dragiša Nišović", Belgrade ; July 16, 1981

Address

ACTION
AMB <u>1</u>
DCM <u>1</u>
POL
ECON
CONS
USICA
DAO
ADM

DEPARTMENT OF STATE

TELEGRAM

AE BELGRADE

FROM: ICAY4433

UNCLASSIFIED

(
I
I
I
E
F
F
S
N
V
C
M
P
C
T

COUNCIL FOR INTERNATIONAL EXCHANGE OF SCHOLARS

Suite 300, Eleven Dupont Circle, Washington, D. C. 20036

Telephone (202) 833-4950

Cable Address: AMCONED

DATE: August 28, 1981

TO: Associate Directorate for Educational and Cultural Affairs
International Communication Agency

ATTN: Jean Lashly, Chief
Academic Exchange Program

FROM: Cassandra A. Pyle, Director *CAP*

SUBJECT: Recommendation of Candidate(s) for Mutual Educational Exchange (Fulbright)
Grant in the University Lecturer/Advanced Research Scholar Category

Country Yugoslavia FY 81

The Council for International Exchange of Scholars concurs in the recommendation that the scholar(s) listed below be selected for an award in accordance with the information provided in the Commission/Foundation/U.S. Embassy's nomination. The enclosed documents should be transmitted to the scholar(s) only after notification of selection by the Board of Foreign Scholarships has been received from ICA.*

As a recipient of a Fulbright grant in the university lecturer/advanced research scholar category, the scholar(s) must arrange for admission to the United States on an Exchange Visitor Visa (J-1) under Exchange Program Number G-1-5. The Council will appreciate receiving a copy of Form IAP-66 issued to the scholar(s) and advice with regard to the information provided to the scholar(s) on international travel arrangements and shipment of baggage.

X Package sent to host institution

* Held by CIES for scholar(s)' arrival in the United States

Прилог 4: Досије из друштвених наука

1

APPLICATION FOR FULBRIGHT AWARD

Please type or print legibly.

1. Name _____
Last First Middle

2. Position Assistant Professor
 Department General History Telephone number _____
 Institution Faculty of Law, University of Belgrade
 Address Dulevar revolucije 67

3. Home address _____, 11000 Belgrade
 Telephone number _____

4. Mailing address, if different from above same
 Telephone number _____

5. Citizenship Yugoslavia 6. Academic field Law History

7. Date of birth 1950 8. Place of birth Belgrade
(Month/Day/Year)

9. Sex male 10. Single Married 11. Number of dependents 1

12. Please list members of your family who will accompany or join you in the U.S.

Name and Relationship	Date and Place of Birth	Duration of Stay

13. University and professional training (list most recent first)

Institution	Field	Degree and Date Received
<u>Faculty of Law</u>	<u>Law History</u>	<u>PhD June 1961</u>
<u>Faculty of Law</u>	<u>Law History</u>	<u>B.A. June 1977</u>
<u>Faculty of Law</u>	<u>Law</u>	<u>B.S. June 1973</u>

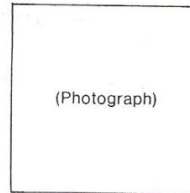
4. Previous academic or professional positions (list most recent first)

Position	Institution or Employer	Dates
<u>Assistant</u>	<u>Faculty of Law</u>	<u>May 1970</u>

5. Knowledge of English Excellent Good Adequate Poor

6. Summary of proposed activity. If both lecturing and research, circle primary program. A detailed statement of proposed activity is requested on page 4.

a. Lecturing _____
 b. Research Application of quantitative methods in the history of law and state research

LEAVE BOXES BLANK

SERIAL NO.		1-5
FISCAL YR.		6-7
A		8
9-30		
31-40		
41	48-52	
53	54-5	56-6
59-67		
68-9	70-1	72-3
74	75	76-80
B		8
9-12		
13-4	15-6	17-8
19-21		22-25
26-74		
75-80		
C		8
9	10	11
13-27		
28	29-34	
35		36-80
D		8
10-11	12-3	14-5
16-7	18	19-80
E		8
9-12		13-74
75-9		80

7. Institutional affiliation in the United States has been confirmed yes no

Name of institution	Dates of appointment	Name of university official with whom you have corresponded
Center for International Development University of Maryland, College Park 2042		prof.

18. If you are employed at present, will you be granted leave of absence in the event that you are awarded a fellowship or grant? yes no

19. a) Date you expect to depart from home country February, 20th 1984
 b) Date you expect to begin your teaching or research March, 1st 1984
 c) Date you expect to leave the United States June, 1st 1984

20. Please indicate any other professional activities or educational interests you would like to pursue while in the United States (include dates, if possible).

21. Please list sources and amount of funds available for support while in the U.S.

Source	Amount
Personal account	ca. 1,000 dollars

22. List principal publications or attach bibliography.

**Early Greek law and the Law Code of Gortyn, Belgrade 1977.
 Testament in Ancient Greek law, Belgrade 1981.**

23. Previous international travel and residence (countries, dates, and purpose of visit).

**Greece, Italy, Austria, W. Germany, France, England (scientific and
touristic, 1970-1982), Spain, Tunis (1978, 1979 touristic)**

24. Special honors, awards, fellowships and scholarships you have received. Include any previous Fulbright award and year received.

**University of Wien - Sommerhochschule Strobl bei Salzburg, 1974
University of Thessaloniki - Institute of International Public Law
and International Relations, 1979**

25. Names of cultural, scientific and educational societies or organizations of which you are a member or in which you have been active.

**Institute of International Public Law and International Relations,
University of Thessaloniki, Greece**

26. List names and addresses of three persons from whom you have requested letters of reference.

**Dr Mirko Mirković, K. Višeslava 16, 11000 Belgrade
Dr Radoslav Stojanović, Čingrijina 13, 11000 Belgrade
Dr Ljubica Kandić, Kursulina 24, 11000 Belgrade**

27. Persons to be notified in case of emergency (name, address, telephone number and relationship).

In home country:

**Avramović Budimka, Knez Mihajlova 18, 11000 Belgrade, tel. 622-765,
mother**

In the United States:

**Petkovich Doris, 5421 Inverchapel Rd., Springfield VA 22151,
cousin**

I certify that the information given in this application is complete and accurate to the best of my knowledge. I understand that final approval of my application is contingent upon my eligibility for a visa to the United States. I agree to return to my home country upon the expiration of my project in the United States.

Signature

Date September, 7th 1982

PLEASE DO NOT STAPLE THIS FORM

OMB 3109-R0017

United States Information Agency
ASSOCIATE DIRECTORATE FOR EDUCATIONAL AND CULTURAL AFFAIRS
CERTIFICATE OF ELIGIBILITY FOR EXCHANGE VISITOR (J-1) STATUS

A433052

PART I - IT IS HEREBY CERTIFIED THAT:

<p>NAME OF EXCHANGE VISITOR: 50 Beograd Yugoslavia</p> <p>born (Mo.) (Day) (Yr.) in (City) (Country) Yugoslavia YO</p> <p>a legal permanent resident of (Country) whose position in that country is Professor, Faculty of Law, Belgrade 21-3</p> <p>U.S. address University of Maryland, College Park, MD</p>	<p>THE PURPOSE OF THIS FORM IS TO</p> <p>☒ 1. Begin a new program</p> <p>☐ 2. Extend an ongoing program</p> <p>☐ 3. Transfer to a different program</p> <p>☐ 4. Replace a lost form</p> <p>☐ 5. Permit visitor's immediate family to enter U.S. separately</p>
<p>will be sponsored by International Communication Agency, Administered by CIES</p> <p>to participate in Exchange Visitor Program No. G 1 5, which is still valid and is officially described as follows:</p>	
<p>3. This form covers the period from 02 15 84 to 07 15 84 (one-year maximum)</p> <p>If this form is for family travel or replaces a lost form, the expiration date on the exchange visitor's I-94 is _____</p>	
<p>4. The category of this visitor is ☒ 1 Student, ☐ 2 Trainee, ☐ 3 Teacher, ☐ 4 Professor, ☒ 5 Research Scholar or Specialist.</p> <p>6. ☐ International Visitor, ☐ 7 Professional Trainee, and the specific educational field or non-study activity to be engaged in is Application of quantitative methods in history of law/state research.</p> <p>Code No. 7400 verbally described as follows: Application of quantitative methods in history of law/state research.</p> <p>(Subj. Field Code)</p>	
<p>5. During the period covered by this form, it is estimated that the following financial support (in U.S. \$) will be provided to this exchange visitor by:</p> <p>a. ☒ The Program Sponsor in item 2 above \$ 8,200</p> <p>Financial support from organizations other than the sponsor will be provided by one or more of the following:</p> <p>b1. ☐ U.S. Government Agency(ies) (Agency Code) \$ _____ b2. _____ (Agency Code) \$ _____</p> <p>c1. ☐ International Organization(s) (Int. Org. Code) \$ _____ c2. _____ (Int. Org. Code) \$ _____</p> <p>d. ☒ The Exchange Visitor's Government \$ 1,000 (If necessary, use above spaces for funding by multiple U.S. Agencies or Intl. Organizations)</p> <p>e. ☐ The binational Commission of the visitor's Country \$ _____</p> <p>f. ☐ All other organizations providing support \$ _____</p> <p>g. ☐ Personal funds \$ _____</p>	
<p>6. I.N.S. USE</p>	<p>7. Ms. Camille A. Caliendo, ACAO (Title)</p> <p>Embassy of the U.S.A. in Yugoslavia, Belgrade (Address)</p> <p style="text-align: right;">December 9, 1983 (Date)</p> <p>(Signature of Responsible Officer or Alternate R.O.) _____ (Date)</p>

<p>PART II—ENDORSEMENT OF CONSULAR OR IMMIGRATION OFFICER REGARDING SECTION 212(e) OF THE I.N.A.</p> <p>I, (Name) _____ (Title) _____</p> <p>have determined that this alien in the above program</p> <p>1: ☐ is not subject to the two year residence requirement;</p> <p>2: ☐ is subject, based on: A. ☐ government financing and/or B. ☐ the Exchange visitor skills list and/or C. ☐ PL 94 484 as amended.</p> <p>(Signature of Officer) _____ (Date) _____</p>	<p>PART III—STATEMENT OF RESPONSIBLE OFFICER FOR RELEASING SPONSOR (FOR TRANSFER OF PROGRAM)</p> <p>Date _____ Transfer of this exchange visitor from program No. _____ sponsored by _____</p> <p>to the program specified in item (2) is necessary or highly desirable and is in conformity with the objectives of the Mutual Educational and Cultural Exchange Act of 1961.</p> <p>(Signature of Officer) _____ (Date) _____</p>
---	---

KOMISIJA ZA RAZMENU U OBLASTI PROSVETE
 IZMEĐU SRJ I SAD
 11000 B E O G R A D
 TRG MARKSA I ENGELSA BR. 1
 TEL. 338-183, 331-597

Grupa A

Jugoslovenske studije

Američke studije

Prirodne nauke

Društvene nauke

Umetnost

Grupa B

Ne popunjavati iznad linije!

1. Ime i prezime dr	2. Zanimanje docent Pravnog fakulteta
3. Mesto zaposlenja (tačna adresa i telefon) Pravni fakultet u Beogradu, Bul.revolucije 67, tel.	
4. Datum i mesto rođenja 1950., Beograd	5. Adresa stana i telefon 18, Beograd tel.
6. Podaci o studijama (navesti datum i mesto izdavanja diplome II stepena, datum odbrane magistarskog rada ili disertacije i srednju ocenu u toku studija). 5. juli 1975. godine, srednja ocena 9,92 magistarski rad odbranjen 23. maja 1977. godine doktorska disertacija odbranjena 22. juna 1981. godine	
7. Tema (predloga programa studija, odnosno naučno-istraživačkog rada u SAD) Izučavanje kvantitativnih metoda u istorijskim istraživanjima, posebno sistema COPDAB banke kompjuterizovanih podataka	
8. Imena lica koja daju preporuku (navesti puno zvanje) 1. dr Mirko Mirković, red.prof. i Dekan Pravnog fakulteta Bgd. 2. dr Radoslav Stojanović, red.prof. Pravnog fakulteta u Bgd.	
9. Ranije stručno usavršavanje u inostranstvu, a posebno u SAD (navesti samo boravke duže od dva meseca) -	
10. Naučni radovi (navesti broj i naslove samo važnijih) 1. Rano grčko pravo i Gortinski zakonik, magistarski rad; 2. Evolucija slobode testiranja u antičkom grčkom pravu, doktorska disertacija	

Council for International Exchange of Scholars

Eleven Dupont Circle, N.W. • Washington, D.C. 20036 • Cable Address AMCONED
Affiliated with the American Council on Education

Dr.
Assistant Professor
Department of General History
University of Belgrade
Belgrade, Yugoslavia

has been selected by the Board of Foreign Scholarships for a

FULBRIGHT GRANT

under the Mutual Educational Exchange Act

sponsored by

THE UNITED STATES INFORMATION AGENCY

This grant is made under the provisions of the Mutual Educational and Cultural Exchange Act of 1961 (Fulbright Program) and will be administered by the Council for International Exchange of Scholars. The purpose of the grant is to enable the recipient to engage in the academic program of advanced research and/or lecturing as described below:

- Sponsoring Institution(s):** University of Maryland
College Park, Maryland 20745
- Administrative Official(s):** Dr. Karen Eide Rawling
Director of International Affairs
- Faculty Associate(s):** Dr. Edward Azar
Director, Center for International Development

Project:
R: Application of quantitative methods in history of law/state research

Length of Visit: Four months, beginning in March 1984

U.S. Government (Fulbright) support:
\$1,825.00 per month for a period not exceeding four months
\$800.00 Program Costs
\$100.00 Orientation Allowance

(Supplemental Information follows)

Cassandra A. Pyle
Director
Council for International Exchange of Scholars

GRANT # 83-04761
7-8-83

DATE: page 1 of 2

TERMS AND CONDITIONS OF AWARD

In accepting the terms of this grant as described on pages 1 and 2 the grantee agrees to the provisions and instructions of the Mutual Educational Exchange grant and will fulfill the following obligations:

1. To return the enclosed Arrival Notification Form promptly to the Council after arrival in the United States.
2. To inform the Council promptly of any changes in address in the United States to which payments and correspondence should be sent.
3. To notify the Council in advance of the dates of any visit to another country during the period of stay in the United States.
4. To consult with and obtain prior approval from the Council regarding any change in professional program, institutional affiliation, or the period of stay.
5. To advise the Council of planned date of departure from the United States at least six weeks in advance.
6. To reimburse the Council for any excess payments made due to early departure or for time spent outside the United States.
7. To hold harmless the sponsoring institution(s) and other cooperating agencies and persons for any injury, accident, sickness, or other contingency which may arise in connection with the grantee's activities, or those of his dependents, during or as a result of his stay in the United States.
8. To return to the country of citizenship or permanent residence for an aggregate period of at least two years upon the completion of the grant period or any authorized extension.
9. To submit, at the conclusion of the grant period, a final report on the academic work accomplished.

The United States Information Agency and the Council for International Exchange of Scholars reserve the right to revoke, revise or adjust the terms of this grant, if conditions so require.

To be completed by grantee: (check one)

- I have read the attached terms and conditions, additional information, and Guide for Visiting Scholars. I hereby **accept the grant** and agree to abide by all these conditions.
- I **decline the grant** and am returning all materials promptly to the Commission/Foundation or United States Embassy.

Signature

6. 1X 1983
Date

This Grant Certificate is provided in triplicate. Please sign all forms and return two copies to the Commission/Foundation or the United States Embassy which transmitted these documents to you. The original should be retained for your use during your stay in the United States.

If you are unable to accept this award, please return this certificate and copies promptly to the Commission/Foundation or United States Embassy.

____ Copy for CIES
____ Copy for Commission/Foundation/Embassy

Supplemental Information

1. Please do not hesitate to correspond with Dr. Azar about details of your research program and also about housing for the duration of your stay. He can be reached at the following address:

Dr. Edward Azar
Director, Center for International Development
University of Maryland
College Park, Maryland 20742

2. May I take this opportunity to ask your advice? The 1984-85 Fulbright Program with Yugoslavia provides for two five-month research awards for U.S. scholars to join you and others in Yugoslavia who are working in the field in which you propose your research. The Commission office in Belgrade can supply you with a copy of the information we have received thus far about the project. Will you please send any additional details which are available as well as information as to the kinds of U.S. scholars who would be most welcome, that is, scholarly fields/other qualifications? This additional information is urgently needed as soon as possible so that appropriate candidates can be nominated this fall.

COUNCIL FOR INTERNATIONAL EXCHANGE OF SCHOLARS

ADDITIONAL INFORMATION ABOUT YOUR GRANT

VISA

To enter the United States you must have in your possession a valid passport, an Exchange Visitor Visa issued in the non-immigrant category (J-1), and a Certificate of Eligibility for Exchange Visitor Status (Form IAP-66) issued under the program designation G-1-5. Form IAP-66 and the Exchange Visitor Visa should be secured from the United States Embassy or Consulate in your home country.

If you plan to leave the United States for brief visits to other countries for professional or personal reasons during your grant period, you should advise the American Embassy or Consulate of this fact when you apply for your visa so that consideration may be given to the issuance of a visa for multiple entry.

INTERNATIONAL TRAVEL

Instructions regarding travel from your home country to the United States and return will be furnished through the Binational Commission/Foundation or United States Embassy/Consulate in your own country. Any matters related to international travel should be taken up directly with the agency which issues your travel documents. Travel financed by the United States Government must be made on U. S. carriers whenever possible.

DURATION OF STAY

It is expected that you will remain in the United States for the full period of your grant. If it should be necessary for you to leave the United States during your specified grant period, you must inform the Council and your host institution in advance of your reasons and plans.

DEPENDENTS

Unless indicated, this grant does not provide travel for dependents. Travel, medical insurance, and all other support for accompanying family members must be borne by the grantee.

INSURANCE

Your grant also provides limited health and accident insurance for you (but not for your dependents) during your direct travel between your home country and the United States, and while you are participating in the program covered by this grant. The certificate and additional material about your insurance coverage will be sent to you by the Council upon receipt of your Arrival Notification Form. Refer to the Guide for more information on insurance.

PAYMENT OF PER DIEM ALLOWANCE

You will receive upon your arrival in the United States an advance payment by check which will be held for you either at your host institution or at the office of the Council for International Exchange of Scholars. To arrange for subsequent payment of your grant, it is important that you mail your Arrival Notification Form to the Council immediately after reaching the United States.

Under U. S. Government fiscal regulations, payments of your grant can be made only for the period of your stay in the United States. If it should be necessary for you to leave the United States prior to the expiration of the specified grant period, you must reimburse the Council for any excess payments which have been made. Grant duration is established and grant benefits are determined on the basis of half-month intervals. Fifteen days or less is considered one-half month. Sixteen to thirty-one days is considered a full month.

PROGRAM FUNDS

The full amount of your book and professional travel allowance will be paid to you on arrival in the United States and will be included in your first grant payment. Program funds are intended to cover such items as the purchase of educational and professional materials, copying costs, laboratory and registration fees, and travel to and from professional meetings or to other U.S. institutions to consult with colleagues. It is not necessary to provide an accounting of these expenses to CIES.

U.S. INCOME TAX

Income received from U. S. Government per diem grants is considered remunerative income and is subject to U. S. income tax, unless there is a provision for exemption under a tax treaty between the U. S. Government and your home country. No tax withholdings will be made by the Council. If your grant is not exempt by virtue of a tax treaty, you should calculate your income tax obligations carefully and be prepared to make required payment(s) at the conclusion of each tax year or prior to your departure from the U. S. For information and instructions for filing a tax statement with the U. S. Internal Revenue Service refer to the Guide.

INSTRUCTIONS FOR PROGRAM SPONSOR

PROHIBITIONS:

- 1) No one except the Responsible Officer or Alternate Responsible Officer, whose name is recorded with the United States Information Agency, may sign this form.
- 2) Authorized exchange visitor program sponsors may not transfer forms IAP-66 to any other organization, whether or not that organization has an authorized exchange visitor program.

PROCEDURES:

Give copies 1, 2, and 3 (white, yellow and pink) to the exchange visitor for him/her to use in applying for a "J" visa or in applying to the INS for an extension or transfer. If the IAP-66 is to replace a lost form, destroy copies 1 and 2 and give copy 3 to the exchange visitor, being sure to fill in item 3, the expiration date of the visitor's I-94.

EXCHANGE VISITOR FAMILY MEMBERS:

If the Exchange Visitor's immediate family members will accompany him/her to the United States or if they will remain in the U.S. at the time the Exchange Visitor extends or transfers his/her program, attach a list (on the Sponsor's letterhead) giving the names, relationships to the Exchange Visitor, and dates and place of birth of the family members. If this form is for the Visitor's family travel attach a similar list.

PURPOSE OF FORM (Upper right-hand corner)

NEW PROGRAM: Check this box for an individual who is beginning an Exchange Visitor Program and who is not now an Exchange Visitor in this or any other Exchange Visitor Program.

EXTEND AN ONGOING PROGRAM: Check this box for an Exchange Visitor who is continuing in the same Exchange Visitor Program.

TRANSFER TO A DIFFERENT PROGRAM: Check this box for an Exchange Visitor who is transferring from one Program Sponsor to another. Do not use for change of activity or subject under the same Exchange Visitor Program Number.

LOST FORM: Check this box when the form is being issued to replace a pink copy of the IAP-66 lost by the Exchange Visitor. Note the I-94 expiration date requirement in item 3.

VISITOR'S FAMILY TRAVEL: Check this box when the form is to be used by the Exchange Visitor's immediate family in order to travel separately from the Visitor. Note the I-94 expiration date requirement in item 3.

PART I

Block 1. Fill in the FAMILY NAME first. Use numerals for the BIRTH DATE, in the order Month, Day, Year, e.g., 07 22 39. Province, prefecture, township, district, etc., may be used in place of CITY OF BIRTH where local custom or regulation requires, followed by COUNTRY OF BIRTH. LEGAL PERMANENT RESIDENT is a phrase used to distinguish country of intended permanent residence from country of birth and/or citizenship in those few cases where permanent residence and citizenship are different. In most cases, the country of citizenship and the country of permanent residence are the same. Exchange Visitors are subject to the Skills List and two-year foreign residence requirement in the country of permanent residence if that is different from the country of citizenship and/or birth. POSITION IN THAT COUNTRY is the position or location of the Exchange Visitor in the economy/society of his/her country of permanent residence prior to becoming an Exchange Visitor. U.S. ADDRESS: If the Visitor has a residence address in the U.S., use that address. If not, use the address of the institution where the Visitor will carry out his/her program or the address of the Program Sponsor.

Block 2. Write the PROGRAM SPONSOR'S NAME on the first line. The PROGRAM NUMBER consists of three parts, separated by dashes. The first is either "G" or "P", followed by a one-digit number (do not use Roman numerals), followed by a number from 1 to 4 digits. In the space below enter the entire PROGRAM DESCRIPTION as recorded by the United States Information Agency. This description may be pre-printed or entered with a rubber stamp if all copies are legible. Program number example: P-3-230.

Block 3. Enter the DATES OF THE PROGRAM covered by this IAP-66 (one year maximum). Use numerals for the date as you did for the date of birth. The Immigration & Naturalization Service grants admission into, and extensions of stay in, the United States in maximum periods of one year. Exchange Visitors planning programs in excess of one year must apply to the INS with a new IAP-66 (checked to extend) at the end of the initial authorized period. If this form is for the Visitor's family travel or to replace a lost form enter the EXPIRATION DATE which appears on the Exchange Visitor's form I-94.

Block 4. Definitions of VISITOR CATEGORIES will be found in *Codes for Educational and Cultural Exchange*. Below the visitor category enter the SUBJECT/FIELD code which most closely describes the principal activity to be engaged in by the visitor. Finally, describe in your own words the activity which you have coded.

Block 5. Indicate the total amount of FUNDS to be supplied by the various sources during the period of validity of this form. Do not make entries such as "\$450 per month"; rather enter the totals for the period. Any funds supplied to the exchange visitor by the program sponsor should be listed in the first line, even though the sponsor may belong to one of the categories listed in subsequent lines. If the sponsor commingles funds received from other sources and cannot identify specific amounts in an individual's program, enter all those funds in the first line. Then check the appropriate category below and enter "unknown" on the amount line for that category. See additional instructions in *Codes for Educational and Cultural Exchange*.

Block 6. Do not write in block 6.

Block 7. Fill in the name and business address of the OFFICIAL SIGNING THE FORM and the date of execution. That official must be the Responsible Officer or an Alternate Responsible Officer of the program described in block 2 above.

PART II Do not write in this space.

PART III The Responsible Officer or alternate should fill in this block to indicate approval of a transfer of an Exchange Visitor from his/her program to the program of another sponsor (i.e., to another program number). Changes in type of activity of Exchange Visitors within the same program number do not require a new IAP-66.

The codes required to execute the IAP-66 will be found in the publication, *Codes for Educational and Cultural Exchange*, which can be obtained from the Exchange Visitor Programs Branch, Associate Directorate for Educational and Cultural Affairs, United States Information Agency, Washington, D.C. 20547.

IAP-66

COMMISSION FOR EDUCATIONAL EXCHANGE
BETWEEN THE SFR OF YUGOSLAVIA AND THE U.S.A.

GRANT AUTHORIZATION

Authorized under
Public Law 87-256, the Fulbright-Hays Act
Terms of Award

Date: 8/17/1983

GRANTEE: Dr.
PERMANENT MAILING ADDRESS: , 11000 Beograd
CATEGORY: Research Scholar
PURPOSE: Advanced Research
INSTITUTION OF AFFILIATION: University of Maryland, College Park, MD.
DURATION OF GRANT: four months beginning in March 1984
COOPERATING AGENCY: Council for International Exchange of Scholars
Eleven Dupont Circle, Suite 300
Washington, D. C. 20036
telephone: (202) 833-4950

1. This grant is approved under the Annual program for use during the academic year which begins in 1983. This grant cannot be postponed to a subsequent year.
2. All amounts under this grant are payable in Yugoslav currency. The grant entitles you to transportation from your place of permanent residence to your place of study or research in the United States, and to such other benefits, costs, and expenses authorized by section 104 (e) (1) of Public Law 87-256 as may be approved by the International Communication Agency or bus — must be on American or Yugoslav carriers unless specifically approved otherwise. Transportation tickets will be purchased by the Fulbright Commission in Belgrade. Grantees should not purchase such transportation tickets themselves but should advise the Commission as the carrier they wish to use and the date of their proposed travel.
3. The use of this grant is contingent upon your ability to procure a passport and the necessary visa.
4. No change in your institutional affiliation should be made unless approved in advance by the Council for International Exchange of Scholars which is the cooperating agency designated by the Board of Foreign Scholarships and the United States ICA to arrange, verify and supervise the professional programs of scholars from other countries while visiting the United States to lecture or conduct advanced research under the terms of the Fulbright-Hays Act.
5. Reports: Grantees should submit periodic reports covering their professional activities as required and a final summary report upon completion of the grant. You will be advised as to the nature and frequency of these reports.
6. Extensions: Grantees who wish to prolong their stay in the United States beyond the period originally authorized should apply to the Council for International Exchange of Scholars and the Commission in Belgrade for permission to postpone the return portion of their travel grants. Grantees are also expected to inform the Commission of their intentions. The Council will inform grantees of steps to be taken before extensions can be authorized. A primary condition for such an extension is the approval of the grantee's institution in Yugoslavia. The grantee should submit evidence of such approval when applying for an extension. To the above mentioned approval of the grantee's institution in Yugoslavia an evidence of the extended dollar support grant from a United States academic institution should be attached. Applications for extension should be submitted at least three months prior to the termination of the existing grant.
7. Termination of grant: The Commission reserves the right to terminate this grant at its discretion and to withhold payment of return transportation to the home country in the event that noncompliance with the provisions of award warrants such action. Grounds upon which the Commission may terminate this grant include, but are not limited to, the following: violation of the laws of the United States or of Yugoslavia, including currency exchange regulation; misconduct; failure to complete the grant because of voluntary termination, including premature departure from the institution of affiliation or the host country; physical or mental incapacitation; engaging in political or unauthorized income producing activities.

8. Items not Included: This grant does not provide for expenses in connection with: visas, passports or photographs; transportation for dependents; subsistence; taxi cab, tips, shipment of unauthorized baggage; baggage transfers; certificates of birth, health or indentity; inoculations; insurance, etc. It is understood that the recipient of this grant has, or will have, adequate dollar resources to meet his dollar commitments for the period for which this grant is effective.
9. From the date of your departure from Yugoslavia until your direct return travel you will be covered by Health and Accident Insurance. The premium will be paid by the ICA for the actual period of your grant. If you wish to stay in the United States for some time beyond the completion of the purpose for which the grant was awarded you will be expected to pay your own insurance premium.
10. You are expected, however, to return to reside in Yugoslavia at the end of your grant period.
11. Travel arrangements to be made for you by the Commission will be subject of separate communications.
12. **Visa:** The use of this grant is contingent upon availability of transportation and the grantee's ability to secure a passport and the appropriate American Exchange Visitor Visa (J), under Program G-1-I. — Section 212 (e) of the Immigration and Nationality Act, as amended, provides in part that no person admitted to the U.S. as an Exchange-Visitor or acquiring such status after admission shall be eligible to apply for an immigrant visa, or for nonimmigrant visa under section 101 (a) (15) (H) until it is established that such person has resided and been physically present in the country of his nationality or his last residence, or in another foreign county for at least two years following departure from the United States. It also provides that such residence in another foreign shall be considered to have satisfied this requirement only if the U.S. Secretary of State determines that such residence has served the puprose and intent of the Act. —
13. Your return travel must be performed within one year from the date of arrival in the United States. If you wish to remain in the United States beyond this date you must apply, stating the purpose of your application and the length of the extension required to the Conference Board and to this Commission in accordance with the item 6. above. If you remain beyond the authorized period of your grant your return entitlement will be automatically cancelled.
14. If you wish to return before completion of the period for which your grant is given you should seek permission from the Conference Board and from this Commission before stating on the journey unless an extreme emergency demands immediate return.
15. If the Commission does not receive your acceptance of the award within ten days from the date of this award, the grant will be considered cancelled, and there will remain no further obligation to you as set forth above.

I accept the award offered to me by the Commission and agree to abide by the terms outlined above.

Signature _____

Date 6. 14 1983

STATEMENT OF PROPOSED ACTIVITY

Date September, 7th 1982

Name
Position Assistant Professor
Department General History
Institution/Location Faculty of Law, University of Belgrade

Project summary from page 1 of application: Application of quantitative methods
in the History of Law and State and International Relations
research

DETAILED STATEMENT (300-500 words). Use additional sheet if necessary.

If you are applying for a **lecturing award**, indicate subjects which you are prepared to teach, at what level (graduate or undergraduate), and your previous teaching experience (types of institutions, level of courses). Indicate whether you are prepared to teach in English.

If applying for **advanced research**, outline your proposed project, including information on research completed, the objectives you wish to attain, and how they relate to your present position or activities.

Applicants in the **creative and performing arts** should describe the proposed activity and comment on its value to professional growth.

The study project is in a whole related to the possibilities of the application of the quantitative methods in historical researches. However, the study would be particularly turned towards the introduction to the system of the data bank computerised COPDAB by professor Edward Azar. At the Center for International Development of the University of Maryland prof. Azar has founded such a data bank in the International Relations and he is going to extend it upon the 1948-1900 period. I intend to take part in that work, having an unique opportunity to meet that method immediately. The study will include the acquirement of basic principles of the computerising historical data, coding, scaling, forecasting, etc.

Skill and experience that I could get there will be of great importance in the whole efforts of the Faculty of Law of the University of Belgrade to make the first multidisciplinary project researching International conflicts. By this project the initial data bank computerised will be found, with large possibilities of extending as well as application in other fields of study. This kind of research was not in use in Yugoslavia, particularly not in social sciences. There is no doubt that knowledge of the principles and methods of the COPDAB system will lighten attempts which we make at the Faculty of Law, trying to introduce more advanced methods of research in social sciences.

CURRICULUM VITAE

I was born in Belgrade on [redacted] 1950, by nationality Yugoslav-Serbian. I completed elementary and grammar-classical school in Belgrade. I enrolled the Faculty of Law of the University of Belgrade in 1969 and graduated in June 1973 with the average grade 9,92. As a student I got the prize award of the University of Belgrade for the success in studying. I got two awards of the Albert Weiss Foundation at the Law Faculty of Belgrade for the essays dealing with the History of Law.

I was elected Assistant of the General History of Law and State at the Faculty of Law of the University of Belgrade in 1975. During post-graduate studies I passed all the examinations with the best grades and wrote LL.M. thesis Early Greek Law and the Law Code of Gortyn, qualified with compliments. In 1981 I got S.J.D. with the dissertation Evolution of the Testation in the Ancient Greek Law "cum laude". I was elected Assistant Professor of the General History of Law and State at the Faculty of Law in April 1982.

I am interested particularly in Roman Law and International Relations as well and I wrote few articles in those topics too. I collaborate the project at the Faculty of Law of the University of Belgrade researching International conflicts from the ~~international~~ historical point of view. This project is the pioneer work in the field of computerizing of the historical dates in Yugoslavia. That is the reason I believe that the experience which could get in USA will be of the great importance for my further work.

Date 20.04.1982. Signature

P R O P O S E D S T U D Y P R O J E C T

The main purpose of the study would be the investigation of the possible application of quantitative methods in historical researches. The study will be dedicated particularly to acquire basic elements of the system of the data bank computerized COPDAB by prof. Edward Azar. Professor Azar works at the Center for International Development at the University of Maryland, College Park 20742 Maryland.

Considering the fact that prof. Azar is going to extend his data bank of International Relations upon the period from 1948 to 1900, it would be an unique opportunity to take part in such a work and to meet that method immediately. The study will include acquirement of the principles of computerizing historical datas, as well as coding, scaling and forecasting.

This kind of experience will be of wider interest, with regard to the circumstance that the Faculty of Law of the University of Belgrade makes efforts to do the first multidisciplinary project researching International conflicts. The idea of the project is to establish international data bank computerized for this subject, with wide possibilities of application in other fields of study. This kind of research was not in use in Yugoslavia yet neither dealing with proposed topic, nor is widespread in the social sciences as a whole. Skills that one could reach in USA in that field could be of essential importance.

Therefore, I intend to stay two months at the University of Maryland close to prof. Azar, as well as one month in some other center where this kind of the research is in practi-

Date

20.04.1982.

Signature

ce. I will be grateful if the USA-SFRJ Commission could help to find such a center according to possibilities; otherwise it could be managed through immediate contact and arrangement with prof. Azar. Accordingly, the whole stay in USA would last three months.

P R E D L O G P R O G R A M A S T U D I J A U S A D

Glavna svrha studijskog boravka bila bi istraživa-
nje mogućnosti primene kvantitativnih metoda u istorijskim
istraživanjima. Studijski boravak će biti posebno usmeren
na upoznavanje sa osnovnim elementima sistema kompjuterizo-
vane banke podataka CODAB profesora Edvarda Azara. Profe-
sor Azar radi u Centru za međunarodni razvoj Univerziteta
u Merilendu, College Park 2742 Maryland.

S obzirom na okolnost da profesor Azar namerava da
proširi svoju banku podataka u oblasti međunarodnih odnosa
na period od 1948. do 1969. godine, to bi predstavljalo je-
đinstvenu priliku uzeti učešće u takvom poduhvatu i neposred-
no se upoznati sa tim metodom. Studijski boravak će uključiti
upoznavanje sa osnovnim principima kompjuterizovanja istorij-
skih podataka, kao i kodiranja, skaliranja i predviđanja.

Ova vrsta iskustva bila bi od šireg značaja, imaju-
ći u vidu činjenicu da Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
cini napore u pravcu ostvarivanja prvog multidisciplinarnog
projekta koji istražuje međunarodne sukobe. Zamisao ovog
projekta je ustanovljavanje početne banke kompjuterizovanih
podataka u ovoj oblasti, uz široke mogućnosti primene u dru-
gim oblastima izučavanja. Ovaj način istraživanja nije se
još primenjivao u Jugoslaviji ni u domenu predložene tematike,
niti je rasiren u izučavanju društvenih nauka uopšte. Stručno
znanje koje se može u toj oblasti steći u S.A.D. bilo bi pri-
tom od sustinske važnosti.

Stoga, nameravam da provedem dva meseca na Univer-
zitetu u Merilendu kod profesora Azara, kao i jedan mesec u
nekom drugom centru gde se primenjuje ovaj način istraživanja.
Bio bih zahvalan americko-jugoslovenskoj Komisiji ukoliko bi,
shodno mogućnostima, pomogla u pronalazenju takvog centra;
inace, ovo bi morlo biti reseno i kroz neposredni kontakt i
dogovor sa profesorom Azarom. Prema tome, ukupan boravak bi
trajao tri meseca.

Datum

20. 04. 1982.

Potpis kandidata

BIOGRAFIJA

Rođen sam 11. juna 1950. godine u Beogradu, državljanin sam SFRJ, po narodnosti Srbin. Osnovnu školu i klasičnu gimnaziju sam završio u Beogradu. Na Pravni fakultet u Beogradu sam se upisao 1969. godine a diplomirao sam juna 1975. godine sa prosečnom ocenom 9,92. Kao student dobio sam nagradu Univerziteta u Beogradu za uspeh pokazan na studijama. Takođe sam dva puta nagrađivan iz fonda prof. Alberta Vajsa na Pravnom fakultetu u Beogradu za teme iz oblasti pravne istorije.

Za asistenta za Opštu istoriju države i prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu izabran sam 1975. godine. Tokom poslediplomskih studija položio sam sve ispite sa najvišom ocenom i magistrirao sam sa tezom "Rano grčko pravo i Gortinski zakonik" koja je ocenjena sa odlikom. Godine 1981. odbranio sam doktorsku disertaciju "Evolucija slabode testiranja u antickom grčkom pravu" sa odlikom. Za docenta za predmet Opšta istorija države i prava izabran sam aprila 1982. godine.

Osim toga, moje interesovanje je usmereno posebno i na oblast rimskog prava, kao i međunarodnih odnosa tako da sam pisao nekoliko radova i u tim oblastima. Saradjujem na multidiciplinarnom projektu Pravnog fakulteta u Beogradu koji istražuje probleme međunarodnih sukoba, sa istorijskog stanovista. Ovaj projekt predstavlja pionirski poduhvat u nas u pogledu kompjuterizacije istorijskih podataka. Iz tog razloga verujem da bi iskustvo koje bih stekao u SAD bilo od velikog znacaja za moj dalji rad.

Datum 20. 04. 1982.

Potpis kandidata

Прилог 5 . Табела 5.1.1.1. Фулбрајт стипендисти у привредном сектору (1967-2007)

Година	Број	Привредни сектор
1965/6	1	Галеника
1966/7	0	0
1967/8	1	Електроисток
1968/9	0	0
1969/70	5	Комбинат олова и цинка; Београдски памуцни комбинат; Хемијска индустрија; Београдски памучни комбинат, Хемијска индустрија, Панчево
1970/1	3	ИП Вук К; Просвета; Енергопројект
1971/2	0	0
1972/3	5	Борис Кидрич, Никшић; Св.Стефан хотел; Јавни сервис књиговодства-Подгорица; Републички ценатр за урбани дизајн, Подгорица
1973/4	3	Нафтагас НС; Машинска индустрија, Ниш; ИПМ Змај Земун;
1974/5	3	Бродоградња Котор, Енергопројект, Радио-ТВ БГ
1975/6	2	Хемијска индустрија Панчево; Комбинат олова и цинка Трепча
1976/7	0	0
1977/8	1	Фабрика Петар Драпшин
1978/9	2	Књижевне новине; Хемијска индустрија Панчево
1979/80	2	Хидросонда НС; Дукађири Ђаковица
1980/1	3	Радио-ТВ Београд; Институт Гоша; ИП Нолит
1981/2	1	Народна Библиотека
1982/3	2	Радио НС; Нафтагас НС
1983/4	3	Комунист Београд; Радио-ТВ Београд; , Индустрија заједничке електричне енергије Београд
1984/5	2	радио-ТВ Београд
1985/6	4	РТВ Београд; Здравље Лесковац ;РТВ Београд; ИП Просвета
1986/7	2	ИП Просвета; Зетатранс Подгорица
1987/8	2	Инситут за поморски туризам Котор; Књижевност
1988/9	2	Енергопројект; СДПР БГ

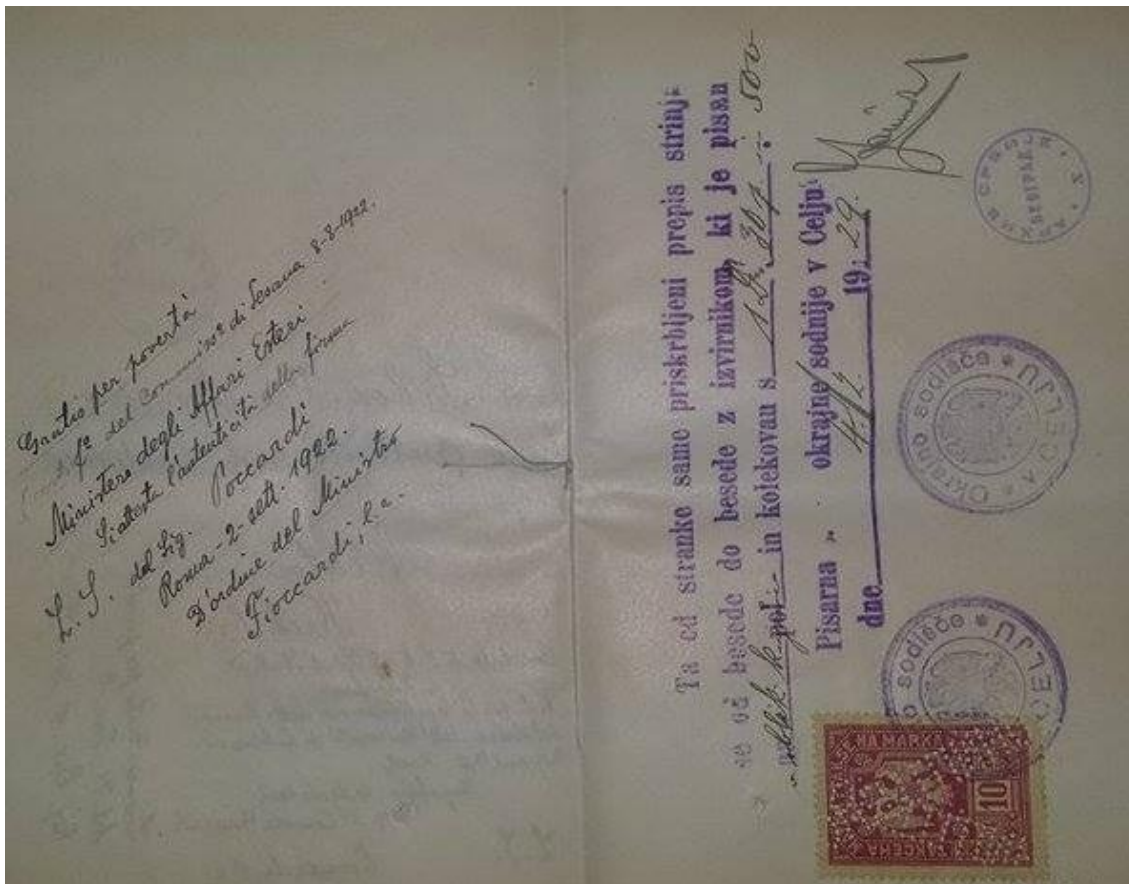
1989/90	0	0
1990/1	0	0
1991/2	0	0
2001/02	0	0
2002/03	0	0
2003/04	1	ПТТ Београд
2004/05	0	0
2005/06	0	0
2006/07	0	0

Прилог 6. Табела 5.1.1.2. Фулбрајт стипендисти САНУ (1965-2007)

Година	САНУ	Стипендисти
1965		
1966	1	
1967	0	2
1968	0	0
1969	0	6
1970	0	3
1971	0	2
1972	1	4
1973	0	1
1974	0	3
1975	1	2
1976	0	0
1977	0	0
		1
1978	0	

Година	САНУ	Стипендисти
1979	1	1
1980	0	1
1981	0	1
1982	0	0
1983	0	0
1984	1	0
1985	1	1
1986	0	0
1987	0	0
1988	0	1
1989	0	0
1990	0	0
1991	0	0
2001	0	0
2002	0	0
2003	0	0
2004	0	0
2005	0	0
2006	0	0

Прилог 7. примера студентског индекса из тог периода

Avvertenza

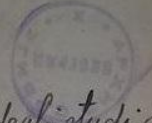

Il libretto d'iscrizione contiene trentacinque pagine a stampa; quello nel quale siano stati tolti o rotti alcuni dei fogli o che abbia cancellature o raschiature non giustificate dal Segretario è nullo.

Ogni domanda che lo studente presenta alle autorità universitarie deve essere accompagnata dal libretto d'iscrizione, il quale, al momento degli esami, deve pure essere esibito alla Commissione esaminatrice.

Numero di matricola 40.

Registro 14.

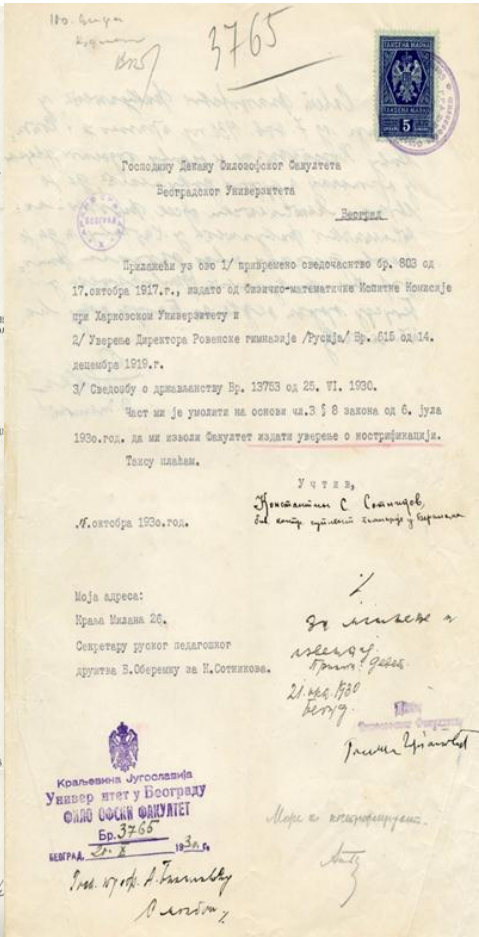
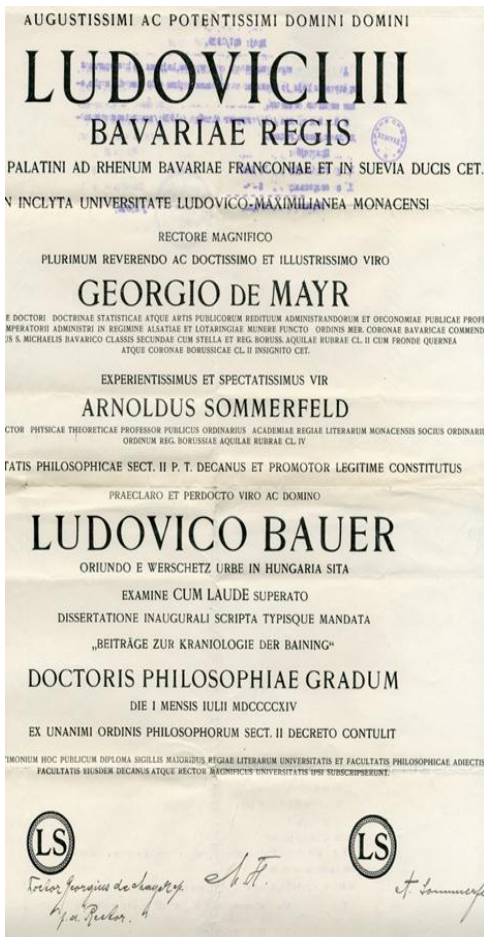

R. Università degli studi di Padova

Facoltà di Scienze

Libretto d'iscrizione
dello studente Gorup Antonio

Прилог 8. Оригинал диплома, уверење, сведочанство и одлука факултета

М. Н. П.
Физико-математичка
Испитна Комисија
при
Харковском Универзитету
17. октобра 1917. г.
Бр. 903.
Харков.
Канцеларија Школског Округа.

С В Е Д О Ч А Н С Т В О .

Подносилац овог је Константин С. СОТНИКОВ, који је
свршио курс наука математичког одељена физико-математичког
факултета према положеном у јесен 1917. г. испиту пред Фи-
зико-Математичком Испитном Комисијом при Императорском Хар-
ковском Универзитету, има право на диплому 2. степена с пра-
вом подношења писмене тезе ради добијања дипломе 1. ст., ко-
ја му не бити издана кад буде спремна. У потврду чега из-
дано је К. С. Сотникову ово сведочанство.

Претседник Физико-Математичке Испитне Комисије
Л. Струве, с. р.
Деловођа Испитне Комисије, П. Јарутовски, с. р.

Издавање или поштом дипломе без враћања овог увере-
ња не може да буде допуштена.

Министарство Иностранних Послова тврди да је
према веран своје Грчки језик на
Грчки језик језику
Указ издавао дан 16 на основу т. чл. 6 тач. 43
А. Л. Бр. 3633 По нар. Министра
15. 8. 1932 г. за Београд Београд
БЕОГРАД

М. Н. П.
Директор
Ровенске нешколске
Гимназије
14. децембра 1919. г.
Бр. 616.
Ровеники Доњске Обл.

У В Е Р Е Ђ Е :

Подносилац овог уверења Константин С. СОТНИКОВ заиста
је професор нешколске гимназије у Ровеники, шта се тврди пот-
писом и печатом.

За Директора Гимназије
К. Побједини, с. р.
Деловођа, Л. Кузнецова, с. р.

Министарство Иностранних Послова тврди да је
према веран своје Грчки језик на
Грчки језик језику
Указ издавао дан 16 на основу т. чл. 6 тач. 43
А. Л. Бр. 3633 По нар. Министра
15. 8. 1932 г. за Београд Београд
БЕОГРАД

Сакені Франкофони Франкмасеа, у
дегнана у 7. нов. 1930. год. и примае је и. Комит.
Колу Коветнавану, и осклу вопрени збави
у промалу и дугио дугуменити, да је
Шимас Намотмански одсек франко-на:
Мотмански франкмасеа у Кастулу и да је
Иверба гуанна рило гуанна фран:
Зрфети франкмасеа гуанна и
Беругу нрину капка да Шегуеру ма:
Мотмански.

Делан
P. Mianant

Moja adresa:
Klasa klasa 20.
Generalni sekretar delovanja
Društva E. Odebenki za I. Gornikov.

Копирана у Гора
Уред за у Гора
ОДНО ГОРНИ ОРАТ
Бр. 3762
1930. год.

Прилог број 9. Упитник (У1)

Овде нема тачних и погрешних одговора.

Овај упитник је намењен за испитивање мишљења и ставова оних запосленик који су докторирали, магистрирали, мастерирали или специјализирали на факултетима у иностранству и сада су запослени у Србији. Истраживање се спроводи у оквиру рада на изради докторске дисертације која носи назив: **Примена људских ресурса: утицај стипендиста који су се школовали у иностранству на развој Србије**. Теза се реализује у центру за мултидисциплинарне докторске студије Универзитета у Београду. Тајност података је загарантована.

Упутство за рад:

За нека питања понуђена је скала са тврдњама које се крећу у опсегу од 1-5. Потребно је да означите број поред тврдње у зависности од степена слагања са тврдњом : 1-уопште се не слажем; 2-претежно се не слажем; 3-нити се слажем, нити се не слажем; 4- претежно се слажем; 5-у потпуности се слажем

За питања код којих нису понуђени одговори, на линији поред питања упишите свој одговор. Ако сте погрешили приликом уписивања одговора, избришите нетачан одговор и упишите онај који сматрате да је исправан.

Ако Вам није јасно како треба да одговорите, или не разумете питање, слободно тражите помоћ.

**ХВАЛА НА ИЗДВОЈЕНОМ ВРЕМЕНУ, ТРУДУ, РАЗМИШЉАЊУ ПРИ
ПОПУЊАВАЊУ ОВОГ УПИТНИКА !**

Пол

- М
- Ж

1. НИВО ОБРАЗОВАЊА ВАШИХ РОДИТЕЉА ЈЕ:

1-ОСНОВНА ШКОЛА, 2-СРЕДЊА ШКОЛА, 3-АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ,

4-МАГИСТАРСКЕ СТУДИЈЕ, 5-ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

2. У КОЈОЈ СТЕ РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ТРЕНУТНО ЗАПОСЛЕНИ ?

1-НАУЧНИ ИНСТИТУТ, 2-УНИВЕРЗИТЕТ, 3-ФАКУЛТЕТ, 4-ВИША ШКОЛА, 5-
ЗДРАВСТВЕНА УСТАНОВА, 7-ДРЖАВНА УПРАВА, 8-ПРИВАТНИ СЕКТОР

3. КОЈИ ЈЕ ВАШ НАЈВИШИ НИВО ЗАВРШЕНИХ АКАДЕМСКИХ СТУДИЈА У СРБИЈИ ?

4. НАЗИВ ФАКУЛТЕТА

5. ПЕРИОД ШКОЛОВАЊА

6. КОЈИ НИВО СТУДИЈА СТЕ ЗАВРШИЛИ У ИНОСТРАНСТВУ И НА КОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ?

1-ОСНОВНЕ СТУДИЈЕ, 2-СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА, 3-МБА, 4-МАСТЕР СТУДИЈЕ, 5-
ДОКТОРАТ, 6-ПОСТДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ, 7-НЕШТО ДРУГО

7. У КОМ ПЕРИОДУ СТЕ БИЛИ НА ШКОЛОВАЊУ ?

8. ПРЕКО КОЈЕ ФОНДАЦИЈЕ СТЕ ДОБИЛИ СТИПЕНДИЈУ ?

9. КОЈИ ЈЕ БИО РАЗЛОГ/МОТИВ ДА СЕ ОДЛУЧИТЕ ДА СТУДИРАТЕ У ИНОСТРАНСТВУ?

10. ТРОШКОВЕ ШКОЛОВАЊА СУ СНОСИЛИ:

• ФОНДАЦИЈА, У ПОТПУНОСТИ

• ФОНДАЦИЈА И ЈА

• САМО ЈА

• _____

11. ДА ЛИ СТЕ БИЛИ УГОВОРНОМ ОБАВЕЗАНИ ДА СЕ ВРАТИТЕ У ЗЕМЉУ?

- ДА
- НЕ

12. КОЈИ ЈЕ РАЗЛОГ/ МОТИВ ОДЛУЧИО ДА СЕ ВРАТИТЕ У ЗЕМЉУ ПОСЛЕ СТУДИЈА У ИНОСТРАНСТВУ ?

13. ДА ЛИ У НАШОЈ ЗЕМЉИ ПОСТОЈИ МРЕЖА КОЈА ОКУПЉА СВЕ СТУДЕНТЕ КОЈИ СУ СЕ ШКОЛОВАЛИ У ИНОСТРАНСТВУ ?

- ДА
- НЕ

14. ДА ЛИ СТЕ У ТОКУ СТУДИРАЊА У ИНОСТРАНСТВУ ИМАЛИ КОНТАКТЕ СА НАШИМ МИНИСТАРТСТВОМ ИЛИ АМБАСАДОРОМ ? АКО ЈЕ БИЛО КОНТАКАТА, О КАКВОЈ САРАДЊИ ЈЕ РЕЧ ?

15. ДА ЛИ СТЕ ИМАЛИ ПОТЕШКОЋА ПРИЛИКОМ НОСТРИФИКОВАЊА СТЕЧЕНЕ КВАЛИФИКАЦИЈЕ ?

- ДА
- НЕ

16. КОЛИКО ЈЕ ТРАЈАО ПРОЦЕС НОСТРИФИКОВАЊА СТЕЧЕНЕ КВАЛИФИКАЦИЈЕ ?

- ДО 1 МЕСЕЦА
- ОД 2-3 МЕСЕЦА
- ОД 3-6 МЕСЕЦИ
- ОД 6-12 МЕСЕЦИ
- ВИШЕ ОД ГОДИНУ ДАНА
- НИСАМ НОСТРИФИКОВАО/ЛА СВОЈУ ДИПЛОМУ
- _____

17. КАКО БИСТЕ МОГЛИ ВИШЕ ДА ИСКОРИСТИТЕ ЗНАЊА КОЈА СТЕ СТЕКЛИ У ИНОСТРАНСТВУ ?

Заокружите број поред тврдње имајући на уму следеће значење:

1-уопште се не слажем; 2-претежно се не слажем; 3-нити се слажем, нити се не слажем; 4-претежно се слажем; 5-у потпуности се слажем

18. ШКОЛОВАЊЕ У ИНОСТРАНСТВУ ЈЕ ИМАЛО УТИЦАЈА ПРИЛИКОМ МОГ ЗАПОШЉАВАЊА .

1 2 3 4 5

19. ПООВЕЗАН/А САМ У СРБИЈИ СА ДРУГИМ КОЛЕГАМА СТИПЕНДИСТИМА КОЈИ СУ ЗАПОСЛЕНИ У СРБИЈИ, А ШКОЛОВАЛИ СУ СЕ ПРЕКО ИСТОГ ФОНДА КАО И ЈА.

1 2 3 4 5

20. НА ШКОЛОВАЊУ У ИНОСТРАНСТВУ УСПЕШНО САМ РАЗВИО/ЛА СВОЈЕ ЗНАЊЕ И ВЕШТИНЕ.

1 2 3 4 5

21. ЈОШ САМ У КОНТАКТУ СА КОЛЕГАМА КОЈЕ САМ СТЕКАО/ЛА ТОКОМ СТУДИРАЊА.

1 2 3 4 5

22. ИМАМ ПРИЛИКЕ ДА КОНТАКТЕ КОЈЕ САМ СТЕКАО/ЛА У ТОКУ СТУДИРАЊА ИСКОРИСТИМ НА САДАШЊЕМ РАДНОМ МЕСТУ.

1 2 3 4 5

23. У СВОЈОЈ РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ИМАМ ПРИЛИКЕ ДА ПРИМЕЊУЈЕМ СВА СВОЈА СТЕЧЕНА ЗНАЊА .

1 2 3 4 5

24. У СВОЈОЈ РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ УЧЕСТВУЈЕМ У ОДЛУЧИВАЊУ.

1 2 3 4 5

25. ДОЖИВЉАВАМ СЕБЕ ДРУГАЧИЈЕ ОД КОЛЕГА КОЈИ НИСУ У ИНОСТРАНСТВУ СТУДИРАЛИ.

1 2 3 4 5

26. ОСЕЋАМ СЕ ПРИХВАЋЕНО ОД СТРАНЕ СВОЈИХ КОЛЕГА .

1 2 3 4 5

27. ЗАДОВОЉАН/НА САМ СВОЈИМ ПОЛОЖАЈЕМ У СРБИЈИ.

1 2 3 4 5

28. ЗАДОВОЉАН/НА САМ СВОЈИМ ЖИВОТОМ У ЗЕМЉИ .

1 2 3 4 5

Прилог 10. Упитник (У2)

Овде нема тачних и погрешних одговора.

Овај упитник је намењен за испитивање мишљења и ставова код сарадника који за своје колеге имају оне који су докторирали, магистрирали или мастерирали, специјализирали на факултетима у иностранству и сада су запослени у Србији. Истраживање се спроводи у циљу реализовања докторске тезе која носи назив: **Примена људских ресурса: утицај стипендиста који су се школовали у иностранству на развој Србије.** Теза се реализује на катедри Универзитета у Београду, при центру за мултидисциплинарне докторске студије које уједно и гарантују за тајност података који ће се добити овим истраживањем.

Упутство за рад:

За већину питања понуђено је скала са тврдњама које се крећу у опсегу од 1-5. Потребно је да заокружите онај број који највише одражава степен слагања са тврдњом:

1-уопште се не слажем; 2-претежно се не слажем; 3-нити се слажем, нити се не слажем; 4- претежно се слажем; 5-у потпуности се слажем

За питања код којих нису понуђени одговори, на линији поред питања упишите свој одговор. Ако сте погрешили приликом уписивања одговора, избришите нетачан одговор и упишите онај који сматрате да је исправан.

Ако Вам није јасно како треба да одговорите, или не разумете питање, слободно тражите помоћ.

ХВАЛА НА ИЗДВОЈЕНОМ ВРЕМЕНУ, ТРУДУ, РАЗМИШЉАЊУ ПРИ ПОПУЊАВАЊУ ОВОГ
УПИТНИКА !ПОЛ

- М
- Ж

1. У КОЈОЈ СТЕ РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ТРЕНУТНО ЗАПОСЛЕНИ ?

1-НАУЧНИ ИНСТИТУТ

2-УНИВЕРЗИТЕТ

3-ФАКУЛТЕТ

4-ВИША ШКОЛА

5-ЗДРАВСТВЕНА УСТАНОВА

6-ДРЖАВНА УПРАВА

7-ПРИВАТНИ СЕКТОР (КОМПАНИЈА, ФАБРИКА, ПРЕДУЗЕТНИШТВО...)

8-УСТАНОВА КУЛТУРЕ

9-ОСНОВНА/СРЕДЊА ШКОЛА

2. ВАША ПОЗИЦИЈА У РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ?

1-РАДНИК, 2-СТРУЧЊАК, 3-ЕКСПЕРТ, 4-МЕНАѢЕР ВИШЕГ НИВОА, 5-МЕНАѢЕР НИЖЕГ НИВОА

3. ШКОЛОВАЊЕ У ИНОСТРАНСТВУ ЈЕ ИМАЛО УТИЦАЈА ПРИЛИКОМ ЗАПОШЉАВАЊА ВАШЕГ САРАДНИКА?

1 2 3 4 5

4. САРАДНИКУ КОЈИ СЕ ШКОЛОВАО У ИНОСТРАНСТВУ ПРУЖА СЕ ПРИЛИКА ДА ОДЛУЧУЈУ У РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ .

1 2 3 4 5

5. САРАДНИК КОЈИ СЕ ШКОЛОВАО У ИНОСТРАНСТВУ ИМА ПРИЛИКЕ ДА У РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ПРИМЕНИ СВА СТЕЧЕНА ЗНАЊА .

1 2 3 4 5

6. САРАДНИК КОЈИ СЕ ШКОЛОВАО/ЛА У ИНОСТРАНСТВУ РАЗЛИКУЈЕСЕ ОД ДРУГИХ ЗАПОСЛЕНИХ У РАДНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ?

1 2 3 4 5

7. МОЈ САРАДНИК, КОЈИ СЕ ШКОЛОВАО У ИНОСТРАНСТВУ, СПРЕМНИЈИ ЈЕ ДА ВИШЕ РИЗИКУЈЕ У ОДЛУЧУЈУЋИМ СИТУАЦИЈАМА У ОДНОСУ НА ДРУГЕ ЗАПОСЛЕНЕ ?

1 2 3 4 5

8. У КОЈИМ КОМПЕТЕНЦИЈАМА СЕ ВАШ САРАДНИК РАЗЛИКУЈЕ ОД ОСТАЛИХ ЗАПОСЛЕНИХ ?

9. У КОЈИМ ОСОБИНАМА СЕ ВАШ САРАДНИК РАЗЛИКУЈЕ ОД ОСТАЛИХ ЗАПОСЛЕНИХ ?

**Прилог 11: Списак страних стипендија које су користили стипендисти у току
ШКОЛОВАЊА**

Harvard university
Fulbright
Stipendija Vlade Republike Francuske
Vlada Republike Češke
Britanska Vlada
Chevening Scholarship (British Council)
DAAD
Villigst Stiftung.
National Science Foundation, preko University of Colorado at Boulder; Nisam ja aplicirao kod NSF, University of Colorado je od njih dobio grant, oni su primili mene.
Fondacija Princa Aleksandra Karađorđevića II
Univerity TUFTS
Pexim foundation
OSI - Chevening
"Best of South-East" program studija i prakse sponzorisan od strane Steiermaerkische Sparkasse i Univerziteta u Gracu
Za pisanje master rada sam dobio Rudi Roth stipendiju u iznosu od 2.000 evra koja sponzorise istrazivanje u vezi sa Balkanom.
Ministartstvo odbrane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije
Vlada Prepublike Mađarske
Stipendija države Italije
Ministarstvo nauke za postdiplomske studije
Hanban/Confucius Institute Headquarters, Vlada Narodne Republike Kine
CIFE
Italijansko Ministarstvo za nauku
Univerzitet Soros
Ministartstvo spoljnih poslova Italije
TFAS The Fund for American Studies
Ministarstvo spoljnih poslova Mađarske
Fakulteta u Redingu
Sporazuma o saradnji Beogradskog univerziteta i Pittsburgh univerziteta
University of Haifa
Hewlet
Univerizet u Notingemu preko njihove standardne univerzitetske stipendije, koja je tada bila unosnija nego sada (dakle i oni smanjuju fondove)
Troškove kompletne školarine, koja je bila ogromna, pokriveni su jer sam dobio nagradu Overseas Scholarship Award koju dodeljuje Higher Education council for England, nesto kao ministarstvo nauke kod njih, samo sto se ne menjaju na svakim izborima. Ta je nagrada ukinuta i od 2009 ne postoji pa je sada mnogo teže našim ljudima da dobiju pare za doktorat u Engleskoj.
Najzad, 2012 sam imao i stipendiju Opern Society Supplementary Grant, ni ta više ne postoji odnosno daju pare ali u nešto drugačijem obliku.

TUM Fondation
Ministarstvo za nauku Izraela
Drustvo Maks Plank
TEMPUS projekat
Marie Curie
Shell Centenary Scholarship Fund
Preko raznih u kracim vremenskim periodima:
-Ministère des Affaires Etrangères France
-Les Amis des Science, France
-Centre National de la Recherche Scientifique, France
Overseas Research Students Award Scheme
Za magistraturu:
• Research scholarship of the Eiselen Foundation (Germany) for research work in Vietnam
• Student scholarships, Richard Winter Foundation and DAAD-Hohenheim University
4 meseca Ministarstvo za Nauku SFRJ;
ostatak Clarkson University
University of Bologna
Holandska fondacija za nauku i istrazivanje
Stipendija italijanskog Ministarstva obrazovanja.
Open Society Foundation
University of Strathclyde
OSI/Chevening sipendija za master studije
Goodman Scholarship stipendija za doktorkse studije, Univerzitet Jork
Slovenacke fondacije FUTURA
CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) и регион Basse-Normandie
Institut za otvoreno društvo, Foreign and Commonwealth Office i Chevening Programme
ERASMUSM-MUNDUS Sigma A2
MPhil: OSI/FCO Chevening/Cambridge University Scholarship PhD: Cambridge Gates Trust
Fondacija Anastasios G. Levendis, Nikozija
JoinEU-SEE
EGIDE
Oevre St-Justine
National Science Foundation (SAD)
Chevening stipendija Britanske Vlade za magistarske studije
Stipendiju Univerziteta u Glazgovu za doktorske studije
Minisarstvo prosvete Kraljevine Španije
DAAD стипендија за 2002/2003. Годину
Max-Plank Institute стипендија 2003.-2005.
Swedish Institute
The German Academic Exchange Service (DAAD) -doktorske studije
Alexander von Humboldt Foundation (AvH)- postdoktorske studije
Higher Education Support Program (HESP) Open Society Institute (OSI)
„Martó Aron“, Koja je postala „Balassi Intezet“, finansirane od strane Vlade Madjarske

Биографија аутора

Нена А. Васојевић рођена је 9.11.1988 у Крагујевцу. После завршене основне школе и гимназије (Прва крагујевачку гимназија, смер: природно-математички) уписује Факултету педагошких наука у Јагодини, Универзитета у Крагујевцу 2007. године где дипломира на основним академским студијама 2011. године са просечном оценом 8,80. и на дипломским академским студијама 2012. године са просечном оценом 10.0. студије. Школске 2012/13. године уписује Мултидисциплинарне докторске студије Универзитета у Београду, смер *Историја и филозофија природних наука и технологије*, где је успешно положила све предвиђене испите 3.02.2015. године са просећном оценом 9,84.

Нена Васојевић је у току академских студија била стипендиста Министарства просвете и науке. Од априла 2014. Стипендиста је Министарства просвете, науке и технолошког развоја, у оквиру пројекта "Развој научноистраживачких кадрова". Као стипендиста од априла до децембра 2014. била је ангажована у Институту " Михајло Пупин " у центру за истраживање развоја науке и технологије на пројекту *Истраживање и развој платформе за научну подршку одлучивања и управљању научним и технолошким развојем у Србији*. Потом бива ангажована на Машинском факултету у Београду као стипендиста на пројекту *Развој, пројектовање и имплементација савремених возила и механизације у системима ауто транспорта рударства и енергетике* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Од 1. марта 2017. године запослена је у Иновационом центру Машинског факултета у Београду као научни истраживач-сарадник на истом пројекту на коме је била ангажована као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Током ангажовања на пројектима учествовала је на научно-истраживачким скуповима. Међу објављеним радовима у области истраживања докторске дисертације истичу се чланак *Dr. Dimitrije Radulovic, pioneer in the field of sports medicine: life, work and achievement*, објављен 2018. године у научном часопису *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo (M23)*, *Research on scholarships holders who studied abroad and returned to Serbia*, објављен 2018. године у научном

часопису *Management: Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies*(M24); чланак *Studenti medicine, korisnici državnih stipendija Republike Srbije, i njihovo školovanje u 21. veku: mogućnosti poboljšavanja*, објављен 2017. године у научном часопису *Sociologija* (M24); чланак *Наши стипендисти школовани у иностранству: повратници у академској заједници у Србији*, прихваћен за штампу у научном часопису *Социолошки преглед*.

Током трајања студија Нена се усавршавала и на побољшању трансферабилних вештина. Завршила је програм за усавршавање научних кадрова у високообразовним установама TRAIN (Training and Research for Academic Newcomers, University of Belgrade) у току 2016/17, за који поседује сертификат. Прошла је и стручно усавршавање EVAL-INNO (FOSTERING EVALUATION COMPETENCIES IN RESEARCH, TECHNOLOGY AND INNOVATION IN THE SEE REGION). У току 2017, била је сарадник у Заводу за вредновање квалитета образовања и васпитања на пројекту *Национална испитивања-вредновање исхода учења*. Као спољни сарадник учествовала је током априла-јуна 2018. године у спровођењу истраживања које је спроводио Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду у оквиру великог научног истраживања о свакодневном животу домаћинства и појединаца у условима садашњих друштвених промена у Србији. У оквиру истог пројекта била је ангажована у истраживању економских и политичких елита Србије.

ИЗЈАВЕ

Прилог 1.

Изјаве о ауторству

Потписани/а: Нена Васојевић

Број индекса: 04/12 ИСФ

Изјављујем

да је докторска дисертација под називом:

Примена људских ресурса : утицај стипендиста који су се школовали у иностранству на развој Србије

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена у целини ни у деловима за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица,
- Потпис докторанда

У Београду, 29.10. 2018. године

Потпис докторанда,

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора: Нена Васојевић

Број индекса: 12/14 ИСФ

Студијски програм: Историја и филозофија природних наука и технологије

Наслов рада: *Примена људских ресурса : утицај стипендиста који су се школовали у иностранству на развој Србије*

Ментори: проф. др Мирко Филиповић, проф. др Снежана Кирин

Потписана: Нена Васојевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији

коју сам предао/ла за објављивање на **порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним станицама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 29. 10. 2018. године

Потпис докторанда

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Примена људских ресурса : утицај стипендиста који су се школовали у иностранству на развој Србије

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 29.10. 2018. године

Потпис ауторке

- 1. Ауторство-** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
- 2. Ауторство** – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
- 3. Ауторство** – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
- 4. Ауторство** – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
- 5. Ауторство** – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
- 6. Ауторство** – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.